

A MAGYAR ÁLLAMKORMÁNYZÁS JÖVŐJE

ÍRTA:

KISZELY GYULA

CS. ÉS KIR. KAMARÁS,
A DÉLVIDÉK V. FŐ KORMÁNYBIZTOSA,
BELÜGYMINISTERIUMI NY. MINISTERI TANÁCSOS

PESTI KÖNYVNYOMDA RT. (DR. FALK ZSIGMOND)
BUDAPEST, V., HOLD-U. 7

ELŐSZÓ.

Az emberi szellemnek azok a vívmányai, amelyeket a felfedező zseni mai napig elért, arról győznek meg minden gondolkodót, hogy talán semmi sem végleges abból, amit és ahogyan mi látunk a világból. Ha lehetséges volt ennyi óriás fejlődés, a tudásnak mai fokáról hatványozott fejlődésnek kell lehetségesnek lenni. Csak mi nem látjuk ma még, ahogyan száz év előtt nem láttuk a benzinmotort, a Röntgent, a rádiót, a népszerű mozit...

Mindenki jól teszi tehát, ha lehetetlenségekről nem beszél és dogmának csak olyat fogad el, ami meg nem kövesült, hanem új felismerések befogadására kellő rugalmassággal bír... Azzal a látónoki rugalmassággal, amelyből a Mindenható mindenható voltának alázatos tudata beszél...

Technikai tudományok terén ezt mindenki elismeri. Technikai tudományok terén tehát követi is mindenki. Más tudományok terén is talán elismeri mindenki, de nem minden más tudományok terén követi mindenki. Az államok kormányzásának tudománya terén pedig talán nem követi senki.

Nem az államfőkre és nem az úgynevezett kormányokra célozok és gondolok itt. Államfők és kormányaik az államkormányzásnak éppen úgy csak végső pólusai, ahogyan a grammfon szavát nem a lemezen futó tű, hanem a lemezre hatott hanghullám, sőt a hanghullámnak létet adó; eszmehullám váltja ki. Arra az összességre gondolok és célzok itt, amely az államot gondolta ki, hogy másokat kormányozhasson és önmagát kormányozza, hogy az államot kormányozhassa. Ez az összesség az, amely per tot varios casus ma sem tudja megtanulni, hogy az államkormányzás tenorjáért nem a szélső pólusokat, hanem a kezdő eszmehullámokat kell okolni...

IV

A Magyar Államkormányzás Jövőjének szánt ez a könyv ezekkel a kezdő eszmehullámokkal kíván foglalkozni... A közügyek vezetésének nem rendszerekbe kövesült dogmáit adja elő, hanem azokat a kormányzási dogmákat keresi, amelyekkel az államok vezetésének rendszerét felismert új követelmények befogadására rugalmassá lehet tenni. Amelyekkel az eddigi óriás fejlődést hatványozott fejlődésre lehet vinni, amelyekkel nem forradalmas katasztrófákat felidézni, hanem katasztrófális forradalmakat lehet megelőzni...

Ikarusztól Montgolfierig és Montgolfiertől Zeppelin gráfig megtanult az ember a levegőbe szállni, kerengeni felhők magasában, és ha közben nem történt baj, megtanult a földre is visszajutni. Ez a vívmány gigászi vívmány volt. De éteri szférákkal, viharok szelével, ködök vakságával, hegyhátak, földrészek, óceánok távolával dacolni csak akkor tanult meg az ember, amikor az egyedül boldogítónak vélt légneműség elvéről a szilárd testű motorerőre tért át és meggyőzte magát róla, hogy a magasságok uralásának a könnyűségnél a mozgást hajtó erő a jobb megváltó igéje...

A trogloditáktól a francia forradalomig és a francia forradalomtól a népszövetségi tanácsig gigászi vívmány volt a mai államkormányzás is. Az ember megtanult vele bölcsőtől sírig élni, néha magasba lendülni és ha baj nem történt közbe, egyik évszázadtól a másikig jutni... De a kormányzat magasabb szférába lendülni, önzés és féktelenkedés viharaival dacolni, a célt az eszközért, az egyént az államért fel nem áldozni nem fogja megtanulni csak akkor, ha mint a repülőtechnika terén, az állami jólét ködpárás légneműjének elvéről az egyéni jólét szilárd testű motorerejére tér át és meggyőzi magát róla, hogy a kormányzásnak a külső fénynél a belső elégedettség a jobb megváltó igéje...

A repülőtechnikánál ez teljes ellentétét jelentette a könnyűség alapelvének. A kormányzás technikájánál nem az eddig uralkodott alapelv ellentétét, hanem csak az eddig uralkodott alapelv kimélyítését jelenti. Azt, hogy a generálisból le kell hatolni a speciálisig. Az állam összefoglaló nevéből az ember elkülönítő tényéig. Be kell látni, hogy az állam csak eszmei kötelék és csak az ember fizikai valóság, amelyért az eszmei kötelék, állam létezik, és hogy az állam eszmei kötelékének csak a fizikai, valóságember

adhat erőt... Az állam által tehát úgy kell kormányoztatni az embert, hogy az ember kész legyen megadni a fizikai erőt az állam pszichikai eszméjének..

Ez a kimélyítés, ha nem ellentét is, de nagy horderejű változás. Olyan változás, amely gyakran igényli a máig közénk kövesült kormányzási dogmák ellentétét... Sokszor igényli tehát azt, hogy ne a *salus reipublicae esto suprema lex*, hanem *suprema lex a salus rei singularis esto*. Azt jelenti ez, hogy az egyén szolgálatába kell állítani az államot...

Sokan lesznek, akik már erre a követelményre azt fogják mondani, hogy vakmerő botorság. Sokan lesznek, akik azt fogják sejteni, hogy valami felforgatás. És sokan lesznek, akik azt fogják kiáltani, hogy lehetetlenség. De még többen lesznek olyanok, akik azokra a részletekre fogják mindezt mondani, amelyek ebből a következményből erednek. Hogyne. Évszázadokon, talán évezredekken át megszokták az emberek, hogy egyes kormányzási dogmák éppen kormányzási dogmák legyenek.

Arra kérem azonban a tisztelt olvasót, ne üljön fel mindennek. A vaskalap- és a copf-elfogultság sok mindent boszorkányság és eretnekség gyanánt égetett meg már, amit későbbi évek alapigazságnak ismertek fel. Hivatkoztam már elől rá, hogy annyi új és csodás felfedezés után jó, ha semmit sem tartunk lehetetlenségnek, jól teszik tehát a nehezkesebb vaskalapok és copfok is, ha nem tartják eleve lehetetlenségnek, hogy egyszer végre letegyék a copfot és a vaskalapot. És ne tartsák vakmerőségnek vagy botorságnak, ha valaki természetes okfejtéssel a copf és vaskalap mesterkéltségi tradícióinak nekimegy. Ne a tradíciót nézzék, hanem az okfejtést, és ne a módhoz ragaszkodjanak, hanem a célt nézzék. A cél az, hogy az ember boldoguljon. Ha ezt a célt nem sikerült elérni a régi légnemű könnyűség módján, ne a célt tolják félre, hanem keressék, amíg megtalálják a cél elérésének szilárdtestű motoros módját...

Főleg pedig a keresésben ne lássanak felforgatást. Forradalmat, erőszakosságot meg éppen nem. Még ellenzékeskedést sem. Ez a könyv nagyon távol van minden politikától. Hosszú évi gyakorlati munka után, elfogulatlanra kristályosodott tapasztalatok és érdektelen logika eredménye. Nem rombol tekintélyeket, hanem lerombolt tekintélyeket állít helyre. Nem támad, hanem fejleszt, mert nem múltra és nem a jelenre vonatkozik, hanem a jövőbe néz...

Nem azt bánja, ami ma megvan, hanem azt kutatja, aminek holnap, egy évtized múlva, egy félszázad vagy évszázad múlva, de meg kell lenni.

Ezért a címe az Államkormányzás Jövője. A Magyar Államkormányzás Jövője pedig azért a címe, mert ha az államkormányzás célja az, hogy az ember boldoguljon, ennek a könyvnek a célja az, hogy legelői a magyar ember boldoguljon...

... A könyv ennek a célnak megfelelően van beosztva. Nem iskolás előadása a meglevőnek, — a meglevő már sokszor és sok helyt elő van adva — hanem előadása az elérendőnek, amely a meglevő által el van homályosítva. Először tehát azzal foglalkozik, hogy a meglevőnek az igazi formáit tisztázza és azután arra tér rá, hogy ezeknek az igazi formáknak mi a lényegüknek megfelelő használati módja. A könyv tehát nem kritikája, hanem, revíziója a kormányzás — nem egy kormányzás, hanem a kormányzás — lényeges fogalmainak és a revideált lényeges fogalmak konzekvenciáinak a levonása azzal a céllal, hogy ami a lényegtől eltolódott a kormányzás intézményeiben a felelős politikusok, államférfiak és funkcionáriusok mindennapi munkájában, mint fokozatosan megvalósítandó reformok vezérfonala most, immár ne az eltolódások régi útján, hanem a tisztult irányba vigyen ...

Ismétlem, a fokozatosan megvalósítandó reformok munkájában. Fokozatosan, szinte azt mondanám, lassan megvalósítandó reformok munkájában. A kormányzási alkotmányok intézményei úgy keresztül-kasul fonódnak egymásba, hogy lehetetlen reformot csinálni egyetlen ponton, minden reformnak végig kell futni az egész vonalon. Az tehát, amit ez a könyv kíván, hosszú évek reformmunkája. De meggyőződésem, hogy mellőzhetlen munkája. Sok minden ma fantáziának, sok egyéb elérhetetlen ideálnak látszhatik belőle — elvagyok készülve mindenféle ellentmondásra — de aki megéri, meglátja, hogy a következő nemzedék csodálkozva fogja kérdezni:

Úristen, hát lehetett ez másképp valaha ...

Budapest, 1928.

A szerző.

TARTALOMJEGYZÉK

PROGRAMM.

Az állam eszméjét kedvezőtlen patinával futtatták be a századok. Ami hiba az állam nevében történt, azt nem az állam követte el, hanem a kormányzottak és kormányzók. Ami viszont jó történt az állam nevében, azt kisajátították népboldogítók és forradalmárok. Az állameszme így népszerűtlenné lett.

Mindez az állameszme természetes történelmi kálvária útja volt. A XX. század kultúrmagaslatáról azonban a tisztábban-látás magaslatára értünk. Meg kell látnunk a kormányzás sorsdöntő hibáit. Meg kell rajzolni újra az állameszme tiszta képét. Az állameszme igazi formájában megvan minden eszköz ahhoz, hogy boldogabb jövő felé vigye az embert.

Ez a feladata ennek a könyvnek. Távol áll tehát minden politikától

3—8. oldalig.

I. RÉSZ, AZ ÁLLAMESZME REVÍZIÓJA.

Az állami jólét — közjólét — gondolatával eltávolították az embert az Államtól. Bármint látott napvilágot az állameszme, az ember államba tömörítésének a célja az ember saját jóléte volt, midőn tehát bálványt és misztikumot csináltak belőle, az ember jóléte háttérbe került.

A misztikum- és bálványjelleg tehát ki kell selejtezni az államból és vissza kell térni az állami Jólét gondolatától az egyéni jólét gondolatához. Az állam az embernek a természet és ember ellen egyetlen védelme, az egyenlőség és szabadság egyetlen garanciája. Az alkotmányát úgy kell tehát berendezni, hogy alkalmas legyen az egyéni — nem a közjólét — emelésére..... 11—15. oldalig.

A jólét eszméjének revíziója. Közjóiét. Egyéni jólét. Önzés, Önzetlenség.

A jólét relatív fogalom, de nem bizonyos pénztömeget jelent, hanem életfeltételeket. Olyan életfeltételeket, hogy minden ember bántatlanul érvényesíthesse a természettől kapott legjobb tehetségét. Ezek a létfeltételek élet- és vagyonbiztonság. Lelki szabadság. Becsület és munka-biztonság. Ezeknek a mértéke.

Ezeknek az érdekében meg kell fékezni az önzés szertelenségét. Jogos és szertelen önzés. Fokmérő a munkaérték. A munka arisztokráciája.

VIII

Az emberi egyenlőség érdekében nem a földi javak egyenlő, hanem a földi javak egyenlőtlen elosztásáról kell szónak lenni . 16—35. oldalig.

A kormányzás pszichológiájának revíziója.

A kormányzás pszichológiai feladat. Embert az ember csak lelke útján kormányoz. A kormányzásnak ennél fogva nincsen örök rendszere. Idomulnia kell a pszichéhez.

A kormányzás pszichológiája nem az ember pszichológiája. De ember pszichológiája ellen van, az ember javára. Az ideál pszichológiájának lehetne nevezni. Nem arról van szó mit tegyünk, hogy az embert megértse az ember, hanem arról, mit kell tenni, mert az ember nem érti meg az embert.

Ilyen psziché azonban megtestesítve nincs. Intézményekben kell megteremteni. Politikai pedagógia. Számolni kell a századvég individualizmusával, amely a világháborúban új formát nyert . . . 36—61. oldalig.

A hatalmi eszközök revíziója.

Nem az apparátus és nem a szurony a hatalmi eszköz, hanem az államszuverenitás.

Az államszuverenitás nem öröklött, leszármazott stb. jog, hanem fizikai tehetőség. Az akarás és tehetés egysége.

A szuverenitás nem a cézáré, nem a plebsé, hanem az összességé.

A szuverenitás a kormányzás végrehajtására intézményeket létesít Alkotmány.

A kormányzás pszichológiája reformokat tesz szükségessé az alkotmányokon62—68. oldalig.

II. RÉSZ. A REFORMOK.

Az állammá centralizálás berendezései. Centralizáció és decentralizáció. Államterület. Nem a kiterjedés fontos, hanem a gazdasági egység. Nemzetiségi kérdés. Államnyelv 69—86. oldalig.

A szuverén akarat centralizálása.

A szuverén akarat megnyilvánulás. Parlamenti kormányrendszer. Szavazati jog. Törvényhozás. Szentesítés. Államfő. A szuverén akarat érvényesülése. Kabinet. A közérő — lelkierő. Kultusz. Önkormányzat. Centrális. Perifériális. Állam. Község. Hasonlóságuk és különbözőségük. A község egyetlen célja is az egyéni jólét. Intézményei. Fejlődése. Város. Ismérvei. Középfokú szervek. A vármegye. Központi feladatok. Perifériális feladatok. Funkcionáriusok. Választása. Fizetése. Államosítás.

A gazdasági közérő centralizálása. Adózás. Monopólium.

A reformok előkészítése. A népek igazi szövetsége. Világbéke.

86—245. oldalig.

PROGRAMM.

Népek és uralkodók hatalmi versengése a vérnek és könnynek ellenszenves történelmi patinájával futtatta meg az államot. Államelméletek és politikai rendszerek vetélkedtek abban, hogy túlsúlytörekvések céljára rendezzék be az alkotmányokat. Hol a királyi, hol a népfelség túlhajtásai szerint. Nem volt csoda, ha az állam ritkán és csak átmenetileg örvendett népszerűségnek és nem csoda, ha ma odáig fejlődtek a viszonyok, hogy könnyű dolga van azoknak, akik az államot nem az ember barátjának tüntetik fel, hanem ellenségnek.

Peccatum est intra et extra muros... Voltak és vannak fanatikus ellenségei az állameszmének, akik eleve elnyomót láttak benne és voltak és vannak fanatikus hívei az állameszmének, akik végeredményben elnyomót csináltak belőle. Népeket küldtek vérpadra királyok és népek ejtettek királyi fejeket a porba. Mindezt az állam nevében. Ma, a liberális parlamenti állam századában meg népek igaznak le népeket az Állam nevében.

Közben meglehetősen elfeledik uralkodók és népek, hogy mindezt csak a népek és uralkodók tették, nem az állam. Az állami nevében tették, de azok tették, akik az állam nevével visszaéltek. Az állam nevében tették azok, akik elkorcsosították, mikor túltengtek az állameszmét. Mikor káprázatos, emberáldozattal élő misztikus bálványt csináltak belőle, - mikor a cézárizmus hóhérlégényévé sülyesztették le, mikor királyi kitarítottak pénzkeresőjévé tették meg és mikor odaadták népbolondítók prófeta köpenyének.

A história néhány őrzöngőjének a kivételével, nem kételkedem senkinek a jóhiszemében. A história néhány őrzöngőjének a kivételével feltehetjük mindenkiről, hogy úgy cselekedett, mert nem tudta máskép. Az út, amelyet megtett az állam, a történelem köteles kálváriaútja volt. Meg kellett járni, hogy a tisztábban látás magas-

latára érjünk. Meg kellett járni, hogy a tisztábban látás magaslátáról az államkormányzás a maga sorsdöntő hibáit tisztán meglássa. ..

Államkormányzás alatt természetesen nem a királyt, nem a kancellárt, nem bürokrata sereget értek, amint az szembenáll az adófizető sereggel. Király és kancellár éppen úgy résztényezője csak az államkormányzásnak, amint résztényezője annak minden egyes, az államhoz tartozó ember. És államkormányzás alatt nem is a kormányok adminisztrációs cselekvését, a parlamentet, adóprést vagy a sokat hangoztatott szuronyerdőt értem, amint az szembenáll az úgynevezett autonómiákkal. Adminisztráció, parlament és a többi, mind szintén csak részei az egésznek, ahogyan részei az egésznek a szavazattal bíró és a szavazattal nem bíró tömegek. Államkormányzás alatt az összességnek minden pszihikai és fizikai tevékenységét értem, amellyel önmaga saját sorsának intézésében az állam berendezései útján résztvesz.

Azt az egész pszihikai és fizikai tevékenységét értem mindenkinek, amellyel megérezi, az érzéseinek megfelelően kigondolja, az elgondolása alapján megvitatja, a vita eredménye szerint szabállyá teszi, a szabályhoz képest a valóságba átviszi és a valóságban lelkileg fogadja azokat a berendezéseket, amelyek állammá teszik a tömegeket, hogy jobb jövő felé vigyék a nemzetet. Nem az az államkormányzás döntő mozzanata, amidőn egyik vagy másik funkcionárius mozgásba hozza az államberendezés egyik vagy másik rész emeltyűjét. Az államkormányzás döntő mozzanata az, amidőn az összesség a maga együttélésének a feltételeit intézményekben megalkotja. Amidőn a nagy szerkezetbe beállítja a hajtó és a mérséklő erőket és a hajtó és mérséklő erőket az előrehaladás kellő ütemére egyensúlyozza.

Azon fordul meg minden, lehet-e az államkormányzásnak valami ennél szűkebb keretű felfogása. Lehet-e az államkormányzásban kisebb jelentőséget tulajdonítani annak, aki a törvényhozót kiválasztja, mint annak, aki a kiválasztott törvényhozó parancsát végrehajtja. Ezen a kérdésen fordul meg, az államkormányzás egész felelőssége a múltban és egész reformja a jövőben. Az eredményekért az felelős-e, aki parancsot teljesít, vagy mindaz-e, aki kreálja a parancsolói. Az államkormányzás tevékenysége a maga megvalósulásában erre a kettőre oszlik meg: a parancsoló kreálá-

sára és a parancsoltnak végrehajtására. A kérdés tehát az, az eredmény szempontjából, döntőbb-e a kettő közül a parancs formázása, vagy a megformázott parancs effektuálása.

Azt hiszem, így felállítva, a kérdés nem is kérdés többé. Amint lehet a jó parancsot rosszul foganatosítani, éppen úgy nem lehet a rossz parancsot jól végrehajtani. Mentől skrupulózusabban ragaszkodik valaki a rosszul parancsolthoz, az eredmény annál monstruózusabb lesz. Az államkormányzásban tehát a parancs megformázásának legalább akkora jelentőséget kell koncedálni, mint a végrehajtásának, és akkor az államkormányzásnak minden szűkebb keretű felfogása olyan volna, mintha valaki egyik féltekét akarná megtenni földgömbnek.

Am hogyha ez így van, akkor teljesen jogosult az az álláspont, hogy az államkormányzás hibáiért nem lehet népet vagy királyt külön-külön felelőssé tenmi. Akkor az államkormányzás hibáiért mindenki felelős. Ha az államkormányzás tevékenységében pszihikailag és fizikailag az összesség vesz részt, akkor az államkormányzás felelőségében is résztvesz az összesség. És ekkor végzetes szembehunyás, a történelem vér- és könnypatinájáért az államra hárítani az ódiomot. Akkor az összességnek kell vállalni minden történelmi ódiomot. Peccatum fuit intra et extra... vétkezett mindenki. Az összesség vétkezett. Uralkodók és népek. Vétkezett mindenki, aki visszaélt az állammal. Az állam azonban akkor is, amikor csak visszaélt vele, az a nagy monumentális eszme volt, amely egyedül alkalmas arra, hogy az ember számára otthonná egészítse ki a Természetet...

Ez az, amit meg kell látni a XX. század tisztábban látásának történelmi magaslátáról. A XX. század tisztábban látásával meg kell állapítanunk, hogy a múlt kormányzása bifurkálódni hagyta az államkormányzás felelőségét. Valami öngyilkos ösztönnel ő maga is hozzájárult ahhoz, hogy az állam felelős funkcionáriusainak személyében lássa a közfelfogás az államot, és hogy az állam felelős funkcionáriusainak személyében az állam fogalmára hárítsa a közfelfogás, mindannak az ódiumát, ami az államéletben korlátoló megszorítás. Megszorítása az embernek az ember javára. A szertelenség megszorítása a szabadság javára. A természeti különbözőség megszorítása az egyenlőség javára. Az önkény megszorítása a jogok javára. A túltengések megszorítása a jólét javára... És hozzá-

járult ahhoz is, hogy a közfelfogás a felelőtlen tömegek glóriájává sajátítsa el az államtól mindazt, ami az államéletben eredmény az embernek az ember javára történt megszorításából. A jogot az önkény megzabolásából, az egyenlőséget az egyenlőtlenség leollózásából, a szabadságot a szertelenség korlátozásából és a jólétet a túltengések megfékezéséből. A helyzet ma az, hogy szabadság, egyenlőség, jog, jólét, a könnyen hívő közfelfogás előtt mind a felelőtlen tömeg forradalmi cselekvéséhez fűződő dicsőséges eredmények és elnyomatás, kiváltság, jogfosztás, nélkülözés, mind az állam teherlapjára írt történelmi gyalázatosságok. A felelőtlen forradalmas őrzöngök állnak ott a veleszületett emberi jogok hivatásos őrzőinek helyén és az állam a militarizmus nagy Minotaurusa és valami Molochadószedő gyanánt áll ott. Nem csoda, ha így sokan kicsinylő közönnyel, sokan csendes kárörömmel, sokan titkolt ellenszenvvel túrik az államot, és sokan fanatikus dühvel sokan alatomos továbbferdítéssel támadják az államot.

Az igazi képét az államnak pedig kevesen látják. A közfelfogás nem tartozik a mélyen gondolkozók közé. A közfelfogás veszi amint találja a dolgokat. Megáll az eredmények kritikájánál, nem mélyül el az okozatok okaihoz. Ha az államkormányzás nem áldásthozó, a közfelfogás legmélyebbre, a bürokrata seregre gondol. Arra nem gondol, hogy a bürokrata seregnak az rontja el a dolgát, aki a bürokrata seregnak parancsol és hogy a bürokrata seregnak nem a felettes miniszter parancsol, hanem a felettes miniszternek is az az összesség parancsol, amely aztán mint közfelfogás egyszerűen kivonja magát a felelősségből.^K

A XX. század államtörténelmi magasztáról le kell számolni ezzel az állapottal. A XX. század elváltozott lelki világával szemben nem szabad az államkormányzásnak belenyugodni abba, hogy a közfelfogás, vagy annak bár egy része, az államban továbbra is militarista Minotaurust és adóévó Molochot lásson. És a forradalmak történelmi őrzöngőiben, a közfelfogás bármily kis része is a szabadság, egyenlőség, jólét és veleszületett jogok védelmére monopóliummal ellátott félelem és gáncs nélküli Bayardot lásson. A XX. század lelkivilágának a képét a világháború festette alá, az államkormányzásnak nem szabad a véletlenre bízni, hogy erre a háttérre a jövő évtizedek milyen színeket és formákat fognak felhordani. Embert a hatalom, legyen bár békítés vagy remítés a fegyvere,

— alkotmányosság vagy szurony — csak a lelke útján kormányoz, az államférfinak tehát, aki a kormányzás ecsetjét kezeli a század monumentális vásznán, számolnia kell azokkal az árny- és fényhatásokkal, amelyeket a katasztrófás alaptónus vetít a lelkekre a XX. században. És ha az árnyhatások világosan mutatják, hogy bármennyire kultúrtechnikai vívmányokkal veredtek ezt a háborút a népek, ez a háború mégis csak a barbarizmus önzésének egy nagy és visszas reneszánsza volt, akkor fényhatásként erőteljesen ki kell domborítani a század pszichéje elé, hogy az állam nem militarizmus és nem adószedő, hanem az állam az az egyetlen Bayard aki az önzés barbarizmusa ellen megvéd. Az állam nemes érc, amelyre csak tőle idegen hibák vétkeztek rá a népszerűtlen patinát. A tárházában azonban megvan minden eszköz ahhoz, — és csak az állam tárházában van meg minden eszköz ahhoz — hogy az ember számára meghozza a jólét atmoszféráját.

Az állam fogalmának ebből a nagy eszmei tárházából kell merítenie az államkormányzásnak. Le kell vésni a konglomerátumpatinát és felszínre kell hozni a nemes ércei A világháború evolúciós fejestugrása 1924 állampolgárának a lelkét 1914 állampolgárától nem tíz évvel, hanem egy elveszett világgal távolította el, az állam tárházának nemes érceivel úgy kell az új világba beállítani a hajtó és mérséklő erőket, a hogyan az a fejest ugrott psziché jobb jövő felé haladásának megfelel. Nem az állameszmének kell neki menni radikális csákánnyal és nem szabad a konglomerátumot sem takargatni kegyeletes konzervatív ösztönökkel. A fejest ugrott psziché pozitívizmusa előtt sem aggóskodó konzervativizmus, sem fűtött fejű radikalizmus félelmének nem szabad visszatartani az állam kormányzó összességét attól, hogy az állameszme hatalmi eszközeinek arzenáljából felhozza mindazt, amit az új idők lelki-világának helyes vezetése igényel és az állameszme hatalmi eszközeinek múzeumába raktározza el mindazt, amit az új idők lelki-világa immár alkalmatlanná tett a helyes vezetésre.

Azt jelenti ez, hogy nem hirtelenfejű rombolásra és nem késlekedőfejű konzerválásra, hanem reformokra van szükség. És nem az állameszmét kell reformálni, hanem az államkormányzás hatóeszközeit revidiálva kell reformálni az állam berendezéseit. Ha az összesség államkormányzása tisztán fogja keresztül vinni az állam berendezéseit az államfogalom nemes érc lényegét, ha tisztán fog

állni a közfelfogás előtt, hogy az emberi szabadságnak, egyenlőségnek, jognak és jólétnek egyetlen garanciája az állam, akkor nem lesz könnyű dolga sem konzervatizmusnak, sem radikalizmusnak. Ez a munka a jövője az államkormányzásnak és a programja ennek a könyvnek. Nem új államelméletet állítani fel, nem is újra leírni a már régen leírt államelméleteket, hanem megszabadítani az állameszmét a ráakódott idegen kérgektől és felvetni azokat a reformeszméket, amelyek az állameszme arzenáljában eddig félreismerten, elhomályosultan és használatlanul heverték, holott leg-erősebb ütői az állameszmének...

I. RÉSZ.

REVÍZIÓ.

AZ ÁLLAMESZME REVÍZIÓJA.

A történelmi túlsúlytörekvések megtévesztő patinahomálya akkor kezdte ki már az állam fogalmát, mikor azok a troglodita ivadékok vagy nomád ősök, akik megalkották az államot, elfeledték, hogy az államot az ember javára a természet ellen ők maguk alkották meg. Talán az első közszolgáltatások tették kívánatossá, hogy államaugurok a felsőbbrendűség kultuszával vegyék körül az állameszmét. Az államtágok áldozatkészségét akarták sarkantyúzni, mikor vakhitű, babonás, bálványtiszelő ösztönök misztikumával támogatták alá az állameszmének önmagában bírt ható erejét. Az a természetes raison, amely az állameszmében fekszik, ezzel ködbe veszett a tömeg szeme előtt. Megtanulta a tömeg úgy látni az államot, mint amelyben rejtelmes hatalmak parancsából és érthetetlen felsőbb okokból él. És nem tanulta meg úgy látni, mint amelyben saját esze által indítatva kézzelfogható gyakorlati okokból él. Az első államalkotás kétségtelenül öntudatlan ösztönös összeállítás lehetett, de ha nem jön közbe a misztikum, akkor a lelkeknek az a része, amelyet elmének nevezünk, rávezethette volna az ember öntudatát is arra, hogy az államban valami egyszerű, az embertől származó gyakorlati szükségszerűséget lásson. Mihelyt azonban közbekerült a babona, — pedig közbekerült, hiszen hosszú éveken át igazában álomlátók, álomfej tők, madárjósok és áldozó táltosok, nem fejedelmek és királyok uralkodtak az államokon, — 'térköz került az ember és az állam közé, amelyben az állam valami, az embertől különálló individuummá inkarnálódott Mindenesetre eltávolodott az embertől. Eljutott a salus reipublicae suprema lex fenségéig, hogy aztán a l'état c'est moi fantazmagóriáján át az Égalité, Liberté guillotinejének fűrészporos kosarába hulljon.

Ennek a rövid eszmemenetnek a logikája az, hogy ott kell kezdeni az állam lényegének a kivésését, ahol a homály elkezdő-

dött. A misztikumon innen. Vissza kell menni a történelem útvesztőjén oda, ahol trogloditák vagy nomádok a logika Ariadne fonalát elejtették és nem azt kell keresni, amin a Contract social-ok félre-csúsztak, vajjon társulási vagy szövetségi szerződést kötöttek-e, vagy kötöttek-e szerződést a troglodita és nomád ősök. Hanem azt kell keresni, amin semmiféle Contract social sem változtathat, mi indította a nomád vagy troglodita szerződőket arra, hogy társulási vagy szövetségi, vagy bármi más államalkotó köteléket keressenek.

Nagy problémák mögött tömör súlyú változhatatlan, de egyszerű törvények rejtőznek. Bármit mondjanak a contract social-ok, veleszületett jogelméletek és egyenlőségi rendszerek, egy minden-nap megisméltődő, mindenki által szemlélhető tény az» hogy az édeni állapotban másként lehetett, az édeni állapot megszünte óta azonban úgy van^ hogy nemcsak semmiféle jogi kódex nem születik vele az emberrel, de nem születik vele semmiféle egyenlőség sem. A legtökéletesebb egyenlőtlenység születik vele. A természet, amint testileg meztelenül, lelkileg is jogtalanul, és testileg is, lelkileg is egyenlőtlenül helyezi a világra az embert.

Nem ismer a természet semmiféle jogot. A természet csak tényeket ismer és csak tényeket teremt. Tényként a világra helyezi az embert és helyez mellé a világra más tényeket. Az elemi hatalmak, a betegségek, a vadállatok és az embertársak tényét helyezi mellé. Azzal otthagyja az embert, védtelenül kiszolgáltatva ezeknek a tényeknek.

Ezek a tények mind részben hasznosak, részben ellenségesek. Megsemmisíthetik, vagy megvédhetik az embert. Okozhatják a pusztulását, vagy lehetnek a jóléte eszközei. Az éppen a természet nagy pedagógiája, hogy ráhagyja az emberre. Ha tud, boldoguljon velük, ha nem tud, pusztuljon el tőlük. †

A történelem mutatja, hogy az ember tudott boldogulni velük. A természet pedagógiája rátanította az embert, hogy meg kell fékeznie az elemi erőket, a betegséget, a vadállatot, és legelől meg kell fékeznie az embertársat. A történelem mutatja, hogy az ember megfékezte őket. A természet pedagógiájának a nyomása alatt tudott konstrálni egy óriási fékrendszert, amely szolgálatába hajtotta az elemi erőket, megzabolázta a betegséget, hasznossá tette a vadállatot és összeférővé tette az embertársakat.

Ez a fékrendszer az állam. Az állam és csak az állam teszi

összeférővé az embert, és az állam, csak az állam teszi elég erőssé az összeférővé vált embert arra, hogy a jóléte eszközévé tudjon tenni elemi erőket, betegséget, állatot és embertársat. Az embernek összeférővé fékezése volt az egész helyzet kulcsa. Annak az ellensúlyozása volt a helyzet kulcsa, hogy a természet egyenlőség nélkül-valónak helyezte a világra az embert. Erősnek és gyengének, épnek és csonkának, vérmesnek és vérszegénynek, kis- és nagy-étk'linek, óriásnak és törpének. Mindezt, szellemileg is, nemcsak testileg. Az egyiket lángésznek, a másikat idiótának, tudományszomjasnak és tudományizonyosnak, hevesnek és szelídnek, konoknak vagy szófogadónak. Mindennek, csak egyenlőnek nem. Az erősebb rabbá tehetette a gyengét, az eszesebb becsaphatta a korlátoltat, a gonoszabb meglophatta a becsületest, és a sok, a több, mind azt tehetette az eggyel, vagy a kevesebb, amit éppen tenni akart vele.

Ez az egyenlőtlenség volt a legnagyobb veszedelme, de ez az egyenlőtlenség lett a legnagyobb fegyvere is az embernek. Amíg állam nem volt, az erősebb rabbá tette a gyengét, az eszesebb azonban becsapta az erősebbet, az eszeset is meglopta a gonosz és a sok gyenge lebunkózta az egy erőt. Az egyenlőtlenség így maga vitte rá az embert, hogy kiegyenlítse az egyenlőtlenséget. Teremtessen egy olyan cohaesiót, amelyben az izom fölénye, vezetve az ész és becsület főjénye által, uralja a gonoszt. Amelyben az ember ki játszhat ja az egyenlőtlenségeket az egyenlőtlenségek ellen. Az erős izmaival védeti a gyengét, a lángész fölényével védeti az idiótát, a becsületesek, összefogásával úrrá lesz a gonoszhajlamúak fölött. Mihelyt ezen az úton elindult az ember, összeférővé tette az összeférhetetlen embert, megteremtette a természet egyenlőtlenségével szemben az eszmei egyenlőséget, a természet rideg tényeivel szemben a jogi kódexet, és mindezek egyetlen garanciájául, a természet mostohaságával szemben odaállította védőbástyául az államot.

Bármit mondjanak hát a kontrakt szociál és egyéb elméletek, az államalkotás lényege az, hogy az ember az államban a jólétere keres lehetőséget. Nem az a fontos, hogy a troglodíták vagy nomádivadékok hogyan szerződtek, ha szerződtek, a fontos csak az, hogy mire szerződtek, ha szerződtek, vagy mire álltak össze öntudatlanul, ha öntudatlanul álltak össze. A fontos az, hogy a troglodíták vagy lettek, légyen bár nomádivadékok, tudatosan vagy öntudatlanul a jólétüket keresték mikor öntudatosan vagy öntudat-

lantil megalkották az államot. És nem azért alkották meg, az államot, mert velükszületett jogaik voltak, hanem mert jogok nem születtek velük. Nem azért alkottak államot, mert abszolút szabadok voltak, hanem azért, mert relatíve sem voltak szabadok. Nem azért alkottak államot, mert egyenlőek voltak, hanem mert a természettől egyenlőtlenek voltak. Nem azért alkottak államot, mert jólétben éltek, hanem mert még a meztelen létükben is védtelenek voltak. Azért alkottak államot, mert a természettől tehetetlenek, jogtalanok, egyenlőtlenek, védtelenek és nélkülözők voltak. És mert a természet kérlelhetetlen közönyű pedagógiája rátanította őket, hogy védelmet, egyenlőséget, jogot, tehetőséget csak az államfogalom kötelékében kereshetnek.

Nézetem szerint ez az államtörténelem és államelmélet alfája és ómegája. Az, hogy az ember a jólétet kereste az államban. Az, hogy azért vette magára az államköteléket, mert csak az állam által kiegészített természet adott egzisztenciális atmoszférát az emberi létnek. Nem fontos itt, hogy hogyan történt ez. Atomonként vagy Jupiter fejéből kipattanó kész Minervaként állt-e oda a világtörténelembe az állameszme. A fontos az, hogy azért állt bele a világtörténelembe, mert egyetlen lehetőség volt a természet tényeinek leküzdésére, az emberek összeférésére és ezzel a kettővel az emberi jólét megteremtésére...

Egy nagy és kardinális következtetést kell ebből levonni. Azt az alapvető következtetést, hogy akkor az államnak egyetlen létjogosultsága, célja, programja és vezérelve az ember jóléte. Akkor semmi, ami az ember jóléte ellen van, nem találhat helyet az állam fogalmában és akkor mindaz, ami az ember jólétére van, beletartozik az állam fogalmába. Akkor mindaz, ami az ember jóléte ellen van, nem állameszme, hanem államkormányzási hiba, és akkor mindaz államkormányzási hiba, ami az ember jólétére szolgáló, nincsen megvalósítva egy államban, és akkor végre az ember jóléte az, ami egyedül irányadó az államkormányzásban. Az államkormányzás jó volt, ha megteremtette mindazt, amit az emberi jólétre megteremteni módjában állt és rossz volt az államkormányzás, ha egyetlen olyat is teremtett, ami az ember jóléte ellen volt.

Ez az igazán egyszerű eszmemenet megadja minden államkormányzási reform irányát, fia az emberi *jólét* az, ami az állam egyetlen célja, és ha az emberi jólétet az állameszme eddig az ösz-

szesség kormányzási hibájából meg nem teremtette, akkor az államkormányzás minden reformjának az emberi jólét irányában kell mozognia. Akkor annyit ér minden reform, amennyit meg tud valósítani az emberi jólétből... j

Ez tiszta logika, fogja mondhatni mindenki, és az emberi jólétet célnak és iránytűnek is talán el fogja fogadni mindenki.

Valószínű azonban az is, hogy mindenki, aki megnyugvással fogja fogadni ezt a tételt, a jólét fogalmára lesz kíváncsi. Azt fogja felvetni, hogy az emberi jólét, a világ minden relatív fogalmai közt a legrelatívabb *fogalom*.

Méltán. A könyv következő fejezetét az emberi jólét kérdésének szentelem.

A JÓLÉT ESZMÉJÉNEK REVÍZIÓJA.

Beszéljünk tehát az emberi jólétről. Beszéljünk arról, ini az ember jólétének olyan kritériuma, amit az államkormányzás non plus ultrájává lehet odaállítani. Beszéljünk arról, hol kezdődik és hol végződik a jólétnek olyan foka, amelyet a XX. század emberpsychéje megnyugvással tehet meg ellenértéknek az állam által az egyéntől kívánt áldozat mérlegének túlsó lapjára és amelyet aztán valóságra is válthat az állam kormányzása.

A feladat nem látszik könnyűnek. Az emberi jólét fogalmát vastag, történelmi homályréteggel borította be, sőt szinte elnyelte a közjólét fogalma. A multak történelme a közjólét fogalmát tette meg az állam standardjának. És a közjólét nevében követelt mindent, amit követelt az államnak. Kultuszt csinált a közjólétből, amint kultuszt csinált az államból. *Salus rei publicae suprema lex esto...*

Ez a kultusz azonban csak az állameszme történelmi kálváriaútjának egyik történelmi stációja volt. Azok közül a stációk közül való, amelyek a szenvedéseikkel eltávolították az embert az államtól. Ám ha Spárta és a korai Róma primitív edzettségű, de egyúttal primitív világosultságú lelkeit könnyebben foghatta meg így a szinte parnasszusi és olympusi mithosszá emelt államfogalom, későbbi korok skeptikusabb Rousseau és Voltairejei már erősen lázongtak ellene. Az ő nyomukon pedig eljött a robespierrizmus, amely aztán elvitte az egészet ad absurdum. A jóléti bizottmányok kosárszámra vágta emberi fejeket az emberi jólét, nevében, ennek a rettenetes sorseredménynek ellenére azonban sokan ragaszkodnak ma is ahhoz, hogy a *salut publique*, — a közjólét — legyen az a transzcendentális fenségű fogalom, amelyet az államok kormányzásának a világra varázsolnia kell.

Ugy járnak ezzel, mint aki a hal után a vízbe markol. Rövidet markolnak. A felszínen csak a hal képe van, a hal maga erős pár

hüvelykkel mélyebben van. A közjólét is csak felszínes kép, teste nincs. Egy metafora az egész. A jólét halteste mélyebben van, a jólét megtestesülése lent az egyénnél van. A jólét fizikai tényékké sűrűsödött fogalom, a közjólét csak képletté párolt szorzás vagy összeadás. A közjólét név, amelynek sem élvező, sem szenvedő alanya nincs, a jólét pedig csak akkor jólét, ha az alanya nem chimära, ha az alanya az ember.

Az életet kell nézni ebben a kérdésben, nem a történelmet.

Egy ország, amelynek a területét hatalmas kalászu vetéstáblák, égbe tornyosuló gyárkémények, idilli látképű falvak és t'arka sokaságú városok, kitűnő makadámutak és napfényben csillogó vágányok, meg lobogódíszes hajók kikötőinek tömött dockjai borítják, méltán tünteti fel annak a képét¹, amit közjólétnek nevez az ember. Joggal feltehető, hogy ott a kormányzás megbízható szárazföldi és megbízható flottaerőre támaszkodik és hogy kemény íéken tartja az egyéni önzést a közhatalom. Joggal feltehető, hogy ott vetéstáblák és gyarak dúsan jövedelmeznek, falvak és városokban, utakon, vasutakon és hajókon forgalmas kereskedelem liquidálja az emberi munka termékeit. Ám szabad-e ezért biztosra feltenni ott az egyéni jólétet is. Szabad-e kizárni a lehetőségek sorából azt, hogy a dús vetéstáblák „néhány” egyéni jólét tulajdona csak, de „sok” egyéni elnyomottság verejtékének az eredménye. Hogy a gyárkémények a sokaknak csak a füstjüket és csak a keveseknek ontják az egyéni jólétet. Hogy a hajók, vágányok, makadámutak csak a köznek adják azt a hatalmat, amelyet a leigázott egyes erejéből elvontak.

Nem mernék ezekre igennel felelni. Könnyen el tudom képzelni az idilli falvakban lassan korcsosodó és a nyüzsgő városi sokaságbari adóterhek alatt verejtékező egyéneket, akik pokolra kívánják az ilyen államot és az ilyen közjólétet.

De vajjon megfelel-e magának az állam ama fogalmának, amelyet az előző fejezetben revidiáltunk, az ilyen közjólét. A ki-egyenlített egyenlőtlenségek fogalmának megfelel-e az, hogy csak néhány túltengő jólét tulajdonai legyenek, vetéstáblák, gyarak, vasút- és hajórakományok, amelyek pedig verejtékes eredményei sokak elsenyvedő jólétének. Vajjon azért vették-e magukra államalkotó emberek az államélettel járó korlátozásokat, hogy az áldozataikból ilyen alany talán közjólétet tenyesszenek ki.

Nem. Az államalkotók maguk akartak a jólét alanyai lenni., A közjólét aránytalan antik metaforájával ma már végezni lehet. Spártai ős jellemek és civis romanusok bírhattak a kálváriának ilyen stációit, a XX. század világháborús individualizmusa azonban metaforákért már nem lelkesedik. A huszadik század individualizmusának egészen közel kell lenni a szeméhez, sőt a kezében kell lenni az egyéni jólét élőhaltestének, ha azt akarja valaki, hogy a XX. század az államért lelkesedjék. A XX. századnak a kálváriát már megjárta individualizmusa nagyon jól tudja már, hogy az egyéni jóléteket lehet talán közjólétté szorozni gondolatban, de semmiképp sem lehet egyéni jólétekre tényleg szétadagolni a metafora közjólétet. A huszadik század individualizmusa jól tudja azt is, hogy közjólét lehet az, ha mindenkinek meg van az egyéni jóléte. Visszafelé azonban nem egyéni jólét még az, ha a kereskedőtársaságokat, vasúti és hajóvállalkozásokat és az állambudget-t duzzadt közjólét képére hizlalták. A XX. század kitanult individualizmusa ezért ma már határozott és ellenséges csákányütésekkel ostromolja a közjólétes államtheoriák ősi lovagvárát.

Pietásos kézzel, de határozott kézzel sorolom tehát a műemlékek tiszteletet érdemlő kategóriájába a közjólétes államelméletet, nemcsak azért, mert ez a metafora ma már kevéssé hatV sőt idegeníti a lelkeket, hanem azért, mert csak történelmi ráakodás gyanánt takarja el az állameszmében rejlő' nemes ércet. Az állam nem poétikus chimära, az állam prózai pozitívum. Az állam az ész gyakorlati terméke, az indokolásának gyakorlati észszerűségnek kell lennie, nem elvont fantasztikának. A gyakorlati ész-, cél-, sőt szükségszerűség erősebb argumentum a fenntartására, mint a minő bármi rejtelmes chimäarakultusz lehetne. Spárta, Róma eléggé megpróbálkoztak a *salus rei publicae* kultusszal, hatalmas államot alakítottak vele, de akármilyen hatalmas volt az az állam, a történelem hullámverését nem bírta ki, mihelyt a polgárai az egyéni önzés kényelmei felé elhajoltak, az első barbár-emberözön elsöpörte Clio könyvéből az államukat. Mert a *salus rei publicae* lehet állameszmet szuggeráló képlet, de nem államfenntartó erő. Államfenntartó erő csak a *salus individuális*, mert a *salus individuális* már nem fogalom, nem képlet. A *salus individuális* valóság, amelynek a hiánya éppen úgy, mint a megléte konkrét emberi cselekvésekben és abbanhagyásokban testesül meg.

Azt jelentené ez, hogy államnak, államszuverenitásnak, államkormányzásnak, végső kijegecesedése, a kristály formája az egyéni jólét.

Szinte profanálásnak látszik ez a tétel.

Hogyan. A *salus rei publicae*-nak, a *l'état c'est moi*-nak, a *Staatsraison*-nak, a népfenségnek, ezeknek a vérrel és könnyel és verejtékkal áztatott fogalmaknak, kikristályodó végcélja, az apró, milliósámra a földön futkosó egyes emberparány jóléte volna. Népek és nemzetek fenkölt szabadsága, népek és nemzetek leigázása, ármádiák vérontása és lángelmék erőfeszítése, mind azért volna, hogy mindössze az egyes ember életét javítsa meg. Az egyes emberét akinek a léte vagy nem léte olyan csekély befolyással van a *Cosmos*-ra. Akinek az életét vérpadon és máglyán pusztították eszmékért századok óta és akinek az élete még ennek a századnak az elején is olyan olcsó volt, hogy a technikának minden tökélyesült emberirtó csodavívmányát bocsátották kultúrnerzetek rá.

Megszűntek volna a régi fenséges nevek. Haza, nemzet, állam, szabadság, egyenlőség, közjólét... Az énért, a kurta kis emberi létért küzdünk mindnyájan. Nem nagy erkölcsi célokért többé. A tökélyesbülésért, a kultúraért, a haladásért...

Igen. Az emberi, egyéni jólétért küzdünk mi és küzdöttek a századok. Az ármádiák és a lángelmék. A nemzetek és az államok. A szuverének és az alattvalók, a szabadsághősök és az elnyomók. Nem szűntek meg a fenséges nevek. Haza, szabadság, állam, közjólét fogalmai ma tisztábban ragyognak, mint bármikor a szemeink előtt. Csak messzebbre, beljebb, mélyebbre lát a mi teleszkópunk, mint ahová a Kepleré és Copernicusé látott és tudjuk ma, hogy ezek a nagy nevek mind, megannyi nevei az ember egyéni jólétének. A közjólét az egyének jólétének összessége, a szabadság az egyének jólétének sérthetlensége, az állam az egyének jólétének a gárdája, a haza az egyéni jólét összességének az otthona. A csillag sugárzásai mind a kicsiny bolygónak a *sapiens* homonak. *Homo sapiens*. Régi korok bölcselői határozták így meg az embert. A bölcs ember. Ma ezt a *homo sapiens*-t is láttani csalódásnak tudjuk. Láttani csalódásnak. Úgy, mint azt a másikat is, a „tollatlan kétlábú állatot”. Távol vagyunk ma mind a kettőtől. A tollatlan kétlábú állatot már régen elhagytuk, a *homo sapiens*-t még soká nem érjük el. A *homo sapiens*, a bölcs ember is egy neve csak az emberi

jólétnek. Az ideál, amely felé haladnunk kell. Azért van haza, szabadság, állam, államszuverenitás, államkormányzás, hogy feléje a homo sapiens felé, ne másfelé .haladjunk.

És azért volt százados tévelygő vérontás és leigázás, mert a Kepleri-korok társadalmi teleszkópja nem így mutatta ezt. A ragyogót mutatta, a hazát, a szabadságot, az államot, az összesség kisugárzó fényét mutatta, nem pedig a fényt kisugárzó testegységet. Az embert.

Nehéz tapasztalatok által élesre csiszolt szemlencsékkel ma immár tudjuk, hogy a társadalmi égbolt fénysugárzásainak végpontjában az ember-egyén áll. Ha a fénysugárzást ragyogóvá akarjuk tenni, az egyén létföltételeit kell felismernünk, kutatnunk, biztosítanunk, javítanunk. Az atomrészek épsége ad épséget a testegységnek. Az ember-egyén jóléte sugároz jólétet a hazának, a szabadságnak,' az államegészeknek.

A teleszkópnak csak ezzel a látószögével jutunk el az állam elől revideált lényegéhez. Csak ha az állam lényege az egyéni jólét, akkor lesz az állam védő bajnoka az életünknek. Nem az elnyomásnak, hanem a szabadságnak a köteléke. Nem ellentéte, hanem kiegészítő része az embernek és természetnek. Nem az egyenlőség megrontója, hanem a természet által velünk adott egyenlőtlenségek kiegyenlítője...

Meg kell állni ezen a ponton.

Meg kell állni, azért, mert ha ezen a ponton kezdődött a múltban a félreértés ezen a ponton kezdődhetik ma a megértés is. Egészen máshova fog jutni az, aki az egyéni jólétből indul ki és egészen máshova jutott az, aki nemhogy az államból mint öncélből, hanem csak a közjólétből indult ki. Utóbbi kettő a szükségesnél rövidebb horizontot vett gondolkodási bázisul, nem juthatott el az igazi célhoz.

Megvilágítom ezt.

Aki az egyéni jólétből indul ki, ragaszkodni fog az államhoz. Tudni fogja, hogy olyan kötelék az, amely ő érte van. Ha áldoz érte, önmagának áldoz, ha védi, önmagának védi. És ha elveszni hagyja, a saját jólétét hagyja elveszni.

De a másik oldalon is. Aki az egyén jólétéből indul ki, az nem fogja feláldozni az egyén jólétét az állam olyan érdekeiért, amelyek igazság szerint az egyén jólétéért vannak. Az hatalmi érdekekért

nem fog hiúság és presztízsszemponctokból tovább menni annál a határnál, ameddig azt az egyéni jólét követelményei diktálják.

Míndez fordítva áll arra, aki a köz jólét gondolatából indul ki. Még ha azon az alapon indul is ki a közjólét fogalmából, hogy az az egyéni jóléteknek valami összefoglalója. Ebben az esetben sem jut el a célhoz. Ebben az esetben is úgy jár el, mint mindaz, aki általánosít. Mint aki körülbelül azt mondja, a közjólétnek terhére van a nem éptestű ember, — a nem éptestű embert le kell dobni a Tajgetosz-szikláról. Egészen más politika ez nemde, mint amely azt diktálja, a nem éptestű ember egyenlőtlenül van elbocsátva a természetől, az egyéni jólétet kereső állam feladata tehát gondoskodni ennek az egyenlőtlenségnek a kiegyenlítéséről. Amaz barbarizmus, emez humanizmus. Homlokegyenest eltérővé vált két eredmény, mert az egyik az összefoglaló gondolatnál áll meg és nem az összefoglalt individuumig boncol.

Önkényt feltolul itt az a kérdés, miképen lehetséges az, hogy az államtörténelem óriási bolyongása közben eljutottak mindenféle elmélethez, csak éppen ehhez az egyszerű eredményhez nem.

A dolog egyszerű. A történelemben sokszor eljutottak már ehhez az egyszerű eredményhez. Semmi sem új a nap alatt. Az emberek sokszor érezték már meg, hogy a közjólét csak szimbólum, amely mögött az egyén van. Intézményekben és kívánságokban egyformán kifejezést is adtak ennek az érzésnek. Sem intézményekben, sem kívánságokban azonban nem formálták ki ezt az érzést, megérzést, határozott, tárgyilagos és egyedül iránytadó köztudatnak. Államkormányzási vezérelvnek. A közjólét és egyéb csillagsugárzásos társai olyan n'y touchez pas oltárra volt állítva, hcgyha nem hittek is benne, nem merték az oltárról levenni. Egyike volt azoknak a történelmi szemérmerteskedéseknek, amelyek egészen közel állnak a hipokrizishez. Tudták és tették is, restelték azonban bevallani, hogy az egész természetben az embernek az egyszerű énje mégis csak a hozzá legközelebb álló ember. A bizonyításául ennek hivatkozom arra, hogy ma az állam igen sok berendezése van már kifejlesztve, sőt sok túl is van fejlesztve, az egyéni jólét alapjára. És sok más van, amely túl van fejlesztve a közjólét régi gondolatára. A helyzet szinte cikk-cakkos az államberendezésekben. Ennek a példáiról és a következményeiről is

azonban könyvemnek más helyein lesz szó, — az eddig mondot-
takkal azt tartom beigazoltnak, hogy nem a homousion és
homoiusionii vitája az, vájjon az államcélok kiindulási pontja az-
egyéni vagy a közjólét legyen-e, mert ha százszor az egyéni jó-
létek összesége legyen is a közjólét, a közjólét fogalma távolabb
áll az embertől, mint a saját egyéni jóléte. Mert a saját egyéni
jóléte vitte az embert államalkotásra, nem a köz jóléte. Mert az
államkormányzásnak okosabb a közvetlen célokra hivatkozni; nem
metaforákra. Mert végül, amint megkísérlem kimutatni amit már
fentebb mondtam, a közjólét fogalmának nincsen kellő ellentállású
államfenntartó ereje.

Ma, amint azt bomladozó országok képe mutatja, egyáltalán
nincsen, de amint azt a történelem mutatja, talán nem is volt soha.
A közjólét fogalmának legklasszikusabb kitenyésztője kétségtele-
nül a világhódító Róma volt, és a legklasszikusabb elkorcsosítója
a, francia forradalom volt. Rómára már fentebb hivatkoztam. A
közjólét fogalmát a fenségesig vitték ott. A francia forradalomban
elvitték a nevetségesig. *Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas*
ennel a sablimenél au ridicule néhány évszázad volt. A közjólét
fogalma kifutotta a pályáját és megmutatta a képességeit. A római
birodalom a cicerói *suprema lex-szel* a világhuralom legfelső hatá-
ráig jutott. Alkotott olyan államot, amelynek nyugati határa Európa
nyugati határa — a britt szigetek és Hibernia volt. Keleti határa
az emberiség ázsiai bölcsőjét foglalta magában, déli határa leigázta
az aethiopokat és fáraókat. Adott olyan jogrendszert, amely ma
iskolapéldája az emberi jogoknak. Adott olyan példákat a kegyet-
len önzetlenségnek, aminők a Mucius Scaevolák és a Brutusok
voltak. Gigászi hódító és gigászi fejlesztő erőt mutatott, de nem
mutatott államfenntartó erőt. A *salus rei publicaenak* oda áldozta
a *salus hominis-t*. A *salus individualist*. Ezzel az öngyilkos áldo-
zattal óriási lendületet adott a moloch államnak, ezzel az áldo-
zattal azonban jogi intézménnyé tette a rabszolgaságot is, a
Muciusok mellé kitermelte a Nérókat és Caligulákat, és a jogrend-
szer iskolapéldái mellé megteremtette iskolapéldáit a kenyérforra-
dalmaknak.

Mindez természetes, szükségszerű, kimaradhatatlan volt.
Amint egyszer az egyéni jólétet elveszítette szem elől, szabad
kezet adott az egyéni önzésnek. A közjóitét generalitása elfut az

egyén szingularitása fölött. A világot meghódított Rómának a cézárja isten volt, a szenátusa félisten, a patríciusai is szinte halhatatlanok, a népe azonban misera plebs volt. Az egyén élete másképp is olcsó volt. És ha a *salus rei publicae*ről volt szó, az egyéni életnek egyáltalán értéke sem volt. Gibbon megírta, hogy a *salus rei publicae* Rómája nem izmosan összefogó kötelék, hanem csúfosan szertehulló konglomerátum lett. Egy idegen barbárhullám elsöpörte a földszínéről...

Mindenki, tudja a további kálváriát. Az utat a keresztény államtól a *l'Etat c'est moi*-ig. A diszkreditált közjólét fogalmat a *divina favente* és *Dei gratia* palástjával fedték le államtutoros cápái kezek, ismét százados lendület következett, a *Roi soleil* ismét diktált holtaknak és eleveneknek. Provence búzatermő földje azonban pangott és Henri IV. vasárnapi tyúkjá elfogyott a gallus fazekakból. Az Isten kegyelméből — valósággá transzponált közjólét ismét csak fényes mázú *üveglóbuszt* teremtett, amely rettenetes puffarásban hullott porrá XVI. Lajos fejével a Guillotin doktor nyaktilója alatt. A burkából kiszabadult közjólét ekkor tobzódva örjögött. A közjólét a közrémület jóléte volt. Holtakkal borította Párizs kövezetét és a departement-ok piacait, holtakkal szórta tele Európa csatamezőit Párizstól Moszkváig. Felajzódott a Gloireig és lezüllött végre a *Communéné*. Lehetett-e vége, amely jobban megcáfolta volna az állam fenntartó erejét, mint a *commune*, amely sivár internacionalizmussá tarolja le az államgondolat jólétvédő kereteit.^y

Az államgondolatnak az államfenntartó erőt az egyéni jólét varázshatalma adja. Nem az egyszerű önfeimtartási ösztön, — az van az állatnak is és az állat még sem alkot államot, — hanem a jólét vágyává kvalifikálódott önzés. Az embernek is ösztöne az önzés és az egyem” jólét gondolata által van befogva ez az ösztön az állami élet hajtóerejének. Belevitte az embert az államkötelékbe, és ha kielégülést nyer az államkötelékben, bent fogja tartani az embert az államkötelékben ameddig önzés van. Mondom, ha jó kielégülésre talál. Ha nem fogják a közjólét chimära címén keresztre feszíteni tovább akkor, mikor az emberi lélek már nem hisz a chimarákban. Ha hipokrizises restelkedés nélkül természetesnek fogják tartani, hogy gyakorlati céloknak nem ideális képzetekre van a pozitívizmus századában szüksége, hanem a pozi-

tivizmus századában pozitívumok reális igazolásával lehet csak elvezetni a lelkeket bármilyen célokra.

Hipokrizises szemérmeteskedés nélkül a kultúra egész nagyjárművében az önzést tartom a hajtóerőnek. Az önzés ösztönének azt a másik végletét pedig, amely, mint a meleg a hidegnek, a fény az árnyéknak a hiányát, — az önzés hiányát jelenti és amelyet ezért, legyen bár külön ösösztön — egyszerűen önzetlenségnek nevezünk, a kultúra járművében a fékező erőnek tartom. És tovább fejlesztve ezt a képet, az államot tartom a kultúra nagy dinamójának és az egyéni jólétet az állam feszültségmérőjének és mágnesvonzású iránytűjének. Mindezt azért, mert végső elemzésben az önzést és önzetlenséget tartom az emberi cselekvés két összetevőjének. Az önzést a haladás kedvéért adta belénk ösösztönünk, ü természet. Olyan kapacitással adta belénk, amely az örifetmtartás alkotóképességénél kezdődik és az önromlás pusztító hatalmánál végződik. Ha kiirtatnék belőlünk, megállna minden. De megállna minden akkor is, ha a kapacitása nem fékeztetnék. Végeredményben, ha nem fékeztetnék, amint benépesítette, el is néptelenítené a földet.

A természet útjai kifürkészhetlenek, a megtett haladásból azonban tudunk rájuk visszakövetkeztetni. Talán azért osztotta a természet az Önzés nagy tornádóját emberi egyedekre, hogy ez a bősz erő ne száguldhasson egységes orkánként végig a földön, hanem önmagának lehessen a fékezője. A saját romboló erejében találja a saját romboló ereje korlátját. Az egyik emberegved önzése állja útját a másik féktelen rohanásának. Eddig és ne tovább. Egyik Önzés a másik önzésbe ütközik. Bölcs berendezése a természetnek.

Ám ebből így nem jön ki a haladás. Sőt a megállás jönne ki ebből is. Az egymásnak ütközött önzések álló ökölharca jönne ki, de nem a társadalom gépjének az előremozgása. Valami vad túlekedés, de nem kultúregyüttélés. Arra az időre, amikor egynél több emberpár lesz a földön, gondoskodni kellett a természetnek olyan ösösztönről amely az együttélést és együtthaladást lehetővé tege.

Gondoskodott róla a természet. Adott az önzés mellé egy más ösösztönt is. Az ösztönös képességet annak a felismerésére, hogy ha az önzésünk célt akár érni, az önzésünket a mások Önzésével összhangba kell hoznunk. Ez az önzetlenség ösösztöne. Az önzés

hajtóereje mellett, a kormányzó erő a társadalom nagy gépezetében. A kapacitása ennek is az önfenntartásnál kezdődik és elterjed a mártíros önrombolásig. Megállna a világ, ha kiirtatnék ez is, de megállna akkor is, ha nem fékeztetnék ez is. Amint benépesítette, elnéptelenítené a földet ez is. Nem vad kézi tusa, hanem a lemondás nihilje fejlődne. Az emberi önzetlenségek nem ütköznének egymásba, hanem visszahátrálnának egymás elől. Előre haladás hát ez sem volna.

Itt látszik megint a természet kifürkészhetetlen bölcsesége, mikor az ember lelkében az önzés hatóerejét az önzetlenség kormányzó erejével egymásba keverte. Egyensúlyozhatják egymást, mert a kapacitásuk egyenlő és mert a természetrajzuk ellentétes. Igen. Azért mert ellentétes. Az önzés alkot másnak, hogy magának használjon, az önzetlenség önmagát áldozza, hogy másnak alkosson. Egymással szemben indulnak, de mikor összekerülnek, nem ütköznek egymásba, hanem kar karban haladnak egy harmadik, rezultáns irányba.

Kiegészíthetnek, mert minden emberegység lelkében az önzés együtt van az önzetlenséggel.

Mindez így volt az idők elejétől fogva. Az „önzés hajtotta az embert, hogy keresse és felismerje az egyéni jólét lehetőségeit. A jólét felismert lehetősége vitte rá, hogy társuljon. Arra pedig az önzetlenség mérsékelte rá, hogy a társultság állapotában megmaradjon, így jött össze és maradt együtt emberpár, család, nemzetség, törzs, faj, nemzet és végül állam is. Így jött létre szuverenitás és államkormányzás is. Két beszédes reminiscenciáért hadd nyúljak itt a históriához. Az egyikben arról az államról van szó, amely ma a legkevésbé van megtépve és talán a csúcspontján van a szuverenitásának, a másikban arról, amelyet a leggyászosabban megtéptek és mégis meg tudta tartani az államiságát. Az United Statesről és rólunk.

Keletkezésében mindakettő felismerhetően, az egyéni jólétből indult ki és egyik sem követte vakon a nyugateurópai államok közjólétes útját. Talán azért, mert mindakettő, bár különböző körülmények között, de állandóan az államiságáért való tényleges szabadságküzdelmekkel volt elfoglalva és nem ért rá a történelem kényelmi párnáján államéleti túltengésekbe merülni el.

Először hát a United Statesről. Mikor a May Flower szélnek

fordította a vitorláit, hogy hátat fordítson az ősi hazának, Anglia kétségen kívül állott a közjólétnek azon a fokán, amely akkor egyáltalán ismeretes volt. Sőt éppen az indította útra a May Flower quäkereit, mert nem volt kedvükre az elnyomatásnak az a mértéke, amelyet akkori államkormányzási dogmák gyakorolni jónak láttak. A May Flower kivándorlói tehát kétségtelenül nem az absztrakt államfogalom kultuszát, nem is konkrété angol hazájuk jólétét keresték mikor Amerikába hajóztak, hanem tisztán pusztán a saját egyéni jólétük kedvéért hajózták át az óceánt. Aki az ottani településüket nézi, látni fogja, hogy ott sem az akkor divatos állameszmet igyekeztek megvalósítani. Hagyták azt Európának. Ők a berendezésükkel voltaképpen szuverén közzerővé igyekeztek szervezkedni az indián bennszülöttek ellen. Az anyaországhoz való viszonyuk kiépítésében is az egyéni jólét biztosítását célzó intézményekre voltak féltékenyek és végül is az egyéni jólét biztosításának jegyében függetlenítették magukat.

Ennyit az Egyesült-Államokról. Hogy hogyan fog hatni náhü. a jövőben a cezarizmus nemzetségeivel kereszteződött Monroe-doktrína, az még kérdőjel a történelmükben. Hogy azonban az egyéni jólét lobogójával hatalmas állammá tudtak fejlődni, az nem kétséges és hatalmas argumentum az egyéni jólét államkonszolidáló hatásai mellett.

Magunkra nézve meg Pusztaszerre akarok utajni. Mindert hagyományok szerint azt mondták ott ki az eleink, -- akik honfoglalók és honalapítók voltak, — hogy „amit közös erővel szereztenek”... egyformán részesüljön mindenik. Ebben szó sincsen a közjólétről, Nem is az államról volt szó köztük/hanem az egyénről. .. Nem „a közerő” volt kihangsúlyozva a kötésben, szemben a mindenkivel, hanem a „mindenki”, szemben a közerővel. Beöthy Ákos a Magyar Államiság Fejlődéséről írt hatalmas politikai tanulmányában méltán említi ki ezt a mozzanatot. Ő elődeink kiváló jogászai képességeire vont ebből következtetést, én azonban nem megyek tovább annál, hogy eleink, amikor ezzel az egyéni jólét vezérsillaga alá helyezkedtek, megadták alkotásuknak azt az összetartó erőt, amely per tot discrimina rerum máig fenntartott bennünket. Jártunk mi is kálváriát, de mi más kálváriát jártunk. A mi küzdelmeink nem az egyén és állam közt való küzdelmek voltak, hanem küzdelmek voltak egy nemzet és az idegen' elnyomók között. A bar-

barizmus kelet felől való végpontján feküdtünk útjában az onnan áradó népözönöknek és a nyugat felől jövő önzés útjában is feküdtünk kiszemelt prédájaként az onnan eredő hatalmi törekvéseknek. És rokontalan, egymagában álló nemzet voltunk, ösztönösen éreztük mindig, amit az államalkotáskor éreztünk, hogy szétesünk, ha szétesni hagyjuk a magyar államot. Ezért sokszor rosszul szerettük de mindig szerettük a magyar államot. Vedtük a sajátos szerkezetet az idegen beolvasztások ellen, mert nem tartottuk ellenségnek. De bálványnak se tartottuk. A pusztaszeri kötés mindig keresztüljárta a berendezéseinket. Amit közös erővel szereztetek, abban része legyen mindenkinek. Sajnos, a korok szellemével szemben odáig mi sem jutottunk, hogy része legyen „mindenkinek”, de ha az extra Hungáriám egyéni jóléte nem terjedt is ki a jobbágyokra, erős és egyéni jólétének egyenlőség és szabadság jogaira éberen őrködő közerőt teremtett a nemességben, amely a maga kifelé való egységében az állameszme jogvédő kerekeit át tudta menteni tatáron, törökön, németen át és mikor ismét a korok szelleme szerint negyvennyolcban lefele is ki tudta terjeszteni az egyenlőséget, át tudta menteni a magyar államot világháborún, vörös örületen és trianoni tehetetlenségen át egészen máig.

Ma feltámadtunk. Nem Európa krisztusi szeretetének támogatásával támadtunk fel, hanem mert Európa közepében államberendezésünkkel nem közjólétes metaforát de az egyes ember jólétét védő természeti erőegység vagyunk. Mert amikor hazát, nemzetet, királyt, alkotmányt védtünk, hazában, nemzetben, királyban, alkotmányban, nem a világhódítót, hanem az ember egyéni jólétének bajnokát, hajlékát, törvényét védtük. És mikor királyt, kormányzást, fiskust, támadtunk, nem az államberendezés tényezőit támadtuk, hanem támadtuk az államberendezéseink támadóit.

Nem elmúlt dicsőség, nem nemzeti hiúság, nem elhullott társadalmi spanyolfalak üszkeinek életrefújatója akarok itt lenni. Homályt oszlatni a céloom, nem *tömjénfüsttel* újabb homályt terjeszteni. Az érdemünk mellett megvoltak nekünk a hibáink, és éppen arra akarok reámutatni, talán az volt a hibánk, hogy ezt az érdemet, amelyet én történelmi hivatásnak tartok, mi sem tudtuk még mindent átfogóan keresztülvinni. Zegzugos vonal maradt a mi fejlődésünk vonala is az emberi jólét államának eszméi felé. Sok helyen csúcsosodott fel a magasba, de nem jutott fel még mindenütt

az egyéni jólét előfeltételeinek egyeneséig. Van, ahol túldomborítottuk az egyéni jólét alapköveit, van, ahol homorúnak hagytuk. Ám talán azért vágott rajtunk olyan éleset a végzet, hogy mi legyünk elsők, akik ráébredünk erre, meghúzzuk a helyes szintet és betöltsük ezzel nem az érdemünket, hanem a történelmi hivatásunkat ...

Ma azonban sikerült ezzel a közjóit államelméleti értékét a valóságban bemutatnom, sietnem kell immár bemutatni az egyéni jólét valódi alakját is, hogy olyas félreértés ne támadhasson, mintha itt valami excentrikus, javfelosztásos eszméről volna szó.

Ellenkezőleg. Arra akarok legelsőül utalni, hogy ha sok zűrzavar van az állameszme felfogása körül, az egyéni jólétről éppen a közfelfogásban alig is van tisztult fogalom. Beszélnek róla, de nem gondolkoznak róla. Követelik, de nem értik. Hajszolják nap-nap mellett, de lerontják, mikor úgy hajszolják ahogyan hajszolják.

Állapítsuk meg mindjárt, hogy az egyéni jólét minden egyéni fogalmak között a legegényibb fogalom. A koldusnak jólét a szegényház. A milliárdosnak a kincses palota is fogház. A rebellisnek béklyó az általános szavazati jog is. A despotának nyűg a miniszteri ellenjegyzés is. A kisebbségnek zsarnokság a többség akarata. A többségnek lázadás az ellenvélemény is.

Ám jó, ezek végletek. De hát azokon belül is. Szerelmes párnak a nádkunyhó is hajlék. A nagy kurtizánnak putri a tucatszobás lakás. Egyszerű embernek a villamos is jó, igényesnek az autó se közlekedés. Rendes embernek szükségesség a helyhatósági szabályrendelet is, kihágásosnak az országos törvény is alkalmatlankodás.

És ezer más változat és ellentét, millió egyéni kívánság és millió tömegvágy. Azt lehetne vélni, hogy a szélkakasra bízva az útja irányát, aki az ember egyéni jólétét veszi a kormányzás vezérfonalának.

A dolog azonban nem így áll. A dolog úgy áll, hogy az egyének vágyainak fantasztikus birodalma még nem jólét. Sőt attól gyakran nagyon messze áll. Ez a birodalom túlnyomó részében egyéni önzések egymáson keresztül-kasul rohanó tömkelegéből van összehalmozva. Vágyakból, amelyek mihelyt teljesültek új, talán még telhetetlenebb vágyaknak adnak létet. Az önzésnek éppen úgy természetében van a tovább száguldás, mint a fizikai világ minden

fékezetten hajtó erejének. Hiszen ez a tulajdonság képesíti rá, hogy hajtó ereje legyen az ember létének.

Ám ha egymást gázolják az egyéni önzés vágyakozásai — képzelhetni, milyen rettenetes taposás lehet egy tömegvágyakozás — akkor az egyéni jólét első feltétele az, hogy megfékeztessek ez a taposás. Akkor az egyéni jólét legalsó határa az, hogy az egyéni önzések szertelenkedését az egymással való megférése rákényszerítsék. Másként nem hogy jólét, de szószerint a „mindenki harca mindenki ellen” áll elő, amely végeredményben mindenkinek nem hogy a jó-, de egyáltalán akármilyen létét örök kézitusává teszi. Vagy ő ver agyon másokat, vagy őt verik agyon.

Ha ez így van, — már pedig minden tárgyilagos gondolkodó előtt így van, — akkor ez az egyszerű eszmemenet megadja már a jólét alapelvét. Akkor a jólét ott kezdődik, hogy az egyéni önzés szertelenkedése lehetetlenné tétessék. Ez mindennek az alapja, és ez az alap már magában foglalja az élet- és a vagyonszükségletet is, hiszen a támadások mind a kettő ellen csak túltengő egyéni önzések kirohanásaiképpen történnek.

Azt mondtam most már, hogy ennél, az önzések szertelenségeinek, — a szertelenségeinek, — megfékezésénél kezdődik a jólét. A kérdés ekkor az, hol szűnik meg jólét lenni az az állapot, amelyben megfékezhettek az egyéni önzések. Hol szűnik meg a jólét.

Erre sem nehéz megtalálni a fogalombeli határvonalat. Valahol az ellenkező póluson kell megszűnnie a jólétnek. Ott ahol az önzésnek nemcsak a szertelenkedései szűnnek meg, hanem a jogos mértéke sem talál kielégülést. Az a mértéke sem talál kielégülést, amelyet a világrend bölcsessége az emberi haladás egyik hajtóerejének tett meg. Az a mértéke tehát az önzésnek, amely nem a mások kárára, hanem közvetetten bár, de a mások előnyére is van, amikor kielégülést nyer.

Természetesen választ kell adnom itt arra a további kérdésre is, íni az önzésnek ilyen jogos, — nevezzük jogosnak — ilyen jogos mértéke, és mi az önzés szertelensége.

Egyszerre adom a formulát mindkét válaszhoz.

Az embernek, a mi mai agyunkkal kifürkészhető földi rendeltetése az, hogy a természettől kapott egyéniségét érvényesítse. Ehhez szükséges az, hogy a testi és a lelki szükségleteit kielégít-

hesse. Amíg ennyire törekszik nemcsak jogos, de köteles is az önzése. Hiszen ennyi önzés a rendeltetéséből következik.

Ámde minden embernek ugyan ez a rendeltetése és minden embernek jogos és köteles önzése akkor az, hogy a természettől kapott egyéniségének testi és lelki szükségletét kielégítse. Ebből akkor az következik, hogy egy embernek a jogos önzése nem terjedhet tovább, mint a meddig az a másiknak a jogos önzését nem sérti. Mihelyt tehát egy önzés saját céljai érdekében akadályozza a másikat abban, hogy az a saját testi és lelki szükségletét kielégítse, akkor az az önzés túlment a jogosság határán. Szertelen lett.

Azzal tartozom most még, hogy megvilágítsam a testi és lelki szükséglet ama összegét, amely a mások hasonló igényét nem sérti és így jogosan megilleti az egyes egyént. Fontos disztinkció ez, mert az eddigiekben az egyének joga egyenlő volt, itt azonban következik az egyéni jogokban az eltérés.

Az eddigelé egyenlő jog általánossága itt, hogy *úgy* mondjam, individualizálódik. Mennyiségében egyénenként elkülönöződik a szerint, amint egy-egy ember a testi és a lelki képességeknek is, más és más mennyiségét hozza a világra magával. A testi és lelki képességeknek ez a más és más mértéke adja meg a jogot a — és ebben van az eltérés — testi és lelki szükségleteknek más és más mennyiségére is. A gyermeknek nincs annyi testi szükséglete, mint az öles férfinak, a szellemi törpének sincs annyi lelki szükséglete, mint az óriásnak. Megilleti őt tehát hely, táplálék, életbiztonság, kultúra *úgy*, mint a másikat, de nem feltétlenül annyi, mint amennyi a másikat, hanem csak annyi, amennyit teste és lelke ténylegesen szükségei. Mihelyt abból többet fogyaszt el, mint amennyit a természettől adott képességeinek érvényesítésére szükségei — már sértik azok jogos önzését, akiket a természet a több képességüknek érvényesítéséhez szükséges, nagyobb, — az egyenlőt meghaladó — szükséglettel küldött a világra.

Hiába. A világon egyszerű meg kell barátkoznunk azzal a tudattal, hogy az egyenlőtlenségeket nem az ember, hanem a természet hozza a világra. Ellenkezőleg. Az egyenlőség eszméje az, amit nem a természet termelt ki, hanem az ember. Még a nap sem süt ránk egyformán, eszkimó és néger különböző részt kap a melegéből. Egyforma részt még a levegőből sem szívhatunk; nagy tüdő, a kicsinytől több köbmétert fogyaszt el. A természet

zsenit adott az egyiknek, a másiknak akrobata izmot. Egyet agyi korlátoltsággal menesztett a világra, a másikat hibás szívbillentyűkkel bocsátotta a földi útra. Jogok — az emberi szellem termékei lehetnek egyenlők. Tények — a természeti erők nyilvánulásai egyenlőtlenek. Az emberi elme feladata pedig nem lehet a természetben egyenlőséget teremteni, hanem csak az a természetben teremtett egyenlőtlenégeket jogok által egyenlőséggé — jogi egyenlőséggé — kiegészíteni.

Olyan egyszerű és világos tételek ezek, hogy ezek alig fognak ellentmondással találkozni, kétségtelenül jogos lesz azonban az a folytatólagos kérdés, lehet-e vájjon, és hogyan lehet azt, hogy kinek mennyi a képessége — testi vagy lelki — és kinek mennyi ehhez képest a szükséglete — testi, lelki — a gyakorlatban eleve megállapítani.

Hát ennek is megvan a fokmérője. Csak rá kell ismerni. A fokmérő az, hogy az egyén — ha nem csorbította a jogos önzését senki — mennyi képességéről tudott tanúságot tenni. Ismertebb szóval mondva, milyen értékű munkát tud kifejezni.

Ismétlem, ha az ő jogos önzését nem csorbította senki. Vagyis, ha az érvényesüléshez a lehetőség megadatott neki. És, ismétlem, milyen „értékű” munkát. A hangsúly az értéken fekszik. Olyat-e, amelyet bárki, a sok, a tömeg el tud végezni, vagy olyat-e, amely a képességek kivételes nemét feltételezi.

Mert sietek itt kifejezésre hozni, hogy részemről a munkát nem fel- és lefelé osztályoznám. Semmiféle munka nem értéktelen. A munkának csak értéke van. Azt a munkát, amelyet alsőrendűnek neveznek sokan, nem azért illetik ezzel a jelzővel mintha más munkánál kevésbé fontos volna, hanem azért, mert sokan vannak olyanok, — talán minden ember olyan, — aki azt a munkát el tudja végezni.

Van azonban azután olyan munka, amelyet nem tanulhat meg akárci. És ezért van a munkának egy erős arisztokráciája. Szerintem az egyetlen arisztokrácia, amelyet kultúremlernek nemcsak el lehet, de el is kell fogadni. Az a munka kétségtelenül arisztokráciája a munkának, amelyet nem tud megtanulni akármelyikünk, és a munka arisztokratája kétségtelenül az a kevés vagy kevesebb egyén, akinek a természet földi útravaló gyanánt adta az ahhoz való képességet, hogy olyan munkát tudjon végezni,

amelyet nem végezhet akármelyikünk. És itt nemcsak nagy felfedezőkre és egyéb zsenikre gondolok. Áll ugyanez a többi képességekre is. A törekvés képességére, a szorgalomra, az önmérséklésre, az önuralomra. Sokan vannak köztünk, akiknek a természet a gyors felfogást és a kutató képességet megadta. A szorgalmat, vagy az önmegtagadásnak azt a mértékét azonban meg nem adta nekik, amely szükséges ahhoz, hogy ezt a képességet pozitív munkává testesítsék. Az ilyen egyéneket akkor nemcsak nem számítom a munka arisztokráciájához, de sőt. Ezeket számítom az emberi önzésnek ahhoz a típusához, amelynek a munkaértékét a fokmérő alacsonyan fogja jelezni, mert végeredményben, ha van is egy és más képességük, arról nem tudtak konkrét tanúságot tenni. Mindig feltéve, — ismét kiemelem, — hogy nem mások önzése, hanem saját képességeik hézagossága akadályozta őket munkájuk kifejtésében ...

Az egyéni jólét kérdésénél ezek szerint nem a földi javak egyenlő elosztásáról, hanem a földi javak egyenlőtlen elosztásáról van szó. Arról, hogy a földi javakat a természet osztja el egyenlőtlenül, akkor, amidőn a földi javak birtokbavételére az embereket egyenlőtlen képességekkel ruházta fel, — és az egyéni jólét megteremtése abban áll, hogy az ember számára a földi javak egyenlőtlen elosztottságával szemben a megszerzés egyenlő lehetősége biztosíttassék. Ez szerintem a szociális állam elferdítetlen és önzetlen gondolata. Az ember világát a természet által egyszersmindenkorra, változatlanul megteremtett miljöben az emberi munka tartja fenn. Aki hogyan vesz részt ebben a munkában, a szerint részesül a munka által a természetből kiváltott javakban. Egyenlően részesülhetne akkor, ha egyenlően venne részt a munkában. Minthogy azonban egyenlőtlen természeti megalkotottsága miatt nem vehet egyenlő részt a munkában, minthogy továbbá nem az ő hibája, hanem a természet rendelése az, hogy nem vehet egyenlő részt a munkában, minthogy ismét természeti megalkotottsága szerint, a javak bizonyos mértékére feltétlen szüksége van, az állam áll oda — vagy mondjuk az államot állítja oda az ember — megteremtteni azt a lehetőséget, hogy ezt a feltétlenül szükséges mértékét a javaknak megszerezhesse minden ember. Az állam ebben a szerepében tulajdonképpen egy nagy közvetítője az emberi képességek természeti egyenlőtlensége folytán szüksé-

gessé váló képességcserének. Az egyiknek izomfőlségét elcseréli a másiknak szellemfőlségéért, ezáltal erőssé teszi a gyöngét és eszessé a szellemszegényt.

Annál pedig, hogy a földi javak megszerzésének egyenlő lehetőségét megteremtse, az állam nem tehet többet. Sem pénzt, sem földet, sem üzemet, sem szellemi termékeket nem oszt-hat az állam egyenlő adagokra. A természet azért leplezte el elő-lünk a titkait, hogy az észet tehesse úrrá az izmok felett. Csak az ész, az izom nem, csikarhatja ki a természetből a titkokat és ha az erős, ész nélkül mindig megverhetné a gyöngét, az ész a vere-kedésnek is olyan eszközeit csikarta ki a természetből, amelyekkel az izomgyenge a izomerős fölébe kerül. Az észnek tehát min-dig módjában lesz a földi javaknak az izmot illető adagjából el-szedni valamit és felbillenteni a földosztásos, üzemszocializációs adagegyenlőséget. Ez a természet rendelése, ezzel vitatkozni nem lehet. És változtani sem lehet rajta, az államnak sem és másnak sem. Az anarchiának éppen nem. Az ész azonban azért ész, és csak addig ész, hogy tudja és ameddig tudja azt, hogy a természet-ben szükség van minden individuumra, az ész tehát megalkotta az államot, hogy önmagával szemben is a feltétlen szükséges meg-szerzését biztosítsa minden individuumnak. Az anarchia és társai pedig azért nem ész, de sofizma, mert nem minden individuumnak biztosítani a feltétlen szükségést, hanem azt akarja, hogy az izom legyen úr az ész fölött...

Fentebb mondtam, hogy ez természeti lehetetlenség. Most tehát azt kell mondanom, hogy az anarchia és társai is lehetetlenség.

Úgy van lehetetlenség, és ha mégis voltak és vannak a törté-nelemben az anarchiához hasonló törekvések, sőt állapotok, ez éppen azért van, mert az államkormányzás — nem az állam — az anarchiások kezére engedte átsiklani időről-időre az ész legnagyobb fegyverét, az állam leglényegesebb monopóliumát, az egyéni jólét kultuszát... Ez történt mindig olyankor, mikor az államkormányzás a közjóit kedvéért az egyéni jólét érdeke nélkül a szuronyok izom-erejéhez kapott...

Az egyéni jólétnek azt a kezdőpontú megjelölt követelményét, hogy mások szertelen önzése az egyén jogos önzését ne sérthesse, természetesen a legkiterjedtebb értelmében kell venni. Úgy, hogy senki semmiben ne sérthesse. Senki, sem fizikai, sem eszmei indivi-

duum az egyén hozzájárulása nélkül — volenti non fit iniuria — az egyén egész egyéniségét, tehát sem testét, sem lelkét ne bánt-hassa. Ez az életbiztonság és lelki szabadság fogalmát adja ki.

Senki azt, amit jogos önzése keretén belül az egyén anyagi vagy szellemi javakban megszerzett, az, egyén hozzájárulása nélkül ne csorbíthassa. Ez a vagyonsbiztonság és becsületvédelem.

Senki az egyént hozzájárulása nélkül ne akadályozhassa abban, hogy az egyéniségétől kitellő legértékesebb munkát kifej-tesse. Munkavédelem.

A létet, amelyben ez az öt feltétel biztosítva van, úgy vélem, bátran lehet jólétnek nevezni. Csak el kell gondolni, hogy ez az öt mi mindent jelent az emberre. Az elképzelhető szabadságmaximumot jelenti. Senki sem érintheti a testemet. Senki sem érintheti a lelke-met. Senki sem érintheti a vagyonomat. Az anyagi, vagy szellemi termékemet. A becsületemet. A munkámat. Nem tehet senki olyat, ami a testemre, lelkemre, vagyonomra, becsületemre, munkámra ve-szedelmet hoz. Nem mulaszthat el senki olyat sem, ami annak a meg-akadályozására: szükséges, hogy az ő cselekvése, a testem, lelkem, vagyonomra, becsületemre, munkámra ne hozzon veszedelmet. És viszont, akadálytalan szabadsággal tehetem mindazt, ami másnak a testére, lelkére, vagyonára, becsületére, munkájára veszedelmet nem hoz. Művelhetem a testemet, a lelke-met, élvezhetem a becsüle-temet, gyarapíthatom a vagyonomat és érvényesíthetem minden képességemet...

Vannak, akik azt fogják mondani, hogy ez nem a jólét mini-muma, ez ideális állapot. És lesznek talán, akik keresni fogják raj-tam az akarat és cselekvési szabadságot.

Egyiküknek sem lesz igaza. Az abszolút akarat és cselekvési szabadság a legnagyobb, a halálos ellensége a jólétnek. Ettől szár-maznak reá a leggonoszabb veszedelmek, mert ez csak más neve az önzés szertelenségének, Éppen annak a neve, aminek a kiküszö-bölését a jólét alapfeltétele gyanánt jelöltem meg. A relatív a le-mérsékelt, akarat és cselekvési szabadság pedig a felsorolt öt köve-telményben benne van. Mindazt akadálytalanul cselekedhetem és akarhatom, ami nem sérti a mások jogos önzését. Mihelyt ennél többet tehetek, nem részese, de ellensége lettem a jólétnek.

Annál tehát meg kell maradnom, hogy amit körülírtam, az aka-rat és cselekvési szabadság külön megnevezése nélkül is jólét. De

meg kell maradnom annál is, hogy a jólétnek az alapfoka. Nem ideális állapot. Fokozni lehet az általa körülírt jólétet, leszállítani azonban nem. Ha bármelyike hiányzik ezeknek a feltételeknek, aránylagos, viszonylagos, kezdetleges, vagy más hasonló jólétről lehet szó, de nem olyanról, amely az állameszme fogalmát kimeríti.

Viszont azonban az kimeríti az állameszme fogalmát, ha élet- és vagyónbiztonság, lelki szabadság és becsület- meg munkavédelem megvannak. Az állam ezekkel megteremtette az egyéni, testi és lelki szükségletek kielégítésének egyenlő lehetőségét, az egyén dolga, hogy élve e lehetőséggel, fejtse ki a, tőle telhető legértékesebb munkát. A munkája értéke szerint kivetheti azután a földi javaknak őt, illető részét...

A jogos önzés kerete ezekkel adva van. Hátra van még, hogy szóljak az önzés szertelenségéről. Az önzés szertelensége ott kezdődik, ahol valaki annyit vesz a földi javakból, hogy az ő adagjának aránytalansága következtében másnak vagy másoknak nem jut ki az előzőkben tárgyalt minimum. Hiába, a természet csak egy bizonyos tömegét adta a javaknak, és az ember ennek a tömegnek is bizonyos részét képes csak kiváltani a természetből. Ezen a kiváltott részen kell osztoznunk a jólét elmondott elvei szerint. Ha aztán valaki annyit ránt magához, hogy egy másiknak a minimum sem jut, akkor az ő önzése szertelen volt, mert kétségtelenül a jogos önzésén felülmenve, sértette a más jogos önzését. És itt jövök arra, amit fentebb mondtam, hogy a jólét ott vázolt alapfokát még fokozni lehet. Fokozni lehet odáig, hogy úgy legyen berendezve az állam, hogy senki sem vehet el már többet a földi javakból, mint amennyi reá a szükségletei és a munkája értéke szerint jut.

Ez a határjelzés paradoxnak látszik, pedig ez az ideális állapot. Akkor ugyanis az a helyzet áll elő, hogy a földi javaknak az a többlete, amely az egyéni jólétek alapfokának kielégítése után fennmarad, nem az önzések túltengésének, hanem az egyéni jólét alapfokának egyéni kényelemmé fokozására jut...

Ez az egyik eset. A másik eset az, ha ilyen többlet nincs. Ebben az esetben is, ha senki sem vehetett többet, mint amennyi rá jut, — munkaérték és szükséglet, és rendelkezésre álló javak tömege szerint, — akkor is mindenki annyit kapott, amennyit munkaérték és szükséglet fedezésére maga a természet szánt. És a természet tényeit nem veheti rossz néven senki, senkinek...

A KORMÁNY PSZICHOLÓGIÁJÁNAK REVÍZIÓJA.

Az állam célja az egyéni jólét. Az államkormányzás, az egyéni jólét feltételeinek a megvalósítása. A história az államkormányzás. A világtörténelem tulajdonképpen az államok kormányzásának a történelme, lapról-lapra azt adja elő, hogyan próbálta kormányozni az embert — az ember. Nos, a világtörténelem számot ad róla, hogy ami az egyik században vívmány volt, megdőlt a másikban és hogy ami őrző lelkesedést váltott ki még ma, fanatikus gyűlöléssel találkozott már holnap.

Az államok kormányzásának valami csalhatatlan technikájáról azonban, ma a technikai csodák századában sem tud számot adni a világtörténelem. Annyi kormányzási kísérletezés és annyi technikai felfedezés után sem tud, olyan rendszert felmutatni, amelyről azt mondhatná, ez a tökély. Annyi kormányzási kísérletezés és annyi technikai felfedezés után tehát, a technikai csodák századában arra kell gondolni ma, hogy ha eddig fel nem fedezték, akkor az államkormányzásnak valószínűleg nincsen is bevezetett és csalhatatlan technikája. De arra is kell gondolni, hogy mint talán minden más technika és művészet, az államkormányzás is képes arra a végeláthatatlan haladásra, amelyre például a repülő járművek kormányzása volt képes, mihelyt helyes számításokkal állították bele a repülőgép eszméjébe azokat a természeti erőket, amelyekkel a repülést kormányozni lehet. Vagy az államkormányzásba is, helyesebb számítás alapján kell beállítani azokat a természeti erőket, amelyekkel az államkormányzás dolgozik, vagy arra kell gondolni, hogy talán éppen maguk azok a természeti erők, — amelyekkel az államkormányzás dolgozik, — hozzák magukkal azt a szükségességet, hogy az államkormányzásnak ne is legyen befejezett dogmakövesültségi technikája.

Annak aki azon az alapon áll, hogy a természetben mindennek a logikája megvan, ez a következtetés valószínűnek fog látszani. Annak pedig aki számot azzal, hogy a világrendben az ember éppen úgy természeti erő, mint a hogy természeti erő a gőz, a rádium, — annak mind a kettő igazságnak fog látszani. A természeti erők helyesebb beállítása is és a kövesült technika mellőzése is.

Joggal fog igazságnak látszani, — mind a kettő.

Az a természeti erő, amellyel az államkormányzás dolgozik, az ember és az embernek mint természeti erőnek csak a megjelenési közege a test, a ható lényege a lélek. A lélek pedig csak örök, de a lélek nem változatlan. Mikroszkopikus atommozgása van a léleknek. Ha szabad hasonlattal élni, — mint a villamosáram, a plusz és mínusz között a lélek is, szinte vibrál a jó és a rossz között. Halad ennek a kettőnek az eredőjében. Fejlődik. Változik . . .

Ám ha ez így van, akkor az államkormányzásnak, amely dolgozni akar a természeti erőlélekkel, helyesen kell számolnia is a lelkekkel, de kétségtelenül együtt is kell haladnia, fejlődnie, együtt kell változnia a lelkekkel. Akkor csakugyan nem lehet befejezett technikává rögződnie, — ellenkezőleg, — ha ismét szabad hasonlattal élni, az államkormányzásnak pszichológus perpetuum mobilének kell lennie, — neki természetesen nem a jó és rossz, — hanem a változó lelkek elhajlásai és a kormányzási eszközök arzenálja között.

És akkor a helyzet az, hogy nemcsak nincsen tökéletes befejezett államkormányzási technika, hanem bármely befejezettnek deklarált államkormányzási technika már eleve elhibázott volna. A mindenkori államkormányzási technikának hozzá kell változnia a lelkek mindenkori változásaihoz. A lelkek változásait fel kell ismernie, az ellenszereiket meg kell jelölnie az államkormányzás perpetuum mobile pszichológusának, — a pszichológus által megjelölt technikai ellenszereket pedig aztán fel kell hoznia az államkormányzás-pszichológus perpetuum mobiléjének.

Jól megnézve, ez az amit az államkormányzásról a világtörténelem hangos szóval tanít. Egy tökéletes technikát nem, de tanítja azt, hogy az államkormányzások perpetuum mobiléja a sok évszázad alatt ezer és ezer eszközt hordott fel a technika arzenáljából, — az államkormányzás pszichológusa azonban a sok évszázad alatt a lelkeknek megfelelő eszközt ritkán találta el. Azt tanítja ezzel a

világtörténelem, hogy nem az eszközök felhordásában, hanem az eszközöknek a kiválasztásában volt a világtörténelmi nehézség. Hogy nem az államkormányzás perpetuum mobiléján, hanem az államkormányzás pszichológiáján múlt — a múlt.

Az államkormányzás nagy címerpajzsának a büszke körirata az, — jobb jövő felé vinni az államba tömörült nemzetet. Annak, aki eredménnyé akarja testesíteni ezt a programköriratot, azt kell tehát munkálnia, hogy az államkormányzás pszichológiáján a jövő is ne múljon. Ha nem az eszközök kiválasztásában volt a baj, akkor most nem a perpetuum mobile statikáját kell foldozni, hanem az államkormányzás pszichológiáját kell korrigálni annak, aki a nemzetet a jobb jövő felé akarja előrevinni.

Nos, az államkormányzás pszichológiája... Az elmondottak után természetesnek látszik az a következtetés, hogy az államkormányzás pszichológiája — az ember pszichológiája. A természeti erő, amellyel az államkormányzás dolgozik, az ember. Az embert kormányozza az ember. Alig is lehet tehát másként, mint úgy, hogy az államkormányzás pszichológiája az ember pszichológiája legyen.

A dolog tetszetős, de nem így áll. Ez a konklúzió az, amelyre nagyon vigyázni kell. Éppen azért kell vigyázni rá, mert változó lelkű ember kormányozza a változó lelkű embert. A jó és rossz között változó lelkű embert, a jó és rossz között változó lelkű ember. Azért van éppen szükség a kormányzás pszichológiájára, hogy legyen aki a változó emberi psziché jó és rossz ösztöneivel számoljon. Az államkormányzás pszichológiájában nem arról a szónoki közhelyről van szó: „értse meg az ember az embert”. Az államkormányzás pszichológiájában arról az államférfiúi cselekvésről van szó, mit kell tenni, éppen azért, mert az ember nem érti meg az embert.

Az államkormányzás pszichológiája tehát nem lehet az ember pszichológiája. Nem a kormányzotté és nem a kormányzóé. Végzetes következményekkel járhat, amint végzetes következményekkel járt sokszor, ha a rosszabb ösztönei által indítatva a kormányzó psziché a kormányzottak jó ösztöneit kizsákmányolja és végzetes következményekkel járhat, — amint ez is végzetes következményekkel járt sokszor — ha a kormányzó jó ösztöneivel a kormányzottak gonosz ösztönei élnek vissza.

Ám ez csak az egyik ami végzetes lehet. Annak aki tudja, hogy az államkormányzás nem egy bürokratasereg, amint az egy adótizzadó sereggel szemben áll, hanem, hogy az államkormányzás „mindenki”, amint a saját mása kormányzásában az állam útján az összesség résztvesz, annak, mondom, tisztán áll a szemei előtt az is, hogy az államban mindenki kormányzott és kormányzó. A kormányzott és kormányzó psziché pedig a lóhátas és gyalogos ember örök ellentétében áll egymáshoz még akkor is, ha egy és ugyanazon emberről van szó. A kormányzás mozzanatainak magas nyergéből hajlandó lóhátról kezelni a világot ugyanaz az ember, aki nagyon rossz néven veszi, ha lóhátról kezelik őt akkor, mikor az államélet más mozzanataiban gyalogosan a földön jár. A hatalom mámora annál részegítőbb, mennél kevésbé szokott rá valaki a hatalom mámorára, az engedelmességnek pedig inkább csak fogcsikorgatása van, semmint mámora.

Végzetes lehet tehát, — amint sokszor volt végzetes — ha a kormányzás a kormányzó ember pszichológiájából indul ki. És végzetes lehet, — amint sokszor volt végzetes az is — ha a kormányzottak pszichológiáját veszi alapul. Amaz erőszakra vezetett és emez is erőszakra. Despotizmusra és bolsevizmusra. Ez pedig egyik sem pszichológia, csak pszichopathia. Az államkormányzás pszichológiája nem keresheti azt, milyen legyen az állam ahhoz, hogy azt tehessem amit akarok, az államkormányzás pszichológiájának azt kell keresnie, milyen legyen az állam ahhoz, hogy azt tegyem amit az embernek tennie kell.

Az a konklúzió tehát, amelyről fentebb mondtam, hogy vigyázni kell vele, csak csábító, de helytelen. A kormányzás pszichológiája éppen az ember pszichológiája nem lehet. Az ember pszichológiájával „szemben” kell lennie az ember javára. Az ember javára kell lennie, de ha úgy szükséges, az ember ellen.

Talán az ideál pszichológiájának lehetne nevezni. Az olyan psziché kérlelhetetlen logikájának, amely maga rnár kormányoztatás nélkül teszi a jót és elfordul a rossztól. Amely egyformán ment úgy a kormányzott mint a kormányzó emberi ösztönöktől, Maga az abszolút önuralom.

Ilyen psziché megtestesítve, természetesen aligha van. A világtörténelem azonban tracirozta az alapvonalait és az emberi elme az ő külön szellemi világában megtudja alkotni. A természet min-

den titkát nem tudja kikutatni az emberi elme, az ész szférájában azonban egy olyan hatalmas eszmei külön világot alkotott már meg az emberi elme, amelyben szinte mindenható. Ebben az ő világában az emberi elme merész és teremtő szárnyalással dolgozik és az állam ennek a világnak egy monumentális palotája. Ebbe az eszmei világba tartozik az a kormányzási ideál is, amelynek a karaktere az abszolút önuralom. Ettől az ideáltól lehet és kell az abszolút önuralom pszichológiáját eltanulni és ennek a pszichológiának az útmutatása nyomán kell az államnak olyan berendezését megtalálni, amely egyformán számolva a kormányzó és a kormányzott psziché ösztönei, hajlamai és tulajdonaival csakugyan jobb jövő felé vigye előre az államba tömörült nemzetet.

Az államkormányzás pszichológiáját ilyen körülmények között nem emberben, hanem intézményekben kell megtestesíteni. Nem szabad arra hagyni rá az ilyen vitális érdeket, hogy majd a minta-embereket tesszük kormányzó pozícióba, akik nem tántorodnak el jótól rosszra. Magukban az intézményekben kell megteremteni a pszichologikus garanciákat arra, hogy a nem minta-ember se tántorodhasson a jótól rosszra. Az állam fogalmában mindez a garancia megvan, csak a kormányzott és kormányzó lelkek hatalmi versengése homályosította el. Elhomályosította azért, hogy a gyakorlatban csak azokat valósította meg közülök, amelyek a saját hatalmi túlsúlyának kedveztek. Nem tudta ez a versenygés, hogy az ideális vonaltól eltérő túlsúly a nemeziséi magában hordja ...

Ám rá lehet most már térni magára a pszichológiára.

Az első amit meg kell állapítani az, hogy annyit érnek a hatalmi eszközök, amennyit az ember lelkére hatnak. A világtörténelem megmutatta, hogy a máglyától sem fél és a szuronytól sem hátrál a test, ha a lélekben máglya és szurony irtózatánál előbbrevaló érzelmek égnek. Mondottam már elől, hogy bármilyen külső eszközökkel kormányoz a hatalom, legyen bár félemlítés vagy nyugtatás a fegyvere, csak a lélek útján kormányoz. Az Atyuska vallásilag is alátámasztott, kozák szotnyás, ágyúparkos, légi flottás állami onnipotenciáját a testek irtózása nem tudta fenntartani, mikor a lelkek jobban szerették a leninizmust, mint ahogyan félték az ágyúparkot, és a Kun Béla kézigránátos gajdesze sem tudta fenntartani a leninizmust, mikor a lelkeknek el-

jött Horthy Miklós... Félni és megnyugodni azonban az ösztönös lény is tud, és félelemmel és megnyugtatóssal lehet a birkanyáját tömör csoportba terelni, de sem félelemmel, sem megnyugtatóssal nem lehet — adják bár neki a legszellemesebb szavazati jogot — a birkanyáját a parlamenti kormányrendszerig vinni. A félelem és megnyugvás konzekvenciáit mérlegelni csak a lélek képes, amint hiába tagadták meg régi korok embernyájaitól a legközönségesebb birkaegyenlőséget is, az emberi lélek mégis eljutott a felelős miniszter elvéig. Ezért kormányozható könnyen, és ezért kormányozható nehezen az ember, azért kormányozható egyáltalán az ember, mert mérlegelni bírja a lelke által — de csak a lelke által — a félelem és megnyugvás konzekvenciáit. Kormányozható könnyen, ha eltalálják a lelkéhez szóló kormányzati gesztust, és sehogy se kormányozható, amíg nem találják el. Imre királynak egy arasznyi pálca elég volt, hogy lázadók fegyverzajos tábora közepéből kiemelje uralomszomjas öccsét, — a bomlott lelkivilága sárgáknak ma az angol diplomácia dreadnoughtja sem elég, hogy a bombáikkal fel ne csúfolják Sanghai külföldi koncesszióit. A lélek nem is lehet máskép, mint hogy tényleg mérlegeli a félelem és megnyugvás konzekvenciáit. Test és ösztön elzárkozhatnak előlük, a lélek nem zárkozhatik el. A prairie ösztönös bölénycsordáit nem tudják megállítani a Pacific véresen gázoló mozdonyszörnyetegei sem, — Pizarro néhány vasbaöltözött kósza kalandora ellenben elég volt, hogy leigázza Közép-Amerika összes kultúras népcsaládjait. A felületes köztudatban másképen élhet a dolog. — sajnos, a népszerűtlen hatalmi eszközök révén máskép is él, — a lényege szerint azonban a kormányzás egy tisztán lelki művelet; legyenek bár az eszközei gyakran azok a bizonyos szuronyerdők és egészen testi rendőrök ...

Egy másik dolog, amellyel a kormányzási pszichológiának éppen úgy tisztában kell lenni az, hogy a kormányzás fogalmának a lényege a vezetés. Nem követni a lelkek elváltozásait, nem egyszerűen érintkezésben maradni velük, nem is megtorolni az eltévelyedéseiket vagy visszarángatni az örvényekből itt a pszichológia feladata, hanem vezetni úgy, hogy más, mint a kormányzat által adót irányba rossz ösztönök óráiban se mehessenek. A kormányzó pszichológiának nem elég meglátni a bajt, bevárni amíg az kifejlődött, cselekednie kell az első szimptomáknál. Nem a

földrengést kell észlelnie, hanem a föld mélyében dolgozó erők dinamikáját kell szabályozó kézzel hasznos munkába terelnie. A többi elkésett dolog. Reparáció, palliativum. Az előre egy és hátra egy lépés, esetleg a hanyattesés politikája.

Meg kell azonban állni egy pillanatra itt. Azt mondtam, hogy az államkormányzás feladata nem követni, de vezetni a lelkeket. A közfelfogás, amely szokva volt egyházi feladatnak tudni a lelkek vezetését, arra gondolhat, hogy a lelkeknek valami államosítása készül itt. Hogy világiasítani akarom az egyház hatalmát vagy egyházasítani az állam kormányzását. Hát semmi olyas. Nem kultúrhatásköri villongások felidézéséről vagy elintézéséről van itt szó.

Arról van itt szó, hogy amint az egyház az ő nagy Mentor szerepében megteremtette az élet valláserkölcsei etikáját, az államok kormányzásának ki kell viszont építenie az élet politikaerkölcsei etikáját. És arról van szó, hogy erre a célra a leieknél egyéb közege az államkormányzásnak sincs. Ez tehát a másik fele az egésznek. A hiányzó fele. Az államkormányzás eddig — mutatja a világtörténelem, — nem az emberi lelkek vezetésére volt beállítva, hanem a lelkek kényszerére. Tolták a lelket, nem vezették. Ahogyan tolták, de nem vezették az őskori pogány egyházak a lelket.

Erről, ennek a megváltoztatásáról van szó, nem a lelki élet államosításáról, hanem az államéletnek a lelki világba való bealapozásáról. A megértés, nem a rákényszerítés rezsimjéről. Arról, hogy az államot ne a mindkét oldalú machiavellizmus, hanem azok a lelki motívumok fejlesszék tovább a jövő történelmébe, amelyek a legrégebb múlt történelmében az államot megalkották.

Mindkét oldalú machiavellizmust mondtam. Ügy van. A machiavellizmust erősen aláhúzom, ezt nem az államférfiak kiváltságának tartom. A machiavellizmusban éppen úgy leledzenek a kormányzottak, mint a kormányzók. A machiavellizmus lényege az» mindent a hatalmi túlsúlyért. Nos, a világtörténelemben hatalmi túlsúlyért éppen úgy kockára vetettek sok minden kockáztatni valót a kormányzottak, mint ahogyan megtették ezt a kormányzók» Az egyik pedig éppen olyan, mint a másik, főleg azért, mert hisz az államéletben minden ember kölcsönösen és felváltva kormányoztatik és kormányoz.

Ma sikerült kidomborítanom ezekkel azt, hogy az államkormányzás a lelkek vezetése, akkor ezzel tulajdonképpen a lelkek politikai pedagógiájához jutottam el. Vezetni csak a tudó, meggyőződött embert lehet, a tudatlant, a vakot nem. Félek tőle, hogy itt megint szembekerülök egy félrecsúszott közfelfogással. Azt fogják mondani, hogy vezetni par excellence a vakot, a tudatlant szokás és szükség, a tudó és látó magától megy. Hála Istennek, azonban a dolog nem. így van. A vaknak és tudatlannak a kézen fogva előrevitele egy kényszerűség. Viszik így, mert nem lehet máskép. Bízik így, mert nem tehet máskép. Csonka egyéniség, amely helyettesített akaraton indul el. Ez a vezetés azonban a meghamisított tömegtöbbség akaratnyilvánulásaihoz, azok uralmához vezet el, akik el tudják ámítani a csonka egyéniségeket. Az államéletben szerintem a legnagyobb veszedelem. Az államéletben nem erre, az államéletben arra a vezetésre van szükség, amely nem kézen fogva visz, hanem utat épít és korlátokat emel a gondosan épített úton, hogy senki eltévedve, a mélybe ne zuhanjon. Vagy kárt ne taposson a körül fekvő értékeken. Amely szabályozza az épített úton való haladás módozatait, hogy mindenki akadálytalanul járhasson a közös úton, amely mindenkit egyformán a felé a bizonyos jobb jövő felé visz el.

Az ilyen úton mindenkinek felelős és hogy felelős lehessen, látó szemmel kell haladni. És, hogy ne térjen le róla, azzal a tudattal kell haladnia, hogy csakugyan ez az út vezet a jobb jövő felé el. Ha mindezt tudja, látja és tudja és látja a letérés következményeit is, akkor ha mégis másként tesz, magára vessen...

A tudásnak és látásnak ez az általánossága a politikai pedagógia dolga. Az államkormányzás pszichológiájának tudnia kell, hogy a jólét az emberi lélek legnagyobb vocativusa és az ember lelkét ennél a legnagyobb vocativusnál kell megfognia. Ám hogy ezt tehesse, rá kell iskoláznia az embert erre a vocativusra. Arra is, hogy felismerje, arra is, hogy keresse, arra is, hogy hogyan élvezze. A létfeltételeire és a megrontó tényezőire. Arra is, hogy óvja, és arra is, hogy fokozza. Ha az ember egyszer igazán megtanulja a saját jóléte igazi törvényeit, az államkormányzás dolga nyert csata. Ennél az ismeretnél fogva könnyű lesz vezetni a lelkeket. Ki ne repülne a jólét felé, ha látja az odavezető utat. Ki ne segítene építeni az utat, ha látja, hogy az a jóléte felé vezet... Talán más szü-

zadokban se sokan, az individualizmus önző századában azonban bizonyára senki sem. Az individualizmus önző századában bizonyára ott lesz mindenki a gáton, amelyet az államkormányzás a jólét ellenségeinek emel.

A feltétel azonban az, hogy a jólét útját és annak jó és gonosz tényezőit mindenkinek ismerni kell, az első hatalmi eszköz tehát, amelyet itt az államkormányzás pszichológiája konkrétan kijelöl, az, hogy az ember jólétének útját meg kell ismertetni mindenkivel.

Ezt értem politikai pedagógia alatt és ezt tartom a céltudatos kormányzás legelsőrendű és világtörténelmileg legelhanyagoltabb feladatának. Előre kijelentem, hogy olyan politikai pedagógiára gondolok, amely tényleg az ábécés korról kezdődik és betetőzést a közéletben való élénk részvétel által nyer. Nem tartom elégnek azt, ami eddig történt, hogy bizonyos koron túl a szellemi és anyagi ábécé valami minimumával rendelkező ember, sőt sokszor az analfabéta is szerepet kapott az államéletben, sőt azt tartom éppen a bajok egyik kútforrásának, hogy a szellemi és anyagi ábécé minimumával és bizonyos quantum esztendővel bíró ember, sokszor az analfabéta is, előzetes politikai iskolázás nélkül szerepet kaphatott az államéletben. Bármilyen viták folytak — vérrel is és másképp is — a politikai jogok meg, vagy meg nem adása, az elemi és polgári iskolaosztályok számának homoiousion- és homoousionja körül, bármennyi szépet és nagyot romboltak az általános választójog fantomja nevében, világtörténelmi slendriánnak tartom, hogy mindez szóba jöhetett, mielőtt a politikai pedagógia benne lett volna az elemi és polgári népoktatás tantervében, benne a politikai jogok előfeltételeinek sorában, és benne a szavazati jog általánosságát eldöntő kritériumok egyébként igen rövid falanxában.

Alig szükséges ezekután kitérnem arra, hogy miért mondom ezt a világtörténelem elhanyagolt kérdésének. Elég ha ebben a tekintetben vázolom a helyzetet.

Az ember az életben a politikai iskolázottság három állapotában lehet. Az abszolút tudás, az abszolút tudatlanság és a kettő között fekvő középszer: a tudákosság állapotában. Ezek közül az első, az abszolút tudás kétségtelenül érett a politikai jogokra. Nincs róla mit beszélnem — egyelőre. Később majd lesz. De azt később. Most az abszolút tudatlanságot veszem és abban talán a többség,

a közfelfogás többsége, egyet fog velem érteni, hogy az abszolút politikai tudatlanság a politikai jogokra abszolút éretlen. Abban is talán egyet fog érteni velem a többség, hogy úgy az egyik, mint a másik véglet — az abszolút tudós, mint az abszolút tudatlan — aránylag kevés és hogy a köztük levő középszer a sok. Az a sok, aki sohasem gondolkozott azon, hogy voltaképen mi az állam, de azért vígan szidja az államot. Az aki hangosan szónokol az autonómiáról, de azért sohasem tisztázta a fejében, hogy különbözik-e, miben és miért különbözik az állam az autonómiától. Az aki a községről is beszél, de nem tudja hol végződik a község és hol kezdődik az egyén, hol végződik a falu és hol kezdődik a város, hol kezdődik az üzem és hol kezdődik a közintézmény. Aki nagyon sokat beszél az emberi jogokról, de sohasem törte a fejét azon, ki adja az emberi jogokat, aki főleg sokat beszél a jólétről, de sohasem jutott tovább annál, hogy jólét alatt egyszerűen egy csomó pénzt értsen.

Abban azután talán a többség sem fog egyetérteni velem, hogy én ezt a középszert tartom a veszedelmesnek. Az át nem gondolt, meg nem értett, rosszul szajkózott és mégis elképzelt politikai egyéniségek rétegének tartom, akik a nem látás vakmerőségével ugrálnak át, ugratnak másokat és ugráltatják mások által magukat olyan örvények fölött, amelyek fölött való útjában a közérdek hegymászó kötelékével vannak egymáshoz kötözve az emberek, amelyek fölött való útjában tehát senkinek sem közömbös, vájjon a könnyelmű ugró vagy ugrató nem rántja-e magával az összességet. Ezzel a tömeggel szemben nem a tekintély a vezető, hanem a jól hangzó frázis. És ennek a tömegnek az a frázis hangzik jól, amely az ő jólétének képzelt csomó pénzhez vezet. Az a frázis hangzik jól, amely veleszületett emberi jogokról beszél és az a frázis hangzik jól, amely arról beszél, milyen legyen az állam, hogy én azt tehessem, amit akarok. Szóval mindennek a fordítottja hangzik ennek a tömegnek jól.

Az ilyen tömeget tehát a közfelfogás is veszedelmesnek tarthatja velem és akkor még csak arra kell rámutatnom, hogy ez a tömeg magasabban kezdődik, nem az úgynevezett proletariátusban. Ez a tömeg el van harapózva minden úgynevezett társadalmi osztályon és minden foglalkozási vagy nem foglalkozási rétegen át, mert a politikai iskolázás még az egyetemi tantervekben sem — a

jogi, filozófiai és szociális katedrákon sem — nyugszik általános gyakorlati, hanem csak szakszerű elméleti alapokon.

A szakszerű elméleti alappal, azt hiszem, az ellenészrevételek egy más tenorjához érek. Azt fogják felhozni, hogy az én ábécés politikai pedagógiám — ha az egyetemi szakszerűséget sem tartom elégnak — még csak szaporítani fogja a tudákosok számát. Tévedni fognak azonban, akik ezt mondják. Én nem azt kifogásolom, amit az egyetemen tanítanak, hanem azt, amit az egyetemen sem tanítanak és nem azt kifogásolom, amit a politikai jogokkal felruházottak már tudnak, hanem azt, amit nem tudnak, holott tudniok kellene ahhoz, hogy a politikai jogaikkal akaratlanul is örvénybe ne rántsák a velük egy kötélen nehéz gleccserutat mászó nagy összességet. Nem azt kívánom én, hogy a kereskedő kathedrálisan cirkalmas körmondatba nyomorított definíciót tudjon elfűjni a jogállam fogalmáról, hanem azt, hogy világosan lássa, a saját jóléte ellen tesz, mikor az állam ellen tesz. És hogy világosan lássa, nem az állam, hanem önmaga ellen tesz, ha az adóját eltitkolja, amint akkor is önmaga ellen tesz, ha a szavazatát csak a jó vevőjére, nem az érdemesebb jelöltre adja. És nem azt kívánom én a törvényhozótól, hogy az állam fenségéről szónokoljon, hanem azt, lássa tisztán, hogy az állam presztízsét rombolja, mikor mandátumért szónokol és lássa tisztán azt is, hogy a saját jóléte ellen szónokol, ha pusztá párthatalmi versenygésből a kormány ellen szónokol. Főleg pedig nem azt kívánom a testi munkástól, hogy tudós előadást tartson az egyesülési szabadság veleszületett emberi jogáról, hanem azt kívánom, legyen tisztában azzal, hogy a saját szabadsága ellen tesz, ha az állam helyett internacionális szervezetekbe menekül és a saját jólétét fokozza, ha nem a tulajdon ellen szervezkedik, de az izgatás elől zárja el a lelkét.

Azt jelenti mindez, hogy azt, amit politikai készültségben az a réteg, amelyet középszernek neveztem, itt-ott jól rosszul összeszed, a pszichológus kormányzásnak ki kell egészíteni a politikai képzettség alapelemeivel. A forma helyett a lényeggel, a kritika helyett a megismeréssel, a fitymálás helyett a megértéssel. Ha kora gyermekségében megtanítják az embert arra, hogy az ember létet a természettől, jogot azonban csak az államtól kap, hogy a természettől egyenlőtlenséget hoz magával és hogy ezt az egyenlőtlenséget az állam egyenlíti ki az általa garantált jogokkal, hogy az

emberrel nem a szabadság születik vele, hanem a tehetetlenség és hogy ezt a tehetetlenséget nem az apa és anya, hanem az állam védi meg, hogy az ember a természettől csak munkakötelezettséget, az államtól meg csak munkavédelmet kap, akkor az ember megfogja tanulni, hogy az állam neve alatt ne csendőrszuronyos elnyomót, hanem csendőrszuronyos védelmezőt lásson.

A kormányzás pszichológiája arra tanít, hogy ezekre oktasák ki az embert már akkor, mikor az élet fogalmait lassan formáztatják a fejében. Mikor azt tanulja, hogy a tűz nemcsak melegít, de hamvaszt is, a víz nemcsak szomjat olt, de fullaszt is, a kés nemcsak kenyeret szel, de gyilkol is, a betű nemcsak tanít de gyűjtogat is. Tanulja meg ugyanakkor, hogy az állam nemcsak büntet, de védelmez is, hogy az állam nemcsak adót szed, de megteremti azt a jólétet is, amely nélkül a kósza vadállatok egymást maró életét élné az ember. És hogy a jólét nem egyszerűen egy csomó pénz, hanem az élet vagyon, munka- és lelkiszabadságnak olyan állapota, amelyben mindenki akadálytalanul érvényesíthesse az állam által adott jogok révén a természettől kapott egyéni értékeit. És megtanulják mindazt, ami ezekkel összefügg. Azt, hogy az állam nem XIV. Lajos, hanem az állam mindnyájan vagyunk. Azt, hogy az államban mindnyájunkat nem bürokratasereg kormányoz, hanem mindnyájan kormányozzuk magunkat, és hogy nem a város és a vármegye, hanem az állam az igazi és szuverén önkormányzat. Az önkormányzat szuverenitása sem az államé, hanem a magunk, a mindnyájunk szuverenitása, amint a haza se az államé, hanem mindnyájunké.

Ha mindezek a fogalmak együtt nőttek a gyermekkel, ha eleve megtanulja nem a vak engedelmességet, hanem a tudás önkénytes alárendelkezését, akkor a politikai jogokra érett lesz, mert akkor nem fogja a szavazatát odaadni a leghangosabb ígérőnek. Nem felgyúlt fejjel fog tántorogni az urnához, hanem biztos lépéssel fog csatlakozni ahhoz, aki meg tudja győzni, hogy „jobb jövő felé viszi az államba tömörült nemzetet”.

Még egy szót arról, hogy ezzel szemben a helyzet ma hogyan ah. A helyzet ma úgy áll, hogy az az egész középsszer, amely a fentieket nem látja, mert nem láthatja, mert sohasem tanították meg rá, hogy tisztán láthassa, rossz esetben hangosan ellenséges, jobb esetben csendesen ellenszenves, legjobb esetben közömbös, de

igen gyakran cinikusan kárörömös érzelmekkel nézik a közéletet. Boldoguljon az állam ahogyan tud, segítsen magán a miniszter, igazítsa el a rendőrség, úgy kell nekik, miért nem vigyáznak... Mintha az állam és államkormányzás valami harmadik se ingem, se gallérom személy volna, mintha azért volna, hogy a saját külön pocakját növecsze, mintha az a Gargantua volna, akinek a csúfólódó lángész Rabelais nem az államot, hanem az akkori királyi despotizmust csúfolta. Mert azzal nemde tisztában kell lenni, hogy a Rabelais korabeli állam nem állam volt, hanem csak az állam hatalmi eszközeit kisajátító erőszak, az állam eltulajdonított mezében garázdálkodó maffia.

De térjünk vissza a mai helyzethez... Mit várhat a közélet a cinikus kárörvendőktől, a közömbös felsemvevőktől, és mit várhat az ellenszenvezőktől, mit várhat az ellenségek-től. Bizonyára kevés jót. Alattomos támadást, fanyar lebírá-lást, részvétlen kigúnyolást. Ezt a középszertől, és mit várhat a végletektől. Az abszolút tudósoktól kettőt. Vagy önzetlen támogatást, vagy nem önzetlen kihasználást. Az elsővel nem megy sokra, mert az egy kisebbség lesz, amely éppen miután abszolút tudós, nem tud lenni elég erőszakos. A másikkal sem a közélet megy sokra, mert az nem a köz számára fogja használni a tudományát, hanem a nem önzetlen célokra. Az abszolút tudatlanoktól meg legfeljebb azt várhatja, hogy kész prédái lesznek amazoknak.

Ez az elméleti bevezetés, azt hiszem, nagyon közel talál a világ mai viszonyaira. A politikailag ki nem képezett intellektuel-ek koncentrált harca folyik az állam sáncai ellen. Nem a tömegek harca ez. A tömegeknek csak az erőszaka van belecsábítva a harcba. A harc azoké a politikai félművelteké, akik eljutottak a szofizmákig, de nem jutottak el a dolgok valódi fogalmáig. Az elmélet, amelyet csináltak maguknak, nem olyan, mint a járhatóvá épített út, hanem mint a cikcakkos hegygerinc. Csúcsok nőnek rajta az égig és szakadékok, nyergek visszamaradásai gátolják rajta az ember haladását. Az emberi jogokat a veleszületettség, a tulajdoni egyenlőség Csimborasszójává, púposították ki, azt azonban elfeledték megtanulni, hogy minden ilyen púphoz ezen a korlátolt anyagmennyiségű földön csak másfelől lehet a szükséges testet elvonni, hogy minden Csimborasszó mellett ott van a sza-

kadékos mélység, de meg a Csimborasszó — valami új élettani technika feltalálásáig — éppen olyan emberlakhatatlan vidék, mint a tulajdoni egyenlőség vagy bármely veleszületett jog, amelyet az állam nem véd.

A politikai pedagógia szükségét egyébként legjobban ajánlja, sőt mától fogva szerintem mellőzhetetlenné teszi a kezdeményezését az a tény, hogy az állam és a társadalmi rend felforgató ezt az ötletet már régen felhasználták, újabban pedig rendszerré tették. Amíg az államkormányzás a régi augurtaktika szerint a misztériumaitól távoltartotta a populust, a felforgatók siettek meggyőzni a populust, hogy ezek a misztériumok azért kerülnek a napfényt, mert nem bírják el a napfényt. Nem misztériumok, csak misztifikációk. Nem űzhetők a köz szemé előtt, mert nem a közt szolgálják, hanem a zsarnokot. És siettek aztán a saját beállításuk szerint leplezni le a misztériumot, siettek a saját képüket adni a jólétnek, siettek a saját kétpúpú elméleteiket adni az államélet valódi lényege helyett. Hagyták a *salus reipublicae suprema lex* klasszikus antikvitású elvét az államkormányzatnak és barátainak, a maguk számára a fenséges nép klasszikusan populáris elvét sajátították ki és azt modernizálták a fenséges proletariátus tulajdonképpen szatírasan zártkörű elvévé. Ezzel is azonban csak a demagógia csecsemőkorában érték be. Ma a demagógia koronázatlan onnipotenciája idején az a tucatszám propagandista képző tanfolyam, amely moszkvai centráléval az internacionális politikai pedagógusok egy ármádiájával árasztja el a világot, tanúságot tesz róla, hogy az állam és társadalom elégedetlenjei egész jelentőségében felismerték és magukévá tették, a felforgató és rombolás gyors kezével kurtán meg is valósították a politikai iskolázás lélekhódító erejét. Szerintem az egész erejük ebben fekszik. Ők el tudják hitetni a még képzetlen, világosságot, mert jobb sorsot kereső lelkekkel azt amit tanítanak, mert nem történt gondoskodás arról, hogy a világosság már akkor megadassék a lelkeknek, mikor az élet küzdelmei még nem tették elfogulttá az emberi agyat. Ők el tudják hitetni, az államkormányzás gócaitól távol álló tömeggel, hogy ők a jólét monopolista szakapostolai, mikor senki sem előzi meg őket azzal, hogy tanulékony korukban égesse bele az agyukba a jólét igazi feltételeit. Eltudják hitetni azt is, hogy ők a munkát honorálják akkor, mikor mások munkájának gyümölcsein akarnak egyszerűen

osztolni és eltudják hitetni még azt is, hogy új, jobb rendet teremtenek akkor, mikor az ember jogi helyzetét az állameszme által gyakorlatilag garantált jogok helyett, a veleszületett jogok fantazmagóriájának erőszakra lyukadó kockázatával akarják tönkretenni. Mindezt azért tudják elhitetni, mert a politikailag képezetlen lelkek nagy középszerének tömege, soha sem látta még az államkormányzás igazi arcát. Mert ennek a tömegnek az államkoirmányzás eddig sokszor jelent meg már pogány fáraók és olimpusi cézárok babérjával, barbár királyok abroncs-, keresztény királyok kereszt-, lovagkirályok rostélysisakos- és kéjenc királyok bársonyos koronája által körülündökölt maszkban, de soha sem mutatkozott még a nemzeti géniusz emberek fölött álló pátriárka arcával.

Az ilyen augur taktikának véget kell vetni. A tömegeknek meg kell mutatni az államkormányzás igazi arcát. Le kell csiszolni az államkormányzás fegyverzetéről az évszázadok hatalmi versengései által ráfent vér- és könnypatinát. Rá kell iskolázni a tömeget, hogy nekik maguknak kell megvédeni ezzel a fegyverzettel az emberi jólétet, hogy az emberi jólétet csak ezzel a fegyverzettel lehet megvédeni és főleg, hogy ezzel a fegyverzettel meg lehet védeni az emberi jólétet. Semmi mással pedig nem lehet. Az államkeretek internacionális lerombolásával éppen nem lehet.

A politikai pedagógia megvalósításának módjairól más fejezetekben lesz szó, visszatérve itt az államkormányzás pszichológiájának általánosságaihoz, egy másik diagnózisra mutatok rá.

Az államkormányzás előrelátásának tisztában kell Jennie azzal, hogy a politikai pedagógiával a jövőt kell előkészítenie, az államkormányzás belátásának pedig azzal kell tisztában lennie, hogy gondoskodnia kell arról az átmenetről, amíg a jövő politikailag iskolázott nemzedéke belekerül a ma közéletébe. Ez az átmenet természetesen nehéz idő. Elég hosszú ez az átmenet arra, hogy végzetes hibák és végzetes összeütközések vessék vissza évtizedekre a fejlődést, de nem elég hosszú arra, hogy mást mint palliatív eszközt lehessen vele szemben alkalmazni. A palliatívumot én abban látom, hogy a politikai jogok gyakorlását kell erre az időre is már feltételekhez — cautelákhoz — kötni. Kiemelem, nem a politikai jogokat — azokat mindenkinek meg kell adni — hanem a politikai jogok gyakorlását kell felfüggeszteni azokra nézve, akik a politikai iskolá-

zottság valami minimális mértékének tanújelét nem tudják adni. Ez a politikai gondnokság alá helyezés vagy a politikai kiskorúság állapotának egy quasi statuálása volna, nem kategóriákra, hanem — mint a kiskorúság meghosszabbításának, vagy a gondnokság minden esetében — egyénekre nézve. Azokra az egyénekre nézve, akik cselekvéseikkel árulták el, hogy éretlenek a politikai jogokra és azokra az egyénekre nézve is, akik nem tudják a politikai érettség valami cenzusának bizonyítékát felmutatni.

A gyakorlati megvalósításának módjairól ennek is, más helyen fogok majd beszélni, itt csak azért, nehogy valaki ezt a nagyon effektív eszmét a limine elutasítsa, mutatok rá, hogy étinél a dolognál a választói jognak kiegészítésére vagy csak szabatosítására van szükség. Ám helyes, legyen a választói jog általános, vegyen mindenki részt a kormányzás nagy együttesében, aki az együttes logikai harmóniáját meg nem bontja, de csak az, aki meg nem bontja. Vegyen részt mindenki a kormányzás nagy feladatainak megoldásában, aki a kormányzás céljaival és eszközeivel tisztában van, de maradjon tőle távol mindaz, aki a kormányzás lényegének felismeréséig sem jutott el, bár oda eljuthatott volna. Nem virtuozitást kívánunk, itt csak annyit, hogy a mások munkáját kontrárcek ne rontsák el. Valamely nagy gépház, vagy csak egyetlen dinamó, vagy csak egy lendítőkerék kezelését sem bíznák olyanra, aki annak a lendítőkeréknek, annak a dinamónak, annak a gépháznak munkafeltételeivel és ártó hatásaival nem volna tisztában. Rábízhatják-e akkor a szavazati jog óriás lendítőkerekének az emberi önzés nagy dinamójának, az államkormányzás monumentális gépházának a kezelését olyanra, aki sem az államkormányzás összetételének, sem az emberi önzés fékrendszerének, sem a szavazás energiáinak mikéntjéről nem bír a kellő ismerettel. Ha tették és teszik, végzetes könnyelműséget követtek el.

Ennyit mutat az államkormányzás előrelátása és belátása. Az államkormányzás pszichológiája pedig azt mutatja, hogy a szavazásban való részvételnek a politikai iskolázottság alapján való rendezése csak abban az esetben találkozhatik megnyugvással, ha mindenkinek mód adatik arra, hogy a politikai iskolázottság kellő mértékét megszerezhesse. Az emberek anyagi és szellemi tehetségei egyenlőtlenek, egyik lángész, a másik nehézfejű, az egyik szegény, a másik tehetős, ezt az egyenlőtlenséget kiegyenlíteni

az államkormányzás kardinális feladata. A jelen kérdésre nézve tehát az államkormányzásnak az a kardinális feladata, hogy az akár anyagilag, akár szellemileg gyöngébbeknek is lehetővé tegye, hogy szert tegyenek a politikai képzettség nem virtuóz, de egyszerű állampolgári mértékére. Az államkormányzásnak tehát nem szabad megállni annál, hogy a politikai iskolázottság követelményét felállítja, nem szabad megállnia a politikai pedagógiánál sem, hanem gondoskodnia kell az átmenet idejére is a politikai iskolázás mindenki által hozzáférhető utánpótlásáról. Sőt arról kell gondoskodnia, hogy az utánpótlást mindaz igénybe is vegye, akinek szüksége van rá. Az utánpótlást obligatóriussá kell tehát tennie az államkormányzásnak és a megszerzésének elmulasztását reorziv szankcióval kell alátámasztani.

Mint mondtam, a megvalósítás módozatainak előadása másutt talál helyet, azzal az észrevétellel azonban eleve számolnom kell, hogy igen nagy terhet ró ez az államra. Ügy van, igen nagy terhet. Am ezzel az észrevétellel szemben talán elég volna annyit mondanom, hogy vannak azonban államéleti szükségletek, amelyek bármibe kerüljenek is pénzügyileg, sohasem lehetnek terhek. Alapok ezek, oszlopai az államéletnek, amelyeknek ha állam legyen, az állammal együtt lenniök kell. Ma amikor az államrobbantásnak mindenféle ekrazitját feltalálták, ha feltaláljuk az ekrazit-kór elleni védhímlőoltást, nem szabad habozni abban, vájjon a költségekre való tekintettel, ne hagyjuk-e védhímlőoltatlanul az államot. Ez nem költségkérdés, ez létkérdés. A tétovázás nemcsak kicsinyes, de nevetséges. Ha azonban nem volna ez elég, ennél a generális argumentálásnál részletesebben is megvilágíthatom a dolgot; megvilágíthatom, úgy hogy a teher, amelyet ezzel vállal az állam, sem fog látszani olyan nagy és főleg nem fog látszani új tehernek. Tehertöbbletnek... Arra mutatok rá, hogy ez a kérdés, kérdése a világbékének. Kérdése a lefegyverkezésnek, kérdése a népszövetség mindama teendőinek, amelyekről ma nem tudja a népszövetség, hogy hogyan fogjon a megvalósításukhoz.

Az okfejtést azzal az általánossággal kezdem, hogy a háborúk — az, amit militarizmusnak neveznek — a tömegek politikai iskolázatlanságán múlnak. Politikailag iskolázott nemzeteket nem olyan könnyű háborúba ugratni egymás ellen. Politikailag iskolázott nemzetek nem fogják könnyen szem elől téveszteni, hogy ha

győznek is, sokat vesztenek. Meg kell nézni a mai győzőket. Anglia mit nyert Európában és mit veszített a Keleten, Franciaország mit nyert Elzász-Lotaringiában és mit veszített Európában. A vízbe dobott kőnek nagy hullámgyűrűi vannak. Az elsüllyesztett hajónak olyan örvénylése van, amely veszedelmes lehet az elsüllyesztőnek. A hullámgyűrűk és az örvények, amelyeket a világháború okozott, úgy látszik, még csak most érik a széleket.

Ezt majd mutatja a jövő, azt a másik közelebb eső mozzanatot azonban már a jelen is mutatja, hogy a közel jövő fegyverkezései az úgynevezett társadalmi rend új kialakulásának jegyében lesznek. Az a kérdés fog döntés alá kerülni az új kultúremberek és a régi kultúrák nirvánájából erőszakosan felrázott tömegek között, vajjon lehetséges-e olyan új társadalmi rend, amelyben nincsenek állami keretek, csak tömegszenvédélyek. A népszövetség eszméjének helyes felismerése az, hogy ezt a kérdést nem lehet pusztán a fegyverek erejével dűlőre vinni. Itt azt az erőt kell harcba vinni, amelyet a kultúra összefogása adhat csak az összefogó barbarizmussal szemben. Az új műveltség népeinek együtt kell szembeállni azokkal a népcsaládokkal, amelyeket tőlük nem az Ural és a Kaukázus, de az a két évezred választ el, amelyet odaát keleti fűszerek bódulatának fanatikus önkívületében töltöttek el. Az új műveltség barátainak az összefogása azonban csak úgy lehet eredményes, ha otthonukban végeznek előbb az új barbarizmusnak azokkal a csíráival, amelyeket az új kultúra és az új barbarizmus világnézetének geográfiai határán, mint összeérő ponton tenyésztett ki a szemfüles barbárság- a kultúra nagy önmegfeledkezéséből, a világháborúból. Az otthonukban kell helyreállítani a tudatot, hogy a kultúr létnek egyetlen bajnoka az erős állam, az az erős állam, amelyben polgárainak összessége hézag-talan tömörségű falanxszá sorakozott. Ilyen falanxszá pedig csak politikailag erősen iskolázott polgárság foghat össze, amelynek minden része tudja, hogy mikor állammá fog össze, nem egy vélt elnyomóért, hanem a saját jólétéért fog össze az a polgárság, amelybe nem a külön proletár öntudatot oltották bele izgatók, hanem az egyforma államtág öntudatát nevelte bele az államkornianyzás.

Ha ilyen államokat tud létrehozni a népszövetség, ha a modern államiság első feltételévé tudja avatni a politikai iskolázottság kri-

tériumát, akkor a lefegyverkezés és világbéke hosszú útjának nagy mértföldkövéhez lépett. A politikailag iskolázott népek tudni fogják, hogy orografiai országhatárok azért lettek történelmi országhatárokká, mert holmi rajtaütéssel meg lehet rabolni a történelmi jogot, de történelmi reáefekvéssel sem lehet megváltoztatni az orografikus természeti erőket. Tudni fogják, hogy más az, államnak deklarálni össze nem tartozó országrészeket és más az, államként fenntartani eltépett gazdasági egységeket. Tudni fogják, hogy a fegyverkezés nem a hódítás, csak a vélelem eszköze, a jólétnek pedig nem a fegyverzaj, hanem a békecsend a légköre. És tudni fogják, hogy nem a hódítás hozza a jólétet, hanem csak a jólét az, amivel tartósan hódítani lehet...

A lefegyverkezés útja tehát nem az, erőszakosan védelemképtelenné tenni egyes népeket, a lefegyverkezés útja az volna, erősebb népszövetségi védelem alá helyezni a politikai képzettséget. Megkövetelni a népszövetség tagjaitól, a tagság előfeltételévé tenni azokat az állami berendezéseket, amelyeket a tömegek politikai iskolázása feltételez. Ha a népszövetségnek mindert tagja egy-egy politikai gentleman, akkor a népszövetségnek nem kell revolvérnél járnia egymás ellenében. És akkor a népszövetség már lokalizálta a fegyverkezés szükségét azokra, akik kívül állnak a szövetségen, de ennek a fegyverkezésnek a terhét is megosztotta azok között, akik a szövetség szuverenitásának az ütőerejét adják, legyen bár ez az ütőerő akár fizikai, akár csak autoritativ.

Itt állhat aztán elő az a pont, amelyen behozhatná egy-egy állam a vámon azt, amit a réven kiadott. A fizikai fegyverkezés költségei elmaradnának, ha a katonai disciplina helyét elfoglálná a politikailag kiképzett népekből álló szövetség. Ez azonban a kérdés vázolt fontossága mellett olyan melleleg, amelynél nem szabad nemhogy fennakadni, de még időzni sem ...

Az államkormányzás pszichológiájának további fejtegetésében a pszichikai pedagógiai és a politikai iskolázottság utánpótlási átmenete után visszatérek a további pszichológiai konkrétumokra.

Ezek most már ahhoz az eszmekörhöz vezetnek, hogy lia a pedagógia és átmenet megteremtte a lelkeknek azt a befogadóképes atmoszféráját amely a kormányzáshoz szükséges, az állam béren-

dezését is úgy kell átalakítani, hogy azok a most már világosan látó lelkek jogos igényeinek megfelelőkké legyenek. Azt jelenti ez, hogy az államnak vissza kell térnie ahhoz az alaphoz, amelyen akkor állt, mikor a természeti szükségesség belevezette az emberi lelket abba, hogy államot alkosson.

Talán itt megint eltértek a közfelfogástól és talán eltértek régi, polgári jogot nyert, államjogi elméletektől, amelyek az államalkotást mindenféle más erőre vezetik vissza, csak éppen a legegyszerűbbre, a természeti erőre, nem.

Nos, nem tehetek másként. Nem bántom az elméleteket, a közfelfogásnak azonban a figyelmébe ajánlom azt a tapasztalati tény, hogy a legbonyodalmasabb kérdések mögött egyszerű kiindulási pontok rejlenek és hogy az emberre nézve nemcsak a legegyszerűbb, de az egyetlen kiindulási pont a természet. Amint el van már fent mondva, a természet helyezi a világra az embert, az ember életpályájának a kiindulási pontja tehát az, ahol világra helyezte őt a természet. A természet tehetetlenül helyezi a világra az embert. És a természet, az édeni állapot megszüntte óta, amint egyszer a világra helyezte, nem gondoskodik tovább az ember védelméről. Az ember védelméről, amint a természet a világra helyezte egyszer, az ember gondoskodik tovább. Nem a természet, nem a fű, fa, állat, egyedül az ember. Az Isten, ember által. Mind a két vonatkozásban ember által. Ember által akkor is, mikor önmagáról gondoskodik az ember és ember által akkor is, mikor egyik ember gondoskodik a másik emberről. A gondoskodásnak semmi más lehetősége nincs. Az ember megvédése teljesen az emberre hárul. A természet minden más ereje, kezdve a villámcsapástól, le a föld mérgéig, az elemi erő, az állat és a betegség, minden csak támadja a világra helyezett embert, amíg az ember át nem alakítja, kezdve a villámcsapástól le a föld mérgéig, az elemi erőt, az állatot, a betegséget, az emberi lét védelmének megfelelő természeti lehetőséggé. A természet eme tagadhatatlan, de bizonyára céltudatos ridegségének. az ember által konstruált ellenszere az állam. Az emberi elme az emberi lét védelmére teremtette meg az államot akkor, amikor a jólétéhez, az önmagáról való gondoskodáshoz az egyesek ereje elégtelennek bizonyult.

Ez az az alap, amelyhez vissza kell térni. Az egyéni jólét alapja. Az egyéni jólét alapjáról kell végignézni az állam hatalmi berende-

zéseit és az állam hatalmi berendezésein minden közjólétes metafora letörlésével kell végigvinni az egyéni jólétgondolatot. Ezt dikálja parancsolóan a kormányzás pszichológiája akkor, amidőn azt látja, hogy a XX. század emberének a lelke az individualizmus jegyében változott el, és elváltozott nem fokozatos fejlődéssel, hanem egy nagy fejestugrással és a jó, vagy rossz volta, sarkalja az önzést örök folyamatban, rombolásra vagy javításra.

Fájdalom, a jólétnek azok a törvényei, amelyeket az előző fejezetben igyekeztem ismertetni, pszichológiai szükségszerűséggé teszik azt, hogy ha egyes egyéni jólétek, — legyenek azok bár egész tömegek egyeseinek, egész nemzetek, egész osztályok, egész foglalkozási ágak egyes egyéni jólétei, — túltengőkké válnak, akkor az önzés örök folyamata rombolásra hajlik. Nem szükséges annak mindjárt a Bastille lerombolásának lenni. A Bastille lerombolásánál — még ha szimbolikusan veszem is, — sokkal nagyobb történelmi hátránya rombolásnak tartom azt, ha a csákány az államkormányzás tekintélyét erkölcsi oldalon kezdheti ki azért, mert elmulasztotta az államkormányzás az egyéni jólétnek a mai propagatív, vagy prohibitív előfeltételeit megteremteni, amelyek az állameszme lényegét teszik ki és az egyes egyéni jólétek túltengésének a természetes fékentartói. Ilyen esetekben az önzés romboló munkája egészen rohamos lesz. De maradjon bár lassú, vagy lappangó, felébreszti minden esetben a megsértett ellenönzést. És az ellenönzés, azoknak az önzése, akiknek a kárára a jólét túltengése történt, — tanulva a történt rombolás kárain, — jólétkérdésekben semmi se oly tanulékony, mint az önzés, — elkezdi keresni és ha meg is találja a jórafordítás eszközét a rombolásra ismét javítás fog következhetni.

Uj evolúcióval tehát jóra, haladásra fordítható, még ha rossz is volt a régi, ha a jóra fordítás eszközeit megtalálni sikerül, mielőtt a rossz még rosszabbra fordult volna. Ha az államkormányzás pszichológiája ma meg fogja találni a világháborús rombolás jórafordításának a helyes eszközeit, akkor nézetem és minden logika szerint a világháborús rombolásra egy jobb korszaknak kell elkövetkeznie.

Az imént az individualizmusról szóltam. Azt mondtam róla, hogy a XX. század pszichéje az individualizmus jegyében változott el. Nem mondtam ezzel semmi újat. Mindenki látta a fin de

siéclenek azt az új embertípusát, amely a múlt század, első felének közjólétes forrongásaiból és a múlt század második felének gigantikus technikai vívmányaiból kialakult.

Ez az embertípus tágra nyílt szemmel kezdett látni, mielőtt megtanult volna mérsékelt agyvelővel mérlegelni. A század első fele sorra döntögette előtte porba az emberi önzés régi és tegyük hozzá elavult fékeit, a század második fele azt mutatta meg az önzésnek, hogy rengeteg sok van' az életben, amit élvezni lehet. Ettől a kettőtől a századvég emberében kitenyésztek az igények. A századvég embere a századvég fegyveres, tehát természetellenes békéjében ki akarta használni az új kényelmi, élvezeti, sőt fényűzési lehetőségeket. Minden technikai vívmány, a vasút, az óceánjáró hajó, az autó, a repülőgép, a villamos világítás, a telefon, a színház és minden művészet, a lyoni selymek és a szibériai prémek, a kaliforniai arany és a transzváli gyémánt, Ceylon gyöngyei és Ceylon fűszerei, Paris éjszakai chic-je és London tömör eleganciája, Amerika új milliárdjai és Európa műbecsű antikitásai, Kongo gummija és Kína porcellánja, a Champagne pezsgője és Tokaj három puttonyosa, minden szép asszony és minden jól öltözött ember, minden kényelmes ház és minden kirakati ablak egy-egy propagáiora lett a fényűzési kedvnek, egy-egy tenyésztője az igényeknek, egy-egy demagógja lett az önzésnek.

A századvég embere nem akart már facipőben járni, pamut-harisnyát és gyolcscholmit viselni. A századvég embere a batisztra és selyemre tért át, vasárnap a fazekába nem egy Henri IV. tyúkot, hanem talán hétköznapra is osztrigát vagy langusztát kívánt. A századvégi ember járta a világot és nem szent borzadással nézte többé a gazdagok bolondságait, hanem bolond irigységgel kívánta magának a gazdagság túlkapásait. Nem az egyéni jólétre kívánkozott, hanem az egyéni jólét egyénenkénti túltengését áhította.

Mínthogy az államkormányzásban nem a bürokratasereg, hanem az összesség kormányoz, természetes, hogy a századvégi államkormányzás ezt a századvégi lelki dispoziációt honorálja. Az egyéni jólét túltengésének a kielégítése csak a másoktól való elvonás útján lehetséges, a századvégi államkormányzás tehát a másoktól való elvonás útjára siklott. Nem arra ment ki, a merre mennie kellett volna, hogy az állameszme tárházából azokat az

eszközöket vegye elő, amelyek az egyéni jólétek egymás mellett való megtérését szorosabbra húzták volna, arra ment ki, hogy a túltengéshez szükséges gazdagságot az erősebb vonja el a gyöngébbtől, a ravaszabb az együgyűbbtől, a sok az egytől.

Ha vád ez a megállapítás, akkor mindenkit ér ez a vád. Nem kiváltságosokról van itt szó és nem elnyomottokról. Nem magyarokról és angolokról. Nem merkantilizmusról és agráriusról. Mindenkiről van szó. Úrról és parasztról, munkásról és munkátlanról, franciáról és burkusról, hatalmon levőkről és hatalomra törőkről. Mindenkiről, aki nem tudta vagy elfeledte, hogy a földi javaknak csak bizonyos tömegét válthatja ki az ember a természetből és hogy abból a mindenkori tömegeből kell megosztoznunk mindnyájunknak a munkánk értéke szerint és nem úgy, hogy egymástól vegyünk el.

A századvég államkormányzása elfeledte ezt, vagy nem tartotta eléggé szem előtt. Rettenetes hajsza kezdődött az összesség minden rétegén keresztül az államkereteken belül és az államkereteken túl is, a nemzetközi keretekben is. Éles pártharcokban verekedtek késhegyre az államkereteken belül radikalizmus és konzervativizmus, merkantilizmus és agrarizmus, plutokrácia, demokrácia és arisztokrácia, — ami mind csak válfaja az önzés túltengési törekvéseknek — a nemzetközi keretekben meg éles diplomáciai összecsapásokban verekedett a gyarmatkereső politika, ami csak összefoglaló neve az afgmán-angol-orosz, az angol-bur, a török-szerb-bolgár háborúknak, sudáni, marokkói és albán kérdésekben és Algesziraszokban kirobbant önzési túltengéseknek. A hypokrizises neve annak, hogy a századvégnek az államkormányzásban is túlsúlyba jutott individualizmusa, mások jólététől akarta elvonni a földi jókat.

A századvég individualizmusa ezzel rontotta el a dolgát. Nem az individualizmust vetem a szemére, hanem ezt a mások jólétébe való beletörtetést. És nem az individualizmusába bukott bele, hanem ebbe a másoktól elvonni akaró törtetésbe. Ezzel a törtetéssel az egyszerű individualizmus, kvalifikáltan szertelen önzéssé vált és egész barbár erejével csapott rá minden kultúrára a világháború kataklizmájában.

Nem profanálni akarom a világháború katasztrófáját, hanem érdeme szerint megbélyegezni az önzésnek ezt a vad előre törté-

tését, ha azt mondom, hogy a világháború letörte ennek az önzésnek a taraját. A világháború rettenetes csattanója volt annak a válasznak, amit a vilegrend evolúciója az államkormányzásnak adott. Az emberek nem az állameszme törvényei szerint kormányozták magukat, a világháború vágóhídra hajtotta az embereket. Őrjítő pánik fogta el ekkor az önzést. Versailles-ban és Trianonban, a békekongresszusnak nevezett jóléti bizottmány robespierrri vaksággal vágatott, az elesetteken gázolva tovább a saját nyaktilója felé. A nyakát talán nem fogja érni, — bízunk benne, hogy már nem éri — a taraiát azonban lemetszette már az egykori copfosok keleti bárdja és a műveit nyugat ismét ráeszmél, hogy minden okos és jogos önzés első önfenntartási parancsa féken tartani minden oktalan, túltengő jogtalan önzést. Első sorban az önmagáét.

A művelt nyugat Genfben — reméljük — őszintén fordult vissza a lejtőnvágtatásból, az emberi önzések összeütközése le fogja fékezni az individualizmusnak azt a barbár fattyúhajtását, amelyet fentebb abban jeleztem, hogy a máséból keres a szertelen vágyaira kielégülést. Meg fogja találni feltétlenül akkor, ha az államkormányzás, amelyben mindenki, az összesség kormányoz, fel fogja ismerni a rombolás jórafordításának a tiszta állameszmében rejlő eszközeit. Ha, főleg, fel fogja ismerni az államkormányzás, hogy az összesség lelkében ma az individualizmus az egyén kultusza, az egyén jólétének a vágya kormányoz, és hogy ezért ma az individualizmussal, az egyén kultuszával, az egyén jólétének az állameszme tisztaságában rejlő eszközeivel lehet csak, de azokkal még ma is lehet vezetni a lelkén keresztül az embert. Azokkal és semmi, mással. Az individualizmust az individualizmussal. A jogos önzést a jogos önzéssel. Az egyének állami tömegét az egyes egyének jólétével...

Az következik ebből, hogy az államkormányzás pszichológiájának számolnia kell az individualizmussal. Tennie kell ezt annál inkább, mert az individualizmus könnyen hajlik az önzésre, de maga még nem önzés, de még csak nem is egocentrizmus. Az individualizmus az egyén kultusza, szemben a fogalmak kultuszával. Az ember kultusza, szemben a köz kultuszával. Az individualizmusban az egyén a cél, a köz csak eszköz, az individualizmusban az én a lényeg, a fogalmak csak az én javára elgondolt segítő szerek. Az individualizmus tehát megegyezik az állameszmével és

tőle csak akkor távolodik el, ha az egocentrizmus vagy egoizmus eleme — amely mindig megvan benne — túlsúlyra kerekedik a különben jól egyensúlyozott mérlegében. Amint mondtam a fin de siècle-ben ez történt és az volt a baj, hogy ez megtörtént. Nem az, hogy az egyén akarta a kényelmet, avagy akár a fényűzést, hanem az, hogy ezt másoktól való elvonás útján akarta. Hogy a fényűzés és kényelem akarása, nem új értékek termelése sarkalta csak és arra is rávette már, hogy nem bánta bármiként elégíttessék ki az akarása, csak kielégíttessék. Ameddig az önzésnek ez az elhatalmasodása be nem következik, az individualizmus nemcsak nem ellensége a kultúrának, de hatalmas emeltyűje lehet a kultúrának akkor különösen, ha a törekvése nemcsak a külső kényelmek, hanem a belső lelki igények intenzívebb emelésére is irányul.

Az individualizmust nemcsak lehet tehát, de okos is befogni az állameszme nagy gépezetébe. Az individualizmus éppen úgy az egyéni jólétet keresi, mint ahogyan keresi azt az állameszme. A kettő között a különbség csak az a nagy különbség, hogy míg az állameszme szigorúan objektív, az individualizmus alanyi. Az állameszme ezért már altruizmus, — az egoizmus abszolút hiánya, — az individualizmus természetrajzánál fogva csak az állam által lesz altruistává. Az egocentrizmusa azonban akkor is megmarad.

Az államkormányzás pszichológiájának tehát nem szabad letörni a múlt század derekán kiválamodott individualizmust, hanem a lelkek vezetésében számítani és építeni kell rá, csak a század végén és a világháború pánikjában zavarossá gerjelt vegyi összetételét kell megtisztítani az egoizmusnak attól a túlkvantumától, amelyet mint fentebb már jeleztem, a háború nagy ad abszurdum argumentuma már különben is megtört. Az elefántszelídítés rossz embere után a jó embernek kell jönni. Aki a bántalmaktól alarmírozott óriás állatot a magát jólérzés gyógyszerközeivel megnyugtatja és a rossz ember által ad oculos demonstrált, saját jól felfogott érdekében kezessé teszi.

Az államkormányzásnak ezért a múlt század derekán kiválamodott individuális psziché számára már egyébként is hatástalan közjólétes metaforát az államtörténelem múzeumába kell helyezni és helyette a századvégi túlkapó egoizmus világháborús törmelék-

kének az individualizmus pszichéjéből való kitisztázásához az egyéni jólét választóvizes lombikjait kell felhozni.

Kettő kell ehhez.

Az egyik az, megalkotni mindazt, ami az egyéni önzés szerelenségének fékentartásához a mai államberendezésekben hiányzik. A másik az, megteremteni mindazt is, ami a mai államberendezésekben abból hiányzik, hogy teljes kielégülést nyerhessen a jogos egyéni önzés.

Az állameszme ama tisztult fogalmának tárházában, amelyet az első fejezet tárgyal, megvan mind a kettőhöz a hatalmi eszköz. A következő fejezetekben lesz erről szó ...

A HATALMI ESZKÖZÖK REVÍZIÓJA.

Emberek és eszmeáramlatok túlsúlyos versengései amint félrerajzolták az államot, félrecsúsztották a közfelfogás előtt a hatalmi eszközök fogalmát is. Hatalmi eszközök neve alatt ma a közfelfogás a sokat emlegetett szuronyra, az épen olyan sokat emlegetett közigazgatási apparátusra, a legtöbbet emlegetett korrupcióra és rossz esetben még a bírói palástra is gondol. Mindenesetre valami perfiden az alattvalók ellen kiélezettre gondol. Többre nem igen. Ezekre azonban meglehetősen ellenszenvvel.

Tévedés ez az egész vonalon. Tévedés a felsorolás. Tévedés az ellenszenv is. Hatalmi eszközök ezek, amint hatalmi eszköz minden, amivel valaki érvényesíteni tudja az akaratát, de nem az állam-eszme hatalmi eszközei. Hatalmi eszközök ezek, amint hatalmi eszköz a rábeszélés a becsapás, a rákényszerítés és a meggyőzés. A szétzüllesztés, mint a szervezés, a rombolás, mint az okos berendezés. És ezer más. De ez mind és ezer más az állameszmére nézve, csak vagy visszaélés vagy védelem a visszaélés ellen. Az állam-eszme egyetlen eszköze, az államszuverenitás.

Attól tartok, hogy itt ismét elméletekkel kerülök szembe. Elméletekkel, amelyek valami megtestesülésnek tartják az államot és abstraktumnak fogják vitatni a szuverenitást. Jognak, nem eszköznek.

Nézetem szerint azonban, amint az állam egy eszmei kötelék a szuverenitás viszont egy fizikai tehetőség. Nem veleszületett leszármaszott vagy öröklött jog, hanem tényleges, gyakorolható fizikai tehetőség. A fizikai tehetősége annak, hogy aki szuverén legyen, tényekben tudja érvényesíteni az akaratát. Egy tehetőség, amely maradék nélkül fedi az akarást. Tehetőség, amely tényerejű akarat. Tehetőség, amely természeti erő. A mindenhatóságtól csak abban az egy, de nagy dologban tér el, hogy a természetre nem, hanem csak az ember jogi világára vonatkozik.

A szuverenitásnak minden más felfogását tetszetős vagy kevésbé tetszetős, de pusztán teóriának tartom. Gyakorlati, nemcsak értéke, de egyáltalán értelme csak annak a szuverenitásnak van, amely gyakorlatilag érvényesül. Hiába mondhatták a cárt szuverénnek, a cárt egyszerűen megfojtatta a cárevics és vége volt a szuverenitásnak. És vége volt a Republique-nép szuverenitásának is, mikor Napoleon Bonaparte néhány muskétással megcsinálta a direktóriumot. De vége volt a Napoleon császár szuverenitásának is, mikor az öreg Kutozov megcsinálta Borodinót és utána az alliance megcsinálta Lipszénél a népek csatáját. Lehetett ez a sok szuverenitás öröklött, fogalombeli, átruházott, karddal szerzett, nem ért fakovát sem, mihelyt a mások akaratát átütő tehetősége nem volt. Efemer történeti adottság, valami véletlen alakulás, pillanatnyi fölény egyfelől és egy pillanatnyi tehetetlenség volt másfelől. Nem ért semmit, mert akarat érvényesítés a saját tehetőségéből nem volt. A cárnak nem az volt az akarata, hogy megfojtassa a cárevics. A párisi várostanács parlamentnek sem az volt az akarata, hogy szétverje Napoleon. Napóleonnak meg legkevesebbé volt akarata Borodino vagy Lipszén. Mégis beteljesült rajtuk mindegyik, mert nem nekik, hanem amazoknak volt pillanatnyira több erejük. Szuverenitása természetesen azoknak sem volt. Pillanatnyi sem. Csak pillanatnyi több ereje volt azoknak is. És nem is saját ereje. A cárevics egy pár orgyilkos erejét bérelte. Napoleon a muskétások katonai fegyelmének erejével dolgozott. Borodinót az ember erőinek végessége okozta. A minusnak az ereje. Lipszén meg a sokaság plus ereje. Próbálta volna azonban bármelyikük más valamire irányítani az akaratát. Kísérelte volna meg a cárevics felszabadítani a muzsikokat, bizonyára őt fojtották volna meg. Kísérelte volna meg Bonaparte tábornok restaurálni a Bourbonokat. Próbálta volna Kutuzov generális elfoglalni Franciaország császári trónját és próbálta volna meg bármelyik a népek csatájában résztvett soidisant souverain Európának saját jogára alá hódítására vezetni az Alliance-t. Egyiknek sem lett volna tehetősége hozzá, hogy érvényesítse ezt a próbálkozását.

Ha azonban mindezekről meg kell tagadnunk a tehetőségnek azt a fokát, amelyet a szuverenitás föltételez, akkor meg kell állapítanunk azt is, hogy akkora tehetőséget feltételez a szuverenitás, amely mihelyt egyetlen embernél több van a földön, nemcsak egyet-

len embernél nem, de tömeg embernél sem képzelhető. A tömeget is mindig legyőzheti a nagyobb tömeg. Akkor a szuverenitás olyan tehetőséget feltételez, amely tömegnél is csak úgy képzelhető el, ha a tömeg ember az egyszerű tömeget felhatványozza az észnek azokkal a vívmányaival, amelyekről már egyhelyütt mondtam, hogy csak az észnek az izom fölötti uralma bírja kiválasztani a természetből és hogy azoknak a segélyével aztán a kevesebb ember is elbánnhat a többel.

Ügy van. Ameddig a földgolyón emberi közlekedés lehetséges, ameddig a földgolyón egy nagyobb embertömeg megközelíthet egy kisebb embertömeget, ameddig nem élhet elszigetelt ember a Dawalaghiri jeges magaslatán, a szuverenitáshoz olyan hatalmas tehetőség kell, amely az észnek legalább mindama vívmányával fel van szerelve, amellyel fel lehet szerelve egy másik a földgolyón létező emberi tehetőség. Mondom legalább olyannal. Mert legalább is az egyformaságukhoz fűződik az a tehetőség, hogy ha nem bírják is egymást legyőzni, legalább a saját szuverenitását meg tudja védeni egyikkel szemben a másik.

A világ mai fejlettsége mellett nem adhat ilyen tehetőséget más, mint az állameszme és ezért — nem szükséges foglalkozni azzal, lehetett-e valaha másképp — ma a szuverenitás az állameszméhez fűződik. Nézetem szerint nincs államfői — sem dei gratia, sem plebi gratia, — szuverenitás és nincs népszuverenitás sem, — sem contract szociális, sem veleszületett alapon — szuverenitás csak egy van, az államszuverenitás. Csak az egyéni jólét cohesiós ereje által acélosított állameszme tarthat össze olyan kemény összefüggésű, az ész minden vívmányával fegyverzett embertömeget^ amely szert tehet a tehetőségnek arra a fokára, amely szuverenitást garantíroz minden más emberi tehetőségekkel szemben.

Azért van ez, mert a szuverenitáshoz az akarás és tehetés egysége szükséges. Nem lehet szuverén tehetőség az, amelynek az akarata nem a saját, de másnak az erejére támaszkodik. De nem lehet szuverén az sem, amelynek az ereje másnak az akarata által vezetetik. Mind a két esetben fennáll a lehetőség, hogy a vezető akarat alól a vezetett erő kicsúszik, vagy a vezetett erőt a saját akaratától eltérő irányban alkalmazzák. Csak ha egy azon egységből származik erő és akarat is, akkor van biztosítva, hogy akarat és erő szuverenitás biztosítására alkalmas tehetőséget ad ki. Min-

den más véletlenség, eshetőség, lehetőség, csak nem absorbens tehetőség.

Véletlenség, eshetőség, lehetőség az államfői szuverenitás, a despotizmus és a népszuverenitás, a demagóguralom is. összetarthat — amint összetartott — a despotizmus is, mások legyőzésére alkalmas erőcsoportot. És összehozhat — amint összehozott -- a demagógia is ilyen csoportot. A világhistoria azonban megmutatta, hogy úgy a despotizmus, mint a demagógizmus ilyenkor az állameszme köntösébe burkolózott és még ebben a burokban is mindig összeomlott, valahányszor a leigázott vagy félrevezetett erőtmeg rájött arra, hogy despotizmus és demagógia csak burkolózott ebbe a köntösbe, de nem valósította, hanem csak saját rettenetes kinövéséhez torzította hozzá az állameszmét. A despotanem volt szuverén, mert hisz elkergette, vagy fejét vette az erő, amelyre támaszkodott. A demagóg sem volt szuverén, mert hisz elkergette őt Napoleon, vagy Horthy Miklós. Az erőtmeg sem volt azonban szuverén, mert hisz előbb a despota akarátát követte, vagy a demagógét, és csak akkor bírta — de akkor bírta — elkergetni a despotát és demagógot is, mikor Napoleon vagy Horthy Miklós által elővette az állameszme erejét. Hogy pedig végigvigyem a példát, Napoleon is elbukott, mihelyt maga számára nyúlt a szuverenitás után és Horthy Miklós nem bukott el, mert nem a szuverenitás után nyúlt, hanem maradt az állameszménél.

Sem demagógiában, sem despotizmusban nincs meg tehát, az állameszmében azonban megvan, az akarás és tehetés egysége. Az állameszme retortáin keresztül minden államatom a saját akarátát desztillálja törvénné — egységes akarattá — és az állameszme kötelékén minden államatom a saját erejét fűzi közérővé, — fizikai tehetőséggé — akarátának érvényesítéséhez. Ahol az akarás és tehetés ilyen egysége megszakad, ott megszakad a szuverenitás, de megszakad az állameszme is. Ahol pedig az akarás és tehetés ilyen egysége létrejön, ott létrejött a szuverenitás, de ott kétségtelenül létrejött az állameszme is.

Ha sikerült vázolnom ezekkel, hogy a szuverenitás az állameszméhez és csak az állameszméhez fűződő fogalom és hogy az államszuverenitás lényege az a tehetőség, hogy a saját akarátát érvényesítse minden mások ellen, akkor ezzel bizonyítottam velem azt is, hogy ez a tehetőség maga nem végcél, hanem eszköz az

állameszme céljaihoz, és hogy minden más fejfogása a szuverenitásnak meghamisítaná — amint meghamisította százszor — magát az állameszmét. Uralkodók, demagógok, államférfiak és államkalandorok sokszor tolták fel végcél magaslatára — hol mint uralkodói, hol mint népszuverenitást — az államszuverenitást és mindannyiszor vér és könny óceánja borította el az állameszmét. Rettenetes sebeket kapott az egyéni jólét, mert olyanok ragadták magukhoz a kormányzást, akik végcélként nem az egyéni jólétet, hanem a szuverenitást tették. Róma, XIV. Lajos Franciaországa, kétségtelenül csillogó szuverenitást teremtettek, de mert nem mint eszközzel egyéni jólétet, hanem mint céllal misera plebst teremtettek vele, az állameszme meghamisítása rettenetes katasztrófába vitte a nemzetet. Az utolsó Stuart feje Angliában is porbahullt, de mert a kerek fejűek az államszuverenitás magukhoz ragadott eszközével nem a maguk szuverenitását, de Cromwell és Oraniai Vilmos Angliájának az állameszméjét építették ki, Anglia nem fuit a Guillotine katasztrófájába, hanem Anglia lett. Ha a Pittek, a Peel, a Palmerston, Gladstone, Disraeli parlamentjei a Györgyök szuverenitását, és nem a brit állameszmét tették volna meg küzdelmük céljának, Anglia is eljuthatott volna a Gloire-ig, de eljutott volna Sedanig is. így mind a kettő helyett egyszerűen a tengerek ura...

Az államszuverenitás tehát nem joga és nem célja az államnak, hanem fizikai tehetősége és hatalmi eszköze. Hatalmi eszközeinek a teljessége. Nem, mindenható, de az akaratát maradék nélkül érvényesítheti vele. Az ember jogi világában mindent akarhat és tehet. Ám azért még sem abszolút fogalom. Tegyük mindjárt hozzá, hogy korlátlansága dacára nem abszolút fogalom. Mindent tehet, de mert csak a jogi világra vonatkozik és jogi világ ember és természet közt nincs, jogi világ csak ember és ember közt lehet, a szuverenitás is csak embertől emberhez viszonyított, csak relatív lehet. Az lehet csak, hogy ember az emberrel szemben érvényesítheti az akaratát. Ember csak az emberrel szemben lehet szuverén.

A relativitás itt természetesen nem kisebbitő értelem. Sőt ez a relativitás adja ki a szuverenitás fizikai nagyságát. Az adja ki a nagyságát, hogy más tehetőséghez viszonyítva is pluszfogalom. Hogy a másikénál nagyobb, átütőbb, vagy legalább ugyanakkora tehetőség, mindenesetre azonban a másokéval szemben való akaratérvényesítés.

Így felfogva, és így állítva be az államgépezetbe, a szuverenitás sem lesz az a népszerűtlen fogalom, amelyet olyan sokfelől támadtak, olyan sokszor és olyan vehemensen. Ebben a beállításban a szuverenitás is az egyéni jólét nagy eszköze és csak magára vessen az az államkormányzás, — az államkormányzás, amelyben, emlékeztetek rá, az összesség kormányoz, — ha a szuverenitást az államgépezetbe nem így állította be, vagy ha így állította be, és a beállítást nem helyesbítette. A szuverenitás így nem a Cézaré, nem a plebsé, — így a szuverenitás is az összességé. Azé az összességé, — másé sem logikailag, sem tényleg nem is lehet, — mint azé az összességé, amely az állameszmében az államatómok akaratait desztillálja államretortákon át törvénnyé és az államkötelékben az államatómok erejét fűzi össze közzerővé. A szuverenitás tényleges, nem jogi tehetőség, és akkor az államatómok összetett ereje felett tényleg — nem jogilag csak az államatómok összetett akarata rendelkezhet, és akkor tényleges — nem jogi — tehetősége nem egyes államatómoknak, hanem csak az összességnek lehet.

Ám amint az államatóm-emberben akarat és erő szervei együtt vannak, a közerő és közakarát szervei az összességben is összefolynak. Az összesség államszuverenitásának legelső funkciója tehát az, hogy berendezéseket létesít, amelyekkel kiválasztja magából külön a közakaratot és külön a közerőt. Ezek a berendezések adják ki az államalkotmányt és ezzel a következő fejezetekben az államelméleti eltolódások revíziójáról a reformok konkrétumára térek át.

A későbbiek szempontjából azonban egy kérdést még tisztázni kell a szuverenitás relatív jellegével szemben. Ez az a kérdés, vajjon a máshoz viszonyított szuverenitás meddig tarthatja meg a szuverenitás nevet a gyakorlatban. Elméletileg már a fentiekben érintve van ez a szempont, — a szuverenitás addig szuverenitás, amíg legalább egyforma erejű tehetőség más tehetőségekkel szemben, — gyakorlatilag azonban úgy áll a dolog, hogy a szuverenitások ma már ritkán és istennek hála, hogy ritkán mérköznek, és így egy-egy alkotmányt nehéz az erőösszehasonlítás gyakorlati mértékével a szuverenitás feltételeinek fennforgására nézve megítélni. Pedig az aktív politika és kormányzás szempontjából ez legelsőrendű kérdés. A politikának egészen más irányo-

kat kell követni akkor, és a kormányzásnak egészen más berendezéseket kell megteremtenie akkor, ha valahol az állam konkrét alkotmányában a szuverenitás erőföltételei eltolódtak és az államnak a szuverenitása imagináriussá vagy bármiképen csonkává vált. És egészen más politikát lehet követni, és egészen más kormányzást folytatni akkor, ha az államszuverenitás a maga intakt teljességében fennáll.

À kérdés kétségtelenül nem könnyű. Ténybeli helyzetet, viszonylagos helyzetet, erőarányt elmélettel felbecsülni, előre visszavezetni mindig nehéz. Ám a tiszta állameszme segítségével nem lehetetlen. Azt kell csak szem előtt tartani, hogy a tiszta állameszme szerint az összesség az, amely szuverén. Ameddig az összesség közakarata egy, és ameddig az összesség közereje ennek a közakaratnak rendelkezésére áll, addig az az összesség szuverén, megszűnik azonban a szuverenitása, ha ez az egységes kapcsolat az átütőképességű közérő és a közakarát között már akár amannak a bénulása, akár emennek a megoszlása következtében megszűnik. Szuverenitásról beszélni tehát csak addig lehet amíg átütő közérő és közakarát között az egységes kapcsolat fennáll, és akkor az elől felvetett kérdésre magától jön az a válasz, hogy a relatív szuverenitás addig viselheti a szuverenitás nevet,, amíg a közakarát és átütő közérő ismérvei az államalkotmányban megvannak.

A közakarát és átütőképességű közérő ismérvei természetesen ismét gyakorlati berendezések, és ismét a konkrét reformok fejezetéhez visznek.

Áttérek tehát a konkrét reformok fejezetéhez.

II. RÉSZ.

REFORMOK.

AZ ÁLLAMMÁ CENTRALIZÁLÁS BERENDEZÉSEI.

Annak a reformnak, amelyet a tiszta állameszme nagy gondolatából kiindulva kell megcsinálni, az egyéni jólét az egyetlen irányítúje. A célja és az ereje is az, kell tehát, hogy az legyen a vezető princípiuma is. Az államberendezéseket, amelyek az államkormányzás hatóformái, az egyéni jólét szempontjából kell elbírálni. Azt kell vizsgálni, hogy melyek azok az eltolódások az államkormányzás formáiban, amelyek a tiszta állameszmétől eltérve, mást tartanak szem előtt, mint az egyéni jólétet. És azt kell megállapítani, hogy merre kell ezeket az eltolódásokat korrigálni. Annak a megállapítása, hogy egy adott pillanatban és adott alkotmányban, mit és mennyit lehet ezekből a korrekktúrákból gyakorlatilag megvalósítani, felelős kormánytényezők kizárólagos joga, az eszmék tisztázása azonban mindnyájunkat terhel, akik részek vagyunk az államatom-összeségben...

A generális formája az államkormányzásnak a centralizáció és decentralizáció kérdésén fordul meg. Nagyon ismert név mind a kettő. Azt hiszem azonban, hogy bizonyos közfelfogásbeli pongyolaság révén, ezt a két nevet is laikus társalgásban, sőt parlamenti beszédekben és hivatali burokban, talán még a tudományban is nem magának a fogalomnak, hanem a fogalom túltengésének a megnevezésére használják. A túlközpontosításra és a túlautonomizálásra.

Áll ez különösen a centralizációra. Azt értik alatta rendesen, ha valamely hatalmi szerv, — leginkább a központi effektuáló kormány, — despotikus vagy diktatorius törekvésből, az ügyek olyan terjedelmét tartja szorosan a saját cselekvési körébe gyűjtve, amely ügyeket teljesen az ügynevezett önkormányzatra vagy a perifériális hatóságokra kellene hagyni. A centralizáció nevét ilyenkor vádnak használják, államfő, kormányfő, alkotmány, sőt a

szuverenitás és az állameszme ellen. A szabadság bizonyos hiányának, az elnyomatás eszközének tartják.

A centralizáció ezért mindenütt népszerűtlen fogalom. Nálunk pedig a Mária Tezéria-féle királyi anyáskodás, a II. József-féle kalapos preceptorkodás, az egész Gesamtmonarchiás Metternich-, Schmerling-, Bach-koncepciók révén egészen olyan, mint a fekete-sárga máz. Elveszett államférfi, akire rábizonyítják.

Mindebben azonban a pongyolanomenklatura a hibás. Az, amit mi magyarok méltán gyűlölünk és amit méltán gyűlölnék mások is, nem a centralizáció, hanem az ultra centralizáció. Az, ha a hatalmi szerv hatalmi túlsúlytörekvéseiből tart központi kézben nem központi kézbe való funkciókat. Ha a központba halmoz fel elhatározásokat, hogy megfossza olyan elhatározási szabadságoktól a honpolgárokat, amelyekből való megfosztást az egyéni jólét nemcsak nem kíván, de perhorreszkál. Ezt a központba zsúfolást gyűlöljük méltán mi és gyűlölik mások.

Sem mi, sem mások nem gyűlöljük azonban azt a centralizációt, amely és a meddig az az egyéni jólét érdekében van. Az állameszme akár monarchikus, akár republikánus formájában maga is par excellence centralizáló fogalom. Sőt egyenes eszköze az állameszmének a centralizálás. Erők és akaratok összegyűjtése egy fogalmi központban és egy orographiai központban. Eszmei és fizikai centralizáció az állameszme. Az ereje éppen a centralizálásban van. Összefogni az egyenként kóborló emberatomokat, hogy államatomok legyenek belőlük, akik nem hányódnak többé elszórva az élet viszontagságos esetlegeinek bozótjaiban, hanem együtt haladnak az egyéni jólétnek immár járhatóvá vágott útján. Tömör összetartó egységet teremteni a laza, széteső sokaságból, ez az állameszme és ez a centralizáció. Ez a centralizáció nem ellensége, nem elnyomója, de védője és garanciája a jólétnek és az embernek. Nem a népszerű decentralizáción nyugszik az állam, a szabadság, jólét és egyenlőség. Államszabadság, jólét és egyenlőség a rosszhírű centralizáción nyugszik, abból meríti az ütőerejét, ezzel éri el a céljait, ezzel teremt közakaratot és közérőt.

Az államalkotmányokban tehát a centralizációnak erős szerepet kell adni. Amint azonban megismertük a dinamikának azt a törvényét, hogy erős testhez az atomoknak elaszticitási, saját kilengést, szinte saját lélekzési térközét kell meghagyni, úgy fel kell

ismernünk a jólét technikájának azt a törvényét is, hogy az államatomok térközeit sem szabad elnyomorítani. Amennyit az egyéni jólét megkíván és megenged. Ez a kritérium. Annál sem több, sem kevesebb centralizáció, de nem több és nem kevesebb decentralizáció sem.

A decentralizáció voltaképpen nem érdemelte ki a népszerűségét. Tulajdonképpen a centralizáció rossz reputációjábc«l táplálkozik. Magában véve nem államalkotó, hanem államromboló fogalom, A lázítás nem a tömörítés rendszere. Az ösállapotnak nem a haladottságnak a helyzete. Jogosultsága csak akkor van, ha valahol már túlcentralizáció következett be és a túltengése éppen úgy állameszme, jólét, szabadság és egyenlőség ellen van, mint ahogyan szabadság, egyenlőség, jólét és állameszme ellen van, a központosítás túltengése. Azt mondhatnám, hogy gyógyszer, nem tápanyag a decentralizálás. Gondosan adagolni kell, mert könnyen jár a nyomán a mérgeződés és szervi dissolúció. Akkor van a helyén, ha túlszükre szorul valahol az államatomok természetes térköze. Ekkor azonban helyén van és alkalmazni kell, nem mint hygiénikus állapotot, hanem mint ellenmérget.

Amint az egészséges emberi szervezietnek erőre van szüksége, nem ellenmérgekre, az ember államszervezetének is a centralizáció a pozitívuma és a decentralizálás csak segédeszméje. Az emberi jólét feltételeinek reformját célzó fejtegetésekben tehát a központosítás helyes mértékét kell keresni, nem az ellenszerét. Azt kell keresni, hogy az emberek ősi decentralizált állapotának mekkora központosítását kívánja meg és mekkora központosítását töri meg az egyéni jólét.

Aki az emberi jólétről adott fejtegetéseimre emlékszik és szem előtt tartja a szuverenitásról mondottakat is, könnyen eligazodhatik a központosítás helyes mértékére nézve is. Az egyéni jóléthez, az egyéni önzéseknek, testi, lelki, vagyoni és munkabiztonsággá fékezése szükséges. Ehhez a megfélékezéshez pedig a szuverenitás közakarata és közereje szükséges. Az összefüggéstelen ösdecentralizáltságnak olyan centrális összefüggésbe tömörítése lesz tehát helyes, amely akkora átütő közérő és olyan egységes közakarát kialakulására alkalmas, amely az emberi önzésnek testi, lelki, vagyoni és munkabiztonság atmoszférájává való lefékezéséhez szükséges.

Ez az egyetlen mondat a rádiusz minden irányában sugározza

a teendőket. Rengeteg az, ami a közérő és közakarat *átütő* és egységes kialakulásához szükséges és még több az, ami ahhoz szükséges, hogy közérő és közakarat elég átütő és elég egységes lehessen az emberi önzés millió vagy milliárd individuumának megfékezéséhez. Programomhoz híven azonban csak azokról fogok beszélni, amelyeknél világtörténelmi elpatinásodásokat észlelek...

Genetikus szempontból nézve a kérdések rádiusztömegének első nyálábja a centralizációnak és közérőnek az államterület nagyságával való vonatkozásaira mutat. A kérdések facitja itt az, mekkora területet kell az állammá centralizálódás bázisává tenni, hogy erőteljesen mozdíthassuk elő az egyéni jólétet. Az államelméleti tudományok messzeterjedően fejtegették és fejtegetik ezt a kérdést *A* reformok szempontjából azonban főleg az ad neki aktualitást, hogy a világháború okai között jelentős szerepet vitt a területi kérdés és hogy főleg a világháború fejleményei akkor, amidőn hamis vágányra terelték, a contrario egyúttal rettenetesen józan tanulságok világitásának tették ki ezt a kérdést. Megláthatta mindenki ezeknek a tanulságoknak a fényénél, hogy a világháború úgynevezett győzőinek pánikja által alkotott területeltolódások nem nyugosznak. vagy nem mind nyugosznak azon a bázison, amelyet az egyéni jólét állameszméje ennek a kérdésnek a tengelygyává tesz.

Az önzésnek az a századvégi reneszánsza, amely később világháborúvá robbant ki, hozta magával, hogy ma az államkormányzások vágya a terjedt államterület legyen. Franciaországot Elzász vitte, Németországot a Balkánt és Belgiumot, Oroszországot az út a Marmarához, Olaszországot Fiume, Trieszt és fel egészen Tirol, Romániát Erdély, majd Besszarabia, a szerbeket a Bánság. A cseheket a kis magyar Alföld. Ketten nem kerestek területnagybodást. Közvetlent talán nem Anglia és sem közvetett, sem közvetlent nem, talán a mi Monarchiánk és egészen bizonyosan nem Magyarország.

Németországot kivéve, amit kerestek, Trianonban megkapták. Többet is, mint amit kerestek. Nem a szuverenitásuk, hanem többé-kevésbé a nyelviség alapján. Vagy egykori a történelmi feledés processzusából elővett, avagy mesterségesen felszínen tartott hódítás vagy elhódíttatás jogán. És mégis. Mindez államok egyikénél sem látni azt a fellendülést, amelyet Németország mutat, az

Németország, amely egyetlen volt, aki nem kapta meg, amit keregett. Sőt amelynek a területét megnyirbálták ...

Ha hozzáveszem ehhez azt a jelenséget, hogy a történelem fonalán a hódításos terjeszkedések bizonyos területi egységek kialakulása után mindig visszagravitáltak a hódítást szenvedettekhez, hogy a nagysándori, cézári és napóleoni világbirodalmi törekvések mindig kérész éltű alkotásokat teremtettek, hogy nagy területű államok soha sem voltak mintaképei az állami erőteljességnek, mindez meggyőz engem arról, hogy a terület nagy kiterjedése magában még nemcsak nem garanciája a jólétnek, de nem is tesz eleget azoknak a várakozásoknak, amelyeket az államok a maguk terjeszkedéseikhez fűznek ...

»Ám nemcsak történelmileg, de logikailag is ki lehet mutatni ezt. Az állameszme a par excellence fogalma bizonyos mértékű központosítottságnak. Nagy orografiai kiterjedés mellett rendkívüli centripetális erők kellene ahhoz, hogy ilyen központosítottság a távolságok legyőzése után létrejöhesse. A távolság a legnagyobb közömbösítője a központ hatói erőinek, minden egyes külső gyűrűvel erőtlenedik centrum és periféria között a kölcsönhatás is, de erőtlenedik különösen az az energia, amely az állameszme központi tényezőiből a perifériákra kisugározhatik. Nehéz kormányozni lelküket, amelyek a kormányzás institúcióitól hónapos távolságokra vannak és nehéz védeni olyan határokat, amelyeknek kerülete világrészeket ad ki. A távolság a legleküzdhetleneibb akadálya a természetnek, mert áthidalhatatlan, megfúrhatatlan, megrövidíthetetlen. Bármily sebességű közlekedési eszközökéit fedezzen fel az emberi elme, egyik távolság a másikhoz viszonyítva mindig távolság marad.

Ám ha mindez a nagykiterjedésű államok ellen szól, van olyan is, ami az apró államok ellen szól. Törpe területről semmiféle centralizáció sem bír olyan tömegű közzerőt összpontosítani, aminőre szükség van a szuverenitáshoz. Szomszédok támasztó közrehatása fenntarthat egy liliputi guvernamentális külön területet, de szomszédok közrehatása csak látszat-szuverenitást adhat. Szuverenitást a visszavonásig. Szuverenitást, amely nem önálló tehetőség. Nem akaratnyilvánítás, hanem akarat-alkalmazkodás. Nem faktum, csak külszín. Nem is szuverenitás tehát és főleg nem államszuverenitás.

Nem akarok ezzel a just milieu banalítására kilyukadni. A

kellő centralizáció szempontjából nem a középszer területet tartom kívánatosnak és ez az, amit a történelmi patinák tisztára csiszolása után a területkérdésben reformnak tarthatnék, az államterület nagyságának kérdésében az illető terület gazdasági egységességét tartom fontosnak. A földfelület kvadrátmérföldjeinek olyan mennyiségét kell az államcentralizáció bázisává tenni, amely orografiai megalkotottságánál fogva jól egyensúlyozott ökonómiai szimmetriát ad ki. Egymás közt a termelési ágak szimmetrikus egyensúlyát és a termelés és fogyasztás szimmetrikus egyensúlyát. Azt, hogy az a terület rendelkezésre adja mindazt, ami az egyéni jóléthez mint megélhetés szükséges. És azt, hogy annyit adjon az a terület, amennyi átütő közérő kialakulásához mint kvantum szükséges. Amit az egyik rész nem terem meg, teremje meg a másik és amit egyik rész sem terem meg, ahelyett adjon a terület másban olyan felesleget, amely szükséges az államközi cseréhez.

A természettel nem lehet vitatkozni. A földhátat úgy kell vennünk, ahogyan adta a földhátat a természet. Egyenlőtlennek... Az egyéni jólét kiépítésében azonban az államnak ki kell egészíteni valami egyenlőséggé a természeti egyenlőtlenséget. Hegyek, vizek, klíma, geológia és metrológia, flora és fauna megváltoztathatlan tényezői ennek az egyenlőtlenségnek, az adottságukkal szemben az állameszme egyenlőségi küzdelme csak annyit érhet el, amennyit az emberi közérő elérhet. Cserével és közlekedéssel sokat elérhet az emberi közérő. De nem érhet el mindent. Nem teheti termővé a jégsarkot és nem emelhet jéghegyet az egyenlítő alatt. Kaliforniából eláraszthatja arannyal a világot, de a magyar Alföldön nem termelhet szenet és magyar búzával nem táplálhatja az Obi sivatagot. A közérőnek a centralizáló képességei ezért végesek. És a közérőnek ezért csak véges feladatokra lehet vállalkozni. A decentralizáltan élő ősemberiségnek ezért kellett és fog örökké kelleni államokká centralizálnia, hogy a közérőnek véges képességeivel emberi jólétté egyenlősíthessen egy-egy darab, de csak egy-egy darab az egyenlősítésre alkalmas, örök természetet. Akkor tesz tehát jól a közérő, ha nem a centrális energiákat meghaladó perifériák, hanem az egyenlősítésre orografaiilag is predesztinált ökonómiai szimmetriák után nyúl...

A kultúra világában ezek az ökonómiai szimmetriák — geográfiai gazdasági egységeknek szeretném nevezni őket — a világ-

história során, nem faji hódítások, nem nemzeti együvé tartozás, nem nyelvbeli hasonlóság, de saját gravitációjuk és az ember gazdasági egymásrataltsága révén már kialakultak. Klasszikus típusa ennek Nagy Britannia és Magyarország. A britek szigetének, a szigeti különállása vont ebben határokat, de azért a brit államalkotási érzék fejlettségére rávall máshelyen az az önmegadás, amellyel például a britek amerikai gyarmataik elvesztésébe belenyugodni tudtak.

Az amerikai, egykor angol gyarmatok kétségtelenül a nagy-brit kultúráló szellem művei voltak. Anglia szigeti különállásánál fogva régen felfogta, hogy az egyszerű államterület terjeszkedési politikája helyett az inkább gazdasági vonatkozású gyarmatosítás államhatalmi politikájára kell támaszkodnia. Bár számos esetben viselt a kontinensen győztes háborút, a saját államegységébe soha sem igyekezett bekebelezni Európa testéből való darabokat. A gyarmatosítás terén azonban féltékeny volt és szigorúan ügyelt rá, hogy exotikus világrészekben mindenütt elsőnek gyarmatosítson, ahol a gyarmatosítás lehetséges volt.

A gyarmatos területeket sem centralizálta azonban a saját állami egységébe. A kötelék, amelyet maga és a gyarmatai között létesített, soha sem múlta felül a tartományi kormányzás kohézióját. Mikor pedig az északamerikai gyarmatok, — amelyeknek egész kultúrája angolszász volt, kimutatták, hogy érettek a szuverenitásra, hogy szert tettek a fizikai tehetőség olyan fokára, amely illuzórius teszi a derivált brit felségjogot, — Anglia nem fecsérelte többé az erejét reváns-eszmés politikára, meghajolt és visszavonult olyan területekről, amelynek a kultúrája, — mint mondtam — egészen angolszász szellem műve volt. Örök viszály helyett egy testvérállamra tett szert, — amely rivalizál vele a béke kereskedelmi munkáiban, — de rossz és nehéz ítéletidőkben javára billentette a világháborút.

Céltudatosan írtam fentebb reváns-eszmés politikát, mert rá akarok mutatni, hogy egy másik kétségtelenül hatalmas kvalitású állam Franciaország és egy harmadik nagy gyakorlati zsenialitása állam, Németország megnyit szenvedett, áldozott, vérezett és veszített Elzász-Lotharingia miatt. A történelem egy footballja, köztük ez a terület, amelyben ma a franciák lőttek olyan gólt, amely Németországnak minden mástól eltekintve, a gyarmataiba került,

amelybe azonban közel jövőben olyan csatár szólhat bele, aki majd eshetőleg a franciák gyarmatait viszi áldozatul.

Anglia mellett a kívánatos gazdasági nagyságtípus másik példája gyanánt Magyarországot állítottam be. Minket nem szigettel el Európától a tenger, hanem egységbe foglalt ezer éven át a Kárpát, az Alpok és a Duna vize. A történelem folyamán mi is viseltünk győzelmes hadakat szomszéd területeken és mi meg is kíséreltük — nem állt utunkban a tenger — a tartományinál szorosabb nexust létesíteni elfoglalt területeken. Mi is beláttuk azonban, — talán valami Árpád-kori államalkotási atavizmus ösztönével, — hogy nem a terület nagysága, hanem belső egyensúlyozottsága az, ami az egyéni jólét államerejű megteremtéséhez kell. A magyar régen letett a terjeszkedés politikájáról, ami az Ausztriával való összeköttetés kétoldalú értelmének talán a jobbik fele volt. A Nagy Lajosi és Corvin Mátyási dimenziókat antikvitások kegyeletével tiszteltük, de csak tiszteltük, küzdeni azonban a török idők óta csak a mások bekebelezési tendenciái ellen küzdöttünk. A Kárpát-, Alpes-, Dunaegység gazdasági szimmetriája érezte a szózatát, mikor: „itt élned, haldnod kell” volt a nemzeti szózatunk. De a Kárpát-, Alpes-, Dunaegység gazdasági szimmetriája érezteti a szózatát a feldarabolóinkkal most is, mikor lassan dereng már előttük, hogy ez az államegység, nem trianoni térképezéstől függő, hanem belső gravitációja természeti egység...

Az állammá centralizálás feltétele az, hogy a centralizálás tárgyául szükséges erőelemek adva legyenek azon a területen, amely állambázisnak vétetett. Aminek a megszerzése, megtartása, kormányzása meghaladja a szuverenitássá központosított közerőt, az *nem emeli, hanem súlyeszi a szuverenitás fölényének szesz-fokát*. A tehetőség szétforgácsolódik, meglazul, ha az energiájának megfelelő periferián túlnyújtják. Sem a *savoir faire*, sem a *vouloir faire* nem elég, a terület kérdésben, mint minden másban is, a *pouvoir faire* a döntő. Nem az éhség, hanem az emésztőképesség teszi táplálékká a táplálékot, nem a terület kvadrátmérföld számára, hanem az egyensúlyának belső arányára kell az államkormányzásnak ráirányítania a centralizációt. A jövő reformja, amely az egyéni jólétet keresi, a területi kérdésben kétségtelenül az lesz, helyreállítani azokat a nem nyelvi, nem faji és nem nemzeti de gazdasági egységeket, amelyek concis voltukkal alkalmasok rá, hogy

egy szuverenitásnak megadják a kellő közerő tehetőségét és egy tehetős közerőhöz megadják az egyének jólétéhez szükséges természeti erőket...

Az egyéni jólétre beállított államkormányzás nem az idealizmus birodalma. Gyakorlatias hatású természeti faktumokkal kell gyakorlatiasan számolni benne és egészen gyakorlati eredményeket kell elérni vele. A törvényei ezért az ideális etikánál kevésbé szépek, de az ideális etika törvényeméi sokkal kérlelhetetlenebbek. Bármint szeressünk anyanyelvet, nemzetet, ősokeket, hazát, az államterület nagyságára nézve nem haza, nem nemzet, nem nemzeti nyelv, nem faj, nem néptörzs dönt. Ezek a magasztos fogalmak kedvező elősegítői az egy gazdasági területen való centralizálódásnak, közerőnek, szuverenitásnak. De mert csak fogalmai, bár legszebb fogalmai az emberi elmének nem győzhetik le a gazdasági egymásrautaltságot, nem lehetnek pótlói a gazdasági egymásrautaltság gondolatlan és fogalommal meg nem változtatható természeti kényszerének. Kétségtelenül könnyebb lesz centralizálni ugyanazon népfajnak, ugyanazon nemzethez tartozó, ugyanazon nyelvet beszélő fiait. Vallás, tradíció, világnézet egysége hatalmas kohéziót adhat az államba tömörülésnek. A gazdasági egymásrautaltság azonban szétrobbant, amint szétrobbantott — népcsaládokat, nemzeteket, egy nyelvűeket, felekezetet és világnézetet és összekovácsol, amint összekovácsolt — eltérő fajokat, külön nemzeteket, százféle nyelveket, keresztényt és nem keresztényt, liberálist és maradit. Amazok csak viszonyai a megélteknek, emez azonban lehetősége a megélhetésnek.

Ez a gondolat a területről a centralizáció egy másik kérdéséhez visz el. Az emberegyedek közvetlen centralizációjának mikéntjéhez valamely területen. A faji, nyelvi, vallási és világnézeti egységnek a centralizációhoz fűződő vonatkozásaihoz. Sok helyütt, nálunk azonban különösen, erősen szokták hánytorgatni az államba egyesítve volt nemzetiségek kérdését. Viszontagságaink nagy részét tudták be annak, hogy az országot különféle nemzetiségek lakják. Wilson, a dilettáns békeapostol, be is tetőzte ezt a felfogást, amikor szétforgácsoltatta a trianoni térképen a Kárpát-Alpes-Duna-egységet, a nemzeti kisebbségek önrendelkezési joga nevében.

Ebben a robbantásban a legcsodálatosabb az, hogy amaz államtömb Elnöke részéről jön, amely maga csak a gazdasági jobb bol-

dogulás elvével tart össze egy államszerkezetben, hihetetlen népmozajokat. Fehér, rézbőrű, fekete és sárga fajt és mindezeknek a terzeroljait és kvateronjait. Germánt, latint és finnugort. Keresztényt, budhistát, confucistát, Allah-hívőt, zsidót. High churchot és katolikust, egyszerű protestánst és methodistát, quäkert és mormont. Szabadgondolkozót és fanatikust. És mindezt tömegekben. Vájjon miért nem statuálta Wilson otthon a sárga-veszedelem önrendelkezési jogát. Vájjon miért nem formálja otthon yankeévé az angolt, a németet, a szlávot, a spanyolt...

A történelem szállóigéje lesz a Wilsoni tévedés. A nagy történelmi hipokrizisek és világbaklövések szállóigéje lesz. Ha elfogadom azt a tételt, hogy a világon a világbaklövésnek is rendeltetése van, akkor ennek a Wilsoni-tévedésnek a rendeltetését csak abban láthatom, hogy az embernek ad oculos demonstrálni kellett a nemzeti kisebbségek elméletének a lehetetlenségét.

Wilsonnak előbb le kellett volna törölni a világhistóriát. Visszavezetni a népvándorlásokat. Elvégezni a világhistóriai Hamupipőke munkáját, szétválogatni a világrészek szakajtóiba összeszört, egybekevert, amalgamizálódott és egymásba csírázott népeit. E nélkül nem tehetett mást, — mint amit tett — hogy erőszakkal tépett le nemzeti többségből nemzeti kisebbségeket, hogy azok a régi kisebbségek szuverén tehetetlenségében önrendelkezési joggal ne rendelkezzenek.

Az eszme azonban még másfelől is monstruózus volt. Elfeledte, hogy az egyéni jólét a cél, nem az önrendelkezési jog. Az önrendelkezési jog még csak nem is eszköz, — fantom — ha nincsen meg hozzá az önrendelkezési tehetőség. Az önrendelkezési jognak, mint minden jognak csak a szuverenitás a garanciája és szuverenitást nem Wilsoni pontok, hanem csak az állam tehetősége adhat. És ha egy nemzeti kisebbség által lakott területet oda is taszítanak valamely államnak, az az állam nem lesz tőle tehetősebb, ha annak a területnek gazdasági nehézkedése nem kellő centripetális erőket hanem centrifugális erőket hoz magával...

Nem ennek a könyvnek a feladata megállapítani azt, vájjon a trianoni békeműben mozgásba jöttek-e már a gazdasági egymásrautaltság centripetális és centrifugális erői. Ez a könyv nem a jelent, ez a könyv a jövőt nézi, ebben a könyvben Trianon csak pánikos rövidlátású fázis. Szomorú és gyászos, amint szomorú és gyászos

volt a történelemben minden rövidlátó pánikos fázis. Ebben a könyvben Wilson is és nemzeti kisebbségi önrendelkezés is, csak múlt, ameij fölött már elrohant a való élet. Ebben a könyvben is fontos azonban az az elmélet, amely az államban olyan bálványmagasra helyezi a nemzeti egységet.

Mondottam, és itt ismétlem, hogy a nemzeti egység hatalmas lendítő ereje a centralizálódásnak. Nem becülöm alá. De azért az állam szuverenitás erőteljessége, az állam gazdasági egyensúlyozottsága szempontjából nem mernék lándzsát törni a nemzeti egység mindenhatósága mellett. Nem mernék lándzsát törni még a mellett sem; hogy a nemzeti egység egyáltalán kedvező volna a szuverenitás és gazdasági egyensúlyozottság eszméjének.

Ezt az álláspontomat, mint annyi mindent, az ember természeti egyenlőtlenségéből deriválom. A természet minden fajnak, minden népnek egymástól elütő, különböző, egymást felülmúló, vagy egymáson alulmaradó zsenit adott. Tulajdonságokat, amelyek hasznosak és tulajdonságokat, amelyek ártók. Erőket, amelyek előrevivők, vagy visszatartók. Tehetségeket, amelyek felváltva jók és felváltva rosszak. Képességeket, amelyek egyszer előnyösek, máskor hátrányosak... Az egyiknek harciaságot, a másiknak üzletiességet. Az egyiknek lángoló temperamentumot, a másiknak megfontolt kontemplációt. Az egyiknek fejlett fogékonysága politikai érzéket, a másiknak óvatos kalmárösztönt.

Ezekkel a tulajdonságaival minden nemzet egy adottság. Az államalkotásban, berendezésben, fenntartásban és kormányzásban nem érvényesíthet mást, csak a saját adott géniuszt. Ha ez a géniusz nem öleli fel az összes jótulajdonságokat, amelyek az állameszme megvalósításához nélkülözhetlenek és ha nem nélkülözi az összes ártó tulajdonságokat, amelyek az állameszme ellen hatnak, akkor az a nemzet nem is fogja megközelíthetni azokat a tisztult berendezéseket, amelyek az emberi jólét magaslataira visznek. Pedig nincsen olyan nemzet, amelynek a géniusza felölelné mindazt, ami jó és ne hordana magában semmit abból, ami ártó. A természet által ránk hagyott egyenlőtlenség itt megint olyan helyzetet teremtett, amelyen csak az állameszme segíthet. Az állameszme módot ad rá, hogy együttéljenek harcias és üzleti géniuszos népek. Hogy együtt éljenek lobogó és higgadt temperamentuma fajok és egymást kiegyenesítsék, kiegyéssék egy olyan államösszességé.

amelyben higgadtság és lelkesedés, üzleti és harci képesség, politikai eszély és ideálkeresés, merkantilizmus és agrarizmus, kézügyesség és szellemi termékenység, hatalmas és átfogó szuverenitásig emelkedjék.

Az emberi jólét sokkalta bonyodalmasabb előfeltételekkel bír, semhogy annak a megteremtéséhez egyetlen népfajta géniusza elégséges legyen. Az államközi csere útján pedig lehet közvetíteni a nemzeti géniusz bizonyos produktumait, de államközi csere útján nem lehet beszerezni a lelkek ama harmonikusan kiegészült együttműködését, amely a szuverén tehetőségnek kialakulásához szükséges. Az egységes akaratra és az átütő közérőre az államon belül kell megteremni, működni és rendelkezésre állani. Szuverenitást nem lehet kölcsönvenni. Idegen szuverenitás nem tehetőség, hanem szolgaság.

Ha mindez a mellett szól, hogy a nemzeti egység nem az a varázserejű lendítő fogalom, amelyet az államberendezésben szükséges, vagy csak megengedett volna uralkodóvá tenni, ugyannerre mutat a világhelyzet kialakulása is. Végigmenve a földabroszon, nem találok kívánatos múltú és elfogadható jelenű államot, amely a merev nemzeti egység elvén épült volna fel. Az United Statesről már inondiam fentebb, hogy az népfajok és nemzetek mozaikja. Az angol szigeten — eltekintve kelták, piktek, normannoktól, — mais az ir, skót és angolszász faj, a maga egészen heterogén nemzeti karakterével, alkotja Nagy-Britanniát. És Franciaország. Vájjon ki ott a francia, aki nem breton, normann, elzászi, savoyard. Németországban ki az, aki nem szász, bajor, porosz, sőt szláv. Hispániában a mór, baszk, latin keveredett a hidalgóval. Svájcban latin, germán békésen él együtt. Helyes berendezés mellett miért ne élhetett volna épp úgy békésen együtt az osztrák örökös tartományokban a szláv és germán, amint ezer éven át élt együtt nálunk — per tot varios casus — magyar, szláv, germán és latin.

Az exotikus világrészekről nem kell beszélnem. Azok a mi történelmünk horizontján belül nem éltek kívánatos létet. A távol keleten meg kell emlékezni a japánról, aki hirtelen fellendüléssel a kultúrának magas fokára lépett. Azt fogják elembe vetni, hogy a japán egységes nemzet és tömör egységességének köszöni a fellendülést, amelyet az államélete vett. Koncedálom, a japán nagy vonásában egységes nemzet. Koncedálom azt is, hogy nagy ellen-

dülést vett. Koncedálom azt is, hogy ez a fellendülés közvetlen le-
származottja annak az egységnek. Csak azt nem koncedálom, hogy
a japán megvalósította vagy megközelítette volna az egyéni jólétet.
Az az élethalál alárendeltség, amelyben a japán — még vallásos
alátámasztással is — az embert a köznek leigázva tartja, teljes
kisemmizése az egyénnek. A japán ma Spárta és Róma hatványo-
zott korát éli. Valami misztikus közjólét fogalomnak, olyan rab-
szolgája, amelyet nyugat kultúrájának a legrégebbi homálya is alig
mutathat fel. Lehet, hogy ez a géniusz valami lökést fog adni jobbra
vagy balra, előre vagy hátra a XX. századnak, de ez a lökés csak
provokál ója lesz valami evolúciónak, nem a kialakult képe a XX.
század individualizmusra jegecesedett jólétfogalmának. Ma még a
japán feledi a közért az embert. Talán ha az ő nemzeti egységébe
angolszász, német vagy francia, vagy olasz géniust oltana be, hol-
nap már megtanulná a közt úgy szolgálni, hogy az embert ne
tekintse közjóléti ágyúötléléknek. De akkor nem is lehetne többé
a japán nemzeti egységre hivatkozni.

A nemzeti különbözőség nemcsak nem baj, de kellő centrali-
záció mellett előnyös az állameszmének. Az egyes géniuszok ki-
egészítik, egyensúlyozzák és ahol kell közömbösítik egymást. Mind-
egyik behozza a közösségbe saját erőit és ellensúlyozza a másik-
nak a gyöngeségét. Itt van éppen legelső rendű szerepe a centra-
lizációnak. Úgy és annyira centralizáljon az államkormányzás, hogy
minden egy államba tömörült faj, nemzet, néptörzs kifejthesse a
legjobb képességeit és féken legyenek tartva minden fajnak a saját
külön ártalmait.

Azt fogják mondani, hogy ez megbontja az államban az egy-
séges törvényhozás elvét, hogy ez népfaj és nemzetiségenként külön
prohibitív törvényeket külön megszorításokat involvál. Tévedni
fognak, akik ezt mondják. A törvényhozás egységes maradhat, ha
száz külön faj, száz külön ártó sajátságát kell is törvényileg kor-
látozni. A tilalom, a korlátozás generalis marad. Senkinek sem lesz
szabad azokat a cselekvéseket elkövetni. A tilalom nem fog egy
nemzetiségre szorítkozni. Pedig csak az teremt partikuláris joga-
kat vagy jogtalanságokat, ha bizonyos korlátozások csak egy nem-
zetiségre szorítkoznak, avagy bizonyos kiváltságok csak egy nem-
zetiségnek adatnak. A törvény prohibíciójának nem arra kell vonat-
kozni, aki egyik vagy másik nemzetiséghez tartozik, a törvény pro-

hibíciójának mindig bárkire kell vonatkozni, aki a cselekményt elköveti.

Kétségtelen tehát, hogy éppen a népszerűtlen centralizáció az, ami a nemzetiségi kérdéseket megoldhatja. Kétségtelen, hogy a centralizáció elhibázott mikéntje volt az, ami a nemzetiségi kérdéseket a háború után országromboló ürüggyé avatta. Nem az önrendelkezési joga hiányzott a nemzeti kisebbségeknek, hanem a centralizáció volt hol szűkebbre, hol szorosabbra fogva. Sajátságos, de éppen a külön nemzetiségi törvények által volt hol szűkebbre, hol szorosabbra fogva. Maguk a nemzeti kisebbségek küzdöttek elkeseredetten ezekért a törvényekért, holott, ha felfogják a helyes érdekeiket, küzdeniük csak ezeknek a törvényeknek az eltörléséért kellett volna. Egy törvény és egy jog az államban. Lehet külön nemzet fia, de nem lehet külön fajta állampolgár. A nemzeti összetartozás szempontja, amint a népvándorlás megindult egyszer, nem összetartó, de szétfeszítő erő lett az államokban. Vagy vissza kell csinálni a népfajták geográfiai elhelyezkedését, vagy meg kell barátkozni' a gondolattal, hogy az államokat összefogó típus nem a sovínista, hanem az állampolgár.

A világbéke művét nem a partikuláris lefegyverkezések, nem is a nemzeti kisebbségeknek a természeti gazdasági egységekből való kirángatása, hanem — már amennyiben világbéke lehetséges — az államkormányzások reformja fogja megalkotni. Ha az államkormányzások fokozatosan bár, de következetesen keresztül viszik mindazt, ami a történelmileg elhelyezkedett népeknek, történelmileg bevált gazdasági egységekben való, állammá centralizálásához szükséges, akkor megtalálták azt az utat, amely az egyéni jóléthez vezet. És az egyéni jólét az alapgaranciája a világbékének. Az egyéni jólétét félti és védi is az ember. A XX. század individuális vágású embere tulajdonképpen mást nem is félt és nem is véd.

Az egyéni jólét kulcsa a nemzeti egység és a nemzeti kisebbség kérdésnek és az ezzel összefüggő centralizációs reformnak is. A centralizációnak sem ebben, sem másban nem szabad hajszálnyit sem túlmenni azon a határon, amelyet az egyéni jólét atmoszférájának megteremtése kíván és enged. Az egyéni jólét amaz atmoszférájának megteremtése kíván és enged, amelyben, mint elől írtam, testi, lelki, vagyon-, becsület- és munkabiztonság mindenki számára egyformán az egyetlen vezető elv. Centralizáció amíg ez a határ

el van érve. Decentralizáció rögtön, ahol ez a határ egyetlen vonallal is túl van lépve. Eddig a határig azonban csak a centralizáció lehet rendszer, a decentralizáció pedig csak egy erre a határra való restitutio in integrum.

Szoros összefüggésénél fogva érintenem kell itt a nyelvi kérdést. Annak a kérdését szabad és szükséges-e centralizáció tárgyává tenni a különböző nemzetiségekből alakult államnak a nyelviségét. Szabad-e tulajdonképpen államnyelvnek tenni meg, egyik vagy másik az államterületen használatos nyelvet. Szabad-e különösen államnyelvnek tenni meg az állampolgárok nem abszolút, de viszonylagos többségének a nyelvét?

Vezető eszmének az egész államberendezésben és a centralizáció kérdésében is az egyéni jólétet jelöltem meg. A nyelvi kérdésben tehát szintén az egyéni jólétet tartom a vezető eszmének. Az egyéni jólétet munkáló állameszme nélkülözhetetlen hatalmi eszközének pedig a szuverenitást mutattam ki, a szuverenitás tulajdonosának pedig az összességet állítottam oda. A szuverén összességnek tehát kétségtelen nemcsak joga, de tehetősége — pouvoirja, — hogy államnyelvet kreáljon és államnyelvnek megtegyen bármely — aláhúzom, — bármely nyelvet... A kérdés ezzel oda egyszerűsödik, mire irányuljon itt az egyéni jólét érdekében az összesség szuverén akarata. A centralizáció egynyelvűségére, vagy a soknyelvűség decentralizációs állapotára-e... Azt hiszem, a centralizációról elmondottak után a kérdés így megszűnt kérdés lenni.

Ha a centralizáció az összetartó erő, és ha a centralizáció minden másban szükséges a testi, lelki, vagyoni becsület és munkabiztonság határáig, akkor addig a határig a nyelvi kérdésben is szükséges. Eddig és nem tovább, amint eddig és nem tovább minden egyébben is. Ma van az államberendezésnek egyetlen olyan intézménye vagy mozzanata, amelynek az egyéni jólét érdekében való közreműködéséhez az egynyelvűség kell, akkor már meg kell teremteni az államnyelvet. De ha csak egy ilyen intézménye van, akkor csak erre az egyre is kell korlátozni az államnyelvet.

Tudjuk, hogy az államnak nemcsak egy, de minden berendezése ilyen. Tudjuk azt is, hogy az egymást megértés, az egymással megférés hatalmas eszköze, az egymást megértés leghatalmasabb eszköze pedig a nyelv egységessége. Tudjuk azt is, hogy a nyelv-

egysége a közlekedésnek a repülőgépnél is átfogóbb eszköze, be kell látnunk tehát, hogy menthetetlen volna az állam, ha egy ilyen és még sok más effektivitású eszközt igénybe nem venne. De másfelől menthetetlen volna az az állam is, amely, amidőn ezt az eszközt a jólét érdekében igénybe veszi, az eszköz igénybevételénél magát a jólétet sérti. Tudjuk, hogy a nyelv a léleknek megnyilvánulási eszköze és tudjuk azt is, hogy a lélek minden megnyilvánulási eszköze, a lelki szabadságnak integráns része. Tudjuk azt is, hogy a lelki szabadság biztosítása az egyéni jólét integráns része; be kell látnunk tehát azt is, hogy az államnyelv a lelkek másnyelvű megnyilvánulásának elnyomásáig nem mehet. A kérdés ezek után nem az, legyen-e államnyelv, a kérdés az, milyen pozíciója legyen az államnyelvnek. Erre a kérdésre pedig már a fentiekben van a válasz. Az államnyelv kötelezése ott van a helyén, — de ott mindenütt a helyén van, — ahol az állam valamely berendezésének helyes funkciója azt megkívánja. Másutt azonban sehhol sincs a helyén. Másutt ártó túlcentralizálás az államnyelv forszírozása. Az ártalmaira nem kell rámutatnom. Eredményük a nemzeti kisebbségi elmélet és — Wilson...

Hátra volna az a kérdés, helyes-e a viszonylagos többség nyelvét tenni anyanyelvvé. Vagy az uralkodó fajét. Vagy valamely idegenét. A válasz azonban a fentiekben erre a kérdésre is megvan. A nyelv a megértés eszköze. Az államnyelv a könnyebb megértésé. Azt kell tehát államnyelvvé tenni, amelyiken legkönnyebb a megértés. Ez kétségtelenül nem egy harmadik idegené, nem az uralkodó fajé, ez kétségtelenül a többség nyelve lesz.

És ha a többség nyelve arra fog szorítkozni, hogy a könnyebb megértést, a közérőt mozdítsa elő, de semmi többet nem fog vindikálni, főleg pedig nem fog törekedni a kisebbségi nyelvek elől elszívni a megélhetési levegőt, akkor a kisebbségi féltékenység talán nem is fogja felütni a fejét. Ám ha felüti mégis, akkor ez a féltékenység ugyanazon szempont alá esik, mint minden más túltengő önzés, meg kell a szuverenitás erejével fékezni...

A SZUVERÉN AKARAT CENTRALIZÁLÁSA.

Ha az előzőkben megvilágítottam azt, hogy terület, népesség és államnyelv tekintetében centralizációra van szükség, és hogy ennek a centralizációnak az elvi határa az egyéni jólét előfeltételeinek megteremtéséig terjed, akkor a fejtegetésnek arra a részére kell rátérnem, a mai államberendezések ezeket az elvi határokat hol lépik túl, vagy hol nem érik el. Van-e, ahol sok a centralizáció és van-e, ahol kevés.

Az állameszme — és vele az egyéni jólét — hatalmi eszközének a szuverenitást mondtam, abban az értelemben, hogy a szuverenitás az összességi akarat érvényesítésére való tehetőség. Pouvoir. Relatív pouvoir. A mások pouvoirjához viszonyított pouvoir. A mások pouvoirjával legalább is felérő pouvoir...

A relativitásnak ez a kelléke hozza magával, hogy a pouvoir erőteljesen ütőképes, tényleges, nem kölcsönzött és nem képzelt, hanem valóság legyen. Olyan közérőt — fizikai közérőt — adjon és úgy adja ezt a közérőt, hogy az állandóan ne készenlétben, de állandóan effektív működésben legyen. Ez is perpetuum mobile. Örök mozgó. A lelkek mozgásával együtt mozgó örök mozgó. Kezével örökké rajta a kormányzó kereken, fékrendszeren, hajtó-emeltyűkön és biztosági szelepeken.

Kettő szükséges az ilyen működéshez, amint ez a kettő szükséges minden működéshez. Az akarat megnyilvánulása és az érvényesítés tette. És mind a kettő állandóan szükséges ehhez a működéshez. Az akarat állandó megnyilvánulása és az érvényesítés állandó cselekvése. Az állam berendezéseinek tehát alkalmasaknak keli lenni az állandó akarásra és állandó cselekvésre.

Amint az egyes ember berendezésében akarat és tett összefoly, akarat és tett összefoly az összesség berendezéseiben az államberendezésekben is. Amint azonban akarat és tett megnyilvánulásának a szélső pólusai mások és mások az egyes emberben,

akarat és tett megnyilvánulásának szélső pólusai mások és mások az összességnek a berendezésében, az államberendezésekben is. Az ember valahol a fejében, vagy a lelkében indul, ez a kezdő pólus, de a lábaival jár, ez a végső pólus. Az adószedés az államösszesség kezdő pólusán, a lelkében indul, de a végső póluson válik pénzzé az adóhivatálnál. Ha tehát nem is bifurkálódik elhatároltan akarat és tett sem embernél, sem összességnél, embernél és összességnél az akaratérvényesülésnek mégis két sarka van. Egy, ahol pszichikai folyamatként indul, és egy, ahol fizikai tetté inkarnálódik. A fejtegetéseimben ehhez képest ezt a két sarkot fogom szem előtt tartani, a szerint, amint az egyikről elindul a szuverén akarat és minden retortán párolva megnyilvánuláshoz jut és amint a megnyilvánulásban kiformalódott alakja ismét¹ annyi retortán keresztül a teit befejező pólusáig jut.

Ez a disztinkció két kategóriáját adja a szuverenitás működésének. A közakarat kiformalásának a berendezését és a közerő alkalmazásának a berendezését. Az általános tudatba átment technikus terminus szerint a törvényhozás és az adminisztráció berendezését. A törvényhozást abban az értelemben, amint az nem az országgyűlést, hanem az összességet jelenti, az államfőtől le az utolsó választópolgárig, és az adminisztrációt, amint az is az összességet jelenti, az utolsó állampolgártól fel a államfőn át el egé^j szén egy más idegen államösszességig.

Az államberendezéseknek ez a két, kvázi, kategóriája működik a szuverenitásban, működik pedig a szuverenitásban két különböző principiális alapon. Az akaratmegnyilvánulásnak — ha az összesség akarata legyen — széles alapon kell megindulni. Össze kell gyűjtenie kiindulási pontnak minden akaratot. De ha a végén egységes közakarat akar lenni, akkor a végén egyetlen csúcsba kell összefutnia. Ez a centralizálásnak fokozatos megvalósítását feltételezi. Az egyes emberek decentralizált, szertfutó akaratát kell fokról-fokra egyetlen csúcs központjába összevonni.

Másként van a közerő tetteváltásánál. A közerő tetteváltásának egyetlen csapással kell történni. A közerőnek is tehát egyetlen csúcsban kell összefutni. A közerőt azonban nem lehet fokozatos centralizálás útján összevonni, a közerőnek, ha egy csapásra érvényesülni tudjon, már centralizáltan kell rendelkezésre állni. Már, hogy úgy mondjam, centralizált tömörségben kell megszületni.

Nem az egyes ember erejének decentralizált tömegét kell fokról-fogra egy csúcs felé vonni, hanem egyes emberek erejét egy csúcspontban összevontan kell együtt tartani. Az kell, hogy a közakarat helyesen egy fokozatos centralizálódás eredménye legyen. És az kell, hogy a közérő az állandó centralizáltság állapota legyen.

Azt jelenti ez, hogy az államszuverénitásnak olyan berendezéseket kell akarnia, amelyekből a közérő mint egy központosított tény válamodik ki, — Pallas Athéné teljes fegyverzetben a Zeus fejéből — és amelyekből a közakarat — Pomona a nagy Gea ölének ezer gyökeréből — ezernyi akarat talajából központosodik egyetlen tényé. Amannak az elve tehát erős centralizálás egyszerre, emennek az elve a centralizálásnak a decentralizáltság alapján felépülő gúlaszerű szerkezete.

Állapítsuk meg, hogy a mai parlamenti államrendszer ezen a két elven épült fel. A szuverén akaratnyilvánulás a decentralizáltan élő akaratok — a választók — széles alapjából indul ki és a parlament retortáján át az államfő szentesítési jogának egyetlen csúcsában közakarattá központosodik. A közérő pedig az államfőnek — végrehajtóhatalomnak keresztelt felségjogában — egyetlen csúcsba központosítva áll, teljes szervezetben és fegyverzetben készen. Ez a két fentebb vázolt követelmény. És ha ez a két fentebb követelmény megvan, akkor elvben nem is emelhetni kifogást a parlamenti kormányrendszer ellen...

Állapítsuk meg azonban azt is, hogy a parlamenti kormányrendszer mellett mégis lehtséges volt a világháború, mégis lehetséges a szocializmus nagy elégedetlensége. Mégis lehetséges az, hogy olyan államelméletek bujtogathatnak a parlamenti rendszer ellen, amelyek lefelé akarják egyenlősíteni az embert. Lefelé az állat felé. Lefelé oda, a honnan a parlamenti állam felemelte. Az állami egyenlőség nivójáról, a természeti egyenlőtlenség terror-állapotába ...

A jelenség kétségtelenül megvan és azt jelenti kétségtelenül az a jelenség, hogy az egyének tömege nincsen az egyéni jólétnek azon a fokán, amelyen a parlamenti rendszer helyes princípiumai, mellett lennie kellene. Ha nem így volna, ha a parlamenti kormányrendszer az egyéni jólét mindama előfeltételét megteremtette volna, amely mellett a nagy hajtóerő, az önzés védi meg közerejével, az önzést az önzés ellen, akkor ezen az önzésre hajló tömegeknek

kellene védeni a parlamenti kormányrendszer államát az internacionalizmus östroglodita anarchiája ellen... Akkor nem a kiemelkedő fejeket akarná tarolni az önzés a tömegegyenlőség nevében, hanem védené az önzés a kiemelkedő fejeket, amelyek a testi, vagyoni, lelki, becsület- és munkabiztosság zsámolyát adják, a természettől egyenlőtlen tömeg fejének kiemelése érdekében a tömeg egyenlőtlen lábai alá...

Am ha parlamenti államrendszer elvileg megfelel az állammá centralizálódás előltaglatt elvének, az életben azonban mégis sok ellenszenv van a parlamenti kormányrendszer ellen, akkor az elvben nem, hanem csak a gyakorlatban lehet a baj. Abban, hogy nincsen a parlamenti kormányrendszer gyakorlatilag helyesen végigcentralizálva az államberendezésekben. Hogy ultracentralizáltattak berendezések, az egyéni jólét által megengedett, és ultradecentralizáltan hagyattak berendezések, az egyéni jólét által megkövetelt határokon... Hogy az államatomok nem fűzettek elég szorosan a gócpontba, vagy hogy az államatomok összefűzése az államatomok természetes lélegző térközét megnyomorította. Vagy, hogy megtörtént mind a kettő. Az államatomok a fejükkal öklelődnek és a fogaikkal marnak, mert a kezük-lábuk zsidbadttá van gúzsba kötve. Vagy az emésztőszervük van kutyaszorítóban...

Igen. Vannak ilyen hibák a parlamenti kormányrendszer mai inkarnációjában. Vannak olyan hibák, a melyeket a XX. század individualizmusával szemben reformoknak kell alávetni. Reformoknak kell alávetni, de reformoknak kell alávetni nem a rendszert, hanem a mai konkrét inkarnációit. A konkrét inkarnációkat kell úgy reformálni, ahogyan az a parlamenti kormányrendszer helyes princípiumának megfelel. Meg kell húzni a centralizáció centripetális hatóerőit ott, ahol az egyéni jólét határa nincsen elérve, és meg kell lazítani ott, ahol az egyéni jólét határa túl van lépve... Akkor a veszedelmes centrifugális erők paralizálva lesznek ...

A parlamenti kormányrendszer hibáit ma a támadói a felsőbb régiókban szeretik Keresni. Nem csatlakozhatom hozzájuk. Én a parlamenti kormányrendszer niai inkarnációmak a hibáit is mindjárt az alapnál látom. Amidőn a parlamenti kormányrendszerről a történeti sorrendjében akarok beszélni, amikor először az akaratnyilvánulási vonatkozásokat, a törvényhozási kategóriát veszem és előre bocsátom, hogy kardinális, talán legkardinálisabb kifogásom

ott van, ahol az akarat megnyilvánulása az összesség még decentralizált egyeseinek lelkében megindul, a szavazóknál, akkor elérkeztem a közelmúltnak ahhoz a problémájához, amely körül az utolsó évtizedek legnagyobb, legszívósabb és legádázabb politikai küzdelme és tegyük hozzá mindjárt, — nézetem szerint — teljesen elhibázott alapon folyt.

A szavazati jogot értem. Elhibázottnak tartom a szavazati jog körül folyt egész politikai küzdelmet és elhibázottnak tartom ezért az elért eredményt is, mert a szavazati jogot a követelői és a megtagadói is, a veleszületett jog álláspontjából kezelték. Úgy fogták fel a követelők, mint olyat, ami veleszületett joga mindenkinek és úgy fogták fel a megtagadók, hogy ez specielle nem veleszületett joga senkinek. Arról beszéltek, hogy felvenni vagy fel nem venni tömegeket, osztályokat, kategóriákat az „alkotmány sáncaiba” és nem tudták meggyőzni egymást, mert nem tartották szem előtt, hogy az alkotmány sáncaiból nem is lehet kihagyni sem kategóriákat, sem osztályokat, sem tömegeket. Es nem tudják meggyőzni egymást azért sem, mert azt sem tartották szem előtt, hogy a szavazati jog nem sánca az alkotmánynak, hanem az összesség kormányzásában való részvétel. Nem sánc, sem barrikád, amely mögött valakik elkülönözik magukat a többiek ellen, hanem az alkotmány az a nagy nivelláló, amely az érdekpúpokat legázolva egyazon platformot teremt mindenkinek a többiek mellett. De nem tartották szem előtt azt sem, hogy az alkotmány és szavazati jog sem veleszületett jog, hanem az egyik egy állapot, a másik egy kormányzási eszköz, amelyet ember adott az embernek.

Félre kell itt is vetni mindazt az elméletet, amely veleszületett emberi jogokról beszél. Aki világosan, reálisan, a természetet néző nyílt szemmel látja a dolgot és olvasta az elől kifejtetteket, tisztán látja, hogy semmiféle jog sem születik vele az emberrel. Az emberrel a jogtalanság, a tehetetlen jogtalanság születik vele. A jogot nem is a társadalom, hanem az állama szűkült társadalom biztosítja neki. Mit érne minden, ami vele születik, ha valami önmagáért megriadt Heródes, a kisdedeket és mindent, ami velük született, agyonveretné. És mit érne, ha a társadalom Amerikában élő része felhördülne azon, hogy az a Palesztinában élő társadalom része, amelyet itt Heródesnek neveztem, így bánt el a kisdedekkel... Az egyéni jólét lobogójáért önzetlenül küzdő államnak kell ott állnia

a bölcső mellett, hogy a kisedet élet, vagyon stb. biztonságát megvédje a társadalmi konglomerátum komplikált önzési támadásai ellen és hogy neki nemcsak szavazati, de egyáltalán bármi jogot garantáljon az önző embertársak közönyös társadalmában.

Tisztában kell lenni azzal, hogy minden jog csak eszmei fogalom, amelyet emberi agy formált és a melynek a természetben nyoma sincs. A természet nem respektál, nem is ismer jogokat. Egyformán elönt az ár országot és magánbirtokot, egyformán önti a lábáját a Vezúv és a Popocatepetl, nem tisztelve sem vagyont, sem kultúrát. A Lusitániát éppen úgy a tenger fenekére sülyeszti, mint a legkisebb halászhajót, és sírba visz öreget és fiatalt, nem nézve sem érdemet, sem reményt. A természet maga nem ad és nem véd jogot, csak az ember agyába adta az önfentartás önző és önzetlen ösztönét, és ennek a kettőnek termékeként, saját védelmünkre, a jogfogalom csiráját. Magunkat védjük, mikor másoknak jogot alkotunk és másokat védünk, mikor magunknak jogot követelünk. A legszorosabb kölcsönösség ez, amelyet elképzelni lehet. De nem áll a természet védelme alatt. Magunknak kell megvédenünk. És megvédeni egyenkint nem, hanem csak közerővel bírjuk. Az állammá szervezett közerővel. Az állam alkotja, az állam garantálja a jogokat. A jogunk annyi, amennyit az állam adott és garantálni tud.

A szavazati jog is csak az állam által alkotott és garantált jog. Nem született velünk, — ahogy a kezünk, lábunk, vérmeiséletünk, — hanem csak akkor született meg, amikor elég okosak voltunk, hogy államilag berendezkedjünk. Eszközképpen hozta magával az állameszme a szavazati jogot. Az egyes részvételének eszközképpen az ország szuverén akaratnyilvánításához. Egy gyakorlati mód ez arra, hogy az egyes a saját egyéni jóléte kérdésében szuverén akaratot formálhasson és nyilatkoztasson ki. Miután a szuverenitás az államot alkotó összességet illeti, az állameszme a szavazati jogban módot ad arra, hogy az egyesek együtt határozzanak az egyéni jólétről. A célja ennek az eszköznek is az egyéni jólét és akkor, amit ennek az eszköznek a kialakításában legelső helyen szem előtt kell tartani, az az egyéni jólét.

Visszatérve most már a szuverén akaratnyilvánításhoz, — a törvényhozáshoz, — az imént adott megvilágításban tisztán áll az,

hogy ha a szuverenitás az összességet illeti, a szuverén akaratnyilvánításban az összességnek kell résztvenni.

Ez az általános szavazati jog, fogják mondani azok, akik fanatikusai az általános szavazati jognak és azok is, akik ellenségei az általános szavazati jognak. Ha az akaratnyilvánításban mindenkinek részt kell venni, akkor mindenkinek szavazni kell.

Ha az embert a természet fizikailag egyformának teremtené, akkor nem is lehetne ennek a felfogásnak ellene szólni, sőt azt hiszem, akkor nem is szólt volna ellene soha senki. Sajnos azonban, amint elől már kifejtettem, a természet nem egyenlőséget, hanem óriási különbséget teremtett a fizikumokban. És az egyéni jólétet munkáló államnak jutott a nagyon szép, de nagyon nehéz feladat, ezeket az egyenlőtlenségeket kiegyenlíteni, ellensúlyozni. Kifejtettem azt is, hogy ezt az ellensúlyozást az állam a jogok megteremtése által eszközli. Az van tehát csak hátra, hogy azt mutassam ki, a tiszta állameszme ezt a szavazati jog kérdésében hogyan cselekszí.

Egy legkiáltóbb példán kezdem. Lehet a csecsemőket szavaztatni? Lehet az éretlen gyermeket szavaztatni? Lehet az elmebetegét szavaztatni? Lehet a szellemileg ügyefogyottat szavaztatni? Azt hiszem, erre senki sem fog igennel felelni. Hiszen ez egyértelmű volna azzal, hogy kiszolgáltatva hagyjuk őket a természet által rájuk rótt fizikai egyenlőtlenség mindama hátrányának, amely reájuk a mások önzéséből elő áll. Éppen úgy lehajigálhatnók őket a Tarpei-i szikláról.

Aki pedig ezt tenni nem akarja, annak el kell ismernie, hogy az általános szavazati jog gondolata megint egyike azoknak az abszolutumoknak; amelyek a ember világában meg nem valósíthatók és hogy az ember világában az egyenlőségnek — a fizikai egyenlőtlenség kiegyenlítésének — elengedhetlen követelménye, hogy a szavazás azokra korlátoztassék, akiknek elég természeti képessége van ahhoz, hogy az egyéni jólét követelményeinek hosszú sorozatát felismerhessék.

Szerintem ez az elvi határ, de az egyetlen határ is. A szavazati jog nem veleszületett emberi jog, de az állameszme megadja mindenkinek mint eszközét, az összesség akaratnyilvánításában, a szuverenitásban, az államkormányzásban való részvételnek ha és ezen fekszik a súly — az illetőben megvan a garancia arra,

hogy ezzel az eszközzel nem fog ártani az állammá tömörülés egyetlen végcéljának, az egyéni jólétnek. Elsősorban tehát önmagának is.

Ennél több korlátozást sem nem kíván, sem nem tűr az állameszme. Ezt a korlátozást azonban a legszigorúbban megkívánja. A saját egyetlen létjogosító célját tagadná meg, ha ezt nem kívánná meg, de a saját struktúráját bontaná meg akkor is, ha ennél többet kívánná meg. A kérdés tehát az, vajjon az állameszme mai inkarnációjában milyennek kell lenni annak az államberendezésnek, amely az itt kifejtett határvonalnak megfelelelhet.

A válasz egyszerű.

Nem azon kell törni a fejünket, hogy ki kapja meg a kezébe a szavazás kormányzási eszközét, hanem azon, hogy ki ne kapja meg. Ki az, akinek a kormányzásban való részvétele árthat az egyéni jólétnek ... A szuverén akarat kifejezésének mindnyájunk céljával egyező centralizálásához az lesz a helyes mérték, ha összetudjuk vonni mindazt az egyes akaratot, amely az egyéni jólétnek használható és ki tudjuk rekeszteni mindazt, ami árthat az egyéni jólétnek.

Nem állam- és nem népboldogító fantáziából, hanem abból az egyszerű és józan gyakorlati felfogásból indulva ki, hogy nem veleszületett jog, hanem az ember által kiesztelt kormányzási eszköz a szavazati jog, egészen elhibázottak az e körül való politikai küzdelemek. A kérdést — vagy ha probléma — a problémát le kell egyszerűsíteni oda, hogy ne engedje szavazni a kormányzás azt, aki a szavazásával árt magának és árt a többinek. A reform tehát itt a körül forog, hogy helyesen állapíttassanak meg a szavazásból — nem az alkotmányból — kizárható kategóriák.

Az eddigi szavazati berendezések kerülgették már ezt a felfogást. Megérezték, de következetesen keresztül nem vitték. Három kategóriát hagytak fenn. Az egyiknek a szavazás eszközét pozitíve megadták. A másiktól a szavazás eszközét pozitíve eltiltották. A harmadikat a középben rendezetlenül hagyták.

Minderre nincs szükség.

A feladat, mint mondtam, nem a kategóriákat állítani fel, amelyeknek a szavazati jog megadassék, a feladat csak annyi kategóriákat állítani fel, amelyeknek a szavazati jog meg „ne” adassék. Csak kizáró kategóriákat. Azoknak a kizárására vonatkozó

kategóriákat, akik nem képesek felfogni az egyéni jólét követelményeit. Mászt mindenkit megillette a szavazati jog.

Ám nézzük a mai szavazati jogi rendszerekben pozitíve kizáró kategóriát. Akiknek a politikai jogai felfüggesztettek, akik csőd, gazdái hatalom vagy bűnvádi eljárás stb. alatt állanak. De vajjon kategóriák-e ezek annak a megállapítására, hogy az illetők az egyéni jólét felfogására képtelenek. Ezek többségükben a más akarat által való befolyásoltság dokumentálására szolgáló vagy az abszolút bűnözési hajlamra valló indiciumok. Kizárják az illetőt, holott méltán kérdezheti bárki, nagyobb baj-e az, ha valakit a kenyéradó gazdája befolyásolt, mint az, ha egy tömeget a kortes vagy demagóg részegítő svádája tévesztett meg. Avagy nagyobb baj-e az, ha az szavaz, aki, mert önzetlen volt, elvesztette vagyontát, mintha az szavaz, akinek az önzése miatt vesztette el amaz a vagyontát.

És főleg méltán kérdezheti mindenki, vajjon ezekkel a kategóriákkal ki van-e merítve csak megközelítőleg is azoknak a száma, akiknek szavazata veszélyeztetheti magának és másoknak a jólétét.

Ezeket a kizáró kategóriákat kellene revideálni és szaporítani, ez a szavazati jog helyes reformja és fejlődése. Nem a megadását korlátozni, hanem a gyakorlását azokra nézve felfüggeszteni, akik nem tudnak ezzel a joggal élni úgy, ahogy az egyéni jólét kívánja. A jog általános lehet, de csak azok gyakorolják, akik sem testileg, sem szellemileg nem kiskorúak.

A gyakorlati kivétel itt azon az elven nyugszik, hogy azok zárandók ki, akik valami világos tanújelét adták, hogy rosszul fogják fel az egyéni jólét követelményeit. Némi revízió után megmaradhatnak az eddigi kizáró okok. Tehát a korhatár, a fedhetlenségi indiciumok. Ezután azonban fel kell állítani a törvénysértéseknek azt a sorát, amelyhez a fedhetlenség elvesztése nem fűződik ugyan, de amelyek azt mutatják, hogy az illető nem tudja kellően méltányolni azt, hogy az egyéni jólét mennyire az egyénnek, a törvényes jogállapotnak való készsleges alárendelkezésétől függ.

Az állameszme döntő szót ad mindebben a közszolgáltatásoknak, de nem azt kell nézni, ki, mennyi adóval rovatott meg. Hanem azt, ki milyen készseggel fizeti az adóját. Az adócsalások elkövetőitől egyszersemindenkorra elvonnám a szavazatot. Az adóeltit-

kolóktól éppen úgy. Az adóhátralékosoktól ideiglenes elvonásnak lehetne helye. Azoktól pedig, akiknek semmi adójuk nincs, abban az esetben vonnám el a szavazati jogot, ha nem teljesítenek valami más olyan közszolgáltatást, amely nem ugyan pénzbeli, de az összességnek a pénzbeli szolgáltatással egyenlő értékű szükséglete.

Azt hiszem, alig is kell arra kitérnem, hogy ezek a kizárások teljesen a szavazati jog logikájából következnek. Az előlkifejtettek szerint a szavazati jog az egyesnek a szuverén akaratnyilvánításban való részvétele. A szuverenitás pedig azt az összességet illeti az egyeseknek, amely a tehetőséget adja a szuverenitásnak. Aki tehát ehhez a tehetőséghez sem pénzben, sem másként nem járul semmivel, mit akarhat az a szuverenitás akaratnyilvánításában. Aki pedig ettől a tehetőségtől csalárd úton vonja el azt, amivel hozzájárulnia kellene, valamint az, aki nem a kellő képességgel járult hozzá ehhez a tehetőséghez, az kétségtelen tanújelét adta annak, hogy az egyéni jólét követelményei iránt nem bír eléggé fejlett érzékkel...

Vonatkozik természetesen ez minden más közszolgáltatásra is. Azt hiszem, örömet okozna ilyen reform a pénzügyministernek, de könnyebbséget az adóvégrehajtóknak és adókievítő bizottságoknak is. Önként érthetőleg azonban olyan előfeltételei volnának mind ezeknek az adózási rendszerekben is, amelyről későbbi fejezetekben lesz szó.

Itt még a törvénysértések egy másik nagy és gyakori csoportjáról kell szólanom, amelyeknél a kizárás éppen olyan közvetlenül foly a szavazati jog logikájából. Ezek magával a szavazati joggal való és ahhoz fűződő visszaélések. És ezek a legfontosabbak valamennyi közül.

A választási visszaélések megakadályozásának a problémáján sokat törték a fejüket a törvényhozások. Nem állítom, hogy ez a fejtörés mindig őszinte volt, sőt el tudom képzelni, hogy a tömegek vezetése érdekében sokszor a *salus rei publicae* kedvéért fennhagytak lehetőségeket, amelyek ne zárjanak ki nem egészen fair meggyőzési eszközöket.

Ezt tartom azonban az államélet rákfenéjének. Azt a kétféjű hypokrizist, amely egyfelől a választási rendszerekben, másfelől a választási rendszerek kritikájában uralkodott. Az egyik választási visszaélések lehetőségét hagyta fenn, hogy vezethesse a tömeget.

a másik az izgatási szélsőségeket űzte, hogy vezethesse a tömeget. Még ha abszolút jóra vezették volna a tömeget, akkor sem menthetném ezt az eljárást, mert akkor is megöli a bizalmat az eljárás az eljárókhöz és akkor is teremthet pillanatnyi eredményt, de nem teremthet maradandót. Maradandó csak az lehet, ami a lelkek öntudatába ment át. Azért teszik, azért védik, mert meggyőződésükké vált.

De nem is vezették jóra. Többnyire a szélsőségekre vezették. Az egyik mereven pro. a másik mereven kontra. Soha sem a just milieu győzött, vagy a merev pro, vagy a merev kontra. Pedig a politikai életben a pro és kontra jogosultsága éppen az, hogy a just milieu-ben találkozzék a két véglelet.

A tiszta állameszme szerint a választási visszaélések elkövetésének az volna a nélkülözhetlen következménye, hogy azok, akik elkövették vagy részesei voltak, a szavazati aktusokból kizárassanak. Vagy lehet arra megnyugvással rábízni a szuverén akarat megnyilvánításában való részvételt, aki a szuverén akarat megnyilvánulását másoknál meghamisítja. Vagy nem meghamisítása az a szuverén akaratnyilvánulásnak, ha nem az egyéni jólét fokozására irányzott elvekkkel, hanem az egyéni önzés felkeltésére számított ígéretekkel vonja valaki a szavazatokat a maga oldalára. Szóljon az az ígéret földosztásra, vagy helyi érdekű vasútra, korcsmalicenciára vagy szabad evés-ivásra, állami iskolára, vagy szabad rablásra, szóljon az egyesnek, a városnak vagy egész kerületnek, vagy egész néptömegnek, jöjjön magánostól vagy hatósági személytől, nem egyéb az, mint a szuverén akaratmegnyilvánulás meghamisítása. És vétkes benne mindaz, aki részes benne. Az is, aki elkövette, az is, aki túrta, az is, aki elfogadta. Egyik sem érett rá, hogy a szuverén akaratnyilvánításhoz hozzájáruljon az ő akarata. A szuverén akaratnyilvánítás nem arra való, hogy meghatározott egyesek jólétét dédelgesse. Sem azokét, akik választottak akarnak lenni, sem azokét, akik választani akarnak. A szuverén akaratnyilvánítás arra való, hogy az egyetemes, az elkülönített személy nélkül való, a mindenkire egyformán vonatkozó egyéni jólét lehetőségét fokozza.

Aki ezt nem fogja fel, aki a szavazati jogot magáncélokra fruktifikálja, pénz, ital vagy bármi külön előny ígérete ellenében, az lehet gonosz, lehet lelkiismeretlen, lehet egyszerűen könnyelmű

vagy egész egyszerűen tudatlan, de így vagy úgy, a kizárandók ama kategóriájába való, amely nem bír a kellő államéleti önuralommal. Nem tudja, hogy mikor a törvényt kijátszotta, nemcsak a jelen, de a jövő ellen vétett, aláírta az egésznek a célját, az egyéni jólétet.

Azt hiszem, hogy ez hatékony szalvarzánja volna a választási visszaélések vérbajának. Nem az egyszerű, mandátum megsemmisítés, — hosszas igazolások után olyan dolgokban, amelyek titkon történnek, — hanem a politikai jogok elvonása, — hosszabb-rövidebb időre, vagy végleg — olyan dolgokban, amelyek nyilvánosan történnek. Az olyan jelöltet, aki partikuláris ígéreteket tesz, azonnal leszállítani a hordóról, az olyan hallgatóságot, amely ilyen Ígéretet meghallgat, kizárni a fórumról, hathatós formája volna a demagógikus és az úgynevezett hatósági terror megelőzésének. Az első példák megtisztítanak a levegőt ettől a bajtól, amelyet klasszikus korok primitív eltévelyedései nyomán ma századok múlva is összetett kézzel gyógyíthatatlan nyavalyának deklaráltnak hordunk magunkban.

Legyen általános a szavazati jog, — amennyire a szavazati jog általános lehet, — de legyen meg az ellenszere annak, hogy a félrevezethetők védtelenségével vissza ne élhessenek a félrevezetők — nem a köz, de minden egyes egyén rovására és épen ezért önmaguknak is csak pillanatnyi látszólagos hasznára.

Ennyit az ígéreték visszaéléséről. A tettek visszaéléséről pedig a következőket.

A világ minden részében a megválasztott törvényhozó ma a területének mellékkormányja. Bizonyon mértékig valami fellebbezési fórum. Akinek kétségbeesett ügye van, a szenátorhoz, a képviselőhöz vagy más nevű törvényhozóhoz fordul. Mondhatott amit akart a közbeeső hatóság, a törvényhozó majd kijárja az ellenkezőt a feiső fórumnál.

Ez mindenekelőtt kétoldalú rombolása a tekintély elvének. A törvényhozó és a végrehajtó hatósági tekintélynek. Fütyül az a végrehajtó hatóságra, aki tudja, hogy az ügyét a törvényhozó majd kijárja. De fütyül az is a törvényhozóra, aki tudja, hogy az övét meg ki nem járja. És fütyül az is a hatóságra, aki tudja, hogy a törvényhozó az ügyet ellene járja ki, meg az is fütyülni fog a törvényhozóra, aki viszont azt tudja, hogy a törvényhozó a kijá-

rások ellenében a törvényhozói függetlenségét bérbeadja. Az ilyen törvényhozást végeredményben senki sem fogja elfogadni a szuverén akarat megnyilvánításának, hanem a szuverén akaratnyilvánítás hatósági meghamisításának fogja nézni. És az ilyen hatóság funkcióját senki sem fogja a szuverenitás cselekvésének nézni, hanem a szuverén cselekvés magánmeghamisításának fogja látni. A szuverenitás nimbusza mind a két végén meg lesz gyűjtve. És tudvalevőleg hamar elég mind a két végén a gyertya.

A kijárási a szavazati jognak a második rákfenéje. A törvényhozó, amíg kijárási képességek fűződnek a törvényhozói karakteréhez, egy eleven ígéret az emberek kiülön magánérdekének. Nexusok és nepotizmusnak a bacillushordozója. Az ördög fog szavazni az egyetemes, mindenki szempontos egyéni jólét bajnokára, ha a másik jelölt kijárási képességeihez nexusa van. És az ördög lesz ugyancsak a jólét bajnoka, ha a magánkijárási révén több a nexusa.

Ez az igazi túlcentralizációja az államkormányzásnak. A parlamenti kormányrendszer hiába választotta el a törvényhozást a közigazgatástól nyilvánosan, ha a törvényhozó hátmögött döntően avatkozik be a közigazgatásba. A törvényhozás, — az egyéni jólét jogállapotának a megteremtése, — olyan hatalmas feladat, hogy az abban való részvétel egy ember részére feladatnak is elég és hatalmasnak is. Egymástól teljesen elütő pszichológiájú ez a két funkció. A törvényhozás az élet elvont szabályainak a keresése, az egyéni jólét jogállapotának a megteremtéséhez. Az akarat kiformalása az összesség lelkéből. A másik a kiformalt akarat cselekvése a természet konkrét valóságában. A modus procedendi-je hát éppen ellentéte a kettőnek. Az egyiknek a törvényt kell levonni az életből, a másiknak a törvényt kell az életre alkalmazni. Egy emberben, egy kézben mind a kettő semmiképp nem koncentrálható jól.

Mindennek a konzekvenciája természetesen az, hogy a törvényhozót távol kell tartani az adminisztrációtól. Az ő beavatkozása is a szuverén akarat megnyilvánulásának meghamisítására vezet, az ő ilyen cselekedetét tehát, valamint az abban résztvevőket ugyanúgy kell kizárási okká kategorizálni, mint az „Ígéreteket.”

Természetes, hogy az ilyen irányú reformnak a választási eljárásban éppen úgy előfeltételei vannak, mintahogy azt az imént

az adóztatási eljárásra nézve mondtam. Szólok majd ezekről is a későbbiekben.

Fejtegetéseim egy előző részében a politikai iskolázást sürgettem. Ha a politikai iskolázás keresztülvitetett úgy, hogy mindenkinek módja volt hozzájutni a politikai iskolázathoz, a szavazásból kizárandók egy további tömbjét azok az indolensek tennék ki, akik a lehetőség ellenére sem tettek szert a nélkülözhetetlen politikai reáneveltségre. Ez a reformnak alapvető vonala volna és azt hiszem, indokolásul azok után, amiket erről a témáról elmondtam, nem is szükséges itt többre kiterjeszkednem. Inkább az ilyen felfogású szavazási rendszernek egy pár eredményét fogom érinteni. Az eredményeit jelentőseknek tartom. Egy új korszakot alkotóknak. A legnagyobb mindjárt az volna közöttük, hogy azok az áldatlan keserőségek kiküszöböltetnének a társadalmi nagy együttesből, amelyek olyan ádázzá mélyítették az osztályharcot. A szavazás nem tapadna mint jog vagy jogtalanság egyes osztályokhoz, rétegekhez, foglalkozási ágakhoz. Minden osztály, réteg, foglalkozási ág és érdek, szóhoz jutna és a higgadt, belátó, józan megfontolású tagjai útján jutna szóhoz a kormányzásban. És minden higgadt, belátó, józan megfontolású érdek hozzájutna a szóhoz. Elmaradna az a szerencsétlen generalizálás, amely egyik rákfenéje volt mindig a társadalmi békének azért, mert egy-egy gyűjtőnév alatt, az egyéni kvalitások mérlegelése nélkül, ítél el, vagy bélyegez meg, dicsóít vagy jutalmaz, taszít némaságba, vagy emel hatalomra különbség nélkül egyénileg jó és egyénileg rossz individuumokat. Láttam emberlaktalan pusztabeli karámlakót, aki a magányában magas ethikai nívóra ért fel, és láttam magas állami funkcionáriust, aki a nagy város lázas forgatagában az etikátlanság dsungelbozótjának az életét élte. Részemről nem mernék ezért szavazást engedni mindenkinek csak azért, mert pusztai karámlakó és minden állami funkcionáriust sem mernék kizárni a szavazásból azért, mert volt egy, vagy tíz állami funkcionárius, aki dsungeléltre tért le a magas polcáról. Áll ez természetesen az egész vonalon. A munkásra éppen úgy, mint a munkáltatóra. A szegényre éppen úgy, mint a vagyonosra. Értékes és értéktelen egyén van itt és ott, és az egyéni jólét nagy munkájához minden értékesre éppen úgy egyformán van szükség, mint ahogy az egyéni jólét nagy munkájában minden értéktelen egyén fenyegető veszély.

De elmaradnának a politikai munkából azok a mámoros fejű tömegek is, amelyeket eddig jogosulatlan egyéni önzések fűtöttek be a szavazáshoz. Elmaradna a hazugságok féktelen izgatása, elmaradna a pénz és ígéretek vesztegető tobzódása is. Azok az öntudatos, politikailag iskolázott, sem szóval, sem tettel félre nem vezetett, agyon nem ígért, fel nem pálinkázott és fantasztává nem agitált embersorok, akik így az urnák elé vonulnának, nem az állam ellenségei, haragosai, gúnyolódói, közönyösei és kijátszói volnának, hanem állampolgárok, utódai a büszke civis romanusnak, mikor még a civis romanus civis romanus és nem a demagógok pojácája, de a cézárok játékeszköze sem volt. Az egyéni jólét nyilt szemű és tisztiaejű bajnokai volnának, akik nem a legtöbbet ígérőnek zsúfolnák a kezébe a szuverén akarat konkretizálását, hanem tárgyilagosan keresnék meg az ész, jellem és gyakorlat révén hivatottakat arra, hogy azokban centralizálhassák leszűrődött közakarattá az egyéni meggyőződéseiket...

Számot kell itt adnom arról, mi történik ilyen reform mellett azzal, amit ma a nép felvilágosításának, agitatórius körutaknak, programbeszédnek és kortesbeszédnek hívnak. A kortesbeszédet kivéve, ilyen reform mellett, egyik ellen sem lehetne kifogás. Megmaradnának programbeszédnek, agitatórius körútnak és talán igazán a nép felvilágosításává is válnának. Agitációvá eszmék nem aspirációk mellett, nem egy kijáró ügynöki, de törvényhozási Program kifejtésévé és nem néplázítássá, hanem népkultúrává. Ahol az eszmék tisztulnak és nem az agyvelők kótyagosodnak. Ezek után lehetne végre tiszta választásról szó. Addig tiszta választás északi jégsarktól déli jégsarkig és körül az egyenlítőn, rák- és bakteritőn nem lesz, nincs, de soha nem is volt...

Ennyit a szuverén akarat centralizálásának megindulásáról. Nézzük utána a központosítás további folyását. A parlamenti kormányrendszerben, — amely egyedül logikus formája ennek a folyamatnak, — az alattvalók, az országgyűlés, a kormány és az államfő szerepére oszlik ez a folyamat. Könyvtárakat írtak és beszéltek mindegyikről. A reformok szempontjából nincs is más vizsgálódnivaló rajtuk, mint az, megtarthatják-e a mai helyüket és mai formájukat. Miután pedig ebben a kérdésben is csak az egyéni jólét fokozását vehetem kiindulási pontnak, a kérdés közelebről az, hogy a felsorolt tényezőknek a mai szerepe úgy van-e kiosztva, ahogyan

az az emberi jólét fokozására legalkalmasabb. A szuverenitás és vele a törvényhozás joga az összességé és akkor nemde az összesség joga a szerepkiosztás is. Az összesség csak magára vethet, ha a szerepeket rosszul osztotta ki.

Ez az eszmemenet fontos azért, mert az összesség frakcióiban megvan a hajlandóság, hogy a szereposztás hibáit a mások, főleg azoknak a vállára tolja, akikre a szerepeket ő maga hibásan kiosztotta. Elsősorban az államkormányt és az államfőt szokták vádolni itt. Hatalmi túltengéssel, cezaromániával olyankor is, mikor a baj egyszerűen a rossz hatalmi megosztásban volt. Az alattvalók részére: fenntartott részvételt pedig nem szokták bántani. Olyankor se, mikor a baj talán éppen annak a részvételnek a cezaromániája volt.

Én ennek a helyzetnek két okát látom. Az egyik az, hogy a kormányok — talán egyszerű gyöngeségből — nem szoktak tiltakozni, ha a hatalmi kör, amely rajok marad, túlteng. Azt hiszik, hogy hatalmasabbak lesznek, ha a kezükben centralizálódnak az ügyek. A másik az, hogy az alattvalók részvétele — talán egy és más emberi gyöngeségből — jobban szeret foglalkozni a konkrét hatalmi cselekvéssel, mint az elvont elvi rendezéssel... A kormány egy-egy efemer akciója óriási politikai port ver fel, részleges reformtörvények olajos simasággal csúsznak keresztül a fórumon.

Ez megfordított helyzet. Nem mondom, hogy efemer akciókra ügyet sem kell vetni. Sőt. Az efemer akciók tünetek, amelyeket jó górcső alá venni. De nem azért, hogy port verjenek fel. Hogy a szenvedélyek felpiszkálására szolgáljanak. Hanem azért, hogy higgadt megfontolásra csitítsanak. Tanulságaik valóságba átvitessenek. A kiderült hibák kiküszöböltessenek, vagy a hiányzó előnyök pótoltsassanak. A kellő reformokról kell gondoskodni.

Nézetem szerint a törvényhozásnak — a szuverén akarat konkrét kiformalásának — ez a feladata. A szünet nélküli reformmunka. Rajta tartani a kezét az élet eleve ü'terén, igen, de nem azért, hogy az eleven életet egyszerűen kritizálja^, hanem, hogy megjavítsa. Nem lessemizni a jólét meglevő feltételeit, hanem tovább építeni vele a meg nem levőket. Nem gáncsot vetni a nemtökéletes kormányzásnak, hanem megteremteni a kormányzás tökéletesedésének eszközét. Nem az ellenőr félkarú szerepében merülni ki, hanem a rendező kezét is megmozdítani. Az egyéni

jólét veszedelmeit üldözni, igen, de nemcsak megtorlással, hanem elsősorban a jövőre való intézményes megelőzéssel.

Azért vesztegtek hosszabban ennek a feladatkörnek a kidomborításánál, mert a törvényhozások szervezetében itten látok egy kedvezőtlen eltolódást ma. A törvényhozásoknak az a faktora, amelyet parlamentnek nevezünk, hovatovább a nagy konírollor félkarú szerepe felé hajlik. Beéri azzal, hogy kormányokat bírál és véd, buktat vagy helyén tart, maga azonban a kezdeményezéstől távol áll.

Ebből pedig rengeteg visszasság következik.

Az első az, hogy a parlamentekbe nem azok kerülnek, akik a jólét feltételeit előre vinni tudják, hanem azok, akik jól támadnak vagy jól védenek. Hogy milyen eszközökkel, az mindegy. Nem szakpolitikusok, csak pártpolitikusok. A kormányok és a nem kormányok is nem a szellem, csak a nyelv fegyvereit keresik. Legjobb esetben nem az államférfit, hanem a debattert. Rosszabb esetben azonban nem a józan fejet, hanem a demagógot.

A másik — szerintem még nagyobb — baj az, hogy a külön, szinte ellenséges kormánypolitikának sajátos fogalma fejlődött ezzel ki. A törvényjavaslatokat a kormány hozza, — már persze a végrehajtóhatalomnak az a része, amelyet kormánynak szokás nevezni, — az állampolgári természetrajznak az az örök vonása tehát, amelyet szkepticizmusnak szokás nevezni, — idegenként fogadja a javaslatokat. Olyanokként, amelyek nem az ő lelkéből fakadtak, hanem a hatalomnak valami önös törekvését rejtik. Ísteiv tudná, amellyel a fiskust akarják etetni. A pártérdeknek akarnak kedvezni. Osztályokat vagy foglalkozási ágakat akarnak egymás fölé keríteni. Mindenesetre pedig a saját erejüket akarják fokozni. A polgárt gúzsba törni. Bármit, csak éppen nem a jólétet fokozni.

Így aztán természetesen kormánypolitika és állampolgár között meg nem terem a kellő kapcsolat és ezen nem változtat az, hogy a kormányok mögött esetleg nagy parlamenti pártok állanak. Nagypárt nem mindig jelent országos hangulatot. Sőt. Egy nagyon kompakt nagy párt igen gyakran jelent, az országos hangulaton valami kis erőszakot.

Fokozza a természetes kapcsolatnak ezt a meglazulását az is, hogy a kormányok természetrajza viszont erősen hajlik arra, hogy ne hatoljon a javaslatai tenorjában — a közjóléten túl — az egyéni

jólétig. Szinte a dolog természetében van, hogy az összesítő fogalommal megelégedjék és a fiskus gazdagságát meg az állam külső fényét fogadja el a jólét kifejezésének. A totum pro parte szemfényvesztő elve alapján a legjobb meggyőződéssel, tévessze össze az eszközt a céllal. Különösen a szakjavaslatoknál van ez így. Fődolog, hogy az adójövedelem az államkasszába befolyjon — a magános ám védekezzék. Fődolog, hogy a lisztkivitel nagy legyen, — a gazda jó árat kapjon, — a fogyasztó ám egyensúlyozza a gyomrát és a jövedelmét. A szakreform nem gondol rá ilyenkor, mekkora lovat ad a demagóg alá és mennyi tüskét szúr az állam legjobb híveinek lelkébe is ezzel az eljárással.

Harmadik visszásság az, hogy a parlamentek elvetik ezzel maguktól a jogállapotért való felelősség őket terhelő részének egyik felét. A saját szemükben és az állampolgárok szemében is. Az ódium egésze a kormányra háramlik. Az emberek nem azt nézik, hogy kik szavazták meg, hanem azt, hogy a javaslatot kik készítették. A szuverenitás egésze, a törvényhozás jogának egésze, az összességé marad, — a felelősség egésze azonban nem marad az összességé. A felelősség egésze a végrehajtó hatalomra csúszik át és az ilyen felelősség megszűnik felelősség lenni. Ódiummá tömörül. Ellenségeskedéssé.

A felelősség ilyen eltolódásának aztán két következménye is van. A parlamenti könnyelműséget segíti elő és az állampolgári elégedetlenség mellett az állampolgári közönyt váltja ki...

Akkor, amidőn a törvényhozás kezdeményező tevékenységéről beszélünk, természetesen nem azt a primitív állapotot értem, hogy a törvényhozás egyesei, bizottságok vagy képviselők, adjanak vagy dolgozzanak ki törvényjavaslatokat. Ez egyszerű törvénytechnikai kérdés, elvi jelentősége nincs, bárha taktikai szempontból nem volna rossz helyzet, olykor a kormánynak az, ha ő tölthetné be a kritikus fölényes szerepét. Itt azonban most nem erről van szó. Itt kezdeményezés alatt arról van szó, hogy a törvényjavaslat benyújtása nem a kezdeményezés. Az eszmék felvetése a kezdeményezés. A szükségletek, a követelmények, az ekzigenclák felismerése. Az a folyamat, amely a lelkekben indul meg, de nem szenvedélyekben tör ki, hanem higgadt tanácskozásban, az eszközök megkeresésében a felismert szükséglet betöltéséhez. Ebben, szerintem, részt kell venni az összességnek. Mindenkinek a maga

módján. A tudománynak, az irodalomnak, a sajtónak és a szónoki dobogónak. A kereskedőnek, a munkásnak, a tőkésnek és a latifundistának. A lelkek kívánságának közvetlenül a lelkekből kell felszólalni, nem időtlen tüntetésekben, hanem azokon a nyugodt, öntudatos meetingeken, amelyekben az angolszász alkotmányok nőttek nagyra. Ez a gyülekezési szabadság. Nem a titkos elrejtőzések titkos célok szolgálatára. Nagy nyilvánosságú eszmecserék egymás megértésére, egyéni kívánságok egymáshoz egyeztetése, az összesség, — nem akaratanak, — hanem szükségletének helyes kiformalására.

A gyülekezési szabadságnak ezt a formáját tartom én annak a kezdeményezésnek, amelyet a törvényhozás egészétől várok. Ez ad módot a kormányzásnak arra, hogy figyelemmel kísérhesse a kormányzottak napról-napra vibráló lelkvilágát. Nem a preokkupált, agitációs pártgyűlések, hanem a képzett elmék, az egyensúlyos lelkek tárgyilagos fejtegetéseinek szánt eszmecserék.

Önként érthető, hogy az ilyen gyülekezési szabadság, amilyen közhasznú eszköz, éppen olyan rettentő fegyver is. A használatát tehát természetesen, nagyon szigorú feltételekhez kell kötni. Gyülekezési és nem tüntetési szabadság ez. Eszmecserélési, de nem izgatási szabadság. Aki élni akar vele, úgy kell élnie vele, ahogy a nagy emberi jogok mindegyikével kell élni. Nem önző célokra, hanem az egyéni jólét feltételei által előírt célokra. Annak, aki lőfegyverrel nem tud bánni, nem szabad lőfegyverrel bánni. Ezt a tilalmat az egyéni jólét legminimálisabb foka követeli. Attól tehát, aki a gyülekezési szabadság legszigorúbban vett garanciális követelményei ellen vét, nemcsak a gyülekezési szabadságra vonatkozó, de az összes úgynevezett politikai jogokat el kell vonni. Változatlanul áll itt mindaz, amit a szavazati jog biztosítására nézve fentebb mondtam. A politikai jogok eszközök a szuverén akarat megnyilvánulására, másra nem szabad használni őket. Főleg nem szabad használni őket sem egyes, sem egyetemes önzéstúltengési célokra.

Amint a szabadjára hagyott, gondozatlan gyülekezési jog, igen nagy veszedelme a közösségi akarat kialakulásának, a szigorú megelőző garanciákkal körülvelt gyülekezési jog esszenciája a parlamentarizmusnak. És vétkes az a közösség, amely megengedi, hogy ezt a hatalmas eszközt egyes érdekkörök kisajátítsák, amint vétkes az a közösség, amely megengedi, hogy egyes

érelkekörök panaszaitól és kívánságaitól hangos legyen az ország, a többiek pedig sehogy, vagy csak hivatalokon át jussanak szóhoz. Irtóztosan tévednek azok, akik abban a hiedelemben élnek, hogy jó helyt vannak, ha a hivatalos szervek védelme mögé bújnak. Maguk rontják le ezzel a hivatalos szervek védelmének hatályosságát. A hivatalos szerveket ők maguk teszik ki ezzel az elfogultság látszatával együttjáró konzekvenciáknak. Felkeltik önmaguk és a hivatalos szervek ellen a részrehajlás, az osztály vagy klikk részrehajlás gyanúját és ezzel a gyógyíthatatlan bizalmatlanságot. A védelem ezzel körülbelül elveszti az értékét, annál inkább, mert hisz a hivatalos szervek végre sem hunyhatnak szemet a nyilvánosság lármája elől és kénytelenek akár ellenzőleg, akár pártolólággal foglalkozni a lármások dolgaival; aminek az a természetes következménye, hogy a hivatalos világ erejét esetleg olyan dolgok kötik le, amelyek talán nem is volnának a legelsőrendű szükségletek közül valók. Így tolódik el a közösség figyelme igen gyakran a közösség legégetőbb sebeiről...

Meg lehet állapítani ezek után, hogy ezen a téren is reformra van szükség. Nos a reform és a törvényhozói kezdeményezésnek helyes megosztása az, hogy a kormányzottak a gyülekezési szabadság révén is a nyilvánosság előtt tisztázzák a szükségleteik körét, a kormányzás azután megállapítja, hogy az összesség áttekintése alapján ezeknek a megvalósításában mi a helyes út, sorrend és határ és ennek alapján hozza a kidolgozott javaslatokat a törvényhozásnak impériummal felruházott faktorai elé.

A törvényhozás reformjának tehát nem a házszabályoknál, nem a szavazati jognál, hanem már a gyülekezési szabadság alapos reformjánál kell kezdődni.

Meg kell hagyni a gyülekezési szabadságot, sőt támogatni kell a gyülekezési kedvet. De nem szabad fennhagyni a gyülekezési titkosságot. A gyülekezés szabadsága címén üzött aknamunkát intézményesen kell megelőzni. Nem rendőrállamnak való represszáliákkal kell a dologba belenyúlni, hanem ide is bele kell vinni a politikai iskolázás eszméjét.

Az egyéni jólét követelményének állítottam be az egyéniség szabad érvényesülését. Ez magával hozza, hogy politikai jogai legyenek mindannak, aki azokból valamely egyéni oknál fogva ki nem zárattott. Ám a politikai jog célja nem magánmultság, még

kevésbé magánhaszonvétel. Az egyéni jólét követelménye az, rá-
tanítani mindenkit, hogyan kell élni a politikai joggal akként, hogy
sem magában, sem másban kárt ne tegyen. A politikai iskolázás
lehetőségét éppen úgy meg kell adni mindenkinek, mint az ábécét.
Az állam minden polgárára nézve éppen olyan fontos, hogy politi-
kailag iskolázott legyen, mint az, hogy írni-olvasni és mesterséget,
vagy valami hasznos munkát tudjon. Az államéletnek a politikai
analfabetizmus a legnagyobb veszedelme, és a melegágya a dema-
gogiának. A parlamenti reform előfeltétele az, hogy politikai tan-
folyam végzése mindenkinek lehetővé tétessék, de azután mindenki,
aki politikai analfabéta maradt, az állami szuverenitás gyakorlásá-
ból mint ön- és közveszélyes hozzanémértő kizárassék. Egy auto-
mobil vezetéséhez, egy pár ló elhajtásához hajtási vagy vezetői
igazolványt kívánnak, pedig mi az a veszedelem, amely egy rosszul
hajtott automobiltól érhet, ahhoz képest, amely a rosszul kezelt
politikai jogok gyakorlásából érhet. Ám hogy kívánhassuk, hogy
valaki jól kezelje a politikai jogait, ha nem tanította rá senki, hogyan
kell azokat kezelni és hogy micsoda következményekkel jár az
egyesre és összességére, ha azokat valaki rosszul kezeli.

A megoldásmódjára ennek később reátérek. Itt csak röviden
megjegyzem, hogy ha itt nem is kötelező, de mindenkinek hozzá-
férhető politikai tanfolyamokra gondolok, amelyeknek a szankciója
az volna, hogy aki kellő sikerrel nem látogatta ezeket, politikai
jogokat nem gyakorolhat.

A problémáknak — a szuverén akarat centralizálási pro-
cesszusában — hatalmas blokkját alkotja annak a körülhatárolása,
hogy a kormányzási feladatoknak — az egyéni jólét munkájának —
óriási köréből mit öleljen fel a centrális törvényhozás, és mit hagy-
jon meg decentralizáltnak. Ez a kérdés szinte döntő a túlcentrali-
zálás és az ellazultság állapotára nézve, és nem elég tiszta elvi
alapon felelni rá, amint viszont taxatív konkretizálással sem lehet
felelni rá. Amaz nagyon általános, emez nagyon béklyós felelet
volna.

Gyakorlati határjelzőket kell találni erre és a gyakorlati ha-
tárjelzők meg is vannak erre.

Bevezető fejtegetéseimben az egyéni jólét minimumát az élet-
biztonság és lelkiszabadság, a vagyonbiztonság és becsületvédelem,
valamint a munkavédelem követelményeiben állapítottam meg.

Ezekre, különbség nélkül, minden alattvalónak egyforma joga és szüksége van; ezeket tehát a szuverenitás teljes hatályával és az intenzivitás egyenlő mértékével az állam egész területén biztosítani kell. Nem telne meg az egyéni jólét egyenlően minimális fokának az, ha a polgárt az állam északi felében könnyebben ölhetnék meg, mint a déliben, ha a munkáját csak a városban védenék, falun nem. Vagy ha a becsületében következmény nélkül sérthetnék a szegényt, holott a gazdagnak büntetőjogi szankciók állanának rendelkezésre. Ha a szellemi munkásnak korlátoznák azt a lelki szabadságát, amelyet az iparos szabadon gyakorol. Mindezekben a megelőzésnek, kényszerítésnek, vezetésnek, irányításnak, megtorlásnak nem hogy egyformán őrt kell állnia, akár szegény, akár gazdag, akár ifjú, akár fiatal, akár városi vagy pusztalakó oldalán, hanem fokozottan kell állni ott őrt, ahol a veszedelmeztetési eshetőség fokozottan van.

A centralizáció mértékére nézve az következik ebből, hogy a szuverén akarásnak ezeknek a követelményeknek megteremtésében feltétlenül egységesnek kell lenni.

Ezzel azonban ki is van merítve a határvonal. Ha a szuverén akarás centrális szervei egyszer megteremtették a minimális egyéni jólét általános légkörét (és kezükben tartották meg, — amint arról másutt lesz szó, — az annak garanciáját alkotó fizikai erő — a hatalmi eszközök — alkalmazását is), a többi a decentralizáció szerveire kell hagyni, mert csak a helyileg is decentralizált szervek képesek figyelembe venni olyan helyi különbözőségeket, amelyeket az élet óriási változatai — klíma, orografikus, metrológiai és vegetációs eltérések, a néplélek állapotának különfélesége, a kultúra külső intézményeinek különfélesége — hoznak létre periféria és periféria között. A legjobb, a legkiterjedtebb taxációja, a legkörültekintőbb vagylagosságokkal készített országos törvény sem képes előrelátni és kimeríteni azokat az eshetőségeket, amelyeket annak végrehajtásában a való élet felszínre fog vetni, amelyeket azonban éppen azért, mert a való élet által lesznek felvetve, — ha jó és kellő klaszicitású legyen a kormányzás, — nem szabad figyelmen kívül hagyni. Valamely országra nézve kétségtelen nemzetgazdasági érdek egy egységes szarvasmarha-típus kitenyésztése. Vagy egy egységes borfajta megteremtése. Mégis fölötte kárhóztos volna, erdős, hegyes, keménytalajú vidékre ugyanazt a

speciment írni kötelezőleg elő, amely a lapos részeken kitűnően bevált. Az országos törvénnyel való — tehát centralizált — rendezésnek itt nem lehet annál továbbra mennie, minthogy az egységes típus kultuszát általánosságban elrendeli. Vagy ha nagyon sokat akar tenni, még azt, hogy az orograikus, klimatikus, vegetációs viszonyok alapján elhatárolt területi egységekre nézve vagyilagosan a fajjakat is kijelöli. Ebben az adott keretben azonban a fajták pozitív kiválasztását már a decentralizációra kell bíznia, mert csak helyi viszonyok aprólékos ismerete képesíti a helyi viszonyok döntő követelményeinek kielégítésére.

A tiszta állameszme szerint, az egyéni jólét atmoszférájának konkrét intézményekben való megteremtése tehát az, amit a szuverén akarat törvényhozássá centralizált erejével kell megalkotni. Az egyéni élet-, vagyoni- lelki- és becsületi biztonság és a munkabiztonság előfeltételeit. Azt, hogy egyik önzés a másikat ne sértesse. Azt, hogy mindenki a tehetségeiben megnyilvánuló rendeltetését a mások kára nélkül betölthesse. Jogállapotnak és alkotmányoknak szokás ezt nevezni, ezek azonban összesítő kifejezések. Nem szeretem használni, mert könnyen arra a tévedésre adnak okot, mintha valami öncélú, önálló rendeltetésű fogalmak lennének.

Metaforával élve, voltaképpen a stabil szerkezet konstruálása az, ami a szuverén akarat munkafeladata. Annak a stabil szerkezetnek a megalkotása, amelyben az államatom-ember egymás mellé helyezkedve, jogi értelemben szabadon és jogi értelemben egyenlően dolgozhatik az egyéni jóléte biztosítására. A szabadság stabil szerkezetének a megalkotása, az egyenlőség stabil szerkezetének a megalkotása. Ennek a szerkezetnek azonban olyan megalkotása, amely saját erőtvényeivel tartja féken azt, aki önként nem helyezkedik bele harmonikusan az összszerkezetbe.

Kétségtelen, hogy gigászi ez a törvényhozáisi munkakör. Évezredek óta folyik és folyni fog évezredekig. Az emberi önzés hajtóereje mindig talált és mindig találni fog új utakat és módokat, ahol az összszerkezetből kidughatja a lólábát. Az állameszme altruizmuna azonban mindig adott és mindig adni fog új utakat és módokat, amelyek ezt az ördögi lólábat ismét gúzsba kötik. És ezeknek az utaknak és módoknak konkrét megformálása az, ami kezdete, tartalma és örökkévalósága a törvényhozási munkának.

Ezért nem szeretek én alkotmányokról beszélni ... Az alkot-

mány szó valami befejezettnek a benyomását teszi. A befejezett államalkotmány pedig rossz államalkotmány. Ha ma befejezettnek deklarálta valaki, holnap már valahol egy ördögi lóláb búvik ki. Az életet megkötni nem, az étellel csak együtt haladni lehet, tehát együtt kell haladni az étellel. Az államalkotmánynak, amely jólétté akarja szelídíteni a rideg természetet — jobban mint bárkinek.

Ez az igazi értelme, oka, célja és sérthetlensége a jogfolytonosságnak. Az úgynevezett írott alkotmányok — amelyek készen ugrottak ki valamely despota vagy republikánus toll alól — soha sem voltak jók. Amint nem tudta senki eddig semmiféle lexikonba véglegesen belefogni a természetet, épen úgy nem tudta senki semmiféle lexikonba belefogni végleg a természet ellensúlyát, az állameszmét. És amint a természetben új és új titkot tár fel nap mint nap a haladás, az állameszmében is új és új' titkokat derít fel a belátás ... De amint nem volt és nincs haladás, amely egyszerre fel tudta volna fogni a természet eddig megnyilvánult és ezután megnyilvánulandó összes tényeit, éppen úgy nincsen belátás, amely egyszerre le tudta volna írni az állameszme eddig már kimunkált és ezután kimunkálendő összes törvényeit. A cárok alkotmányozó ukázai éppen úgy nem tudtak emberi jólétet csinálni, ahogy nem tudott emberi jólétet csinálni a fortélyos Siéyes abbé, és ahogy pár éviizedet ért Ausztriának az az alkotmány, amelyet nem fejlesztettek fokozatos századok. Abban pedig nemde csak közhelyet ismételek, ha Anglia és Magyarország történelmi alkotmányára utalok. Ezer támadás érte mind a kettőt és ezer támadást kiállt mind a kettő. Nem azért, mert okos király és okos nemzet kiegyezett, hanem mert a kiegyezés a régi bázisok megtisztításával — de nem lerombolásával járó — fejlesztő építés, haladás volt. A kiegyezés a jogfolytonosság volt. Az angolok persze jogfolytonosságnak is tartották és kezelték. Nálunk azonban az a baj történt és azt tartom itt nagyon figyelemreméltónak, hogy nálunk király és nemzet közt szerződésnek vagy kvázi szerződésnek kezelték. Nem fejlesztették tovább. Jobbra-balra csúrték és csavarták, de nem érezték meg, vagy ha megérezték, nem honorálták, hogy azóta félszázad alatt egész évszázadnyit haladt a világ. Hogy túlhaladta ezt a fejlődési fokát a világ. *Hinc illae lacrimae...*

A történelem annyi százada nagy stabil szerkezetét építette meg már az állameszmének. A világháború előtt, alatt és után

azonban ebből a stabil szerkezetből rengeteg lóláb, krampusz nyelv és ördögszarv bukkant ki. Az állami szuverén akarás törvényhozási munkájának reform feladata tehát az, a helyükre szorítani vissza ezeket az alvilági emblémákat. Az egyéni jólét előfeltételeit kiegészíteni úgy, hogy helytállhassanak ezeknek az emblémáknak is. Ezért tehát harmadszor is reformok, reformok és reformok . . .

... A szuverén akarat kifermálásának processzusában, odáig követtük a centralizálódást, ahol az akarás megindult a lelkekben, a kifermálódás is kezdeményezett és a pozitív megformálás már választottakra bízatik. A parlamentig. Nem tehetek róla, akár milyen ádáz összecsapások folytak a parlament összeállításának kérdéseiben, nekem az a meggyőződés, hogy ezek az összecsapások nem a lényeg körül folytak. Nekem a lényegnek, a legfőbb kérdésnek, talán az egyetlen kérdésnek, olyan kérdésnek, amely minden mást megvilágít, annak a megállapítása látszik, — nem hogy hogyan választassanak, — de kik választassanak meg parlamentnek. És itt sem az, hogy társadalmi réteg, osztály, foglalkozási ág és érdekkörök szerint kik, hanem az, hogy kik, az egyéni jólét munkájára való alkalmatosságuk szerint. Az egyéni jólét munkájára való alkalmatosságot, részemről minden társadalmi rétegnek, osztálynak, foglalkozási ágnak és érdekkörnek generálisan megadom, de ezzel együtt az egyéni jólét munkájára való alkalmatosságot a parlamenti tagsághoz szükséges egyetlen kvalifikációnak, de egytural a parlamenti tagság *conditio sine qua non*-jának is tartom. Akinek ez az alkalmatossága meg van parlamenti taig lehet, ha addig karámlakó volt is, akinek nincs meg az, ha kristálypaloták lakója is, parlamenti tag nem lehet.

Ezt a tételmet talán nem is szükséges — az előrebocsátottak után — indokolnom. Ha a parlament célja, — megépíteni az egyéni jólét feltételeit, — akkor a választók más célra nem is adhatnak parlamenti mandátumot. És akkor az, aki erre az építési munkára nem alkalmas, lehet sok minden más, de parlamenti tag nem lehet.

Ám akár milyen világos ez a tétel, a mai parlamentek összeállításai nem felelnek meg ennek a tételnek. A mai parlamentek összeállítása annak a tételnek felel meg, hogy a parlamentben az ország mindenféle elemei képviselve legyenek. A liberalizmus, a ienkölt gondolkozás kvintesszenciajának van beállítva ez a tétel.

Nincs ugyan következetesen keresztülvive, amint következetesen keresztülvinni, éppen úgy, mint az általános szavazati jogot, ezt a tételt sem lehet. De buzgón áldoznak az oltárain éppen a legmodernebb fejek . . .

Azt állítom, hogy ez a felfogás a megölő betűje a parlamenti rendszernek. Azt állítom, hogy ebből a felfogásból erednek mind-ama félszepségek, amelyek ma már oly sok ellenséget szereztek a parlamenti rendszernek. Amelyek tették, hogy parlamenti kormányrendszerek idején világháború, Trianon és bolsevizmus lehetett. Amelyek főleg azt tették, hogy az államberendezések még ma sem felelnek meg az állameszme ma már élénk táruuló mélységének.

Ha most reformokról van szó, a szemébe kell nézni ennek a tételnek.

Az ország mindenféle elemei tehát . . . Egy óriási skála ez. Úgy van értve, hogy arisztokraták és demokraták. Liberálisok és reakcionáriusok. Rojalisták és republikánusok. Jogfolytonosság- és felforgatók. Szociálisak és antiszociálisak. Agráriusak és merkantilisták. Agyumunkások és izommunkások. Koldusok és gazdagok. Erkölcsösök és erkölcstelenek. Értékesek és értéktelenek. Túlzók és nem túlzók.

Helyes. Az összességben mindezek benne vannak, helyes, hogy az összesség akaratkifejezésében képviselve legyenek. Ebből azonban az következik, hogy a parlament egyes tagjai ne külön érdekeltek képviseljenek, hanem képviseljék egyenként az összességet. Azt az összességet, amelyben benne vannak az összes elemek. Képviseljék azt az egyéni jólétet, amely közös célja az összességnek. Nem következik azonban az, hogy a túlzókat külön túlzók, az értékteleneket a külön értéktelenek, az erkölcsteleneket a külön erkölcstelenek, a gazdagokat a külön gazdagok, a szegényeket a külön szegények képviseljék.

Pedig ennek a tételnek a logikája ez volna és eszerint a logika szerint egy furcsa parlament kerülne össze, amint ennek a tételnek az alapján a történelem mutatja — igen sokszor jött már össze furcsa parlament.

Nehéz és válságos időkben a túlzasok parlamentje jött össze. Talán másként fordult volna 1848, ha akkor a túlzasok — kétség-telenül a nemes túlzasok összes elemei helyett — az egyéni jólét és nem a forradalmas közjólét jeligéje alatt, azok az elemek jöttek

volna össze parlamentnek, amelyek szabadság és köztársaság lázában el nem feledték volna, hogy államfők és nemzetek harcában a szuverenitás imaginárius lesz, az egysége vesztével az az átütő erejét is veszti és a kegyelmére kerül az orosz cárnak...

A tiszta állameszme szerint való parlamentben nem az ország összes elemeire van szükség. Az ország „összes elemei” már leadták a szavukat, a szuverén akarás kezdeményezésénél és a választásoknál. Ezt és ezt akarjuk és ezeket és ezeket választjuk ki arra, hogy a szuverén akarást formába hozzák. Formába hozzák akként, hogy ne csak a gazdáké legyen az ország, hanem a kereskedők is megtalálják a maguk egyéni jólétét, az iparosok is a magukét és a szellemi munkások is a magukét. Olyan formába hozzák, amely összepászítja az egyéni jólét atmoszférájává kereskedők, gazdák, szellemi munkások és iparúzóik sajátos érdekét. Összepászítja nem gazdák, iparosok, kereskedők vagy szellemi munkások valamilyen percentszerű kiegyezési vonalára, hanem az egyéni jogos önzés, az egyéni jólét vonalára pászítja össze, éppen a kereskedők, gazdák, iparosok külön érdekének a nyomása ellenében...

A kérdés most az, az érdekeknek ez az összeegyeztetése akkor lehet-e intenzívebb, ha gazdák, vagy nem tudom én, kereskedők vagy bár iparosok többsége viszi benne a hangot még abban az országban is, amelyben ő van statisztikailag is népszámarány szerinti többségben. Avagy kívánatosabb-e az, hogy éppen ahol kereskedők vagy valamely más foglalkozási ág van többségben, éppen ott ne annak az egy foglalkozási ágnak választott többsége teremtsen egy speciális kereskedő vagy gazda, vagy iparos egyéni jólétet. Ha igaz az, hogy egy ország helyes ökonómiai felépítettsége a foglalkozási ágak helyes egyensúlyozottságát, nem pedig az egyforma foglalkozás egyoldalú állapotát kívánja, akkor erre a kérdésre csak azt a választ lehet adni, hogy a legkereskedőbb többségű ország parlamentjében sem szabad olyan kereskedő többséget kreálni, amely termelő és fogyasztó érdekének félretételével, az egyéni jólét feltételeit a saját képére formálja meg. Sőt éppen ott olyan többséget kell kreálni, amely az ország választói kereskedőtöbbségének érdekonzése ellenében is meg tudja teremteni a fogyasztók, termelők és kereskedők számára egyaránt tárgyilagosan igazságos, egyéni jólétfeltételeket.

Ez azt jelenti, hogy sehol, sem őstermelő, sem feldolgozó, sem kereskedő, sem semmi más jellegű államban nem szabad túlzó hajlamú parlamenti többségeket teremteni. És nem szabad sem radikális, sem liberális, sem szociális, sem klerikális, sem konzervatív, sem reakcionárius túlzású parlamenteket teremteni. A parlament nem a hevesfejség, a parlament a higgadt, józan kontempláció — az összeegyeztetés nem az összeuszítás — porondja, nem az eszmék gyűlölködő öklöződésének, hanem az eszmék tisztulásának a porondja. Radikális és reakcionárius és minden közbeeső túlzások fussák ki magukat a parlament kapuin kívül, az állameszmét megtestesítő stabil szerkezet nagy építészeinek, akik a kapukon belül ülnek, pontos rajzot, pontos mérlegelést, pontos konstrukciót lehetővé tevő, elfogulatlan szemre, mámortalan agyra és tárgyilagos határozottságú kézre van szükségük.

Az ország összes elemeit kell tehát képviselni a parlamentben, de nem az ország összes elemeit kell bebecentralizálni a parlamentbe. A parlament a leszűrődés, a desztilláció elvén épült eszme, a leszűrődés és desztilláció elvét kell tehát keresztülvinni benne, — nem szuronnyal, nem apparátussal, nem is hordóval vagy hordók tartalmával, és nem főleg szuverénitásromboló bujtogatással, — hanem az összesség akaratát kifejező államberendezések céltudatos pároló készülékeivel. Intézményesen, — mondjuk divatos szóval — alkotmányosan kell távortartani tőle a szélsőségeket.

Mielőtt az ehhez fűződő gyakorlati kérdésekre reá térnék, le akarok számolni azzal a teóriával, amelyet az eddigi parlamenti összeállítás javára felhoznak. Azzal a teóriával, hogy szükség van éppen a parlamentben a szélsőségek lököerejére. Az egyikre, amely előrerántja, és a másokra, amely visszatartja az államot, hogy ebből a kettőből a haladás kijöjjön. Ez az ököltorna azonban nézetem szerint nem az építés, hanem a rángatás tempója. A haladás egyenletes üteme akkor jön ki, ha a lökö és a visszatartó erő között nem két véglet távolsága, hanem csak az egyenletes egymásra hatás pontosan kiszámított távolsága van. Az egyéni jólét pedig a haladásból is csak akkor jön ki, ha sem a lökés, sem a visszatartás nem lökött és nem tartott tovább az egyéni jólét vonalánál, lökö és visszatartó erőnek tehát csak olyan való a parlamentbe, — hiszen a parlament, ne veszítsük szem elől, a kezdeményezés mozzanatán

már túl van, — amely az egyéni jólét vonalával tisztában van. Ez pedig sok minden más lehet, csak a szélsőség nem...

Ma az egyéni jólét munkájára való alkalmatosságot — amint már írtam — nem kell megtagadni sem társadalmi osztálytól, sem foglalkozástól, ám meg kell tagadni, minden társadalmi osztály és minden foglalkozás szélsőséges egyéneitől. A parlament összeállítására szolgáló államberendezéseknek olyanoknak kell lenni, hogy a szélsőséges egyének, a pro és kontra oldalról egyformán, megrostálódjanak a parlament kapuján. Olyanoknak kell lenni, hogy a választók már maguk ne a szélsőséges, de a helyes mérsékletű egyéneket keressék és válasszák. És hogy aki a választatást ambicionálja, ne a bujtogatásra, hanem a helyes mérsékeltsgű tárgyi-lagosságra törekedjék.

Azt hiszem az a reform, amely megteremtené az ilyen berendezést, megváltoztatná a parlamenti kormányrendszer — valljuk be — hatalmasan sivár képét. Terem, sajnos nem engedi, hogy szélesebben megrajzoljam a vázát annak, ha a népszerűséget többé nem a gyengék önzésének felcsigázása, hanem az erősek kívánságainak a kritikája adja. Ha a parlament többé nem haza beszél, olcsó babérokért, hanem az „ország összes elemeiért” beszél* az ország összes elemeinek a ország összes elemeiről. Akkor nem érdekek fognak verekedni érdekek ellen, hanem eszmék fognak megütközni egyetlen összefoglaló érdekért. Akkor nem politikai fortélyra, de politikai tudásra lesz szükség. Akkor a mentelmi jog védelme alatt nem tekintélyrombolás, heccelés és bujtogatás fog folyni, hanem háborítatlan építés.

Minden gondolkodó további aláfestés nélkül is megérti mindennek a horderejét, a kérdés csak az, lehetséges-e egy ilyen parlament. Lehetséges-e odáig fejleszteni választók és választottak — mondjuk ki — értelmét, hogy a népszerűség babérját a higgadt mérsékletért, a higgadt mérsékletnek adják és vegyék. Egyszerre kétségtelenül nem és száz percentre talán, soká nem. De ha visszalapozzuk a parlamentek történetét, látni fogjuk Chatam és Fox és a második Pitt korában Angliában, a legparlamentibb Angliában, kormányok a parlamenti szavazatokat még nyíltan vásárolták. Állásért is és pénzért is. Nem istentől elrugaszkodott kabinetek üzték ezt a gyakorlatot, de mind a kabinetek üzték. A Walpole-ok, a Peel-ek és Macaulaya legeszményibben puritán történetíró úgy

emlékszik meg erről, mint amin nem ütközött meg akkor még Chatam sem. Chatam eljutott odáig, hogy maga ne fogadjon el és ne is adjon senkinek szavazatért pénzt. De, hogy a miniszter társa megtegye azt, túrta ő is „mint a parlament vezetésének nélkülözhetetlen eszközét.”

Nos és azóta eljutottunk az összeférhetlenség gondolatáig. Sőt a gondolatnál tovább, az összeférhetlenségnek, ha nein abszolút, de túlnyomó atmoszférájáig. Ma az ideálok kissé levetkőzött korában is ördögös bélyeget sütnének az olyan parlamenti tag homlokára, aki eladná magát a kabinetnek készpénzért. Angliában is és másutt is.

Ha ettől a csúf, de az önzésnek fölötte ékesen szóló kinövésétől, volt visszatérés, akkor kell lenni visszatérésnek a demagógiától, a hazabeszéléstől és a szélsőséges parlamentektől is. Az a reform, amelyet a kormányzás pszichológiájának fejezetében vázoltam, a politikai iskolázás, — az a reform^ amelyet a szabadsággyakorlásának kérdésénél vázoltam, a szavazásból való kizárás, a politikai jogok gyakorlásánál éretleneknél, az a reform, amelyet a gyülekezési jog helyes gyakorlásánál jeleztem, a szuverén akarat centralizálásnak mikéntjénél, — elő fogják; készíteni az összesség választó tömegeit arra, hogy egyéni jólétük helyesebb felfogásával a szellemi és anyagi megvesztegetés mármorgőzeit ne keressék. Elő fogják készíteni a mármorgőzők terjesztőit is arra, hogy kártékony játékaikat köztürelem mellett ne űzhessék. És elő fogják készíteni a választás ambíciózusait is arra, hogy a szavazók megnyerését a beugratás platójáról a meggyőzés magasabb bázisára emeljék.

A szélsőségek külső öve már ezekben leköszörülődik. Az értéktelen karrier leggorombább része már a rostán kívül marad. Az egyéni jólét tiszta fejű munkásainak parlamentté centralizálásához azonban ez kétségtelenül még nem elég. A szélsőséget olyan hosszú skála választja el a helyestől, amelynek ezer színe veszedelmesen: és szabad szemnek felismerhetetlenül egybefolyik. Itt nem spektrálanalízisre, hanem autodinamikus filtrálóra van szükség. Valamire, ami önmagától mint ágens és reagens működik.

A természet egy nagy ilyen erőt ültetett belénk. Előző fejtegetéseinkben már foglalkoztunk vele. Az önzést. Igyekeztem megvilágítani ott, hogy az önzésnek legnagyobb fékje, a másik önzés. Önzésnek a másik önzéssel való kiegyensúlyozása adta ki az

állameszmét. Ezt az örökhatót kell kihasználni itt is. Ha bázisa az együttélésnek, lehet bázisa az együttélés törvényeinek is. Lehet bázisa az együttélés törvényeit megalkotó parlament, filtráló apparátusának is. Akcióba kell hozni egyik szélsőség önzése ellen a másik szélsőség önzését, nem úgy azonban, amint az ma történik, — mert hisz ma sem történik egyéb), — hogy végig verekedjenek az urnáktól, alsó- és felsőházon át egészen a szentesítésig, hanem úgy, hogy kiegyensúlyozzák egymást már a parlament más célok kultuszára szánt kapu előtt.

A gyakorlati módja ennek ugyanazon az elven nyugszik, amelyet a szavazás kérdésében használtunk. Ne az legyen az irányadó szempont, hogy kit válasszunk meg, de hogy kit ne válasszunk meg. És ez legyen az irányadó szempont nemcsak odáig, hogy nem választható, aki nem választó és aki valamely érdekeltségnél fogva összeférhetetlen, de ez a szempont érvényesüljön abban is, hogy az érdeketlen összeférhető választóképesek közül is kiket ne válasszunk meg.

Itt természetesen kategorizálásra gondolni nem lehet. A kategorizálás — ha helyes volt — már a szavazó-listáknál kimerült. Itt alkalmazni kell, a kétkarú mérleg egyensúly törvényét. Szélsőség mérje fel a szélsőséget. A gyülekezési jog révén kialakult pártok állítsák fel a jelöltjeik listáját és az ellenpárt szavazzon rá, hogy ebből a listából kiket tart szélsőségnek.

Olyanok előtt, akik értenek a dologhoz, de talán mások, laikusok előtt sem lehet kétséges, hogy ezzel az eljárással a mérsékelték maradnak a listákon. Minden párt törölni fogja az eilenlistából a szélsőségeket. Ez tehát nyerve lesz. Nyerve lesz az is, hogy a jelöltek, a mandátumkeresők, sietnek majd tartózkodni a szélsőségektől és, hogy későbbi fejlődésben, maguk a pártok is, azokat a szélsőségeket, akik ma vezetnek, maguk el fogják hagyni a jelölésből. A kérdés tehát ötven százalékra már megoldatott.

Hallom azonban a másik ötven százalékot. Hallom azt, hogy az ilyen parlament nemcsak a mérséklet, hanem a lanyha közepszerűségek parlamentje lesz. Hogy az ellenpártok önzése ki fogja irtani a listákból éppen a pártok díszzeit.

Mondhatnék erre több mindent. Mondhatnám azt, hogy ön-

gyilkos ösztön a pártoktól, ha díszeknek tartják a szélsőségeket. Mondhatnám azt, hogy a pártok respektálni fogják a kölcsönösséget. Mondhatnám azt, hogy a pártok díszei nem fogják erőltetni a szélsőségeket, ha tudják azt, hogy ezáltal hamarabb kapnak többséget. Mondhatnám azt is, hogy a lehiggadt közepszerűségek igen jó konstruktív elemek.

Ám ez mind nem a lényeg. A lényeg az, hogy nemcsak két serpenyője, de emeltyűkarja is van a mérlegnek, és hogy éppen ez az emeltyűkar a mereven tárgyilagos kiegyenlítője a súlykülönbözetnek. Az adott esetben ez az emeltyűkar az állameszme. Az állameszme a kiegyenlítője az önzések lengéseinek. Az a párt, amely hatalmi túlsúlytörekvésből, az összesség egy részének jelöltjével szemben, a tárgyilagos mértéken túlment, olyan önzésnek engedett, amelyet¹ kiegyenlíteni joga és kötelessége az állameszmének. Az államszuverénitás tehát közbelép itt és helyrebillenti a kilengést. Azokat, akiket a pártok kihagyott jelöltjei közül, nem a pártok, de a közélet díszének, az egyéni jólét hivatott munkásainak tart, akik azáltal, hogy jelölve voltak, tanúságot tettek arról, hogy nem a bizalomhiány, de egy önzés és tisztességtelen túlsúly törekvés áldozatai lettek, behívja a parlamentbe. Praxis és technikai kérdés, hogy ez a behívás a szuverén akaratelhatározás mely retortáin át történjék, konstatom tehát csak, hogy ezzel a másik ötven százalék is megoldást nyert. A gyakorlati és technikai megoldást illetőleg a kérdés egész tömbjére nézve arra utalok, hogy ha sajnos, itt a megoldás összes részleteit nem hozhatom, ez nem azért történik, mert azok nincsenek, hanem azért, mert túlesve a reformeszme keretén, túlestek ennek a könyvnek a programján is. Utalok egyébként arra is, hogy a repülőgép századában ilyesmiben nem is lehet lehetetlenség...

Lehet gondolni arra, hogy a behívás az államfő jogává tétesék, lehet gondolni arra is, hogy maga a megalakuló parlament egészítse ki a behívással önmagát. Lehet gondolni arra is, hogy a behívás, újra a választókat illesse egy generális, országos szavazás útján arra nézve, hogy a kirekedtek közül akar-e és kiket akar behozni a parlamentbe.

Végezve ekként a pártok díszekre vonatkozó észrevétellel, visszatérek ahhoz, hogy az általam felvetett eszme természetesen a pártok tömör kialakulását fogja kívánni a választás előtt. És ezt

nagy előnyének tartom. Meg fog szünni vele az az ezer alkalmi és önjelölés, amely ma összekuszálja a választók lelkületét és néhány választási oligarcha kezébe adja a jelöltállítást. A választók nem néhány ilyen urnaszarnok önkénye szerint fognak csatlakozni ismeretlen nagyságok mellé, hanem meetingjeiken, a mandátum egész tartama alatt lesz módjuk kimunkálni belső meggyőződésüket arra nézve, hogy kinek adják meg vagy hagyják meg az új mandátumot. Nem szabad természetesen feledni, hogy itt már a politikai iskolázottság szerint szelektált, tehát öntudatos gondolkodáshoz szokott és az egyéni jólét feltételeinek megítélésére képes választókról lesz szó. És nem szabad feledni azt sem, hogy ezt a reformot nem szabad egy napról a másikra — írott alkotmány módján — a fórumra odacsapni, hanem amint azt bevezető fejtegetéseim során elmondtam, kellő átmenettel kell beépíteni, a fejlődést mintegy történelmivé tenni. Csodálatos egy dolog ez. A mai ember mindent, bizonyos előre elgondolt terv alapján konstruál. Minden józan város hosszú évek sorára szóló szabályozási tervet alkot, amelyet következetes kitartással, lépésről-lépésre, utcáról-utcára valósít meg. Kijelöli gondos méretezéssel az utcák és terek irányát és szélességét, irányát, új utakat jelöl ki, kertövezetet teremt, eltávolítja ártalmatlan zónába a gyár- és ipartelepeket... Az ekként megrajzolt kép alapján aztán öntudatosan tör át háztömböket, lefarag, előretol, visszaszorít házakat és házsorokat, rak le víz- és csatorna- és világító-vezeteket... Megteszi ezt minden számbajövő kis közület. Csak az államkormányzás — mindig az az összesítő értelmi államkormányzás — nem teszi meg. Ez az államkormányzás kérész életű politikai hangulatokra és rövid lélekzetű kormányokra, vagy pillanatnyi demagógokra hagyja az alkotmányfejlesztést. A mai parlamenti életben nincsen egy évtized sem a kormányok életideje, a politikai hangulatok szezonról-szezonra változnak, virágoznak, gyümölcsöznek, elrothadnak, a demagógok pedig, hiszen a demagógok nem a kormányzás erényeiből, de a kormányzás hibáiból élnek, és mégis. Kormány jön telve reformtervekkel. Jókkal vagy rosszakkal. Neki áll a meglevőnek, épít rajta, farag, vagy rombol. Akkor más kormány jön, más tervekkel, másutt épít, farag vagy rombol. Talán éppen az elődjével ellenkező helyeken... Kapkodás ez, huzavona, nem fejlesztés. Hogy jöjjön ki ebből harmonikusan összevágó alkotmányegész. Tornyok nőnek ki mielőtt a templom

mennyezete be volna boltozva és boltozatok épülnek még meg nem alapozott oszlopokra. Nem kell hozzá földrengés, egy jó vihar el-fújja az egészet. És ha nem fújja el, ugyan ki talál a jólét számára erős várat az ilyen hajlékban. Ha reformokat akarunk, ha harmonikus alkotmányt akarunk, ha viharálló hajlékot akarunk, nem szabad sem az alapokon, sem a tartó pillérekben, sem fedélgerendákon ötletszerű zseniáliskodással kontárkodnunk. Meg kell rajzolni, minden részletet átfogó gondossággal, a reform vonalait és az alapok kontrollálásán kezdeni a reformmunkát. Nem feldönteni a régi épületet és új hevenyészett szeleverdiséget hajtani fel a helyébe, hanem megerősíteni ami gyöngye, felemelni ami elmaradt, kiváltani ami korhadt. Rendszeresen, átgondoltan, következetesen, lépésről lépésre aládúcolva az átmenet árbocfáival a hiátusokat, időt hagyva a kellő ülepedésre, bekötöződésre, beszikkadásra, a cohaesio tömör kiformalására ... Ez a jogfolytonosság. A jólét zavartalansága az építés mellett, az alkotmány fejlesztése az alkotmány állandó működése mellett. Minden egyéb — legitim vagy illegitim kilengés...

Ott kezdtem el a szuverén akarat kiformalódásának a centrális /futását, amit alulnak szokás mondani. Nem értek, egyet ezzel a kifejezéssel, de nem bolygatom most. Szerintem az állameszmében nincsen alul-felül, az állameszmében csak egy összesség van és ennek az összességnek van centralizáló, ha úgy tetszik filtráló berendezése. Berendezés, amely mennél egységesebb, annál jobb. Amelynek a tökélyfogalma nem az alul-felül, hanem az egymásba-fogó teljes egység. Az egységnek pedig nincsen alsó és felső része. A szuverenitásnak sincsen. Ennyi fenntartással azonban maradjunk — átmenetképpen — az ismert kifejezésnél. Arról szóltam tehát, amit alulnak szokás mondani a választásról, — az akaratcentralizáció megindulásáról — aztán arról szóltam, amit ugyanígy középnek kellene nevezni, a parlamenti szűrőapparátusról, arról kell tehát most szólnom, ahol a centralizálódás befejezést nyer, ahol a sugáran megindult akarat a perifériákról összefut egy középpontban — az államfőről...

És itt — bocsánatot kérek, ha csalódást okozok — nem arról fogok beszélni, az államfő király legyen-e vagy elnök. A kérdésben az a fontos, hogy az egyéni jólét garanciáira alkotott állameszme szerint hogyan centralizálódjék a szuverén összesség akarata az államfőben. Ez a lényeg. Ha ezt a lényegét megállapítottuk, minden

reformnak módjában áll rájönni, hogy a konkrét berendezés, amelyet reformál, hogyan felel meg ennek a lényegnek.

Angliában — amelyet a parlamentarizmus és alkotmányosság őshonának szokás nevezni — a koronás gentleman, Franciaországban a cilinderes első bourgeois, a germán szellemben a szuverén, nálunk a legelső magyar ember, muzulmán világban a padisah és leninországban a mindenható elvtárs mindmegannyi külön foka a szuverén akarat centralizálódásának az államfőben, amint különfoka a centralizálódásnak az Egyesült-Államokban a President. Sokat megmondanak ezek a nevek, de sokat nem mondanak meg. Amit megmondanak ismeretes. Arról kell beszélni, amit nem mondanak meg. Amit elhallgattak vagy elrajzoltak a történelmi századok, hatalmi alul- és felülkerekedések, jogos és jogtalan emberi önzések. Arról kell beszélni, milyen előfeltételek mellett lesz az államfő egységes része az egésznek, hamisítatlan kifejezője a szuverén összességnek, erőteljes faktora nem ellensége az egyéni jólétnek...

Kétségtelenül csak akkor lehet az államfő mindez, ha — mindig feltételezve a politikai iskolázottsága választást és a helyesen összeállított parlamentet — az államfő, az összességnek a parlamenti szűrőn hozzá eljutott akaratanyagát veszi fel és felveszi magába. Az államfő állását úgy kell tehát beépíteni az alkotmányba, hogy ez az akarat eljuthasson és tényleg el is jusson hozzá. Ennyi világos.

Ami azonban még nem világos, az az, vajjon úgy kell-e beépíteni az államfő állását hogy más akarat ne is juthasson hozzá. Isko¹apéldája legyen-e az amen-t kimondó koronás gentlemannek, vagy egyenrangú cselekvője a szuverén összességi akarat kifejezésének ...

Azt szokás mondani, hogy az államfő reprezentálja — megjeleníti, megtestesíti — az államiséget, a szuverenitást és egyebet. Ez megint csak egy képlet, amely nem sokat mondott. Az államfő lényegét nem szükséges ilyen homályosan metafórázni, az államfő lényegét világosan, gyakorlatiasan kell felfogni és determinálni. Ismét nem egy mondatban, de úgy, hogy abból az államfői intézményhez fűződő követelmények felismerhetők legyenek.

Utalok itt arra, amit már ismételten kifejtettem, hogy az állam nem test, csak eszme. Fogalom. Az ember szellemi világának íi terméke, nem a természet, a fizikai világ terméke. Nem egy

ember szellemi világának a terméke, hanem egy sokaság szellemi világának a tovább öröklődő és mindennap élő és újra születő terméke. A sokaság akarátának, a mindennap újra élő terméke és a sokaság sokféle akarásának a terméke. Nem egyforma terméke tehát a sokféle akarásnak, hanem elütő, különféle, néha hajszálnyi, néha azonban diametrális különbségekben elütő terméke.

Hogy ez a sokféle akarás mint egy akarat, mint egységes; eszme, mehessen ki az eszmei világból a természetbe, a fizikai világba, össze kell futnia valahol egy végpontban, egy egyetlen emberben, aki azt kimondja és természeti tényre változtatja. E nélkül az egy ember nélkül az eszme csak mint szétfutó és szét húzó egyéni vagy csoportakaras jöhet ki a természetbe. És csak mint különböző, elütő, eltérő cselekvés válhatik tényé már akkor is, ha nem egy, hanem több, bárcsak két ember is van odaállítva erre a szerepre.

Alig szükséges felemlítenem, hogy ezen a szükségességen semmit sem változtathat az, királynak nevezik-e az illetőt vagy elnöknek, diktátornak vagy direktornak. Konzulnak vagy dózsenak. Padisahnak vagy mikádónak. Lord protektornak vagy rémuralmárnak. Azt mondhatnám egyszerűen, hogy többtagú direktorium,, konzulság stb. nem felel meg az államfogalom tökélyének, de mondhatok ennél többet is. Rámutathatok arra is, hogy még a direktoriumokban, a rémuralomban, a római és a napóleoni konzulságokban is végeredményben egy direktornak, egy konzulnak, egy rémuralmárnak a szerepe alakult ki, úgy hogy a döntő szót, elismerten vagy elismeretlenül ő mondotta ki. Az a szükségesség tehát, hogy egy ember legyen az, aki az állam, a szuverenitás eszméjét természeti tette váltja, a szellemi világból átviszi a fizikai világba,, gyakorlatilag minden államban érvényesül, csak éppen néhol eltitkoltak, elburkoltan, be nem vallottan érvénysül.

Az az ember, aki azért van odaállítva az államfogalom berendezéseiben, hogy az összesség kiformalódott akarátát az akarás szelleven világból a tények fizikai világába átvigye, az államfő. Államfő, legyen bár király vagy konzul. Az egység képviselője. Az egység kifejezője. Az egység szerve, közege, intézménye. A transzszubstanciáció alanya, amelyben faktummá válik a voluntas publica. Az összesség tettévé az összesség akarata és a szuverenitás akaratává az összesség tette.

Ezeknek a tiszta felismerése elég, nézetem szerint, annak az eldöntésére, hogy az államfőre tisztán az amen kimondása hagyas-sék-e rá, vagy effektív része legyen a szuverén akarat kiformálásában. Az államfő része az összességnek, részese tehát az összes-ség jogainak. Részesévé kell tehát tenni az összességi akarat ki-formálásának is. Ezt a kérdést a parlamenti kormányrendszer, a felelős kormány és az államfői szankció eszméjével meg is oldotta. A felelős kormány és az államfői szankció dacára, azonban vannak jelenségek, amelyek odamutatnak, hogy az összességi akarat végső kifejezése nem fedezte kellőleg az egyéni jólétet. Kétség merülhet fel *tehát* az iránt, hogy a parlamenti kormányrendszer mai formájában nincsen-e ezen a téren is valami elferdülés.

Csak a világháború eredményeit kell nézni és akkor az elferdülés kétsége eloszlik. A világháború balvégzetű eredményeinek első áldozatai az államfők voltak. Azok az államfők, akik a parlamenti kormányrendszer szerint felelőtlenek, akiknek a felelősségét a kabinetek viselik. Azok a kabinetek, amelyek a világháború folyama alatt jöttek-mentek, de akikkel szemben az egyszerű távo-záson kívül senki sem érvényesített semmi alkotmányos felelős-séget ...

Ez az egy tény elég. Le lehet vonni belőle azt a következtetést, hogy a felelős kormányok alkotmányos felelőssége mai formájában nem fedi kellőleg az államfőt. Ám nem is szükséges a világháborúig menni. Elég rámutatni arra, hogy a parlamenti kormányrendszer nem tudta megakadályozni azt, hogy államfő és az összesség többi részei a köztudatban ne mint két külön, többé kevésbé ellenséges vagy legalább ellentétes, egymást árgus szemmel ellenőrző tábor álljanak. A kormányfelelősség gondolatának helyes keresztülvitele mellett ennek nem volna helye. A kormányfelelősség helyes felépí-tése mellett úgy kellene tenni, hogy az ódiium az államfőt semmikép se érhesse. Nem szabad ennek egy-egy kormány lojalitásának vélet-lenére bízva lenni, ennek intézményesen kell biztosítva lenni... Az államfő az egység eszméjét fejezi ki, az egység eszméjét csak úgy fejezheti ki, ha az, amit az eszmék világából az összesség tettévé átvisz a valóságba, csakugyan az összesség egységes akarata.

A parlamenti rendszer taglalásának ezen a pontján látszik meg igazán, mekkora mérhetlen súly fekszik azon, hogy az állam-főhöz vezető retortákban tényleg az egyéni jólét feltételeivel telje-

sen tisztában levő akarat kristályosodjék ki. Hogy ne felbujtatott, kápráztatott tömeg fantazmagóriái, túltengő érdekkörök becsempészett vagy kierőszakolt fortélyosságai és ne hunyász vagy zsarnoki, hajlandóságú kormányok rövidlátó politikai fintái kerüljenek az államfő szankciója elé, hanem az összesség minden egyesének jólétével összehangolt olyan akaratkifejezések, amelyeket a retorták purifikációján keresztül hajtottan megnyugvással válthat az államfő tette...

Ha ez megvan, ha a politika megszűnt a pillanatnyi siker tudománya lenni, ha a politika a szervesen egymásraépítés művészetévé fog válni, akkor az államfői jogok kérdésére adott válasz oda fog egyszerűsödni, hogy az államfő szankciójának csak az ünnepélyes amen kimondására kell szorítkozni...

Ennek az útjait az előző fejtegetésekben vázoltam. A politikai iskolázás, annak alapján a választói nem jog, de képesség kidomborításának elve, a törvényhozói érettség szóhoz juttatása. Ezek azok a reformok, amelyek egyik részről lehetővé teszik, hogy az államfő érinthetlenségét a szankciója alá terjesztett akarat elfogadása ne kompromittálja. De csak egyrészről. Az összességnek arról a részéről, amelyet alattvalóknak szokás nevezni. A másik részről csak az erőteljes és effektív kormányfelelősség az, amely az államfői méltóságnak megfelelő garanciát adhat arra, hogy nem fognak az ő szankció-kötelességével visszaélni. Az államfő végre is egy ember. Amint kifejtettem, nem is lehet több ember. Akármilyen nagy ész, akármilyen munkaerő legyen, nem vizsgálhat tőről-hegyre mindent abban a rettenetes anyaghalmozban, amely az ő szankciója alá kerül. Az ő részvétele a szuverén akarat centrális kifejezésében a kormány által történik. Ez minden szempontból csak helyes. De mentől inkább helyes ez, annál szükségesebb az is, hogy azokat, akik az államfő akaratkifejezési jogosítványait gyakorolják, az államfő nevében tett cselekvéseikért olyan felelősség terhelje, amely alkalmas annak a biztosítására, hogy ezt a cselekvést igazi tudással, igazi meggyőződéssel és igazi önfeláldozással gyakorolják.

A más nevében cselekedni olyan magas ethikai obligó, amelyet az emberi önzés kilengéseivel szemben eléggé biztosítani alig is lehet. Vájjon ezzel az obligóval szemben, vájjon azokkal a károkkal szemben, amelyet tudatlanság, járatlanság, rosszhiszem nélkül is az egyéni jólétben okozhat, és amelyek ódiuma — nem rögtön,

de idők múltán, az államfőre hárul, — elég biztosíték-e az, hogy kisiklás esetén a kormány elhagyja a helyét. Vagy elégtétel-e az, hogy a kormányt — horribile dictu — parlamenti bíróság elé állítják ... Azoknak az egzisztenciáknak, akiket egy helytelenül kieszközölt államfői szankció alatt végrehajtott törvény a romlás sűrűgödrébe taszított, feltámadás-e az, ha a parlamenti bíróság egy minisztert lecsuk, vagy nem bánom, akár felakaszt. Ez a retorzió örök eső után köpönyegje. Erre nem szabad ráhagyni sem az államfőt, sem az egyéni jólétet. Ez az egyéni jólét gondolatának olyan kockáztatása, amely teljesen kijátssza és lejáratja az állameszmet, az államfőt, a tekintélyt és a kormányt is.

A megoldást nem a retorzióban kell keresni. A megoldást ott kell keresni, hogy a tudatlanság, könnyelműség, járatlanság, tapasztalatlanság, vérmesség, csökönyösség, az államfő helyett cselekvő kormányok működéséből kizárassék... A megoldást a kormányok meghívásánál kell keresni.

A mai parlamenti kormányrendszer szerint a kormányok meghívása liberálisan történik. Mentől alkotmányosabb az uralkodó, annál inkább aláveti magát a parlamenti pártviszonyoknak. Ennek az eredménye az, hogy olykor hosszú parlamenti gyakorlattal bíró, emeritált pártvezérek — nagyjából természetesen előzetes ellenzék — alakítják a kabinetet.

Ám az ügyek vitelét ellenzéki tenorból kritizálni, politikai gáncsot ildomosán vetni, kormányt ügyesen buktatni, egészen más mesterség, mint az ügyeket vinni. Egészen más mentalitás is. Ellenzéki helyről hangzatos és tetszetős követelményeket felállítani egészen könnyű, hangzatos és tetszetős követelményeket felelős helyről kielégíteni sokszor örülség, visszautasítani meg mindig odíózus. Aki az előbbire szokott rá, nehezen fogja vállalni az utóbbit, ha felelős helyre kerül... inkább enged a politikai következetesség és népszerűség csáberejének, mint az ódiumviselés keserű kilátásának vagy kilátástalanságának. Vagy megalkuszik...

Ez egyik sem az, amit egyéni jólét első munkásától, az államfő tekintélye alatt cselekvő, kabinetvezértől várni és kívánni kell és lehet. A kabinetvezértől azt kell és lehet várni és kívánni, hogy értse és ismerje az ügyeket. Tudást, tapasztalatot, gyakorlatot, belátást, a mindezek által megadott öntudatos higgadságot, bátorságot, rendíthetetlenséget. Olyan tulajdonságokat, amelyeket

a parlamenti gyakorlat sem ellenzéki, sem kormány oldalról egymagában nem adhat meg.

Nem beszélek én itt sem a tisztán parlamenti gyökerű, sem a tisztán hivatalnok kormány mellett. Olyan kormány mellett beszélek, amelyből ki iegyzen rekesztve az, aki még nem tett kellő kormányképességrői tanúságot... Egy községi jegyző nem lehet ma terméke a bizalom előlegezésnek, egy kabinetfő azonban, a ritkább eseteket kivéve, semmi egyéb, mint alanya a bizalomhitelnek... Azok az érdekek, amelyek egy kormánytag vállain nyugszanak, elég fontosak ahhoz, hogy kipróbált, tényleg kipróbált és a próbánál bevált vállakhoz ragaszkodjunk a hordozóiknál, még ha ezéért nagy reményekre jogosíóknak kissé vární kell is a bársonyszék után.

Tudom, hogy a mai közkeletű felfogással szemben állok és tudom azt is, hogy sokaknál, akik szembehelyezkedni nem, de igazat adni tudnak, egyelőre szokatlan eszméknek, helyeslésre is talállok, ha kimondom, hogy ellenére az eddig nagyratartott, angói eredetű és angol szívósságú gyakorlatnak, az egyéni jólét elve a kormányférfiaktól minősítettséget, igen magas minősítettséget kíván meg. A legmagasabb minősítettséget, nem pedig egyszerű pártnépszerűséget...

Természetesen nem holmi egyetemi katedra vagy más areopag előtt való vizsgatételről van szó. Ilyen feladatokra egyetlen vizsga az élet. Az eleven élet. Aki a kormányzás eleven életéneik nagy retortáin keresztíül nem tett még tanúságot arról, hogy képes vezetni az állam óriás motorát, annak én az állam kormánykerekéhez nem merném kiadni a hajtási igazolványt.

A gyakorlati megoldása az volna ennek, hogy azt a kört, amelyből az államfő a bizalmaletéteményeseit választja, nemcsak a parlamenti placetum, hanem az egyéni képesítettséget szempontjaival is meg kell kötni. Parlamenti gyakorlat, diplomáciai szolgálat és belső adminisztrációnális szolgálat volnának azok a kritériumok, amelyeket felállítanék. Természetesen nem úgy, hogy valaki, aki tiszteletbeli segédfogalmazó, vagy ad honores attasé volt valahol, avagy szerzett egy átfutó mandátumot, ezzel képesített volna. Az volna képesítve, aki a felsorolt közéleti minőségek mindegyikében tanúsította, hogy eredményes vezetésre képes. Eredményesre és vezetésre.

Ez volna a dolog egyik oldala. Ez ellenszere volna annak a könnyelmű emberi ambíciónak is, amely vállalkozni mer a legdíszebb feladatra is, éppen azért, mert nem ért hozzá. Mert vakon jár az örvények fölött, amelyekről tudomása nincs és amelyek közül, amint tudomást vesz róluk, egyszerűen távozni van módja.

A másik része pedig az volna a reformnak, hogy a kabinetek konstrukcióját kellene megváltoztatni. Többféle szempontból. Ma, ha új kabinet jön, az esetek többségében, felfordulást jelent a kormányzás nyugodt menetében. Új politikai elvek, új eljárási módok, új program, új emberek és főleg új tanoncévek... Az igazságügyi tárcát átveheti egy orvos, a közegészségügyet ügyvéd, a hadügyet egy antimilitarista, a kultuszt egy analfabéta, a parlament vezetését egy doktriner... Megindul rosszabb esetben a kísérletezés, jobbik esetben a tanonckodás, mindkét esetben a politizálás és egyik sem ér véget még, mikor a rezsim már véget ér...

Közhely, hogy mindez mennyire ártalmas. Nem közhely azonban az, hogy mindezen végre változtatni kell. A kormányzásnak újítások idejére éppen különösen biztosítani kell a lehető állandóságot és folytonosságot, az ügyeknek pedig biztosítani kell a szakszerűséget. Az utóbbit jó ötven percentre megoldhatná az a minősítettség, amelyről fentebb szóltam. Az előbbinek pedig ötven percentjét megoldaná az, ha a kabinetek felmentetnének attól a részből, amelyben gavadalós, de részből fészekfutó babonától, hogy a kabinetfővei az egész kormány otthagya a dolgot... Ez sokszor nagyon kellemetlen, sokszor nagyon kényelmes. A felelősség és tegyük hozzá, a komolyság szempontjából azonban egyáltalán nem épületes gesztus.

Pedig a kormányzásban csak a komolyság, tragikus komolyság és a felelősség, szankcióval bíró felelősség van helyén. A kormányfőnek — ha komoly legyen a dolog — nem szabad egyszerűen félbehagyni a megkezdett alkotást egy az élet nagy érdekei mellett eltörpülő szolidaritásos tüntetés kedvéért. A kormányfő valamelyik politikai lépése lehet elhibázott, lehet olyan, amely szükségessé teszi, hogy az állását otthagya, ez azonban nem ok arra, hogy cserben hagyja a megkezdett munkát az is, aki jó belügyrnek, kitűnő finanszternek bizonyult, vagy talán éppen — hiszen a kapacitások nem minden fán teremnek — ez idő szerint egyetlen Posszibilis külügyminisztere az országnak. És megfordítva is elég

elmozdítani a kereskedelmi minisztert, aki oldalba lőtte a kereskedelmet és elég felmenteni a kultuszárca vezetőjét, aki bakot lőtt, ha a miniszterelnök egyébként jól viszi a dolgát. Egy letört kardmarkolat miatt ki dobna földre valami kitűnő Albohacen-acélt.

Azt hiszem lesznek, akik a minisztertanácsra fognak hivatkozni. Megvallom, nem tudok lelkesedni a minisztertanácsokért. Aki szemtől szembe ismeri a dolgot tudja, hogy az a tanácskozás éppen a szakügyekben nemi sokat ér. Az, hogy a kabinet minden tagja éppen a szakügyekben, generális szakértő lehessen, legalább is nem valószínű. Az a szakférfiú, aki a tárca élén áll, vagy jól kidolgozta a javaslatát és akkor a többi nem szakférfiú, legjobban tesz még, ha egyszerűen elfogadja a propozíciót, vagy rosszul dolgozta ki és akkor a szakkollegával szemben aligha állhatják a vitát, a nem szakkollegák. Agyon fogja őket győzni, a szolidaritás, kollegialitás, auktoritás, reciprocitás és egyetemlegesen felelőssé lesznek olyanért, amihez fejbólintással is alig hogy járultak. Nyert ezzel az a javaslat . . . Nyert az államfő vagy az ország. Legfeljebb azt, hogy a rossz javaslat még nagyobb hitellel lép a közönség jóhiszemű részének bizalma elé... Ha azonban a bizalmat nem érdemelte, vékony vigasz, hogy az ország a mondjuk hibás belügyi javaslatért tetejébe a belügyi hátránynak elveszti a jól bedolgozott, a külföldön erős gyökérrel bíró külügyminiszterét . . .

A mai rendszernél az egyéni felelősség* ereje 19 illúzióvá válik. Ha az egész kormány teszi magáévá a javaslatot, ez még nem garancia, csak egy erkölcsi prés, amlyet az a szakminiszter a kormánytámogató pártra gyakorol. És könnyebben vállalkozik olyan felelősséget viselni, amelyet a kormány és egész párt oszt meg vele, mint olyat, amelyből ő egymaga kerül szegény- vagy vádlottpadra ... A megosztott felelősség lehet fele felelősség, de nem lehet egyéni felelősség . . . A megosztott felelősség többékevésbé tömeg felelősség . . .

A gondolat a reformnak ennél a részénél is az, — ami a kormányzás minden mozzanatában vezérgondolat, — hogy az életben a retorziónál többet ér a megelőzés. Nem bitófával lehet fokozni a kormánynak az államfőt fedezni hivatott felelősségét, hanem azzal, amivel — mint elől mondtam — a választók és parlament felelősségét is fokozni lehet, azzal, hogy az ügyeknek az államfő nevében és rovására történő vezetéséből ki kell zárni azokat, akik

a vezetésre való alkalmatlanságuknak tanújelét adták egyszer és a vezetést csak olyanok kezébe szabad adni, akik viszont tanújelét adták legalább, hogy értik a vezetést. Amint az operáló kést vétek annak a kezébe adni, aki nem hajtott még végre felügyelet és ellenőrzés mellett sikeres operációt, amint nem szokás a hangverseny-dobogóra állítani olyat, aki nem érti a vonókezelést, még százszor kevésbé szabad az uralkodói jogar suhogtatását megengedni annak, aki még nem tapasztalta ki, hogy ez a jogar háromélű pallos és visszafelé sülő fegyver is, ha nem úgy kezelték, hogy jólétet arasson és békét vessen.

Azt fogják talán a szememre vetni, hogy hisz ez mind nem az államfő és nem a szuverén akarat kifejezésére, hanem a végrehajtó (adminisztratív) hatalom kérdéskomplexumára tartozik. Nincs is kifogásom ellene, hogy ez a doktriner katedrákon egyelőre így tárgyalassék. Nem tudományt akarok felforgatni, hanem a gyakorlati élet számára írni és aki látja azt, hogy a legisláció és adminisztráció az államfő személyében centralizálódik, — aki látja azt, hogy az államfő személyében centripetált közerő az, ami az államfő személyéből az állam legtávolabbi részére megint szerte sugárzik, — az meg fog érteni és nem fogja másképp láthatni mint úgy, hogy semmi sem tartozik olyan lényegesen az államfőre mint az, hogy a személyéből kisugárzó közerőt az állam legtávolabbi szférájában bár, hogyan alkalmazzák. És akkor még egy kérdésre kell kitérnem itt, amely azt hiszem súlyos gravamen gyanánt fog felpanaszoltatni a felfogásom ellen.

Azt fogják mondani hogy az a minősítettség, amelyet kívánnok, kizár sok foglalkozást a kormányképességből. Kizárja a nagy orvosi, ügyvédi, mérnöki, írói és nem tudom művészi, feltalálói kapacitásokat. Épen a zseniket zárják ki . . .

Nos hát igen . . . Kizárja éppen úgy, ahogyan kizárja az egyetemi fakultás, ahogyan ki kell, vagy ki kellene zárnia az egyetemi fakultásnak a legzseniálisabb miniszterelnököt a sebészeti klinikáról, a La Manche-csatorna aláírásából, a férjgyilkos asszony védelméből, ahogyan kizárja az írói, művészt, feltalálót, az egyetemi prelegálásból, az egyházi szószékről, még a kisdéd-óvásból is. A kormányzás éppen olyan, önmagában is tudomány, mesterség vagy művészet, mint minden más művészet, mesterség vagy tudomány, csak éppen azzal a súlyosbító körülménnyel, hogy

míg az orvostanár, ügyvéd, mérnök stb. hozzá nem értéséből, ha nem akarom, hát nem kérek, az ország kormányzó kontárságából kapok, ha akár hogy is nem akarok . . .

Valami sajtáságos színvaksággal közéleti liberális haladásnak, vagy éppen vívmánynak szokás nézni azt, hogy a kormányzás legfőbb állásait — éppen a legfőbb állásait — elnyerheti akárki. Oda formális kvalifikáció nem kell. Miniszter lehet, aki nem lehet szolgabíró, és kabinetfő lehet, aki nem lehet vasúti mozdonyvezető. Szerintem ez nem liberalizmus, ez nem vívmány, ez nem haladás, ez legsötétebb hűbérkori maradvány, hosszúéletű, csodálatosan szívós életű maradvány. Akkor, a kegyencek és metreszek idején volt elég ahhoz, hogy valaki az uralkodó helyett uralkodhasson az a képesség, hogy valaki úr volt vagy kalandor... Ma a felelős kormányrendszer idején, ideje annak is, hogy felelőssé olyat tegyünk, aki felelős is lehet valamiért, ne pedig ártalmas, vagy éppen ártatlan tudatlanokat fejezzünk le a saját rossz berendezéseinkért...

Első tekintetre nehéznek látszik elképzelni a kabinetet úgy, hogy ne álljon fönn az egyetemleges lemondási kötelezettség. Együtt nőtt a parlamenti kormányrendszerrel ez a fogalom és a hátunkon cipeljük, mint Herkules a tinóvá nőtt borjút... Ma sem tudja azonban senki, minek cipelte a hegyre Herkules a tinót és éppen úgy nagyon kevésbé tudjuk azt is, mit érünk vele, ha a kabinet szolidárisán távozik. Hiszen ha távozik, a szolidaritására már nincsen szükség és ameddig nem távozott, addig szolidárisnak kell maradnia a politika elvei, nem pedig az együtt távozás kedvéért. Ha pedig nem volt szolidáris az elveiben, akkor minek a távozási egység.

Nos hát hallom azt az észrevételt, hogy a kabinet minden tagja külön politikát fog csinálni, ha nincs meg a politikai egység. Valószínű, sőt bizonyos arra az esetre, ha a kabinetfő politikájával egyet nem ért. De hát jobban egyet fog-e érteni vele vájjon azáltal, hogy a közös bukás Damokles-kardja függ a feje fölött. Vagy inkább csak saját jobb meggyőződése ellenére is hanyatt-homlok támogatni fogja a rossz politikában is a kabinetfőt, vagy jobb meggyőződését követi és kilép a kabinetből, vagy megbuktatni igyekszik a kabinetben belül a kabinetfőt.

Szerintem az első a legrosszabb eset valamennyi közül, az, ha jobb meggyőződése ellenére is ott marad, és a közélet szempontjára

ból nem a legrosszabb az, ha megbuktatni igyekeznek a kabinetfőt. A közélet nem lovagi torna, a közéletben egyetlen nemes gesztus van, a törhetlen küzdelem, a jól meggondolt, kristályosra tanulmányozott és minden vonatkozásukban kidolgozott és kiépített elvekért. Nem felkapott, beszajkózott, nem tradicionális, nem öröklött, nem önzéssugaUta elvekért, hanem azért, ami komoly, önzetlen elmerülés, stúdium és gyakorlati kipróbálás eredménye, felismert igazságokért. Az ilyen igazságokért való harcban nem lehet szempont az, kitartani a kabinetfővel azért, mert ő tett miniszterré, az ilyen igazságokért való harcban csak az lehet szempont, dolgozni az igazságért tovább, akkor is, ha kidőlt a kabinetfő. Az ilyen igazságokért való harcban első ellenséggé válik éppen az a kabinetfő, aki félretette azt az igazságot, vagy rosszul követte annak az igazságnak az útját, vagy csak elfoglalja is az igazságnak első bajnoki helyét, a nélkül, hogy annak az igazságnak első bajnoki helyére a leghivatottabb volna.

Van ebben az együttes távozásban sok minden. Ellenzéki aspirációk számára az en bloc buktatási könnyebbség. Autokratikus államfői aspirációk számára az en bloc szabadulási könnyebbség. Parlamenti többségek számára az en bloc avancement könnyebbség. Kabinetek számára a körömrre égő felelősség alól való szabadulási könnyebbség. Van aztán valami palotaforradalomízű cserbenhagyási tüntetésszín az államfő ellen és mindenekfölött van valarr.i kiváltságízű felmentési könnyedség a vezető állásokban.

Sok minden van, csak felelősségviselés nincs... Mert mit hagyott az a távozó. A munkát. A címet, társadalmi pozíciót, esetleg kivételes nyugdíjat és a jövő reményeit magával viszi... csak a terhertől szabadul, főleg ha, ami nem is nehéz mesterség, politikailag ügyesen bukik ...

Ám lehet még a dolognak egy veszedelmes kinövése is. A kabinetfői diktatúra és a miniszteri szervilizmus. A kabinetben belül megszűnhetnek a szakmeggyőződések. A kabinetfő szemöldrandulása jogarrá válhatik. És mindennek az ódiuma az államfőre esik...

Ha sikerült ezekkel kimutatnom azt, hogy a mai parlamenti kormányrendszerben a kormány felelőssége csak formailag fedezi az államfőt és sehogy sem fedezi az állameszmének az egyéni jólétre irányuló követelményeit, akkor úgy hiszem, rámutattam arra, hogy az államfő szankciója alá valóban csak egészen centralizáló-

dott alakjában szabad odabocsátani az összességi akaratot és azt hiszem, rámutattam ezzel arra is, hogy az államfőhöz fűződő egyéni jóléti vonatkozásoknak egyáltalán nem érdeke a mostani divatozó rövid lejáratú kormányok. Komoly programok végrehajtására egy-két év nem idő és félbenhagyott programok nem kormányzás. A kormányzás egy bizonyos állandósága nélkül nem fejleszthetők fel következetesen sem élet-, vagyon-, lélek-, becsület-, sem munkaszabadság az egyéni jólétig... Penelope-munka a rövid lejáratú kormányok. Amit az egyik megszöött, a másik ha fel nem bontja, összebogozza...

A kormányzás állandóságának biztosítására két eszközt már fentebb fejtegettem. A kormányférfiak egyéni képesítettsége és a kormányférfiak egyéni felelőssége... A harmadik egy sorrend változtatás volna a legislációban.

A legislációban a helyzet ma az, hogy az államfővel a kormány előzetesen elfogadta egy törvénytervezeti eszmét, akkor megcsinálja a konkrét javaslatot, azt keresztülhajtja a házakon és akkor szankcionáltatja az államfővel. Ha ezekből a mozzanatokból valamelyik nem sikerül, a kormány megy. Ha mindegyik sikerül, a dologból törvény lesz.

Nos, ha ez a törvény jó törvény, a kormány belefog a végrehajtásába. Ha azonban egy törvény végrehajtása nemcsak annyit jelent, hogy ennyi meg ennyi adót kivetek és behajtok és talán elköltök, hanem azt is jelenti, hogy gondoskodom arról, hogy azt az adót meg is bírják az adóalanyok, hogy annak az adónak a kitermelésére megedződjenek a régi és megérlelődjenek, megnyíljanak az új nemzetgazdasági erőforrások, hogy ahhoz az adóhoz hozzáidomuljon az egész közélet, akkor ez az egy kormányzati cselekvés már megkívánja, hogy az a kormány, amely felelős érte, ne hagyja el nyomtalanul a helyét csak azért, mert közben egy más törvénytervezethez nem sikerült elnyerni az előzetes hozzájárulást, vagy valamelyik más legiszlatorius mozzanatot.

Az ilyen kormány megbukott dacára annak, hogy egy jó törvényt hozott és azért bukna meg, mert valamit még csak javasolt, ami talán jó is volt, de valahol nem tetszett.

Ám, ha ez a keresztülhajtott törvény rossz volt, akkor is az a csodálatos eset állhat be, hogy egy másik javaslatnál bukik a kormány nem azért, ami rossz törvényt már hozott és végrehajtott,

hanem azért, mert akart valamit, ami talán éppen azért nem tetszett valahol, mert jó volt.

Ennek a ferdeségnek számos variánsát lehetne felállítani, ám nem érdemes. Elég ennyi is ahhoz, hogy a ferdeség szembeszökő legyen. Kormány, amely nem azért bukik amit tett, hanem azért, amit csak tervezett. És kormány, amely azért amit tett, amivel már tényleg nagy, talán helyrehozhatatlan kárt okozott, mindössze megbukott, ha megbukott. Elment, de rossz törvényt és ódiomot az állameszme és az államfő nyakában hagyott.

Részemről itt a centralizációnak egy csomósodását látom. A szuverén akarat kiformalásában itt egy sorrendi gabalyodás van. A törvénykezdeményezés és a törvényszentesítés joga van összegabalyítva abban, hogy a kormány, mikor az államfő egyetértésével kezdeményez, prejudikál a szankciónak. Az államfő csak bizonyos tekintélycsorbulással tagadhatja meg a szentesítést attól, amit a kormány az ő hozzájárulásával kezdeményez. És a kormány tekintélyének teljes lecsorbítása nélkül nem javasolhatja az államfő előtt a szentesítés megtagadását attól a törvénytől, amelyet a törvényhozás egyéb retortáin keresztülhajtott.

Ám, eltekintve a tekintély csorbulásától, ez a helyzet valami falra borsót vitává teszi a parlamenti eszmeharcot ... A kormány, ha előzetes hozzájárulást kapott, el van szánva, hogy ha a többsége futja, keresztülhajszolja a törvényjavaslatot... Legfeljebb azok a bizonyos zavarcsináló stiláris módosítások és hasonlók jönnek ki a dologból. Az ellenzék is, amely előre tudja az eredményt, a népszerűség üres görögtüzevel opponál akkor is, ha másként jónak is tudja befelé a dolgot. Azok a bizonyos olcsó babérok... Mindenképen szerencsétlen konstelláció.

Minek ilyen körülmények között a nagy parlamenti csatározás. A csata a pártok arányában előre el van döntve, és bizonyos gyakorlati filozófia nyilatkozik meg azoknál a törvényhozóknál, akik csak a szavazáshoz jönnek. Hiszen közben nem azért a szakjavaslatért folyik a küzdelem, az a szakjavaslat csak egy apropos, hogy kormány és ellenzéki primipilusok összemérjék a fintáikat az általános politikai hatalomért.

Ezt a csomósodási tehát széjjel kell bolygatni. A törvénykezdeményezés jogát elől senkitől se tagadtuk meg. Nem tagadhatjuk meg sem az államfőtől, sem a kormánytól. De ne centralizáljuk

a parlament átugrásával a dolgot. Élje ki a szerepét a parlamenti retorta. Vitassa az államfő kezdeményezését olyankor még, a mikor azt nem öli még meg a szentesítés előárnyéka.

Ez a felelős kormányeszmének olyan kicsiszolása után, amelyet fentebb leírtam, lehetséges lesz. Az illetékes szakminiszter kieszközli az előzetes jóváhagyást, — nem bizonyos javaslatához — de csak ahhoz, hogy bizonyos javaslatot parlamenti tárgyalásra előterjeszthessen. A hozzájárulás csak abban a restringált értelemben adassék, hogy az — elvi állásfoglalás nélkül — tisztán az előterjesztésre szól. A hozzájárulás meg vagy meg nem adása szerint mehet, vagy maradhat a kérdést felvető miniszter.

Abban az esetben, ha a hozzájárulást elnyerte, kormányösszességi állásfoglalás nélkül vigye azt a parlamentbe az egyes miniszter és vegye azt a parlament tárgyalás alá, az összkormány állásfoglalása nélkül és ezzel természetesen összkormányi hatalmi nyomás nélkül.

Ilyen az összkormány és az államfő szankcionálási jogának előzetes védelme nélkül megvitatás alá bocsátott javaslatok felett szabadon fejlődhet tehetség és tudomány és szellem és tapasztalat eszmei küzdelme. A legjobb koponyáknak nem lesz szükséges hallgatni a pártfegyelem szordinója alatt. Sem frondörkőkés, sem vak kormánybuktatási szenvedély nem jut szerephez. Tárgyilagos maradhat mind a kettő, hiszen ha a javaslat elbukik is, a kormány és rezsimje azért nem bukott meg. Csak, az illető egyes miniszter az, aki az eredményhez képest ismét, saját elbírálása szerint, mehet vagy maradhat...

Ekkor, a parlamenti eszmeharc lezajlása után, annak eredményeit a kormányzás javára hasznosítva vegye elő a javaslatot az összkormány. Az összkormány elmondhatja ekkor, hogy képviselőiben meghallgatta az egész országot és hogy képviselőiben az egész ország hozzászólhatott a javaslatához. Az összesség akaratkifejezése koncentrált alakban fekszik a döntése előtt és kötetlen kézzel foglalhat állást abban a kérdésben, vájjon az államfő előtt javasolni: fogja-e vagy sem a szankciót. A szuverén akarat így és csak így centralizálódik zavartalanul a végső pont felé, a törvényekbe efemer politika helyett belejön — az átfogó értékű önzetlenség. A kormány és az államfő rettenetes nehéz feladata két emberséges fázisra

oszlík — a tervező kormánynek módjában van a hatások előízával apellálni a döntő kormányhoz...

Egy csekély sorrendi változás és mennyi különbség. A mai parlamenti visszasságoknak milyen komplexuma eltűnik... Megszűnnék az a labilis bizalomelőlegezési és bizalommegtagadási rendszer, amely ma a kabinetek sorsa felett dönt. Megszűnnék az az oktroyálási rendszer, amely ma a törvényjavaslatok sorsa felett dönt. Megszűnnék az az ódiúmatfenési rendszer, amely ma az államfők jövőjét tovább árnyékolja, mikor rég letűntek a felelős kabinetek. És megszűnnék az a parlamenti omnipot'encia, amely ma nem az egységesezés, hanem a szertehúzás kiváltságos közegé teszi a parlamentet.

Várom természetesen, hogy éppen ebből az utolsó szempontból fogják támadni az eszmét. A parlament úgynevezett szuverenitását fogják féltetni tőle... Azt, hogy a kormány fogja majd újrabírálni azt, amit a parlament már elfogadott vagy el nem fogadott.

Nos tévedni fognak.

Külön szuverenitása a parlamentnek éppen úgy nincs, amint külön szuverenitása nincs az államfőnek. Mind a kettő a szuverén tehetőség (pouvoir) kialakulásának egy-egy orgánuma, orgánuma az összesség szuverén akarat¹ centralizálódásnak... Az egyik retorika, amelyen az atomokból toborzódott akaratmassza keresztül szűrődik, a másik retorta, amelyben az akarateszméből természeti tetté tömörül. Annak a kormánynek, amely tetté tömöríteni van hivatva az akarateszmét, jogának, sőt kötelességének kell lenni, a legmeggondoltabban, érvek és ellenérvek, hatások és ellenhatások pontos ismeretében dönteni a fölött, vájjon vállalja-e, vagy nem vállalja, hogy tetté tömörítse azt az akaratot... Nem felülbírálásról van szó, hanem felelősségről. A mai parlamenti kormányrendszerben sok a gáncsvetés. Felelőtlennek részéről felelősökkel szemben. Aminek a közvetlen következménye, hogy a mai parlamenti kormányrendszerben sok a fel sem vevés felelősök részéről a gáncsvetők és a nem gáncsvetőkkel szemben is...

Az államfő az összesség szuverenitásának az a szeive, — mondtam az előzőkben, — amelyben az egységessé centralizálódott összességi-akarat természeti tetté alakul át...

Az államfőnél tehát a szuverén tehetőség másik alkotó ele-

mére, a közérőre tér át az állameszme berendezései fölött való áttekintés...

Világos, hogy a közérő éppen úgy, mint az összességi akarat, az egyén-atomokból tevődik össze. A közérő sem egyéb tehát, mint az egyéni erők centralizációja... Az állam fogalmában azonban — és ebben különbözik az állam fogalma minden más közület fogalmától — az állam fogalmában a közérő már nem az egyes egyénből kiindulva áll össze és működik, hanem a centralizálódott összességi akaratból. Az államban már a szuverén összességi akarat teremti meg a közérőt és ez éppen a logikája az államfői gondolatnak. A szuverén összességi akarat azért állít fel államfőt, hogy legyen közege, amely a közérőt a centralizálódott összességi akaratnak megfelelő cselekvésre indítja ... Az akaratot tettere váltja ...

Világos és kétségtelen is, hogy a közérő egységére nézve ugyanazok állanak, ami az akarat egységére nézve az előző fejezetben lett elmondva. Amit azonban a közérőnél külön jelleg gyanánt kell hangsúlyozni, az az, hogy a közérő túlnyomó részében nem az izomerő, a kényszerítés, hanem a lelki erő, az engedelmesség ...

Ezzel a fogalommal eljutottam minden állameszme mély pontjához. Az engedelmesség, az alkalmazkodás, az összesség akaratához adja a szuverenitásnak az átütő erőt, az államnak a nagyságot, az egyénnek a szabadságot, egyenlőséget, jólétet. Csak az az ország lehet hatalmas, csak ott lehet elérni az egyéni jólét feltételeit, csak ott lehet megszerezni azt a tehetőséget, amelyet szuverenitásnak nevezünk, ahol az állampolgárok eljutottak ahhoz az öntudatos fokához az engedelmességnek, amelyet felsőbb hatványában áldozatkészségnek és legszebb hatványában hazaszeretetnek nevezünk. Nem a nagy és hangzatos szavak, még csak nem is a nagy gesztusok, hanem az összesség okosan centralizált akaratához való öntudatos alkalmazkodás a hazaszeretet. Kiemelem, hogy az összesség okosan centralizált áldozatához való és az öntudatos alkalmazkodás. Nem a vak, a szolgálai, a kényszerítő szabályok által kipréselt alkalmazkodás, hanem az öntudatos alkalmazkodás a cél és ok ismeretében való önkénytes, nyílt szemű, nyílt eszű, megkerülés nélkül való jóhiszemű alkalmazkodás. És nem az összesség decentralizáltan kószáló, kilobbanó vagy kirobbanó akaratcsóváihoz való alkalmazkodás, hanem az összességnek az egyéni jólét és

állameszme retortáin átszűrt, jogosulatlan önzésektől fertőtlenített, koncentrikusan egységessé vált akaratához való alkalmazkodás.

Elég erre a gondolatra rámutatni, az igazságát fejtegetni alig szükséges. Nem lehet annyi mogyorófapálcát vágni, nem lehet annyi börtönt építeni, nem lehet annyi golyót önteni, kötelet sodorni és fegyőrt, csendőrt, rendőrt felfegyverezni, ami elég legyen ahhoz, hogy minden egyest rászorítson a közösségi akarat betartására, — mindenütt és az élet minden pillanatában, — ha az öntudatos áldozatkész engedelmesség nincsen meg. Ökölerővel lehet pillanatnyilag kartácstűznek nekihajtani tömegeket, de nem lehet alkotni államot. Nem lehet alkotni vele államot még akkor sem, ha valami misztikus félelem szerzett is vak engedelmisséget annak az Ökölnek... Államot maradandót fejlődőt, hatalmasat csak azzal lehet alkotni, ha az összesség tudja, hogy akar alkotni államot, hogy miért akar alkotni államot és hogy akar engedelmeskedni az államnak, akar áldozatot hozni az államnak. Akar önfegyelmet, önuralmat gyakorolni az államért. Akar korlátozásokat elviselni az államért...

Ez az önzetlenségnek az a momentuma, amelyről könyvem legelején mondtam, hogy az önzés államalkotó ereje után ez az államfenntartó erő... Ez az a momentum, amelyért mondtam, hogy az államkormányzás pszichológiai működés. És ez az a momentum, amelyről még nem mondtam el, hogy részemről ennek a momentumnak az alapján a közérő centralizálásának legfontosabb közigazgatási ágát nem a hadügyben, hanem abban látom, amit rövid szóval kultusztárcának nevezünk...

Azt fogják mondani talán, nem új gondolat. I. Vilmos, I. Bismarck, I. Moltke néptanítókkal csinálták meg Sedant. Igazat fogok adni azoknak, akik ezt mondják, vallom, hogy az állameszmében nincsen is új gondolat, az állameszmében minden gondolat megvan, régi, csak az állameszmében sok régi, meglevő gondolat el van felejtve, el van hanyagolva, félre van tolvá, ki van forgatva, vagy nincsen kimerítve, kifejlesztve, megvalósítva. II. Vilmos, II. Moltke és II. Bismarck már nem csinálták meg a néptanítókkal sem a marne-i csatát, I. Poincaré, I. Clemenceau, I. Georges Lloyd pedig néptanítók nélkül csinálták meg Trianont és Versailles-t... Lenin is néptanítók nélkül csinálta Moszkvát és China is néptanítók nélkül

csinálja most Sanghait és Isten tudhatja csak ... Indiát, Egyiptomot, Sudánt...

Az iskolamester tehát nem új gondolat, a kultusztárca azonban ki nem merített, ki nem fejlesztett elhanyagolt gondolat. Az abc iskolajárásig régen eljutott minden számbavehető kormányzás, az engedelmisség iskolájának abc-jétől, azonban eltávolodott még a közbeszédszerűleg fegyelmezett angol is ... Moszkvában az állampolgári engedetlenségnek szerveztek iskolát...

Azt jelenti mindez, hogy a kultusztárca alatt nem szabad a gyerek ábécét érteni. Van az államéletnek olyan ábécéje, amelyben csak az egyéni jólét mondja ki az x-et. Ezt az ábécét kell a kultusz tárgyává tenni. Ezen az ábécén kell keresztül vinni az állampolgárt nem iskolázási bírságokkal!, hanem iskolázási lehetőségekkel és a lehetőségek kihasználásának elmulasztásához fűződő hátrányokkal ...

Nem a politikai iskolázás reformgondolatára akarok itt visszatérni. Az egy óriási tényezője az egésznek arról, amennyit a terem enged, beszéltem már elől. Itt arról akarok közelebb szólni, amit az állampolgári engedelmisség továbbfejlesztésének nevezhetnék ...

Ezt a műveletet nem a kisgyermeknél, hanem a szülőknél kell kezdeni. A családnál, a szegénynél éppen úgy, mint a gazdag-mák Rég közhely, hogy mit használ a két óra iskola, ha az eredményt a kétszer tíz óra család lerontja. Igaz közhely, áll a szegélyre és gazdagra és mégis közhellyé válhatott és senki eddig nem tett róla...

Próbáljunk a veséjébe nézni.

Három nagy örökletes ellensége van a családnak. Az alkoholizmus, az erotikum és a szórakozás szenvedélye. Amilyen emberien emberi dolog mind a három, éppen olyan kártevő a szenvedélyfokon. A kártevéséből eleget látott és eleget is beszélt mindenki, eleget látott és eleget beszélt arról is mindenki, hogy itt még máglyákkal sem tudott célt érni sem állam, sem társadalom. A történelem meggyőzhet mindenkit, hogy se represszáliákkai, sem tilalmakkal nem lehet megfékezni.

A történelem azonban arról is meggyőzhet mindenkit, hogy kultúrával és csakis kultúrával lehet ellene küzdeni. Kultúrával le lehet fokozni, le lehet fokozni egészen odáig, ahol a kultúrának is

szüksége van rájuk. A spártaiak, az első rómaiak, az első keresztények, a Tankrédok kora nem voltak sem paráznák, sem alkoholisták, sem tánc-, mozi, kávéház- vagy színházdühösek... ezeknek az új kultúráknak mindegyike lakomázásba, szerelembe, mulatozásba esztétikát hozott az emberiségnek.

Mihelyt azonban a lakomázás, szerelem, szórakozás esztétikus kultúráját, a dőzsölés, a meztelenség és érzékinger kultuszává tengették túl, alkoholisták, erotikusok és sybariták lettek és dekadensek lettek és elpusztultak,... Ez volt az egyik oldal, a másik oldal meg az volt, hogy mihelyt a Savanarolák, Kálvinok, Knox Jakabok fűlig felöltöztették, rokka és guzsaly mellé vártoronyba csukták az asszonyt, szurokba főzték a táncot és a mosolyt, megjött rá a bájos, de erotikus, grációzan perverz rokokó... És megjött azóta a nem bájos, de erotikus, nem rokokó, de perverz ma is. Ahol a gyermeket nurse-ök szerelmi találkái és vadházasságok italos házassági háromszögei nevelik ...

Ez az a helyzet, amelynek abc-jét a szülőknél kell kezdeni. A szülőkön kell kezdeni azt; — a családon, — hogy ne fusson az alkohol, erotikum és a szórakozás után és ne fusson az alkohol, erotikum), szórakozás kedvéért az anyagiak után és az anyagiak után való útjában, — mert hisz menni, nem futni szükséges az anyagiak után is, — az anyagiak útjában ne törjön ki 'az egyéni jólétnek az állameszme által felállított korlátain.

A feladatnak egy oroszlánrészét ellátja ezen a téren az Egyház. A vallás. Ellát belőle annyit, amennyit elláthat. Ezzel is úgy van azonban, amint az iskoláról mondtuk egy-két óra vallás, mit tehet huszonkét óra csábítás és vágy mellett. A huszonkét óra alatt is valami hatás alatt kell tartani az embert, ha fejleszteni akarjuk azt a közösségi öntudatos engedelmisséget, amelyről mondtuk, hogy az adja az állameszmének az átütő közérőt.

Ennek a huszonnégy órának a betöltése, államfejlesztő és fenntartó atmoszférával, az én értelmemben veil kultusztárca, az a kultusztárca, amelyet fontosabbnak tartok a hadügynél és amelynek minden más tárca csak segítőtársa. Az a kultusztárca, amelynek fel kell emelkedni a reformnak erre a magasára, ha azt akarja a kormányzás, hogy a munkája ne legyen víz a danaidák feneketlen hordójába...

Nem arra gondolok természetesen, hogy a kultusztárca

monstre kurzusokat rendezzen felnőtt családok és szülők továbboktatására. A kultúrának azokra a nagy hatótényezőire gondolok, amelyeknek összességét úgy hívjuk, hogy társadalmi élet. A művészetekre és a sportokra.

És itt rámutatok egy sajátosságra. Sajátságos, de úgy van. a kormányzás, amely végre is egy nagy darab társadalomnak az igazgatását jelenti, felosztott a magát társadalomra és államra. Úgynevezett pénzügyi szempontokból a kormányzásnak sok olyan teendőjét, amelyet nemcsak az állameszme, de az államérdek is megkíván, egyszerűen a társadalomra hárította. Hányszor és hányszor hallottuk legfeljebb helyekről: ez nem állami feladat. Végezze el a társadalom.

Törpén szűk felfogás. Mintha egy óceánjáró, amely a társadalom szüntelenül mozgó, gyakran háborgó, gyakran felviharzó tengerén szilárd földtől szilárd földig akar előrejutni a habok fodrozódására, a szelek járására, tengermélységekre és zátonyokra, jó időre és vihar évadra, egyszerűen azt mondaná, ez nem az én dolgom. Ez a tenger dolga. Végezze el a tenger.

Hát hiszen elvégzi a tenger. Éppen az a baj, hogy elvégzi feltarthatatlanul, változtathatatlanul. De éppen azért, mert a fodrozódásait, hánykódásait, viharait, golfáramlásait és zátonyait feltarthatatlanul és változtathatatlanul végzi el a társadalomtenger, kell a hajót úgy építeni, vezetni és tökéletesíteni, hogy számoljon alkotás és kormányzás a tenger minden emberileg előrelátható eseteivel ...

Nem tudom a társadalomnak olyan mozdulatát, amely ne érdekelné az államot. Ma, amikor nem túrik az utolsó falusi telepen, hogy bárki a telep közepére ontson miazmákkal itatott, bomlasztó szennyeket, nem szabad túrni százszorosan azt sem, hogy bárki a társadalmi élet szellemcentrumába öntse a lelki miazmáit. És ma, amikor a család közepéből kórházba szállítjuk a ragályos beteget, százszorosan bele kell nyúlni a családi életbe akkor is, ha ott lelki pestis-bubo csirái tenyésznek... Természetesen, amint ma már nem vagyunk azok a kongónégerék, akik rendőrfüstéllyal kezelik a testi betegeiket, éppen úgy nem kongórendőr-füstéllyal kell kezelni a lelki pestiseseket, hanem legalább most” már — a testi élet higiéniája után — hozzá kell látnunk, hogy elkezdjük végre a szellem és lélek higiéniáját... Állami érdek ez és államfeladat, telivér és

tizenhatkarátos. Mentől őszintébben keressük a sajtószabadságot, mentől nagyobbra tartjuk a szellemi termelés bátor szárnyalását, annál jobban kell vigyáznunk arra, hogy se sajtószabadsággal, se szellemi termeléssel ne rontsuk le az egyéni jólétnek azt az alap-tételét, hogy senki se sérthesse másnak a lelki épségét...

Az emberiségre óriási hatalma van betűnek és képnek és annak, amit ez a kettő kifejez és képvisel, vagy pótol, szónak és testnek... Rosszat és jót egyformán tehet ez a hatalom. Nagy generátora lehet az egyéni, jólétnek és az egyéni nyomornak. Az állam-eszmének, amely egyetlen szuverén öre az egyéni jólétnek, lényegéből eredő kötelessége, hogy a jó határán tartsa ezt a kétélű hátaimat...

Ám ha ez így van, akkor elsőrendű kormányfeladat az, hogy ez a hatalom ne legyen a társadalom óceáni kényének tetszésére bízva. Ne csapongjon olyan szertelenségekben, amelyek az óceáni örvénylések mohó falánkságát olyan értékek elnyeletésével csigázzák és táplálják, amelyek pótolhatlan kellékei az egyéni jólétnek. Ne azt adja, ami az örvénylőknek tetszik, mert fűti az örvénylést, adja azt, ami mert tetszik, csillapítja az örvénylést is. Adjon művészetet.

Csak a művésznek van az a képessége, hogy bármily anyagot vesz a kezébe, azt gyönyörködtetőnek és nevelőnek, tehát felemelőnek tudja megformálni. A művészet számára ezért lehet anyag az alkoholizmus, az erotikum, a tánc, zeneszó, kép, kacagás, a kő és érc is. Nem ezeket az emberi dolgokat kell tehát kirekeszteni a művészetből, hanem azt kell kiküszöbölni, hogy ezekhez a dolgokhoz a társadalmi élet hozzányúljon művészet nélkül... Nem prudériáról, a köténykével ellátott milói Vénuszról van itt szó, hanem az asszony Vénusz-esztétikájáról. Nem a rejtegetés struccgesztusáról, a struccgesztus csak ébreszti a természetes vadászösztönt. Hanem arról van szó, hogy az a pont csak pont legyen az i betűn, nem pedig pont a céltábla közepén. Írásban, képben, szóban és tettben mindent lehet előadni brutálisan és lehet előadni esztétikusan. Emez senkinek, amaz igen soknak érinti a lelki épségét. Emezt tehát hozzáférhetővé kell tenni mindenkinek, amazt nem szabad megengedni senkinek...

Természetes, hogy itt a művészet minden ágáról beszéljek, könyvről, képről, szoborról, színházról, filmről, tánchról, zenéről. A

szellemi szabadság megkívánja, hogy mindegyik megengedtessek mindenkinek, a lelki szabadság megkívánja, hogy ártalmas alakban egyik se engedtessek senkinek.

Ma ebben is eljutottunk a represszáliáig. A büntetésig, az elkobzásig. A megelőzésig azonban nem jutottunk el, hiszen ha eljutottunk volna, nem kerülne sor a represszáliáig. A megelőzés tehát az, amit ebbe a kérdésbe bele kell vinni. A megelőzést a termelőknél és az élvezőknél. A megelőzést abban, hogy aki termel, művészt termeljen és a megelőzést abban, hogy aki élvez, mást mint művészt, ne élvezzen...

Ez a szerepe a kultusztárcának. Nehéz szerep kétségkívül, de nem lehetetlen szerep a repülőgép századában. A reform itt az volna, egyszerűen az elhagyott esztétikát belevinni a pedagógiába. Igen. Már a kis gyermeket tanítani az esztétikára, ahogy már a kis gyermeket tanítjuk a sportra. Keveset mondtunk, ha azt mondjuk, hogy a művészet a szellem sportja, keveset még azzal is, ha azt mondjuk, hogy a lélek higiéniájának a testgyógyászati reszortja. Mind a kettőt későn alkalmazzuk, ha már kinőtt, elferdült, elhájasodott, elpuhult tagokon alkalmazzuk. Az izmot nehéz újrafejlesztetni, ha már egyszer ronggyá lazult.

Ez az egyik. A másik pedig az, mindenkinek hozzáférhetővé tenni a művészetet. Mindenkinek hozzáférhetővé tenni a művészeti kiképződést és a művészi élvezést. Ma ez, mind a kettő ördöngösen drága passzió. Az állam dolga, hogy az embernek ezt a nagy tanítómesterét a társadalom spekulációjának lelkiismeretlen kezeléséből kivonja és ezzel tovább fejlessze azt a közérőt, amely a lelkekben ma nem hiányzik, csak felismeretlenül alszik.

En a művészetet éppen olyan közszükségletnek tartom, mint a gabonát és lisztet. Szabad-e az államnak hideg szemmel nézni azt, ha drágák a nélkülözhetlen közszükségleti cikkek. Akár a lelkiek, akár a testiek.

Ám áll a rendelkezésre egy harmadik preventív tényező. Az államnak meg kell teremteni a művészet számára azt a kivételes helyzetet, amely megilleti azt, aki az emberiség számára olyan munkát produkál, amelyet — mint elől a munkaértékekről szólva kifejtettem — nem produkálhat csak az, akit az erre való külön tehetségekkel helyezett a világra a természet. Ismét azt mondom, hogy igen, a munka arisztokráciájának tagjává kell tenni az állam-

nak a művészetet. Nem mindenkit, aki szellemi munkát folytat, — szellemi munkával lázít, ront, kontárkodik — hanem azokat, akik tényleg termeltek művészt. Gyönyörködtetőt és nevelőt, tehát felemelőt, nem csak lealacsonyítóan mulattatót.

Ez a reformnak sine qua nonja.

Terem és a téma nagysága, sajnos, nem engedik, hogy alapjaiban vázoljam ezt a művészeti reformot. Annyit azonban jelezni kell, hogy a művészeti adminisztráció centralizálására kell gondolni itten. A ma decentralizáltan kóborló művészetfejlesztési embriókat össze kell szedni és egy szervesen kiépített berendezésben intézményesen központosítani. Hiszen történik itt és ott is valami, de elfolyik az eredmény és ezzel elvész a ráfordított költség, mert nem nyúl a kerékfog kerékfogba, hanem mindegyik elárvultan magára hagyottan erőlködve kering, kapkod, de végül is az üres levegőbe markol. A kormányzásnak, amely a véderőnek, rendőrségnek, a beteg *test* gyógyításának óriási intézményeit tartja fenn, ideje gondolni arra is, hogy a véderő, rendőrség és a testi egészség alapját képező lelki és szellemi védelem és gyógyítás kezdő intézményeit is megteremtse, ha nem is tanfolyamokkal és betegklinikákkal, de egy az egyéni jólét gondolatára épített egymásba fogóan centralizált egységes berendezéssel.

Ennek a során kellene revideálni a represszáliák mai rendszerét is. Valóban nem érdemes üldözni a kurta szoknyát és kötényt adni a szobroknak, amíg lehetséges az, hogy közerkölcsbe ütközött műveket akkor tiltanak le a nyilvánosságból, mikor már emberek százai ittak mohón és vittek szét fertőzést a mérgezett kútból. Ahogyan lehet razziát tartani tiltott hazardklubokban, éppen úgy lehet razziát tartani erkölcs- és művészileg értéktelen játékházakban az erkölcstelenségnek nem sáppadt arccal pénzeért reszkető játékosai, de felgyúlt fejjel és felesiklandozott érzékekkel tapsviharzó tömegei között. A csábító és a csábított itt egyformán megérdemli a megbélyegzést és retorziót és itt író, játékház és közönség egyformán csábított és csábító.

A kormányzás pedig itt legalább is a gondatlan nevelő. Csak gondatlan nevelő addig, amíg részéről nem részvételtől, hanem csak mulasztásról van szó. Van azonban olyan része is a kérésnek, ahol már nem mulasztásról hanem részvételtől kell be-

Szelni. Ez a része a kérdésnek az alkoholizmus. Minden szesz-fogyasztási adó és korcsmáltatási monopólium mint adóforrás, pénzforrás a kormányzásban, a kormányzás aktív részvétele az alkoholizmus kicsapongásaiban. A bor és szesz okszerű fogyasztását drágítani csak ódium, a bor és szesz szenvedélyes élvezését pedig drágítással gyógykezeleni csak pénzügyi kapzsiság. Korcsmajogot pedig mint pártjutalmat kezelni, ha nem öngyilkosság, hát legalább öncsonkítás, amely annál veszedelmesebb, ha az alkoholizmus elleni védelmet egyszerűen a társadalomra hagyják. A védekező reformnak az alapelve, amely az egyéni jólét és állameszme gondolatából fakad, itt is az, hogy sem az elsőrendű emberi közszükségletek, sem az utolsó rendű emberi szenvedélyek nem lehetnek — állami pénzforrás.

Mielőtt az esztétikailag művészi atmoszférának a társadalom életében való megteremtését, mint az államberendezési reform kardinális részét elhagynám, egy szót még azokkal szemben, akik azt hoznák fel, hogy ám ki marad akkor az ásó és kapa mellett.

Nos hát egy kulturáltabb lelkű, erőteljes és öntudatos földműves nép, amelynek meglesz az a megnyugvása, hogy ha van tehetsége máshoz, mint ásóhoz, kapához, annak a tehetségnek felismerése és kifejezése nem lesz többé mecenási esetlegesség vagy üzletemberi véletlenség esélyeinek kitéve. És meglesz az a megnyugvása is, hogy nyugodtan maradhat ásonál, kapánál, ha mecenás és üzletember nélkül sem érvényesült, akkor nincs is benne más, mint az ásó és kapához való tehetség. A félreismert zsenik el fognak körüle tűnni, mert senkinek nem is fog kelleni a ponyva-művészet és sok elégedetlen, izgató félműveltség fog eltűnni, ha könyv, rádió, film centrumokká fogja tenni a perifériát is és könyv, rádió, film nem fog többé közvetíteni kútmérgezést... Azt hiszem, különben ugyanez fog történni a többi izommunkás-osztállyal is ...

A művészetek mellett a sportokat említettem mint olyan tényezőt, amely befolyásolja a társadalmi élet atmoszféráját. A társadalmi élet már kétségtelenül felismerte ezt a tényezőt. Ujabbban ezen a téren sok történik és sok történt. Az államkormányzás azonban nem ismerte fel, vagy ha felismerte, nem nyúlt bele kellőleg, itt nem a sportot értem, amely rekordokból táplálkozik. Ezek úttörők, példák, mértékmérők az emberi képességekről. Arra a sportra gondolok itt, amely a mindennapi élethez közelebb esik, mert nem

kíván különös képességeket, hozzáférhető mindenkinek és szükséges is mindenkinek... Azzal a névvel foglalhatnám össze, hogy az angol nemzeti sportok. Ezek azok, amelyek nálunk nem jutottak még a kellő szerephez. A teniszt és a futballt űzik nálunk is és Európaszerte, a krikket, golf, baseball azonban nem jutottak még a kellő szerephez. Angliában ezek szoros és tartós, összefogó kapcsolatok a perifériális életben, a korai ifjúságtól kezdve, egészen az öregkorig. Minden vidéknek megvan a maga sportélete, amely egészségesebben fejleszti a test mellett a lelket is, sem mint korcsma és kávéház, de a kaszinók és olvasóköroknél is, amelyek ha foglalkoztatják is a szellemet, az önfegyelmzésnek azt a momentumát, amely a sport által fejlődik ki, — azt mondhatnám sajátos hatása a sportnak, — nem tartalmazzák, sőt ha a tudakosság veszedelmét nézzük, talán szinte az ellenkezőt tartalmazzák. Gondoljunk itt csak a cserkész-szervezetekre. Ahányszor a zöldinges, sombrero s fiúcsapatok vonulását látom, mindig egy jobb jövő zálogát látom. Azt a nagy pedagógikus elvet, amely a cserkészideában fekszik, tovább meríteni állami feladat volna és állami érdek. Azok a hatások, amelyek annyi erőteljességgel fogják meg az ifjú lelket, ne vesszenek el a későbbi korban sem és megfoghatják későbbi korban is az embert. Cserkészlet és sport test- és lélekedző eredményeiről azonban eleget írtak, nem feladatom ismételní rég elmondottakat. Csak arra akarnám felhívni a kormányzás figyelmét, nemcsak munkás beteg- és balesetsegélyezés, a beteg test segélyezése és biztosítása állami szociális feladat, hanem állami szociális feladat mindenekelőtt az egészséges testnek betegség és baleset elől való megóvása is...

Azok számára egyébként, akik itt felvethetnék, hogy ennyi feladatnak államivá való deklaráció túlcentralizációt jelenthet, — már itt megjegyzem, hogy az állami feladat és a centralizán kezelt állami feladat nem egy. Könyvem elején jeleztem már, hogy az egyéni jólét általános feltételeinek megteremtése az, amit okvetlen központi kézben kell tartani, de hogy a részletekben sok olyan van, amit nem is szabad központi kézben tartani. Állami feladat a társadalom minden mozzanatának gondozása, de nem minden állami feladatot kell az állam központi szerveinek a nyakába varrni. Sőt nem is szabad minden állami feladatot az állam központi szerveinek a nyakába varrni...

Ennek a kérdésnek további vonatkozásaira az állami szervek tagozódásánál térek rá, itt visszafordulok a kultuszfeladatokhoz.

Az egyéni jólét feltételeinek megteremtésében a kultusz közigazgatásának egy óriási szerepe fekszik. A kultusz közigazgatásának a szerepe az egyéni jólét feltételei közül megteremteni annak a lehetőségét, hogy minden egyén a természettől kapott legjobb tehetségét tényleg érvényesíthesse. Azt jelenti ez röviden, hogy a kultuszközigazgatás feladata lehetővé tenni, hogy mindenki tanulhasson, tanulhasson tényleg és feltétlenül úgy és annyit, amennyi ahhoz szükséges, hogy a természettől kapott legjobb tehetsége kifejlődjön.

Ez több és egészen más, mint a mai iskolakötelezettség. Ez több és más, mint a numerus clausus. Ez nem kényszer és nem tilalom. Ez lehetőségnyújtás és egyenlősítés. Az államnak az a funkciója, amely egyenlővé tesz szegényt és gazdagot...

A mai iskolakötelezettségi rendszer ellen, sőt általában az iskoláztatás, sőt általában a kormányzási rendszer ellen a legfőbb kifogás az, hogy általánosít, de nem egyenlősít. Pedig ez végzetes különbség. Az egyenlőség jogi nivellálása a természetadta különbözőségnek, az általánosítás egy kaptafán való elbírálása annak, ami pedig nem egyforma. Az egyenlőség, ami egyenként számol minden egyeddel, az általánosítás pedig az, ami nem számol az egyeddel, csak a tömeggel. Az emberiség egyik legnagyobb hibája az általánosítás, az emberiség egyik legnagyobb erénye az egyenlősítés. A kormányzásnak pedig a jeligéje, a varázsvesszője, a rendeltetése és a létjogosultsága az egyenlősítés...

Előző fejtegetéseimben már szoltam erről. Elmondottam ott, hogy az egyenlőség nem veleszületett jog, hanem az állameszme által teremtett jogi állapot, amely a természet által velünk a világra adott egyéni egyenlőtlenségeket a köz hatalmával egyazon vonalra pótolja. Az erősét a gyengéhez, a gyengét az erőshöz, a beteget az egészségeshez, a hülyét a lángelméhez alkalmazza. Kétségtelenül az állameszme legszebb feladata és legrokonszenvesebb oldala. Az állameszme igazsága. A világegyetem egyetlen Juszticiája ...

Az általánosítás ezzel szemben mindennek az ellenkezője. Az általánosítás a természet által velünk világra adott egyenlőtlenségeknek a jogi honorálása. A petrifikálása annak, hogy úgy legyen minden, ahogyan a gyöngének jó, vagy úgy legyen minden, ahogyan

az erősnek jó. Vagy úgy legyen minden, ahogyan a közepszernek jó. Akárhogyan legyen, csak egyformán legyen. Nem Justicia ez. hanem Procrustes-ágy... a hosszúhoz nyújtóztatni a rövidet, vagy a rövidhez nyírni a hosszút. Az eredmény kettészakítás vagy kettévágás. Nem csoda, hogy az uralma alatt nem lehetett sem egység, sem épség, sem egyetértés.

Nos az iskoláztatás mai rendszere is ilyen általánosítás. Az iskolakötelezettséggel kezdődik. Minden született embergyermeket hattól tizenkét vagy tizennégy éves korig iskoláztatni kell... Az óvodakötelezettséggel kiegészítve, ez eddig az egyenlőségnek megfelel. Minden gyermeknek garantálja a jogot, hogy tanuljon, — feltételezve egy jó tantervet, — garantálhatja azt is, hogy annyit tanuljon, amennyit a természetadta tehetsége követel...

Ha azonban a tanterv nem jó, akkor már itt kezdődik az általánosítás. A tehetséges és a tehetségtelen gyermeket egyformán ölik egy éven át ugyanazzal a tananyaggal, amit az egyik talán félév alatt is bevesz, a másik meg három év alatt sem vesz be. Ez az erősnek hozzáláncolása a gyöngéhez.

Az általánosítás még kifejezettebben folytatódik abban, hogy az iskolakötelezettség a korról szűnik meg és nem a tehetséggel. Lehet egy gyermek lánghész vagy hydrocefalosz, tízegynéhány éven túl senki sem köteles iskoláztatni. Mennyi tehetség pazarlódik el ezen a ponton és mennyi falrahányt borsó pereg le ugyancsak ezen a ponton. És mennyire nem felel ez meg az egyéni jólét amaz alapelvének, megadni a lehetőséget minden egyéni tehetség teljes kifejlődéséhez ... És meg nem adni a lehetőséget az egyéni tehetségek kifejlődéséhez, mennyire nem felel meg a szuverenitást kitevő közérő érdekének ...

Mindezt pedig betetőzi azután az, hogy tehetségre és tehetőségre való figyelem nélkül, mindenkitől egyforma lecke- és tandíjmentes, sőt vannak ösztöndíjas tanulók, ez azonban nem változtat azon, hogy általánosítás a mai lecke- és tandíjrendszer. Két egyforma vagyoni állású családapa közül annak, aki tíz gyermeket tanítat, tízszeres teher az, ami az egygyermekesnek csak egyszeres, vagy egyáltalán nem is teher. Valóban az egyforma tandíj a vagyonosok között is azt a benyomást teszi rám, mintha a kormányzásnak ideálja volna az egyke-család rendszer ...

Kezdjük tehát a reformot mindjárt ezen a ponton. A pénz-kérdésen. A nervus rerumon. Az egyéni jólét tehetségérvényesítési követelménye azt kívánja és az egyenlősítés elve azt diktálja, hogy mindenki annyit, olyat és úgy tanulhasson, amennyi, amilyen és ahogy az a tehetségének megfelel. Ez pénzügyileg azt jelenti, hogy ingyen tanulhasson. Tekintet nélkül arra, tanulhasson, hogy vagyoniilag erős vagy gyenge-e. Tanulhasson tisztán csak arra való tekintettel, hogy van-e tehetsége és milyen. Hogy addig tanulhasson, a meddig a tehetsége futja, nem a tehetősége. A feje, nem a zsebe. *A liberális numerus clausus, az okos numerus clausus, az összesség érdekében álló numerus clausus* ebben van ... Minden más kultúröngyilkosság és közerőcsonkítás ...

Ám két szempontot kell megoldani itten. Egyik a szellemi proletariátus, a másik az iskolafenntartás... Maradjunk előbb a pénznél, az iskolafenntartásnál. Az iskolafenntartás megoldása az, hogy a kormányzás külön és önálló iskolafenntartási adót szedjen az összesség minden tagjától, — nem az iskolázottaktól és nem azok szülőitől, — hanem az összesség minden adózásképes egyénétől, minden tekintet nélkül arra, hogy az illető veszi-e igénybe az iskolát vagy sem. És vesse ki azt az adót a vagyon és kereset után. Minden vagyon és minden kereset után.

Valamivel nagyobb eredményű és valamivel igazságosabb adó lesz ez, mint a tandíj és vizsgadíjba burkolt harmadik bőr ugyanazon rókáról. Megoldást nyer vele az a hihetetlen anomália, hogy aki a közerőnek nem is egy, de sok gyermeket nevel, mentől gondosabban neveli azokat, nem annál több támogatást nyer, de annál több hátrányt szenved a közerőhöz csak egy személy által járuló gyermektelenekkel szemben. Megoldást nyer az agglegény- és az aggkisasszonyadókérdés, amely igen sokszor papagáj-, macska- és kutyajóléttel foglalkozik inkább, mintsem az emberrel, holott az egyéni jólét megteremtett feltételeit együtt élvezi, — nem a papagáj- és kutyamacska-társadalommal, — hanem a többi, talán nélkülöző, talán éppen az egyéni jólétet fenntartó szuverén közerő érdekének szolgálata miatt nélkülöző emberrel. A gyermek nemcsak a családban áldás, — ahogyan a közmondás szól, — a gyermekáldás erőegység is a szuverén közösségben. A szuverén közösség erőegységeinek fokozását nem szabad nélkülözéssel büntetni, hanem a fokozásból természetilg kimaradók — jó- vagy rossz-

hiszeműen kimaradóknak — a jogi világban való kényszerű bevonása útján kell itt egyenlősíteni... A kiművelt tehetségektől duzzadó, tanult összesség alapfeltétele annak az engedelmességnek, amelyet a közérő túlnyomó részének mondtam fentebb, érdeke tehát az összességnek és érdeke az egyéni jólétnek. Ez az adó tehát nemcsak dús eret fog megnyitni a kultuszigazgatásnak, de igazságos is lesz, mert olyan arányban fog találni minket, amilyen mértékben igénybe vesszük a megteremtett jóléti feltételeket...

A részletes kidolgozása az erre vonatkozó adótervezetnek sajnos, túllépi ebben a könyvben megszabott kereteimet. Ezért és csak ezért nem foglalkozom itt vele tovább, hanem még szót ejtek majd róla később, az adóreformok fejezeténél. Itt rátérek röviden a szellemi proletariátus kérdésére.

A szellemi proletariátus dolgát sem a numerus clausus oldja meg, hanem a helyes tan- és vizsgarendszer.

Ennek a kettőnek, tudja mindenki, két része van. Egyik amelyről mindenki beszél, de senki sem oldotta még meg, a tanítószemélyzet. A másik, amelyről szintén mindenki tud, de senki sem beszél, a gonosan egyoldalú tanterv és a semmitmondó vizsgarend. Itt is csak röviden jelezhetem a gondolatot. A tanszemélyzetet a falusi népiskolától fel az egyetemi és azontúl létesítendő tanítóintézeteknél alapminősítettség, de alapdotálás szempontjából is egyforma magasra helyezném. Nem tartok semmi áldozatot elég nagynek és nem tartok semmi jólétet túlzott jutalomnak a nép igazi minősített tanítóinak. Teljesen elhibázottnak tartom a mai elemi, középiskolai és egyetemi tanítói fokozatot. Ahogyan egyforma bírói képesítést kívánunk az Isten háta mögött dolgozó utolsó járásbírótól és a Kúria elnökétől, akik pedig az egyéni jólét anyagibb kérdéseit intézik csak, úgy kell egyforma képesítést kívánnunk azoktól, akik az egyéni jólét alapvető tömecseit, a világ legérzékenyebb anyagát, az állampolgári lelket formálják... Mentől magasabb nívójúra fogják preventive kialakítani az állampolgári lelket, annál kevesebb és egyszerűbb szerepe lesz a magas nívójú represszív bírói karnak. Nem szabad abból kiindulni, hogy nem találni minden községben éhbérért népnevelőt, odáig kell eljutni, hogy minden községbe bármi áron kell küldeni népnevelőt... Ha eddig ez nem volt lehetséges, lehetségessé fogja tenni az ingyenes tanítással járó

tehetségkifejtés és az iskolafenntartási államadóval járó hatványozott kultúrbudget...

Ilyen nivójú tanítói kar pedig lehetségessé fogja tenni aztán, hogy már az elemi iskolák apró népe tehetség szerint szelektálódjék. Lehetségessé fogja tenni azt, hogy a gyors felfogású, tehetséges gyermek ne rostokoljon egész évet olyan tananyagban, amelyet már félév alatt elsajátított. Olyan gyermek, aki földművestehetséget árul el, ne képeztesék tudósnak és a tudós tehetségű ne szoruljon oda mesterembernek. Az ilyen nivójú tanítói kar lehetségessé fogja tenni, hogy a zsengekörbe belevitessék az állameszme szeretetének és a művészinak az az ember- és léleknevelő fogalma, amelyről fentebb volt szó. És lehetségessé fogja tenni azt így, hogy ne testileg vagy lelkileg felgyújtogatott tömegek, hanem a teljesítendő funkciók öntudatával bíró egyének járuljanak az államkormányzás döntő urnái elé ...

A vizsgarendszerről kell még itt mondanom valamit. Azt írtam fentebb, hogy a mai vizsgarendszer semmitmondó. Ügy van, semmit sem mond az, hogy odaültetnek egy gyermeket egy tudós elé, meztelen és fegyvertelen Dávidot a páncélos, kopjás Góliát elé. Hiszen ha parittyára kelnének, csak kijöhetne a dologból valami. De így, ha a Góliát nemcsak küzdőfél, de egyúttal teljhatalmú, despota hatalmú döntőbíró. A küzdelem eredményét ő mondja ki és az ő verdiktje ellen nincs a világon fellebbezés...

A tanszabadság nem az, hogy tanulj, ha akarsz és ne tanulj, ha nem akarsz. És az sem, buktass el, ha akarsz, és ne buktass el, ha nem akarsz. A tanszabadság az, hogy mindenki tanulhasson, aki akar és azt tanulhassa, amit akar, — ingyen, ellenszolgáltatás és akadály nélkül, — ha tehetsége van. Tehetsége, nem tehetősége. Főleg nem vagyoni tehetősége.

Ezt az alapfeltételét az egyéni jólétnek nem szabad veszélyeztetni azzal, hogy az állam tanítóintézményeit — szegény vagy gazdag — tehetségtelenek ellepjék, de nem szabad veszélyeztetni azzal sem, hogy vizsgáztató cézári önkény, vagy vizsgáztató felületesség hátráltassa, vagy sokszor egészen bevágja a tehetségek előretörését. Meg kell szüntetni egyszer végre az iskolai tragédiák ügyetlen rendszerét. Meg kell szüntetni annak a lehetőségét, hogy egyetlen jó vagy rosszkedvű, jó vagy rosszindulatú, szeszélyes vagy félszeg, előítéletes, vagy pedáns ember hangulatától függjön az, avagy

egy félórának — egy izgalmas félórának ezer eshetőségétől függjön az, vajjon valaki tehetség-e, vagy nem tehetség.

Itt nincs helyén sem a cézárizmus lehetősége, sem a felelőtlenség. A vizsgarendszerbe bele kell vinni a vizsgáztatók nagyobb felelősségének, erőteljes felelősségének és a vizsgaeredmények fellebbezhetőségének elvét. Módot — természetesen okos módot — kell találni arra, hogy a vizsga fölött a másik, a vizsgázó fél is meghallagattassék. Ezer esetet tudok én és ezerét tud mindenki más is, ahol felkészült jelöltek buktak el az élet számára, — a közérő számára, — egy felajzott félóra idegjátékán és ahol sehogy fel nem készült jelöltek trambulinoztak a magasba, az élet kárára — a közérő kárára — egy félóra véletlenén, vagy nem is egészen véletlenén...

Az egyéni jólét elvének választóvizével kémlelve a kérdést, a korai tanulmányoktól való fokozatos szelekció megvalósításával Kell megőlni ezt a ügyet. Olyan tanítók mellett, aminőkről a fentiekben mondtuk, hogy igazi „néptanítók”, keresztül lehet vinni azt, hogy már a kis iskolákban gondosan megfigyeltessék a tehetség és a nem tehetség. Nem örült falansztert gondolattal, koponyamérések és ösztön jóslások alapján, de az elért eredmények és felülvizsgálhatólag, felelősség mellett konstatált eredmények alapján. Az így konstatált tehetségtelenség lehet aztán numerus clausus, az egyik vagy másik pályára való ingyenes állami kiképzésben a nélkül, hogy más valamely tehetségének megfelelő pálya az illető előtt elzáratnék.

Csökönnyös szülői vagy egyéni ambíciók számára ekkor is fennmaradna a saját költségen való kiképződés.

Sajnos, ezt a gondolatot sem áll módunkban részleteiben kifejteni itt, de itt is jelzem, hogy a repülés századában nem lehet itt sem lehetetlenség és hogy a kultúra századában, a helyesre beállított individualizmus századában nem szabad, hogy az emberi lélek helyes kifejlődésének legelső problémája terén fennforoghasson még bármi lehetetlenség. A pedagógia ősrégi technikájában az ikaruszi viaszszárnyak után el kell jönni végre a Blériotknak és Lindbergheknek, a Byrd kapitányoknak és a Coli és Nungesseknek... Előre is Hozsánna nekik...

A kiképzés reform irányának ebben a fejezetében végzek a kiképzésnek még egy uniformjával. A kiképzésnek éppen azokon

a fokain, ahol a kiképzés egy irányra specializálódik, — elsősorban tehát az egyetemeken, — vizsgáztatnak ártatlan áldozatokat olyanból, amit a világon soha sem láttak még a szegény áldozatok. És az ember szinte összecsapná a kezét — oklevelet tényleges működésre jogosító oklevelet — adnak ki olyanból, amiről az illető nem tud, csak egy csomó elméletet. Kérdezem, vájjon ielülnének-e ezek az oklevél-kiállítók annak a kocsjába, aki soha még lovat nem hajtott!, gépet nem vezetett, községet, járást, kerületet, országot nem kormányzott... Az előbbibe nem ülnének be, az utóbbiba beülniök muszáj, a mai vizsgarendszer mellett. Kérdezem, vájjon jól érzik magukat azzal a tudattal, hogy az állampolgári jogaik kerekénél teoretikus ül és kérdezem, vájjon egy ország, egy kerület, egy község kormányzásához kevesebb gyakorlat kell-e, mint egy pár ló elhajtásához. Én a bakon szívesebben tudom az analfabéta öreg parádés kocsiszt, mint az egyetemes állattanofc tudorát és azért arra akarom felhívni a figyelmet, hogy az istenért meg kell fordítani ezt a sorrendet. Ám jöjjön az elmélet előbb, de azután jöjjön a praxis és csak azután a vizsga. Ha a vizsgáló látott már eleven olyati, amiről vizsgázni fog. Ami bíróságainknál talán elég jól bevált ez az eszme, csak ki kell egészíteni azzal, hogy az a közbe való csomó taláalomra vizsgázás talán fölösleges is volt. A helyett, ha iparostanoncok vannak és helyesen vannak, miért ne lehetnének tanoncjogászok, tanonctanárok, tanoncmérnökök;, akik csak akkor teszik le a segéddé felszabadító vizsgát, ha már el is tudnak készíteni egy pár becsületes lábtyűt. Nekik is könnyebb úgy vizsgázni és nekünk is jobb lesz úgy adminisztráltatni a magas bakról...

... Sajnálattal válok meg a kultusztémától. Ismétlem, hogy a közerő centralizálásának legfontosabb alapvető tényezőjét látom benne, amelyről még igen sok volna a mondanivaló. Ám folytatnom kell a közerő centralizálásának az állameszme által adott további folyamatát és ezzel már az önkormányzat másik nagy témájához érek.

Az önkormányzat gondolata az, amely az állameszmében az államfő személyében centralizált szuverén törvényhozói, tehát az összességi akaratot, tett és tény gyanánt viszi szét az összesség akaratkiéjezésének a területére. Ebből következik, hogy az igazi önkormányzati közület maga az állam. Az összesség centralizálta az

akaratát arra, hogy az állam által kormányozni fogja önmagát. Minden más, amit önkormányzati testületnek nevezünk, autonómiának, avagy municiumnak, avagy akármi másnak csak szerve, része, közege az összesség centralizált akaratából, az összesség-önkormányzatának,

Az önkormányzat tiszta gondolata egyértelmű a szuverenitással. Csak az kormányozhatja önmagát önmaga, akinek senki által nem korlátozott szuverén akaratérvényesítési tehetősége van. Szuverén tehetősége pedig, — mihelyt *egy* embernél több van a földön, — mint könyvem elején kimutattam, csak az államnak lehet és van. Az állammá tömörült összességnek. Aki tehát korlátozatlanul saját tehetőségéből kormányozhatja magát, az nem lehet része semminek, az már, legyen kicsi vagy nagy, primitív vagy fejlett, az már állam. És viszont. Aki nem a saját szuverén tehetőségéből kormányozza magát, legyen a hatásköre bármi tág, nem a fogalom tiszta értelmében vett önkormányzat, hanem csak része, szerve, közege, alattvalója, vagy legalább védenca valamely államnak... Feltétlenül valami olyan azonban, ami az államnak való alárendeltséget jelent, ami az állammá tömörült összességnek nzuverénná centralizált akaratából; van. Nem önerején és fnem önjogán.

Az önkormányzat tehát nem jogkérdés, az önkormányzat mint a szuverenitás — tehetőségkérdés. Kormányozhatja önmagát, akinek megvan nem a jogi, de a fizikai ereje ahhoz, hogy minden idegennel szemben érvényesítse az önkormányzati akaratát. Akinek pedig ilyen fizikai ereje nincs, az csak addig önkormányozhatja magát, ameddig neki az, akinek ilyen fizikai ereje van, az önkormányzásra módot és jogot, fizikai erővel alátámasztott módot és jogot ad.

Nevetséges tehát arról beszélni, hogy „az állam sérti az önkormányzati testületek jogát”. Az állam szűkítheti, tágíthatja, elveheti, felfüggesztheti az önkormányzati testületek jogait a nélkül, hogy „sértené”, ha csak az állam szuverénné centralizált akaratkifejezése alapján szűkítette, bővítette, vette el vagy függesztette fel. Ez az államszuverenitásból következő nem jog, de megmásíthatlan fizikai tény. Faktum. Csak az tehet ellene, akinek megfelelő fizikai ellenereje van és akkor is nem jog, hanem a fizikai ellenerő alapján. Az önkormányzati testületek önkormányzati jogait csak az

állam más önkormányzási szervei sérthetik és ezek megsértenék mindannyiszor, ahányszor az állam szuverénné centralizált akaratkifejezése nélkül szűkítenék, tágítanák, vennék el vagy függesztenék fel az önkormányzati testületek jogát vagy jogait, tennék bár ezt az állami közerővel való visszaélés útján. Arról tehát lehet beszélni, hogy megsértette az önkormányzati jogokat a szuverén akaratkifejezés egyik szerve, megsértette a szentesítő fórum, megsértette a választó fórum, arról is lehet beszélni, hogy megsértette a közerő végrehajtó fórum, arról is lehet beszélni, hogy megsértette ezek közül nem egy, de egyszerre több, de arról semmiképp sem lehet beszélni, hogy az összesség szuverénné centralizált akaratkifejezése, tehát a szentesített törvény, tehát maga az állam megsértette volna.

Más az amiről itt szó lehet. Amiről itt szó lehet az az, hogy az önkormányzati jogok megadása, elvonása, tágítása, szűkítése terén a szuverénné centralizált akaratkifejezés is statuálhat hibás dolgokat. Olyan önkormányzatot statuálhat, amely nem felel meg a tiszta állameszmének, nem felel meg az egyéni jólét feltételeinek. Ekkor nem „sérti” az önkormányzati jogokat, de árt önmagának. Árt önmagának ezzel éppen úgy, ahogyan árt minden más rossz törvénnyel. Ezen a téren csinálhat rettenetes ultracentralizációt vagy ultradecentralizációt. Ezen a téren verheti zsidbasztó bélyékbe az állameszmét, béníthatja meg a közerőt, teheti gyűlöltté a szuverenitást és tiporhatja lábbal az egyén jólétét. Minden túlzott központbavonás gúzként hat ezekre és minden túlzott szétfolytatás oldott kévéné teszi azt, aminek szuverén egységnek kell lenni.

Az eddig mondottakból, azt hiszem, ki lehet már venni, hogy az államban nincs és nem is lehet „külön” önkormányzat és amit a közbeszédben így neveznek, az csak az összesség állami önkormányzatának része vagy szerve, vagy közege, nem kivétel az állami önkormányzatból, hanem intézmény az állami önkormányzatban. Egy exponense az állami önkormányzatnak. Egy tényező az államfőben centralizált szuverén akaratkifejezésnek a fizikai világba való közérőként való átvitelében.

Tulajdonképpen az államfőben centralizálódott összességi akaratkifejezésnek a természetbe tényként való decentralizálása ez. Az egyénnek az államkormányzásban való újabb részvétele. Ahogyan résztvett az egyén, az államkormányzásnak a szuverén

akaratkifejezésre vonatkozó működésében az úrnáknál és a többinél, amint az előzőkben elmondtam, ugyanúgy részt vesz itt a kifejezett szuverén akaratnak természeti tette váltásában. A centralizált akaratnak tetté való decentralizálásában.. Abban, hogy az egységessé vált akarat a központtól távoleső perifériákon is természeti ténnyé érvényesüljön.

Ne zavarjon meg itt senkit az, hogy bizonyos önkormányzati szervek szabályalkotás! joggal vannak felruházva. Ez a jog éppen úgy, mint az egész, amit itt önkormányzatnak nevezünk, nem jog az állammal „szemben”, ez a jog csak harmadik tényezővel szemben jog. Nem is hasonlít a szuverén akaratkifejezőjéhez, a törvényhez. Nem a nap melegét szolgáltató erő, hanem csak a nap által szolgáltatott meleg szétsugárzásának a terméke. Csak a szuverén akaratkifejző törvénynek erejével parancsol vagy tilt azoknak, akikre nézve az a törvény megengedte neki, hogy tiltson vagy parancsoljon. A szuverén akaratkifejezésnek nem közvetlen, de csak közvetett produktuma. Nem szuverén akaratkifejezés, hanem kifejezett szuverén akaratérvényesítés. Nem de lege ferenda, hanem de lege lata van itt szó. Nem legiszlációról, de legisz ekzekucióról.

Ezt kell szörnyen megérteni az önkormányzat kérdésénél. Azt kell megérteni, hogy amit önkormányzatnak, autonómiának nevezünk, nem azért nevezzük így, mert igazán maga kormányozza önmagát. Dehogyan kormányozza önmagát. Azt is az összesség, az állam kormányozza, egy és ugyanaz az államilag szuverénné centralizálódott akarat és közérő, szuverén tehetőség kormányozza. Csak — és ebben van éppen köztük az ég és föld különbség — azoknak a testületeknek, szervezeteknek, intézményeknek nem jogává, önmagával szemben csak köteletségévé tette az a szuverén állami tehetőség, hogy bizonyos területen, bizonyos emberekre, bizonyos kérdésekben ők formálják és valósítsák tovább az állameszme által megszabott és a szuverén akarat által engedett keretekben, ügyekben és kérdésekben, vonatkozásokban és sajátosságokban az egyéni jólét feltételeit.

A közfelfogás — sőt a szaktudomány is — azért nevezi ezeket a szerveket autonómiának és önkormányzatnak, mert az összességnek állami önkormányzásából rájuk bízott, vagy rájuk hagyott dolgokat nem a centralizálás gócpontjában, hanem decentralizáltan

a perifériákon végzik. Helyileg és fogalmilag is. Csak jogilag nem. Jogilag ők is csak az összességi akarat erején és jogán végzik, de mint a centrumbeliektől különálló helyi szervek, és mint a centrumtól és centrumból kirendelt különálló, decentralizált szervek. A funkciójuk nem az összességre vonatkozik, mint a centralizált szerveké, hanem csak az összesség területrészeire és embercsoportjaira vonatkozik. Azokra, amelyekre az összesség akaratkifejezése hatalmat ad nekik. A funkciójuk sem nem szuverén, sem nem önjogon történik, az összességgel szemben nincsen is akaratkifejezésük, de mert az összesség akaratának érvényesítésében öizonyos helyileg és törvényileg korlátolt nem legislatívus, hanem executionarius ügyekben arra a korlátolt területre és azokra a törvényileg korlátolt ügyekre nézve érvényes, állandóbb jellegű rendelkezéseket is tehetnek, azt a látszatot keltik fel, mintha törvényhozói funkciókat is teljesítenének.

Ez a látszat okoz igen sok zavart az önkormányzat kérdése körül. Ez a látszat azonban csak látszat, — mert mint mondtam — az ő rendelkezési joguk nem összességi akaratkifejezés, hanem csak a kifejezett összességi akarat megvalósításának, a természetbe való átültetésének egy módja. Amint egy módja a már kifejezett összességi akarat megvalósításának egy miniszter, egy közigazgatási bíróság, egy adófelügyelőség, egy csendőrsztag, sőt egy községi tanács, sőt egy községi bíró ...

Nem tehetek róla, ha ezt a fejtegetést az ultraautonomisták rossz néven fogják venni. A dolog így van és az állameszme szerint nem is lehet máskép. Az egységes szuverenitás eszméje szerint sem lehet máskép. Az egységes közérő szerint sem lehet máskép. Aki nem ismeri el, hogy államban nem lehet, csak egyetlen szuverén akarat és csak egyetlen közérő, az aláássa az állameszmét, vele a szabadságot, az egyenlőséget, az egyén jólétét. Az nem ismeri el hogy az egyetlen szuverén akarat, az egyetlen közérő az összességé. Az prédájává teszi a nemzetet, országot, összességet, a szertehúzásnak, szertehullásnak, egyéni önzéstúltengésnek. Tönkreteszi az egyén, a saját és mások jólétét.

Nem akarom az uralkodó homályt fokozni azzal, hogy tovább használjam az önkormányzat, vagy autonómia; nevet arra, amire ma használják. Csak az összesség kormányozza önmagát az államban, az önkormányzat név tehát csak az összesség kormányzatát

illeti meg. Minden egyéb — nevezzük bár államinak vagy autonómnak, vagy önkormányzatnak, — csak ennek az önkormányzatnak a szervei, vagy exponensei. Ebből a szempontból semmi különbség sincs köztük, Különbség abból a szempontból van köztük, hogy azoknak a szervezeteknek, amelyeket ma önkormányzatiaknak neveznek, autonómiáknak neveznek, a joghatóságuk alá adott területre és állampolgárokra nézve az összesség akaratkifejezése alapján olyan ügyeket is szabályozás alá kell venniök, amelyek rendezését a helyi viszonyok megkívánják, de amelyeket a centralizált összesség! akarat még nem rendezett. Az összességi akarat éppen azért helyezte ki a perifériákra ezeket, hogy ilyen ügyeket is rendezés alá vegyenek. A perifériális sajátosságok kielégítéséről az összességi akarat azon a módon gondoskodik, hogy a helyi sajátosságok szabályozására ezeknek a kihelyezett szervezeteknek ad hatalmat, akik a helyi sajátosságokat közelebbről ismerhetik és más szervezeteknek — nevezetesen pl. a kormánynak — csak akkor engedi meg ezekbe a helyi ügyekbe való beavatkozást, ha az azokat feltehetően jól ismerő, erre rendelt perifériális szerv nem tesz eleget, vagy rosszul — már akár perifériális, akár centralizációs szempontból rosszul — tesz eleget ennek a feladatának.

Ez a különbség az állam önkormányzatának ama szervei közt, amelyeket ma államiaknak neveznek és ama szervei közt, amelyeket önkormányzatiaknak neveznek. Az a különbség, hogy az utóbbiaknak az állammal szemben kötelessége, az állam más szerveivel szemben, — de csak az állam más szerveivel, nem az állammal szemben — pedig kizárólagos joga, hogy a helyi — perifériális — kívánalmak- és sajátosságoknak kielégítéséről gondoskodjanak ott, ahol erre nekik az összesség kifejezett akarata pouvoirt adott. Részemről tehát ennek a különbségnek az alapján fogom, nem autonómiának és nem önkormányzatnak nevezni ezeket a szervezetet, — autonómiája és önkormányzata nincs, csak az állammá tömörült összességnek, — hanem nevezni fogom az állami önkormányzat perifériális szerveinek, önkormányzati perifériális szervezeteknek, mert a rendeltetésük az, — és a különbség is az köztük és a többiek közt, — hogy a perifériájuk sajátosságai által kívántakról gondoskodjanak. Úgy valósítsák meg a kifejezésre jutott összességi szuverén akaratot, hogy a helyi sajátosságok jogos figyelembevételét nyerjenek és úgy pótolják a kifejezésre még nem jutott összességi aka-

ratot, hogy a helyi sajátosságok figyelembevétele által a már kifejezésre jutott összességi akarattal ellenkezésbe ne jussanak.

Ez precíze a szerepük. És ebből a szerepből kivethető, hogy óriási fontosságú tényezői a közérő centralizálásának és az egyéni jólétnek. A generalist a speciálisra alkalmazzák. A legjobb generalitás végzetes lehet, ha a speciálisra rosszul alkalmazzák és a legjobb specialitás megbontja az egységet, ha a generalitással nem számolt. Azt mondhatnám, hogy az államkormányzás egyik ugrópontja ez. Az államkormányzás ugrópontja az, van-e a centrális önkormányzat és a perifériális önkormányzat közt helyes arány és egyensúly, fia nincs, beáll az ultracentralizáció vagy ultradecentralizáció és annak minden kára, baja, ódiuma, gúzsbakötő vagy szétfolyató hatása ...

Alaposan szemügyre kell tehát venni ezt az ugrópontot. Alaposan szemügyre kell venni azt a kérdést, hol és mi a helyes határ abban, hogy az egyéni jólét feltételeinek melyik része bizas-sék tehát az önkormányzat centrális és melyik annak perifériális szervére.

Nos erre a kérdésre a válasz, az önkormányzatnak ilyen tisztázott felfogása mellett már az elmondottakban megvan. Ott van a kettő között a helyes határ, ahol az országosan egyforma rendezés szüksége és lehetősége megszűnik és ahol a helyi sajátosságok figyelembevételének szüksége és lehetősége kezdődik. A centralizálásnak nem szabad tovább menni; mint addig, ahol az országosan egységes rendezés teremtheti csak meg az egyéni jólét feltételeit, a perifériális önkormányzást pedig meg kell hagyni ott, ahol csak a helyi sajátosságok ismerete teremtheti meg az egyéni jólét feltételeit. Nem az a döntő, vajjon belügye-e valami a községnek — a legutolsó községnek sincs olyan belügye, amely ne érdekelné a közösséget — és nem az a döntő, vajjon valamely ügy állami ügy-e, az államnak sincs olyan ügye, amely egyformán ne érdekelné a legutolsó községet. A döntő egyedül és pusztán az, hogy valamely ügyben a centrális rendezéssel vagy a perifériális rendezéssel lehet-e biztosítani intenzívebben az egyéni jólétet...

Ezt és semmi mást, nem történelmi hagyományt, nem történelmi privilégiumot, nem történelmi jogokat kell szem előtt tartani a közösségi szuverén akarat kifejezésének akkor, mikor

megteremti vagy reformálja az állameszmének alkotmányként felállított berendezéseit. Az egyéni jólét biztosítása, fejlesztése, gondozása, egyetlen célja és rendeltetése az államnak, szükséges tehát, hogy az egyéni jólét fejlesztése, gondozása, biztosítása egyetlen zsinórmértéke legyen az államkormányzási berendezéseinek. A hajtóerőknek éppen úgy, mint a fékezőknek, az önzetlenségnek éppen úgy, mint az önzésnek.

Tegyük hozzá mindjárt, hogy éppen ez az elv az, amely elhomályosult az önkormányzat perifériális szerveinek mai beállításában. A önkormányzat perifériális szerveit, a magyar községet, a vármegyét, az angol parish-t, borough-t, county-t, a német űerneindét, Districtet, a francia comtme-t és departement-t nem is lenét említeni a nélkül, hogy a történelmi jogokra hivatkozás ne történjék. Pedig hiszen éppen ezek a történelmi jogok homályosították el a dolgot. Voltak angolnál, franciánál, németnél és voltak nálunk nagyon, magyaroknál politikai adottságok, az állameszmével való visszaélések politikai adottságai által létrehozott eltolódások, amelyek történelmi „jogok” igénybevételére csábították rá a perifériális önkormányzatot. Védekezés volt ez az állameszmével való visszaélések ellen, ellenméreg, a méreg ellen. De amint az ellenméreg is csak méreg, ezek a „jogok” is csak visszaélések voltak az állameszmével. Reformoknál, mikor kimctszük a visszaéléseket, ki kell velük metszeni az ellenmérgeket is. A méreghaiás megszüntetésével meg kell szüntetni az ellenvisszaéléseket is. Vagy legalább semmiesetre se szabad kényeztetni azért, mert történelmiük. Kényeztetni csak akkor szabad, ha használnak, vagy legalább nem ártanak az egyéni jólétnek.

Bocsássák meg nekem ezért a különböző törvénykönyvek és alkotmányok, ha fejtegetéseimben nem az ő történelmiségükből indulok ki, hanem a tiszta állameszméből, mint az egyéni jólét egyetlen garanciájából. Elmondottam könyvem elején, hogy a tiszta állameszme — miután a földön élünk — a földnek egy olyan területére vonatkozik, amelyet annak a területnek egyénei szuverénná centralizált tehetőségekkel uralni bírnak. Orografikus és klimatikus és egyéb megélhetési viszonyok következtében ezen a területen — mindegy, hogy az állameszme kialakulását megelőzően vagy követően — az egyének elhelyezkedése bizonyos csoportosulásokban történt. Mihelyt ezek a csoportosulások odáig

jutottak, hogy a csoportosult egyének a saját jólétük kedvéért elősegíteni voltak készek az egymás jólétét, az önzésük kedvéért legyőzték az önzésüket, megvolt az első község. A község pszichológiai gondolata tehát önzetlenség az önzés kedvéért. Mások jólétéért való mérséklet a saját jólétünk kedvéért és akkor a község homogén az állameszmével abban, hogy egyiknek és másiknak is egyetlen célja és rendeltetése az egyéni jólét. Akár előbb formálódtak tehát a községek, akár előbb formálódott az állam — ez érdekes kutatási anyag lehet az emberi polgárisodás történelmében — kétségtelen az, hogy a kettőnek egy a célja és hogy — ameddig a földfelületen élünk — egyik sem valósíthatja meg a célját a másik nélkül. Ameddig a földfelületen közelség és távolság van és ameddig közelség és távolság mindkettője egyformán védelem és veszedelem, addig egy község nem bírhat szuverén tehetőséggel arra, hogy magát a közelfekvő községek túlereje ellen megóvja. Ezért kell neki az államkötelék, amely mikor nagy területen egyesíti az egyéni jólét munkájára a szomszédos községeket, a távolság védelmét, a földfelület akadályainak védelmét is megszerzi az embernek a közérő védelme mellett.

És viszont. Ameddig egy állam összes egyéneit nem lehet helyileg egyetlen gócba sűríteni, addig az állameszme nem nélkülözheti a diszlokációját az embereknek. A távolságnak, a diszlokációval járó veszedelmei ellen pedig a községi csoportosulás adja meg az állameszmének a közelség védelmét és lehetőségét.

Állameszme és a község eszméje így egymásra vannak utalva az egyéni jólét munkája kedvéért és az egymáshoz való viszonyuk az, hogy a község adja az államnak a saját ré'szerejét a szuverenitáshoz, az állam pedig adja ezért a községnek a szuverén összeség erejét. A község midőn cselekszik, ennek következtében az összesség erején cselekszik akkor is, ha az állam közvetlen parancsát hajtja végre és akkor is, ha mint az önkormányzat perifériális szerve jár el. Nincs tehát semmi külön imperium-ereje a községnek. Az impérium erőforrása egy és mindig csak az állam. Teljesen elhibázott tehát átruházott állami hatáskőről beszélni. A község éppen azért van az államkötelékben, amit ma átruházott állami hatáskörnek szoktak nevezni. Ha beszélni lehet valamiről, akkor „mehagyott” hatáskőről lehet beszélni, ez azonban nem az volna, amit államinak, hanem éppen az volna, amit saját belügynek szokás

ma nevezni. Amit nem vont be az összesség a saját akaratkifejezése körébe.

Az ilyen értelemben vett község a közérő centralizálásának és az összességi, akaratérvényesítés végrehajtásának — természetbe való átültetésének — decentralizálásának első étapeja. Nem volna — az állameszme szempontjából — akadálya annak, hogy egyetlen étapeja is legyen, vagyis hogy a községek közvetlen a centrális hatóság rendelkezése alatt legyenek. Erre bő példa is nálunk a törvényhatósági joggal felruházott városok. A régi korok községeinek primitivitása, az akkori közlekedési viszonyok primitivitása és az akkori centralizáció primitivitása azonban gyakorlati szükségből egy közbeeső étape-ot teremtett meg, amelyet a községek területi szomszédsága, a földterület orografikus, klimatikus stb. megélhetési hasonlósága alapján a községek bizonyos csoportosításából alkotott az államberendezés meg. Ez a vármegye, county, département stb. közbeeső és az állameszme szempontjából nem nélkülözhetlen étape-ok, amelyeket pl. az amerikai fejlődés nem ismer, de az európai régibb gyökerű fejlődés részben az újonnan alakult, még gyenge, részben a fejlődésükben visszamaradt községek kvázigyámsága, a fölöttük gyakorlandó felsőbb felügyelet terhének megosztása és fellebbviteli instanciakérdések kedvéért és sokszor bevált dolgok hagyomány-tiszteletéből máig is megtartott...

Érintve ezekben az önkormányzat fogalmának az állameszméből és az egyéni jólét céljából derivált fogalmát a következőkben az önkormányzat perifériális szerveire, a községre és a középfokú étape-ra (vármegye, county stb.) térek át, mint a közérő centralizálásának, illetőleg a szuverén akaratkifejezés érvényesítésének legelsőrendű exponenseire...

A község eszméje abban különbözik az állam eszméjétől, hogy míg az állam csak eszmei csoportosulása az egyéneknek, a község tényleges csoportosulás. Az együttlakáson nyugszik. Alapjában véve olyan egy területen — lakáson, amely terület magában hordja az egyéni jólét fejlesztésének a lehetőségeit. A gondolata az, hogy emberek, akik a jólétük lehetőségeit keresték, a természet, és első helyen az ember veszedelmeinek leküzdésére közel telepedtek egymáshoz, hogy közös erejükkel egymást segítsék, megvalósítsanak olyasmit is, amihez az egyes egyén ereje nem elég...

Amíg tehát az állameszme nem feltétlenül involválja a közel-

ség kellékét, — példa rá a régi Oroszország, az ázsiai államok, a régiek és az amerikai államok az újak közül, — addig a községet az egymáshoz telepedés közelsége teszi községgé. Az, hogy az emberek olyan közel legyenek egymáshoz, hogy egymást az idővesztésé'g veszedelmei nélkül érhessék... Hogyne. Hisz azért mentek együvé, hogy a rájuk törő farkascsortát egyesült erővel szétverhessék azonnal, amikor rájuk tör és nemcsak napok múlva, amikor lehetséges lett — ha lehetséges lett — mértföldes kerületben hírt adniok, hogy az ősrendetget egyesült erővel irthassák, a földet egyesült erővel termékenyvé tehessék, a vízárnak egyesült erővel építhessenek gátat, nem beláthatlan időt igénylő gyülekezések útján, hanem azzal a gyorsasággal, amelyet semmi más sem ad meg, csak a közelség. És tovább, hogy amit nem tud az egyik, azt megtudja tenni a közelében levő másik. A gyöngének segíthessen az erősebb, az erősnek az okosabb, a betegnek az egészséges, a termelőnek a kereskedő, a fogyasztónak az iparos. A természet által a világra plántált egyenlőtlenségek kiparírozása itt is, ott is, egymásnál, egymás által. És a természet által a világra plántált távol-ságnak parírozása egymásnál az egymáshoz húzódás által, de mindig az egyén jóléte az egymás jóléte által.

A község így, miként az előző fejezetben mondtam, az egyéni jólét ama feltételeinek közege, amelyek nem érhetők el, csak az embernek az emberhez való szoros közelsége által.

Ez a sajátosság dominálja a község egész lényét. Kettős feladata származik ebből. Az egyik megteremteni a községi által az egyéni jólétnek a községihez fűződő feltételeit, a másik a községihez fűződő veszedelmektől megóvni az egyéni jólétet. Abból, hogy ember az emberhez közel lakik, rengeteg előny éri a testi, vagyoni, lelki biztosságot, de a testi, vagyoni és lelki biztosságot rengeteg veszély is érheti abból, hogy közel lakik ember az emberhez.

Erre a két szempontra kell gondolni akkor, mikor az állam-összesség akarata szervezetet ad a községeknek. Erre a két szempontra gondolva, kell a községeknek megadni vagy megtagadni mindenféle jogot. Az egyéni jólét feltételei ugyanazok, nézzük bár az állam tornyából, vagy a községi kupolájából, ha tehát az állam toronyablakából, vagy a községi kupolájából mindig az egyéni jólétet nézzük, egy és ugyanazt fogjuk látni és nem tévesztjük a helyes utat... Az állam toronyablakából és a községi kupo-

lájából egyformán látni fogjuk ekkor, hogy az egyéni jólét feltételei község és községben bizonyos pontig azonosak és látni fogjuk azt is, hogy bizonyos pontokon aztán község és község szerint másképen adottak. Helyi sajátosságok szerint adottak. Fizikai természetszerűségek és emberi pszichék sajátosságai szerint adottak.

Ebből a differenciáltságból ismét két feladata származik a községnek. Az államegységben megteremteni mindazt, ami az egyéni jólét feltételeiből minden községben azonos és a községi kötelékben megteremteni mindazt, ami az egyéni jólét feltételeiből a saját területén külön lehető és szükséges ...

Az államnak pedig az a feladata itt, lehetővé tenni a községnek és rászorítani a községeket, hogy ezeket a feladataikat teljesítsék.

Ebből is kitetszik, hogy csak az egyéni jólét nézőpontja mutatja igazán állam és község összehatása mennyire reciprok. Mennyire nem szabad külön kormányzatokra, belügyekre, átruházott hatáskörökre választani a kettőt. Állam és község egy és ugyanazt az egyéni jólétet munkálja, nem munkálhatják azt helyesen máskép, mint egy egységes szuverén hatalmon. A szuverén hatalom mellett pedig nem lehetnek mellékönkormányzati hatalmak, minden mellékönkormányzati hatalom megtagadása a szuverenitásnak. Önkormányzat csak egy van, az, amelyet az összesség gyakorlaton önmagán az állameszme által, minden egyéb csak berendezés erre a célra az összesség szuverén akaratából.

Ismét meg fogják tehát bocsátani nekem a létező törvénykönyvek, ha épp ezen a téren nem fogok önkormányzati jogokról beszélni, hanem arról, hogy az egyéni jólétre bázisozott állameszme szerint a községek feladatainak teljesítésében hol van helye a centralizációnak és hol van helye a perifériális rendezésnek. Mert ez az, amiről az előzőkben mondtam, hogy ugrópontja a kormányzásnak. És ez az, amiből megállapítható, hogy meddig kell intézkedni országos-egységesen az összességi akaratnak, és mettől nem helyes intézkedni az összességi akaratnak. És ez az, amiből megállapítható, hogy meddig kell intézkedni az összkormányzat perifériális szervének és honnan nem szabad többé szót adni a perifériális szerveknek.

Annak a négyes tagozásnak az alapján, amelyet fentebb a községek feladatáról adtam, ezt a határt nem ördögség többé meg-

konstruálni. Egészen világos, hogy az egyéni jólétnek azokat a feltételeit, amelyek minden községben azonosak az összesség egységes akaratával, egyformán kell biztosítani. Egészen világos az is, hogy ugyanígy kell rendezni azokat a feltételeit az egyéni jólétnek, amelyek nem a községi közelséghez, hanem a nagyobb állami távolságok védelméhez fűződnek, vagy azok veszedelmeinek leküzdésére irányulnak. Hiszen ezekért lett tagja ember és község az állam - köteléknek.

Maradnak tehát az egyéni jólétnek azok a feltételei, amelyek a községi közelséghez — annak előnyeire és hátrányaihoz fűződnek — és maradnak azok, amelyek egy-egy község helyi sajátosságából következnek. Ez utóbbiaknak a kielégítése kétségtelenül az, ahol a perifériális helyi ismeretnek tág teret kell adni, és az előbbieket is kétségtelenül olyanok, amelyeket egészen az állami egység megóvásának legszélsőbb határáig a községre kell hagyni.

Hangsúlyozom, hogy csak tág teret engedni és csak az állami egység határáig a községre ráhagyni. Azt jelenti ez, hogy ezeket sem szabad és lehet teljesen átengedni. A szuverenitás tehetősége is megkívánja, de az egyéni jólét is követeli, hogy az összességi akarat ezekbe is belenyúlhasson és bele is nyúljon mindig olyankor, amidőn a községnek vagy más perifériális szervnek ezekben az ügyekben való gessziója az önzés túltengésével az egyéni jólétnek azt a főelvét sérti, hogy senki más jogos önzését nem érintheti. Ezért nem lehet a községnek, sem más perifériális szervnek semmiféle saját külön belügye, hanem csak a községi kötelékben megoldandó ügye.

Aki eleven kormányzást és eleven községet látott, vagy aki elméletben pontosan végig elgondolta az itt mondottak konzekvenciáit, tisztában lesz vele, hogy ezt a centralizációs határvonalat nem lehet függélyesen meghúzni az ügynevezett kormányzati ügyágak „között”, hanem csak az ügyágakon „keresztbe” vízszintesen lehet meghúzni. Nincsen olyan ügyága a kormányzásnak, amely egészében kizárható volna akár a helyi sajátosságok figyelembe vételének, akár a közelségből származó exigenciák kielégítésének szüksége alól. Ameddig egy állam községek szerint csoportosul és nem él egy orografice, klimate és minden egyéb természeti jelenségek szempontjából teljesen homogén és szorosan egymásmellé sorakozóan lakott területen, addig lehetetlen — mint már az

előzőkben említettem — községi közelség és helyi sajátosságok befolyása alól kivonni az egyéni jólétet, lehetetlen tehát azok befolyása alól kivonni az egyéni jólétet célzó berendezéseket és intézkedéseket. És itt ne zavarjon senkit az, hogy voltak város- vagy községállamok. Spárta, Póma, Velence. Ezek csak látszatra voltak város- vagy községállamok. Igazán nagy és sokszor igen távol eső földterületekre terjesztették ki a szuverenitásukat, igen nagy területekről centralizálták, jól vagy rosszul centralizálták, de centralizálták a tehetőségükhöz szükséges közerőt. Amint a mai Anglia is csak látszatra szigetállam. Valóságban négy világrészre terjedő állam, mert a szuverenitásának a tehetősége négy világrészből rekrutálódik. Ázsiából, Afrikából és Ausztráliából egyformán centralizálja azt a rengeteg közerőt, amely öt földek és ten-derek urává teszi.

Az ügyágak mindegyikében végre is a község az, amely a tette váltás területe és közege, a különbség csak az, hogy egyik ügyágban korábban, másikban később kezdődik a község szerepe. Veszem például a közbiztonságot. Az egyéni jólét feltételei közt könyvem elején elmondottam, hogy az egyéni jólétnek a test, lélek, vagyon, becsület és munkaszabadság az alapvető minimális feltétele. Itten hozzá teszem, hogy a közbiztonság pedig ennek valamennyinek az alapfeltétele. A közbiztonságnak ismét alapfeltétele a kellő karhatalom.

A karhatalom azonban olyan nélkülözhetlen és olyan veszedelmes eszköze a szuverenitásnak, hogy azt nem szabad másképp, mint egységesen centralizáltan szervezni és kezelni is. A karhatalommal való rendelkezést tehát fenn kell tartani a centrumnak.

Mégis lehetetlen azonban, hogy a község karhatalom nélkül maradjon, sőt lehetetlen az is, hogy a község bármely szükségeseiben karhatalomért előbb a centrumhoz forduljon. Bármily veszedelmekkel járjon tehát a karhatalommal való rendelkezés jogának decentralizálása, lehető szoros felügyelet és függés és ellenőrzés biztosítása mellett bár, módot kell adni a községnek, hogy rendelkezhesék a karhatalommal. Akármilyen korlátolt formában, legyen az megkeresés, legyen az felhívás, de biztosítani kell, hogy a község ki ne maradjon az összesség közerejének a védelme alól. Az egyéni jólétnek ebben a fontos kérdésében tehát a községnek minimális, de minimális szerepe mégis csak lesz.

Ám a közbiztonságnak a karhatalmon kívül más feltételei is vannak. Ott van a világítás, ott van a vízellátás. Világítás nélküli megbénul a legjobb rendőrség, vízellátás nélkül tehetetlen a legjobb tűzoltóság. Úgy a vízszolgáltatásnak, mint a világításnak azonban községről községre más feltételei vannak. Az egyik mellett hatalmas folyó hömpölyög, amelyből könnyen elláthatja mind a kettőt, a másik homokos pusztaságon vagy sziklás hegytetőn épült, a hova lajton hordják az ivóvizet és az esővizet gyűjtik mosáshoz az eresz alatt.

Lehet-e ezen a kétféle helyen egyformán szabályozni a vízellátást és a tűzrendészetet és lehet-e elrendelni egyformán, hogy az ország minden községében napszálláskor ennyi meg ennyi villamoslámpa kigyúljon. Meg kell oldani a kérdést, mert megkívánja az egyéni jólét a megoldást. Ezt el kell rendelni és követelni kell az összességnek. Ám ott, ahol a megoldás könnyű, rá lehet és rá kell hagyni a községre, hogy olyan fényesen oldja meg, amint azt az egyéni jólét más feltételeinek sérelme nélkül megoldani lehet. Ott azonban, ahol a megoldás nehéz, nem szabad kötelezni a községet ugyanilyen fényes megoldásra, hanem meg kell vele elégedni, ha megtett annyit, amennyit éppen megtehetett. Sőt. Ha ehhez a minimum megoldáshoz sincsen a községnek elég tehetősége, az összesség közerejével kell menni a segítségére.

Íme magában a közbiztonsági szolgálatban mekkora különbséget kell tenni a centrális és a perifériális hatáskörmegosztásban, A karhatalom dolgában milyen szűkre kell azt szabni, a másik kettőben milyen latitude-öt kell hagyni. így a közbiztonság. Nézzünk most másikat. Nézzük a financiát. A pénzügyet. Ami az állami budgethez szükséges, azt nemde az összességi akarat szavazta meg. annak a felhasználása, a vele való rendelkezés csak a centrumot illetheti meg. Ebbe perifériális szervnek beleszólása sem lehet. Ami azonban a behajtást illeti, egészen más a helyzet. A behajtásnál már nélkülözhetlen a helyi ismeret. Tehetős adózóval szemben megkívánja az egyéni jólét a kényszerbehajtást, szegény adózóval szemben a kényszerbehajtás az egyéni jólét durva felrúgása lehet Papiros igazolással a tehetőségre nézve könnyen félre lehet vezetni a távoleső centrumot, a községi közelség azonban jól informálva lehet úgy a tehetőségről, mint a szegénységről, szem előtt tarthatja tehát a kényszerbehajtásoknál az egyéni jólétet. Ebből az követ-

kezik tehát, hogy a behajtásra, nézve az állambudgetet érintő financiáknál is jelentős szerepet kell adni a helyi ismeretnek.

Ám az állami önkormányzásnak a budgetet érintőkön kívül más és ezerféle financiális vonatkozásai vannak. Az egész termelés és az egész fogyasztás leghatalmasabb financiális vonatkozása az államí pénzügynek, az egyéni jólét pénzügyének. Veszem ezek közül az egyik tényezőt, a kereskedelmi forgalmat. Veszem ebből is az összekapcsoló erőt, a közlekedésügyet. Kétségtelen, hogy a közlekedés ügye egyik legnagyobb érdeke az emberiségnek, az egyéni jólétnek, az állJameszmének, a kormányzásnak, a községnek, minden embernek, mini a világtársadalom, mint az államösszesség, mint a község tagjának és mint magánosnak. Kétségtelen az is, hgy egyúttal igen nagy veszedelme is mindezeknek. Kétségtelen tehát az is, hogy ezt a monumentális ügyágot — ügyis mint érdeket és úgj'is mint veszedelmet — az összességi akaratnak kell rendezni és a centrumnak kell kezelni odáig, hogy az összességet kitevő minden egyes község jól hozzáférhető legyen, minden más község és minden más község jól hozzáférhető legyen mindegyes község számára. Ez ismét olyan, amit akarnia kell, elrendelnie kell, végrehajtania kell az összességi szuverén erőnek. De beérheti-e azzal, ha ennyit akart, elrendelt, végrehajtott. Beérheti-e azzal, a mai közlekedési technika mellett, ha minden községhez gránitágyazású utat épített. Szabad-e akadályoznia azt, hogy a község vasutat, a vasúttal bíró község autóutat, a vasúttal és hajóval, és autóval bíró község még légi repülőforgalmat is létesítsen, ha a viszonyai bírják és lehet-e elrendelnie azt, hogy olyan község is létesítsen légi forgalmat, amelynek a viszonyai az egyszerű makadám utat sem bírják. Nem, itt ismét teret kell adni a helyi visznyoknak, a financiális és terepnehézségi helyi viszonyoknak, hogy az állam által elrendelten felül egészen odáig fejlesszék a közlekedésüket, a meddig az nincsen ártalmára sem financiálisán, sem másképen, a mások jogos önzésének, az örök célnak, az egyéni jólétnek.

A financiáknak ezen a terén tehát ismét tág mezeje van a perifériális szervek perifériális cselekvésének. És ha ezzel megmutattam azt is, hogy a kormányzási ügyágak úgy átkarolnak egymás koronájába, hogy állami és községi belügy szerint való elválasztásuk lehetetlen, aki velem gondolkozott, könnyen beláthatja, hogy az a vonal, amelyet az egymásba fonódó ágakon keresztbe a

centrális és a perifériális intézés határmértékéül vannak nagyon magas és nagyon mély elhajlásokat mutató kigyógyűrűzésű hullámvonal lesz. Hullámvonal lesz nemcsak az ügyágak szerint, hanem az ügy ágakon belül is, hullámvonal lesz, amelynek az útja szerint a centrumnak néhol toronymagasságban kell maradni, néhol le kell nyúlnia toronymélységig. És a perifériális szervnek néhol fel kell emelkednie toronymagasságig, máshol nem szabad túlnőnie a toronymélységek egyszerű teendőit. Ezt a kérdést nem lehet tehát sem kategorizálni, sem taxaciókba foglalni, generalizálni sem lehet, speciálisan kell minden egyes kérdésre nézve az egyéni jólét nagy és csalhatatlan mérőórájával felmérni. Az egyéni jólét a „szeszám nyílj ki” igéje az állami és önkormányzati jogok, hatáskörök, teendők és isten tudja mi minden hasonló százados pókhálók fátyolával elborított rejtélyének ...

A község azonban sokkal fontosabb étapeja a szuverén közérő centralizálásának, sem hogy ennek az etapének ilyen hullámvonalú principiális jelzésével beérhessem, A reformok irányának megjelölése érdekében konkrété kell felsorolnom azokat a pontjait a hullámvonalnak, ahol az az egyéni jólét mérőónja szerint nem éri a mai fejlődésben a kellő mélységet vagy a kellő magasságot. Ahol tehát a tiszta állameszme szerint éppen a reformok előreláthatók, mert szükségesekek.

A teljes elfogulatlanság kedvéért arra kérem igen tisztelt olvasómat, tegyen egyelőre félre minden törvényt és minden más konkrétumot amit a községről a mai fejlődés felhozott és vegye a községet úgy, amint az a gondolkodásnak jelentkezik, mint egy kész közegét az emberi jólétnek. Hagyja el az összes keletkezési és fejlődési teoriákat, a jogokat' és privilégiumokat, hogy úgy mondjam, az egész történelmet és nézze úgy az eléje táruló képet. Akkor azt fogja látni, hogy a község egy bizonyos terület, egy bizonyos háztömeg, egy bizonyos tömege a különféle berendezéseknek, egy bizonyos tömege az ezek között élő embereknek, akik egy bizonyos tömegkorlátozásnak és egy bizonyos tömegszolgáltatásnak vetik alá megukat, hogy elősegítsék az egyéni jólétüket. Azt fogja látni, hogy sem a szolgáltatásoknak, sem a korlátozásoknak, sem az embereknek, sem a berendezéseknek, sem a házaknak a tömege, sem a földterület nagysága nem egyenlő község és község között, és Pekingtől, meg Newyorktól, London, Paris,

Berlin, Budapesten át egészen az utolsó Mucsáig, községi területnek, ház-, berendezés-, ember-, korlátozás- és szolgáltatás-tömegeknek az óriástól a törpéig változó dimenziói vannak. De törpétől óriásig, Mucsától Pekingig minden községben az egyéni jólétét keresi az ember, azt keresi, mikor egymás mellé házat épít, mikor utcát hagy a házak között, mikor vizet vezet el az utcák alatt és helyi vasutat az utcák fölött. Mikor boltot nyit az utcák mentén, makadámmal nyergeli meg a sarat, eltiltja az ablakból köpködést és villamos huzalokat hálóz össze a kémények között. Mikor rendőrt állít az utcasarokra, katonát helyez a kaszárnnyákba, bírót ültet a kurulis székbe, elöljáróságot a község élére és képviselőt küld az összességi akarat kifejezésére...

A község így az egyéni jólét keresésével önként teremti a kultúrát, ami voltaképpen nem egyéb, mint nagy, összefoglaló neve az egyéni jólét feltételeinek. És mentől nagyobb tömegét teremtette meg ezeknek a feltételeknek, annál nagyobb tömegét vonzza oda a jólétüket kereső embereknek. Annál erősebben centralizálja a nemzeti közert.

Ebből azután sok minden következik. Következik mindenképp az, hogy a kultúrának, az egyéni jólétnek, a közertnek a fejlett berendezésű községek a főtenyezői. Azok, ahol a közelség révén sok embernek az erői tevődnek szorosán össze, hogy egymás tehetségeit kiegészítve, megteremtsék a jólét feltételeit. A sok egymással folyton érintkező és egymást kiegészítő különböző tehetség új és új eszközeit találja meg az egyéni jólétnek, az eredményeket könnyen továbbítja megint a közelség révén egyik a másikhoz, kicseréli egyiket a másikért és mindenféle emberi produktumokban lendületes forgalmat teremt.

Ez a jellege megvan minden községnek. A községiek jólétének keresése által minden község képes fejleszteni bizonyos forgalmat. Ha azonban a község egyszer már elért dimenzióiból tovább nem fejlődnek, ez a forgalom sem fejlődnek. A községiek tehetségei bizonyos ponton elérnék a kulminációjukat és ha az odatuduló friss, talán más és új oldalú tehetségek nem adnának új lökést, vagy nem hoznának fel új szükségletet, a község a már elért standardon maradna meg, azon maradna meg a kultúra, az egyéni jólét, a közertő foka. Ezért szükséges, hogy az a község, amelyet falunak nevezünk, azzá fejlődjék, amit városnak nevezünk. Hogy olyan fel-

tételeit teremtse meg az egyéni jólétnek, amelyek kedvéért újabb és újabb jólétkereső emberek tóduljanak a falai közé, akik új termelő erő mellett új fogyasztást is jelentenek. Tehetséget hoznak magukkal és szükségletet hoznak magukkal, és ami nagyon jellegzetes és fontos, fejlettebb és igényesebb szükségletet. Annál, amit a falusi község is már kielégített igényesebb szükségletet, olyat, amelyet a faluközség nem teremtett meg és talán olyat, amelyet a faluközség soha nem is teremthet meg. Aminek a megteremtéséhez olyan anyagi és szellemi tehetségek szükségesek, a közérőnek olyan fokú centralizáltsága szükséges, aminővel a faluközségek nem rendelkeznek.

Azok, amiket a fentiekben mondtam, világot vetnek egy olyan kérdésre, amelyről mindenki beszél, de amelyet, mert megvan a földön, ahogy a levegő megvan, annyira megszoktunk, hogy a velejébe alig hatoltak sokan. Ez a kérdés az, mi a faluközség és mi a városközség. Mi az, ami valamely községet falunak és egy másikat városnak minősít. Lesznek, akik a törvénykönyvekre fognak hivatkozni. Minden államnak a községi törvényei konkrét megállapítást adnak arról, hogy mely községek faluk és mely községek városok. Ez azonban csak egy közigazgatási elnevezés, amely ha százszor törvényben van is, nem csinál Kutyaabagosból Newyorkot. De egyébként is fejtegetéseimben nem arról van szó, ami a törvényekben van, hanem arról, aminek a törvényekben kellene lenni... Lesznek mások ismét, akik a terület nagysága, az építkezésmód, a lakosság sűrűsége és más hasonló külső körülményekhez fogják a városi és falusi jelleget fűzni. Kérem azonban, egy bár mérföldnyi területen szétszórt, emeletekre épített, gót, mór vagy román keverékekből összeeszkábált községet, amelynek útján sárpatok folyik, este a lakói holdfény híján tolvajlámpásokkal közlekednek, csordák rágják le a díszkertek lombjait, templomba, iskolába, vásárra kilométer és kilométerszámra rójják a távolságot az emberek, a kutakat miazmák fertőzik, a házi szennyet a járókelők lábai alá öntik, harmadnap kapják a postát és nomád vándorlás árán a vasutat, lehet-e a város olyan nevével nevezni, amely nem hogy Amsterdamt, de mondjuk csak Szegedet megilleti. És lehet-e remélni, hogy az ilyen „város” egyéni jólét feltételei a nemzet tehetségeit, mint kultúrközpontba fogják odavonzani... Nem, az ilyen „város” a mérföldes terület és mórízlés dacára Kutyaabagos

fog maradni és a falai közt csak az fog maradni, akinek nem lehet máshová elmenni...

Ezek nemde, nem ismérvek. Ezek megmutatják a nagy falut, az eltorzított falut, a rosszul fejlesztett, primitív községet, vagy megmutatják a várost, a rendezett vagy nem rendezett várost, de nem adják a jellegzetes határvonalat a faluközség és városközség között. A faluközség és városközség közt való különbségre az vet világot, amit fentebb kifejtettem, hogy mennyit tudott megvalósítani az egyéni jólét feltételeiből.

Álljunk meg itt egy percre a falukedvelők kedvéért, azokért, akik azt mondják, hogy a falusi élet kedvesebb, egészségesebb, természetesebb, mit tudom én, jobb testileg és erkölcsileg...

Nos kijelentem, hogy én is kedvelem a falusi életet. Ezer és egy okból kedvelem, de amikor a nemzeti kultúráról, örök centralizásáról, egyéni jólét feltételeiről írok, nem gondolhatok falusi idillre, hanem az ember természeti ellenségeire gondolok. A falusi élet kétségtelenül közelebb esik a természethez, de éppen olyan kétségtelenül a városi élet viszont nem egyéb, mint az ember küzdelme az ember természeti ellenségei ellen. A természet rideg, kérlelhetlen, elemi erőivel szemben keresi a városban az egyén! jólét feltételeit az ember, és éppen az az, amiről itt szó van, az, hogy valamely község megteremtette-e azokat vagy sem. Amelyik megteremtette, azt megkülönböztethetjük a város névvel, amelyik nem teremtette meg, annak nem használ, ha megkülönböztetjük is ezzel a névvel...

Ám azt fogják mondani a falubarátok, hogy a természet elemi erőivel szemben való védelmet a faluközség is megteremtette^ Hajlékot húzott az ember fölé, kiirtotta a rengeteget, szomszédokat adott neki, akikkel a védelemre egyesülhet. Igaza lesz a falubarátoknak. A közelségből fakadó primitív védelmet megteremtette a faluközség. De nem szüntette meg a közelségből fakadó veszedelmet. A közérő nagyságához fűződő érdekek a tömör lakosságú községet kívánják és más oldalról minden elemi erők közül legveszedelmesebb ellensége az embernek az ember. A tömör lakosság kialakulása tehát amint kelléke, úgy egyúttal veszedelme az egyéni jólétnek. Ezeknek a veszedelmeknek nagyrészt mint előbb láttuk, elejét veszi az állami, amidőn az egyéni jólét alapfeltételeit megteremti azonosan minden községben. A másik részét

azonban, azt a részét, amely az együttlakásos közelségnek községenként való különbözőségéből fakad, az állami önkormányzat perifériális szervei, a községek szüntethetik csak meg. Nos az a pont, ahol a község annyira centralizálta a közérőt, — hogy állami segítséssel vagy anélkül, — megbirkózott már ezekkel a veszedelmekkel is, adja a választó vonalat község és község között. Falu még az, amely nem érte el ezt a vonalat és várossá fejlettségről beszélhetünk annál a községnél, amely ezen a vonalon győzedelmeskedve az egyéni jólét magasabb — nem többé primitív — feltételeinek feladataira tért át.

A városi jellegre nézve tehát nem kiterjedés, nem ember-tömeg, nem építkezési modor, hanem azoknak az intézményeknek a mennyisége döntő, amelyek az egyéni jólétet szolgálják. A városi fokozott közelségből fakadó korlátozásoknak azért veti magát alá az ember, a közérő fokozott centralizálásához szükséges szolgáltatások terhéért vállalja, hogy a egyéni jólét fokozásához megkívántató intézményeket cserébe kapja értük. A város, tehát csak akkor felel meg hivatásának, ha rendelkezésre állítja ezeket a fokozott jóléti intézményeket...

Ám lássuk közelebből ezeket az intézményeket.

Az eddig mondottak már több kategóriáját adják a községi intézményeknek.

Az egyéni jólét szerint lesznek olyan intézmények, amelyek nélkül nincsen az az egyéni jólét, amelyet az állameszme megkövetel. És lesznek olyan intézmények, amelyek már fokozzák az állameszme által követelt egyéni jólét minimális feltételeit. Amazok a nélkülözhetlen az elsőrendű, emezek a fokozott, a fejlődési községi intézmények. Amazokra a nélkülözhetlen elsőrendűekre, törekedni kell minden faluközségnél is, emezeknél a fokozottaknál, a fejlődésieknél kezdődik a városközség. Amazokat a kormányzásnak meg kell csinálnia minden községben. Emezeket elő kell segítenie minden községben. Amazokra tehát kötelezni kell a községeket. Emezekhez meg kell adni nekik annyi hatalmat, amennyivel nem sértik az egyéni jólétet.

Ebben bifurkálódik a községi kormányzás. Abban bifurkálódik, hogy ott, ahol kötelezni kell intézmények megteremtésére a községet, az összesség közerejének meg kell adni a módot, az anyagi tehetőséget is, hogy a kötelezettségnek megfelelhessenek. Ahol

ellenben csak elősegítésről van szó, ottan elegendő — sőt tán nem is szabad tovább menni az egyéni jólét különös parancsa nélkül — megadni a jogi tehetőséget... És ez adja ki a községi intézmények második, hogy úgy mondjam, a gyakorlat szerint alakuló kategóriáját, a kötelező (obligatórius) és a jogosított (fakultatórius) községi intézményekéi.

Első tekintetre úgy látszhatnék, hogy a kötelezők és a nélkülözhetlenek, valamint a fejlődésiek és a jogosítottak összeesnek. És lényegben a látszatnak ezúttal igaza is van. Az állameszme és egyéni jóét fogalmi szerint össze is kellene esniök. Az életben azonban a helyzet az, — és ezért mondtam ezt a kategóriát gyakorlatinak, — hogy az állam- és községfejlődésnek az állam- és községesszmevel szemben való történelmi eltolódásai következtében nagyon kevés, sőt talán egy állam sem jutott el addig még ma, hogy minden intézményt, amely az állameszme szerint nélkülözhetlen, kötelezően nem csak hogy megvalósíthatson, de csak elő is írhasson minden községben. Hát hiszen „hinc illae lacrimae”, államokban és községekben és állam és község ellen...

Hinc illae lacrimae és hinc — innen — az a helyzet is, hogy a községi intézmények egy harmadik nagy kategóriájában teljes konfúzió uralkodik. Ez a kategória az a bizonyos önkormányzat, vagy nem önkormányzat kategória. Az államok mindenféle viszonytagságos eltolódásaik miatt nem értek rá, vagy nem bírtak odáig jutni, hogy a községekben a „kötelező” intézményeket megvalósítsák, a közérővel. Arra a kényelmes álláspontra helyezkedtek tehát, hogy törvényeikben a községi fejlődést jóformán en bloc, egyszerűen önkormányzati feladatnak nyilvánították... Hát hiszen szuverén akarategyilvánítás volt. Tehették. Itt azonban nem erről van szó. Itt az egyéni jólétről van szó. Arról van szó, hogy a szuverenitást nem az egyéni jólét kívánalmi szerint használták. Hogy nem okosan éltek a szuverenitással akkor, amikor helyi szervek — perifériális szervek — elhatározási szűkkeblőségének szolgáltatatták ki ezzel az egyéni jólét minimális feltételeit. A helyi szervek természetesen úgy oldották meg a dolgot, ahogy a helyi önzésnek volt jó, nem az összességben egymást kiegészítően összefogott egyéni jólétnek.... A községek pedig elmaradtak a fejlődésben.

Ebben a kategóriában tehát nem önkormányzat vagy állami

kormányzatról kell szónak lenni, hanem arról, hogy nincsen olyan községi intézmény, amelyet az összességi akarat teljesen a helyi akaratra hagyhat, de van olyan intézmény, amelyet az összesség helyesen csak centrális egységgel valósíthat meg és van olyan, amelyet helyesen csak a perifériális szervek helyi ismeretével valósíthat meg. Amazok a generális (általános), emezek a lokális (helyi) intézményei a községnek...

A látszat ellenére ezek sem esnek össze a kötelező és a jogosított községi intézményekkel. És a nélkülözhető és a fejlődési intézményekkel sem. A nélkülözhető en intézmény olyan lehet, amelyet el kell az összességnek rendelni, de a megvalósítását a helyi ismeretre kell bízni. És a fejlődési intézmény is lehet olyan, amelyet kötelezővé kell tenni. A község közvilágítása nélkülözhetlen intézmény, el kell rendelni, de a helyi ismeretre kell bízni, vájjon olajmécscs legyen-e a közvilágítás, vagy villanyerő... A csatornázás fejlődési intézmény, sűrűn lakott, sűrűn beépített városközségben mégis el kell rendelni. Egyik község pszichéje olyan lehet, hogy a csendőrörsöt kötelező intézményévé kell tenni, a másiké olyan, hogy a helyi ismeretre lehet bízni, állít-e éjszakára rendőrszotot.

Fontos a községi intézményeknek az a kategóriája is, amelyet az ad ki, hogy az intézményt a természetnek amaz ártalmi teszik-e szükségessé, amelyek a föld lakatlan pontjain is fennállanak, vagy azok az ártalmak, amelyek abból állnak elő, hogy az ember községbe tömörült. Amazok a kezdetleges — primitív, — ezek a polgáriasult — civilizátorius — községi intézmények, amelyek természetesen szintén lehetnek, nélkülözhetlenek és fejlődésiek, lokálisak és generálisak, kötelezők, vagy csak jogosítottak. Egy mederrendezés mindenütt, ahol víz van, a természet rideg elemi ereje ellen való primitív intézmény, még sem szabad elrendelni, mindenütt elrendelni, ahol víz van. És lokálisan lehet megoldatni ott, ahol a község ereje elegendő, országos generálisan azonban ott, ahol a Tiszáról, vagy a Mississipiről van szó ...

Ugyanúgy van a községi intézményeknek ama százféle más kategóriáival, amelyeket kormányzási ügyágak szerint lehet csinálni, ezek azonban a jelen fejtegetés során nem játszanak szerepet. A jelen fejtegetés szempontjából azok a fontosak, amelyeket leírtam, mert ezek döntenek el a falu-község és város-község jellegét és ezek világítják meg azt is, hogy a közérő centralizálása során

meddig kell központi kézben tartani és hol kell perifériális szervekre hagyni az intézést.

Mielőtt ennek a határnak konkrét megállapítására rátérnék, arra kell még reámutatnom, hogy az intézésnek, nemde, három nagy fázisa van:

Pozitíve meghatározni azt, ami az egyéni jólét ellen van, ez a szabályalkotó igazgatás a maga egészében.

Pozitíve elősegíteni azt, hogy az alkotott szabályokat az egyéni önzés túl ne lépje. Ez a megelőző igazgatás.

Végül pozitíve megtorolni azt, ahol az alkotott szabályok mégis megsértettek. Ez a büntető igazgatás.

Ennek a három fázisnak szem előtt tartásával most már láthatja mindenki, hogy a három fázis mindegyikében a perifériális szervek helyi ismeretének jelentős szerepet kell hagyni, a megelőző igazgatás azonban mégis az, ahol a helyi ismeretnek kell a túlnyomó szót adni. Az elősegítése annak, hogy az alkotott szabályok ne sértessenek, olyan feladat, amely gyakorlati kivitelében már feltétlenül megkívánja az orografaiilag azonos jelenlétet a helyszínén, de megkívánja azt is, hogy latitúdós hatalma legyen az illető perifériális szervnek arra, hogy a megelőzésre hivatott berendezést a helyi körülményekhez szabhassa. A megelőző igazgatás terén tehát a centrális kormányzásnak nem helyes tovább menni, mint a felügyelő és helyreállító tevékenységre. Felügyelni az egyéni jólét kívánalmainak betartására. És helyreállítani az egyéni jólét ellen elkövetett hibákat. Megelőző igazgatásról lévén szó, természetesen preventive, úgy ügyelni fel, hogy a hiba megelőzése legyen lehető és ezáltal elérni azt, hogy a helyreállító intézkedésre csak kivételesen kerüljön a sor. Ez egy olyan fontos szempont, amely könnyen beláthatólag szinte döntő a kormányzás jóságára. Ha valahol sok szükség van centrális helyreállító intézkedésre, ez azt mutatja, hogy maga a centrális felügyelő tevékenység rendszere az, ami nem jó. Hiányzik belőle a lényeg, a megelőzési momentum.

Kétségtelen, hogy a megelőzésnek leghatalmasabb eszköze a jó szabályalkotás. Olyan hatalmas eszköz ez, hogy külön tevékenységnek kell vennem, ahogyan külön berendezésnek kell venni a vasutaknál a töltést és vágányokat, és külön berendezésnek a mozdonyt és a kocsikat. A megalkotott szabályok corpus jurisa az a vágányhálózat, amelyen a kormányzásnak pszichológiával fű-

tött mozdonya vontatja a község-kocsikat, ennek a vágányhálózatnak tömören aláépítettnek, kitűnően színtezettnek és csalhatatlan váltórendszerrel berendezettnek kell lenni, ha azt akarjuk, hogy baj ne érje a vonatainkat, ha sőt azt akarjuk, hogy a vonataink akadálytalanul fussák meg a természet erői által viszontagságossá tett pályájukat...

Folytatva ezt a hasonlatot, a szabályalkotó igazgatásban tehát a centrális kormányzásnak odáig kell menni, hogy félreérthetetlen határozott vonalakkal rajzolja meg a községek pályájának vágány térképét az egyéni jólét végcélja felé. Azt jelenti ez, hogy centrális feladat lefektetni a szabályalkotó igazgatásban a községek várossá fejlesztésének vágányait, űr- és állomásházait, előírni azok menetrendjét, ehhez szabni azok menetsebességét, a vonat egyes járműveiben azonban azután a perifériális szervekre hagyni az utasok alkalmazkodásának és ellátásának részletes és részleges teendőit.

Ismétlem a községek várossá fejlesztésének a vágányait. A községeknek várossá fejlesztése a megváltó ige itt. Kifejtettem fentebb, hogy a városközség ott kezdődik, ahol az egyéni jólét minimális intézményei megalkottattak és a község azokra az intézményekre térhet át, amelyek tovább fokozzák a jólétet. A községek várossá fejlesztése tehát azt jelenti, hogy megteremtessenek az egyéni jólét minimális feltételei mind.

De ismétlem azt is, hogy a községek várossá fejlesztése, nem amint a város a falu ellentétét jelenti, hanem amint a város a falu kultúrfokát jelenti. Az egyéni jólét fokozottabb mértékét. Nem a sok házat, sok embert, kevés levegőt és rossz vizet, de az arányos ház és emberelhelyezkedést, gondozott levegőt és filtrált ivóvizet. Nem a kávéházak, mulatóhelyek tömegét és az élelem és megélhetési lehetőség hiányát, de a jól szervezett piaci forgalmat és a lüktető szellemi forgalmat. Az ember úgy testi, mint lelki elsőrendű szükségleteinek könnyű kielégítését.

Az ilyen értelmű városok fejlesztése teszi naggyá az egyéni jólétet, kedvelté az államot, hatalmassá az összességet. Az ilyen értelmű városok fejlesztése viszi előre a kultúrát, az emberiséget, a világot. Az ilyen városok fejlesztése teremti meg az egyenlőséget. Az ilyen városok fejlesztése győzi le az ember számára az embert és a természetet.

Az ilyen értelmű városfejlesztés eszközeit kell tehát megteremteni a centrális kormányzásnak a szabályalkotó igazgatásban és az eszközök használatára kell felhatalmazni a kormányzás perifériális szerveit. Ebben a felhasználásban lesznek részletek, amelyekre a perifériális szervnek is szabályt kell alkotni, ez a szabályalkotás azonban nem lesz már országosan generális, hanem csak lokális.

Amint a megelőzésnek legerősebb fegyvere a jó szabályalkotás, ugyanúgy a helyreállításnak legerősebb fegyvere a megtorlás. A büntető igazgatás. Ne méltóztassék itt csak a bűnvádi eljárásra vagy kihágási büntető törvénykönyvre gondolni, a büntető igazgatáshoz nem csak ez tartozik oda, hanem minden kárpótlás, jogfelfüggesztés és a mulasztó terhére való cselekvés. Különösen a mulasztó vagy hibásan cselekvő cselekvési jogának felfüggesztésével való helyette cselekvés. Ha a városfejlesztés szövevényesen bonyolult feladatát nézzük, akkor ez is — ez az ilyen értelmű büntető igazgatás is — olyan átfogó érdek, amelyet a centrális kormányzásnak pontosan a kezében kell tartani, hogy egyik emberi önzés ne árthasson általa a másik emberi önzésnek. Az országosan egységes keretet tehát itt is meg kell teremteni, de azon túl ott, ahol a perifériális szerv maga alkotott szabályt, a saját külön szabályainak büntető igazgatását is provinciális szervnek kell meghagyni. Nincsen és nem is lehet rá ok, hogy amiben a centrum nem tartotta szükségesnek, vagy éppen hibásnak tartotta generális szabályt alkotni, abban szükségesnek tartsa a megtorlást magához vonni.

Ám vegyük most a községi intézmények imént felsorolt kategóriáit ebben a három fázisban. Első helyen a nélkülözhetleneket azokat, amelyek nélkül nincsen meg az az egyéni jólét, amelyet az állameszme megkövetel. Vagyis — a könyvem elején adott fejtegetés szerint — azokat, amelyek nélkül nincsen testi és lelki vagyoni és munkaszabadság.

A testi vagyoni és a munkaszabadságot két tényező fenyegeti az életben. A külső természet és ebben a fizikai ember — és a szellemi ember. Az a része az embernek, amely ösztönökből, ésből, indulatból, hajlamokból, fortélyból, ostobaságból áll és végén tettekben nyilvánul. A lelki szabadságot a természet nem támadja. A testi ember sem. A lelki szabadságot csak a szellemi ember

támadja. De az mindenütt támadhatja és lényegében hát egyformán egyformán ezt is éppen úgy, mint a testi, vagyon és munkaszabadságot. Mindenütt egyformán és minden emberi szellem. Az emberi szellemtől származható támadások ellen tehát a szabályalkotó igazgatásnak az egyéni jólétet mindenütt egyformán kell védeni. Egyeséges szabályalkotással kell meghatározni mindazt, ami az emberi szellem részéről az egyéni jólét ellen van. A gyilkosság, a rablás, a munkagátolás, az erkölcsrontás, faluközségben és városban egyformán lehetséges, falura és városra tehát egyformán kell akadályozva lenni gyilkosságnak, rablásnak, munkagátolásnak és erkölcsrontásnak. És pedig a legteljesebb hatalommal, a szuverenitással kell akadályozva lenni mindenütt, ahol az egyéni jólétről szó van. Az emberi szellemtől származható támadásokkal szemben való védekezés tehát a legtelivérebben centrális feladat. Ennek a szabályai alól nem szabad kivételt engedni semmiféle helyi sajátosságnak, semmiféle perifériális szervnek.

De szigorítást sem szabad engedni semmiféle perifériális szervnek. Ezen a téren minden külön megszorítás megszorítása lehet az egyéni szabadságnak és egyenlőségnek, túltengése lehet az egyéni önzésnek. Lerontása lehet tehát más oldalról, az egyik oldalon védeni szándékolt egyéni jólétnek. Ha tehát ezen a téren helyi sajátosságok következtében szigorítás szükséges, ezt a szigorítást is fenn kell tartani centrális feladatnak és a perifériális szerveknek ezen a téren csak előterjesztési és véleményadási jogosultsága lehet.

Másként áll a dolog, a külső természet és benne az emberi test részéről származható veszedelmekkel. Ha a szellemétől jöhető veszedelmeket leválaszthatnók az ember testétől, az emberi test veszedelme nemde csak a betegségekre szorítkozik vagy terjed. A szellemi rész nélkül az emberi test aránylag ártalmatlan dolog. Olyanféle, mint a többi szerves anyag a mérgek nélkül. Csak a dekomponálódása lehet veszedelmes.

A többi külső természet meg, légkör, földfelület: és amit ez foglal magában, elemi erők, szerves és szervetlen anyagok, ezek csak rideg könnyörtelenségű, de nem gonosz hajlamú tények. Ezek minden községben orografice, klimaticice, geologicice és meteorologicice egyszerismindenkorra adva vannak és ezek éppen helyileg vannak adva. Ezek tehát telivér helyi sajátosságok. A védekezés ellenük

nem egyformán mindenütt, hanem csak helyi adottságok szerint szükséges. A trópusokon más a helyzet, fagy, vihar, eső, napsütés tekintetében, mint az eszkimóknál és lápos vidéken más a védekezés maláriák ellen, mint a Svájc alpes vidékén. De más a védekezés New-Yorkban is a szennycsatornák miazmái ellen, mint teszem azt Tromzöben vagy egy hollandus villaközségben, avagy a szegedi tanyaövezetben.

Ebben a veszedelemkörben tehát a védekezést teljesen a perifériális szervekre kellene hagyni, ha ... ha ennek a veszedelemkörnek egy más sajátossága nem volna. Ha nem volna az a sajátossága, hogy itt az emberinél gigászibb és kormányozhatatlan erőkkkel állunk szemben. Olyan erőkkkel állunk szemben, amelyekkel szemben az egyes ember tehetetlen és olyan erőkkkel szemben, amelyekkel szemben az összesség ereje is vajmi keveset érhet el... Gondoljunk egy földrengésre, egy tornádóra, egy pestisjárványra, a tuberkulózisra. Az emberi civilizáció annyiadik századában mit tehetünk ezekkel szemben. Mint egyes emberek semmit, mint közösségek keveset, mint államösszesség valamivel többet, de mint államösszességnek sem sikerült eddig legyőznünk őket. Ha tehát mégis védeni akarjuk ellenük az egyéni jólétet, meg kell először tennünk mindazt „a keveset”, amit mint község tehetünk és meg kell termünk azt a „valamivel többet”, amit mint államösszesség tehetünk. Az egyéni jólétet fenyegető veszedelmeknek erre a körére nézve tehát, a helyi sajátosságokon kívül azt a körülményt is figyelembe kell venni, — ha helyesen akarjuk a centralizációt keresztül vinni, — vájjon a szükséges intézkedés, -- az az intézkedés, amelyet a helyi sajátosság tesz szükségessé, — meg vagy meg nem haladja-e a helyi erőket. És így szemlélve, ebben a veszedelemkörben a helyzet az lesz, hogy itt azt kell centrális szabályalkotás tárgyává tenni, amit bár helyi sajátosság tesz szükségessé, de ami meghaladja a helyi erőket. Ebben az esetben az összességnek kell felvenni az egyéni jólét feltételeiért szükséges küzdelmet. És azon a határon kell felvenni, ahol a küzdelem meghaladja a helyi erőket.

Ezzel adva van a szabályalkotó igazgatásban az a határvonal, amelyet a centralizációnak az önkormányzat centrális és perifériális szerveinek hatásköre tekintetében az egyéni jólét feltételeinek megteremtése körül betartani kell. Az egyéni jólétnek a testi, vagyoni, lelki és munkabiztonság megteremtéséhez szükséges intézményeit

az emberi lélek részéről fenyegető veszedelmekkel szemben megvédeni, centrális összességi feladattá kell tenni és összességi centrális feladattá kell tenni a természet részéről fenyegető veszedelmeknek ama részével szemben is, amely bár helyi sajátosságokból ered, de meghaladja a lokális közteröt. A perifériális szervek hatáskörébe kell adni viszont a természet részéről fenyegető veszedelmek ama részének elhárítását, amely helyi sajátosságokból fakad, de a kellő jogi tehetőség megadása mellett az összesség közereje nélkül a községi közterővel is meggyőzhető.

A dolog természetben fekszik, hogy ez a határvonal ezen a ponton aztán megszűnik principiális vonal lenni, és egyszerű ténykérdéssé válik. Egyszerű ténykérdés nemde az, hogy valamelyik helyi sajátossággal szemben egyik községben mekkora, és másik községben mekkora közterő áll rendelkezésre. A szabályalkotó igazgatás tehát odáig megy itt, hogy a perifériális szervekre nézve kimondja ezt az elvet, — természetesen intézményesen mondja ki, — a ténykérdést pedig már az elősegítő, a megelőző igazgatásra hagyja.

A szabályok betartását elősegítő, a megelőző — preventív — igazgatás szerepe tehát már itt kezdődik a ténykérdéseknél, voltaképpen a gyakorlati keresztülvitelnél, és már maga a gyakorlati keresztülvitel fogalma elárulja, hogy a megelőző igazgatásban nagyobb szerepet kell adni a perifériális helyi ismeretnek, mint ahogyan az a szabályalkotó igazgatásnál történt. A gyakorlati keresztülvitel — a szabályozó akaratnyilvánításnak az életbe, a természetbe való áthajtása — eminenter helyszíni feladat, természeténél fogva helyszíni feladat, a helyszíni intézés intenzívebb hatályától csak ott szabad megfosztani, ahol azt maga a legfőbb szempont, az egyéni jólét úgy igényli. Ahhoz értem el ezzel, amit máifentebb mondtam, hogy a megelőző igazgatásban, a centralizációnak a felügyeleti és ezzel kapcsolatos apellatorius és cassatorius hatáskört kell fenntartani a maga számára teljes egészében azért, hogy mindenkor elbírálhassa, vájjon a perifériális szervek valamely keresztülviteli gessziója nem sérti-e valahol az egyéni jólétnek csak a centrumból áttekinthető feltételeit. A centrumot illeti tehát a helyreállítási igazgatásnak az a része is, amely még nem megtorló, csak reparáló, — ami pedig a helyreállítási igazgatásnak azt a részét illeti, amely már retorsív, — tehát büntető jellegű fázisa a kor-

Hiányzásnak, ott, amint fentebb mondtam, a határvonalat az adja meg, hogy a sértett szabály centrális vagy perifériális eredetű-e, a felügyelet, cassatio, apellata és reparáció útját azonban önként értetőleg itt is a centrum számára nyitva kell tartani...

... Tisztázva ezekben a községi intézmények természetét és azok helyes megteremtésére alkalmas centralizáció mértékét, a községi intézmények további tárgyalását ott kezdem, amit legalúlnak szokás mondani, amelyek azonban voltaképpen a legnélkülözhetlenebbek. A legfontosabbak is tehát, és az alsó névhez csak azért jutottak, mert voltaképpen a községet illeti, de origine a megteremtésük ...

Fentebb megállapítottam már, hogy ezek azok, amelyek a természettől és benne az emberi testtől származható veszélyek ellen védik az embert... A légkör és a földfelület jelenségei ellen tehát.

Az előző fejtegetések szerint, kétfélék ezek. Azok, amelyek a természet erőiből közvetlen fakadnak és azok, amelyek azért fakadnak a természetből, mert az ember emberhez közel — községekbe telepedett.

Az első, — a közvetlenül a természetből fakadók — ellen való védelem mindaz, ami a község építkezésével összefügg. Valami állatias hajlékot az ember egymagára is összeeszkábálhat, de ahhoz hogy villámcsapás, tűzvész, zápor és vízőnálló házat építhessen és biztos jólétű zárt otthontként tartson fenn, a községi kötelék ereje szükséges. A községi kötelék ereje nélkül másként hajdan feldúlták volna a hajlékot ismeretlen elemi erők, vadállatok, vademberek, ma feldúlnák ismert elemi erők és kultúrátlan emberek. Ezek ellen vette magára hajdan és ezek ellen viseli ma az ember a községi köteléket. Ezek ellen nem védhette volna a távolságosabb államkötelék sem. A községi élet helyi közelsége kellett, mint *conditio sine qua non* ezek ellen.

A községnek főcélja tehát, hogy az ember számára zárt otthont tartson fenn. Biztosítsa a légkör viszontagságai ellen, de úgy, hogy a légköri életszükségleteitől el ne vágja, biztosítsa tehát a zárt otthont kellő mennyiségű és minőségű levegővel és kellő mennyiségű napsütéssel. Levegő és napsütés legelsőrendű szükséglete az egyéni jólétnek, egymás hegyén hátán való építkezés pedig legelsőrendű ellensége a levegőnek és napsütésnek. Jó építkezési rendtartás tehát legelsője a községi intézményeknek, amelyhez az

otthon fenntartása érdekében szorosan csatlakozik a tűzrendtartás és árvízvédelem.

Egy másik intézménye a községnek, amely közvetlen a természet ellen véd, az asszanálás. A község területének és környékének ártalmatlanná tétele az emberi szervezetre. A testre. Mocsaras területek, ingoványos rengetegek és egyéb miazma vagy kórtermelő helyek semlegesítése. Ezek mind alapfeltételei az egyéni jólétnek és a legyőzésükhöz — az egyesé nem elég — a község ereje szükséges. Megvalósításuk tehát nélkülözhetlen intézménye a községnek.

Am aki eleven községet látott avagy az eleven községről behatóbban gondolkozott, látni fogja, hogy a községi együttlakásból származó közelség már ezeknél is fokozza a belőlük származó veszedelmet és hogy a természettől, főleg pedig az emberi testtől származó veszedelmek, ha nem is teljesen, de olyan túlnyomóan ebből a közelségből erednek, hogy helyesebb — bár a természetből erednek — abban a másik csoportban tárgyalnom őket, amely a községi közelség miatt ered a természetből.

Első helyen áll közöttük természetesen a községbe tömörült emberek táplálkozása. Amint kétségtelen, hogy a megfelelő táplálkozás az egyéni jólét alapfeltétele, éppen úgy kétségtelen az is, hogy a táplálkozás sem a kormányzásnak, sem a kormányzás semmiféle szervének nem lehet közömbös. Ha igaz is, hogy a kormányzás pszichológiai feladat, igaz viszont az is, hogy a pszichéhez, a lelkülethez a gyomron keresztül nagyon egyenes út vezet, amelyen éppen úgy járhat a kormányzás, mint a felbujtás. És igaz az is, hogy az embereknek nagy csomókban való összeverődése megnehezíti az ember táplálkozását, a községi köteléssel együtt jár tehát a mellőzheti en szükségesség, hogy a falai közt elhelyezkedett tömegnek élelmezéséhez és egyéb ellátásához lehetőségeket teremtsen.

Amint az erőteljes városfejlődést — a fentebb kifejtett értelemben — az ország, a közerő, a szuverenitás, az egyéni jólét legerőteljesebb, kiszámíthatlan hatalmú eszközének tartom, úgy tartom az ember ellátását az elsőrendű életszükségletekkel, ezek között is legelői a test táplálására és óvására szükséges cikkekkel a helyes kormányzás első feladatának. A legnehezebb feladatának és a legelhanyagoltabb feladatának is. Olyan feladatának, amelyet eddig

éppen úgy nem teljesített, ahogy a kultuskérdésekről szólva fentebb kimutattam, hogy a kormányzás nem teljesítette a lelkek ellátására vonatkozó kötelességét.

Ma az ember ellátása — világszerte — azon a gondolaton nyugszik, hogy a kormányzás megteremti a pénzt, — a csereeszköz — aztán hóna alá nyúl — jól rosszul — termelőnek, feldolgozóknak, kereskedőnek, a fogyasztónak ellenben azt mondja, te most szerezz amennyit bírsz a csereeszközből és fogyassz annyit amennyit éppen kapsz a csereeszközödért, termelőtől, kereskedőtől.

Monstruózus gondolat. Teljes félretétele az eredeti állam-eszmének. Teljes félretétele a kormányzási pszichológiának. Teljes lerontása az egyéni jólétnek, mert teljes rászabadítása az önzésnek az önzetlenségre, az egyszerű csereeszköznek az emberiség halványává való koronázása.

Ennél a gondolatnál sok minden van elfelejtve. El van felejtve mindenekelőtt az, hogy a társadalom, nemzet, összesség gyűjtőneve nem a kereskedők, nem a termelők, nem a feldolgozók, hanem a társadalom, nemzet, összesség gyűjtőneve, az egész emberiség gyűjtőneve a fogyasztók. Ameddig az ember nem tanul meg vért képezni táplálék nélkül, addig fogyasztó a világon minden ember. És addig minden termelés, minden kereskedés, minden forgalom a fogyasztóért van és a termelő, kereskedő, feldolgozó maga is csak azért nincs a fogyasztóért, mert ő maga is fogyasztó. Fogyasztó abban, amit maga termel és fogyasztó abban, amit más termel.

Ennek a megdönthetetlen ténynek az alapján az egyéni jólét összeesik a fogyasztók jólétével. Minden ami ellene van a fogyasztók jólétének, ellene van az egyén jólétének, ellene az összesség erejének, ellene az állameszmének. De annak a megdönthetetlen ténynek az alapján termelők, kereskedők és minden egyéb hivatások jóléte is összeszik a fogyasztók jólétével. És a fogyasztók jóléte is összeszik a termelők, kereskedők és minden egyéb hivatások jólétével. Jót, jól és hozzáférhetően termelni érdeke a fogyasztónak és csak fogyaszthatót termelni, fogyaszthatóval kereskedni érdeke a termelőnek és kereskedőnek. Bármi jót termeljen bárki, a termelvény éppen úgy hozzáférhetetlen marad, akár ha piacra nem hozzák, akár ha megfizethetlen. És hozzáférhetetlen, ha megfizethetlen, akárhogy piacra hozták. És ha hozzáférhetetlen, akkor fogyaszthatatlan. Termelőnek, forgalombahozónak és fogyasztó-

tónak tehát első jóléti érdeke, hogy összeeső — homogén — viszonyukba a csereeszköz voltaképen alárendelt szerepe hozzáíérhetlenséget bele ne csempésszen.

Ez a hozzáíérhetlenség pedig írögtön beáll, ha a kormányzás nem gondoskodik arról, hogy a fogyasztó, — tehát az összesség ne legyen arra utalva, szinte arra uszítva, hogy mentől többet haiácsojjon össze a csereeszközből. Az ellenkezőt kell tehát mondani annak, amit az ellátás mai gondolata mond. Nem azt, hogy annyit fogyaszthatsz, amennyit a pénzed megbír, hanem azt, csak annyit fogyaszthatsz, amennyit megenged az egyéni jólét.

Aki az eddigi fejtegetéseimet szíves volt figyelemmel kísérni, azoknak egész tónusából láthatta már, hogy sem itt, sem ott, sem másutt nincsen mindezekben semmi lebéklyözó falanszteri vagy kommunizáló gondolat. Minden falanszteri és minden kommunizáló gondolat szikkasztóbb az állam és társadalom egész eszméjére, mint a természetre a legesótlenebb szárazság. Tisztában vagyok vele és rendíthetlenül vallom, hogy árnak és forgalomnak egyetlen helyes szabályozója a kereslet és kínálat. A kereslet és kínálat azonban tényleg szabályozza az árat és a forgalmat és éppen a kereslet és kínálat az, amelynek az alakulására gigászi hatással van a községi kapcsolat.

Ezt mindenki tudja, nem kell magyarázni. Egy fejlettebb község vevőközönsége messzi kerületben érezteti hatását termelésre és kereskedeésre. Lanyhítja vagy fellendíti, tehát szabályozhatja. Keresletet és kínálatot a kezében tarthatja, mert hisz minden község a fogyasztóknak egy bizonyos tömör tömbje, amely tehetetlen, ha az összetevői egyenként lépnek fel, de hatalmas lehet, ha az összetevők együttesen foglalnak állást a községi kötelékben.

A községi kötelék így különös emeltyűjévé válhat az egyéni jólétnek és az ellátási berendezés egyik legfontosabb a községi intézmények között. A tiszta állameszme szempontjából ezért a vásárrendtartás, a vízvezeték, közlekedés nélkülözhetlen intézmény. És ezért nélkülözhetlen intézmény a munkarendtartás is.

A munkaszabadság egyike azoknak az egyéni jóléti feltételeknek, amelyek miatt a községi létet keresi az ember. Áll reá tulajdonképen mindaz, ami minden termelésre áll. A munka — minden munka sem egyéb voltaképen, mint termelés. A községi keret részben fokozza, részben — a nagy konkurencia révén — nehezíti a

munka kínálatát és keresletét és már ez elegendő ok arra, hogy a község az egyéni jólétnek megfelelően szabályozni törekedjék a munka rendjét. De további konkrét ok rá az is, hogy a munka az, amelynek regulálnia kell a csereeszköz igénybevételét. Elöl — a könyv általános fejtegetéseinél — elmondottam, hogy az egyéni jólét eszméje szerint mindenkinek módot kell adni, hogy érvényesítse a természettől kapott legjobb tehetségét és hogy a jólét igénybevételének egyetlen igazságos mértékmérője az a munkaérték, amelyet az egyén legjobb tehetségével elért. Az egyéni jólét feltétele tehát az, hogy mindenkinek hozzáférhető legyen a munkalehetőség. A községnek pedig nemde gondoznia kell az egyéni jólét minden feltételét...

Mindezekkel ki is van merítve a községi intézményeknek az a köre, amely a szoros községi kapcsolatban, mint cél vagy mint következmény hárul az emberre a természettől és vele az emberi testtől származó veszedelmek ellen és adva van ezzel egyúttal az az intézménykör, amelynek minden községben megoldva lenni kell, ha azt akarjuk, hogy a községből város legyen abban az értelemben, amint föntebb adtam. Abban az értelemben tehát, hogy a város ne a falu ellentéte, hanem a falunak olyan magasabb községfejlődési foka legyen, amely megtartva a falusi élet és jelleg előnyeit és paralizálva a városi élet hátrányait, a várossá fejlődésnek csak az előnyeit biztosítsa az egyéni jólét számára.

Ez a beállítás nagy perspektíváját adja a városfejlődésnek. Olyan képet mutat a távolból is, amelyben a maguk helyén hatalmas gyárkémények mellett, zöld lomb, üdítő víz és ózonos levegő van a szellősen egymáshoz csatlakozó ház és utcatorok között, Gyaloglók és járművek mögött nem porfelleg és sártömeg kavarg, mindenki könnyen éri a munkahelyét és mindenki talál munkahelyet. A fókuszról el és a fókuszba visszatérő sugarak módján viszik és hozzák a közlekedés rádiuszai az emberi munka termékeit, hogy lebonyolítsák az emberi szükségletek kielégítésének azt a cseréjét, amely vesz és ad város és alimentáló környezete közt.

Ez a perspektíva rejthet azután magában egyéni jólétet, ahol a csereeszköz nem bálvány, de igazán csak eszköze a cserének, mert ez a perspektíva csak úgy válhat valóságra, ha mind megvalósítottak már azok az intézmények, amelyek fentebbi fejtegeté-

seimben vannak taglalva. Ez a perspektíva rávilágít a városok jövőbeli képerre, de rávilágít élesen a szükséges reformokra is. Rávilágít különösen a hiányokra...

A fényénél könnyű megállapítani a hiányokat. Sőt egy néven lehet megnevezni a hiányokat: nincsen még kellőleg egyensúlyozott városfejlesztési politika. Nincsen a történelmi községekben sem és nincsen azokban a modern városokban sem, amelyek föles az angolszász gyarmatosító genie nyomán, kalendárium! határidők alatt nőnek a magasba. A városfejlesztés ma itt és ott olyan még, amely Csimborasszót épít egyik helyen, míg másutt zavartalanul meghagyja a Nadirt. Fényűző intézmények látnak napvilágot a kényelem önző szolgálatában akkor, mikor még más ponton hiányoznak a nélkülözhetlenek. Rapszodikus a fejlesztés. Száz- ezrekre nő fel az ellátatlan, munkátlan, füledt levegőben verejté- kező tömeg, ott ahol egy százezer befogadására sincs kellőleg asszanjált terület, Otthonnak nevezhető lakás, italnak nevezhető víz, azért mert a község igazgatása előbbre valónak találta a díszes városházát, városi színházat és a korzó-aszfaltot, vagy a nagy- világiaskodó fürdőstrandot...

Szó sincs róla. Hiszen ez mind hasznos a fejlődés megfelelő fokán szükséges intézmény. A fejlődés még magasabb fokán nélkü- lözhetlen intézmény. Csak ... csak az Istenért, mindent a maga idején. Amíg a község nem tud lakással, élelemmel, munkával el- látni tízszer százezer embert, ne doboljon össze, és ha megrohan- ják, ne telepítsen le, ha szükséges, utasítson el tízszer százezer em- bert... A szabad költözés nagy gazdasági erő, de mint minden gazdasági és nem gazdasági nagy erőt csak akkor lehet hasznos munkára befogni a szabad költözést, az egyéni jólét munkájára fogni be a szabad költözést, ha mint semmi nagy erőnek, ennek sem engedjük meg a fékezetlen tombolást. A világháború milliókat vitt a csatamezők hantja alá és a tengerfenék sírjába, kevesebben lettünk milliókkal és mégis ... a világháború után ütött ki világ- szerte, mint valami járvány, a városi lakásínség. Ez nem volt sem öntudatos, sem egyensúlyozott városfejlesztés. Ez az. önzés zsúfo- lódva marakodó előretörése volt, amelynek a városok és az egyéni jólét tíz éve sýnylik már és még sok évig fogják sýnyleni a termé- szetellenes kipúposodásait...

Legyen kegyes a szíves olvasó, gondolja egyszer végig egyet-

len olyan mulasztás következményeit, aminő az volt, hogy a kormányzás nem akadályozta meg idejében a városokba özönlést. Nemcsak a megcsonkított országokról beszélek, a világról beszélek. Newyorktól Mucsáig mindenütt volt és van lakásínség. Kezdjük kívül. Kívül a városon. A perifériáknak — az alimentáló perifériáknak — a háború által megtizedelődött népe még egy tizeddel megritkult, őstermelés, élelmi és építkezési vonatkozásban még egy tizedet vesztett a termelő munkaerőből. Megcsökkent tehát még egy tizeddel a termelő munkakínálat. Ezzel már odakint — már a perifériákon — emelkedett a munkaár és drágult a termeivény, amely egyúttal kevesebb lett. Hangsúlyozom, hogy a termeivény kevesebb lett. Kevesebb. Rossz teória az, hogy a városba özönlő nép magával viszi az élelmet, mert hisz az általa fogyasztott kvantum helyi fölöslegként veszi útját a város felé... Bizonyos munkaerő megfeszítve is csak bizonyos kvantum termeivényt állíthat elő, ha tehát a bizonyos munkaerő kevesbedik, kevesbedik a hozzáfűződő bizonyos termelvény-kvantum is, és nincs az a képzelt fölösleg, amely a városba folyhatnék, hanem az a hiány van, amelyet a városba özönlött embertömeg nem termelt meg...

így a periféria. A városban pedig az a helyzet, hogy az alimentálható embertömeg nőtt, az alimentáló periféria által szállított termeivény pedig kevesbedett. Itt tehát a munkakínálat növekszik és a munkaár csökken, az ellátás készlete pedig csökken és az ellátási ár növekszik. Teljesen a megfordítottja annak, aminek helyesen fejlődő községben történni kell.

De a növekvő tömeggel férőhelyben is csak a kereslet növekszik, a kínálat nem. A kínálat éppen azért nem növekszik férőhelyben, mert építési anyagban is csökkent a termelés a periférián és mert emelkedett az ellátási ár a városi központban. Ez az áremelkedés pedig végigvonul villámsebessen az egész vonalon, mert nem emelkedvén, — sőt a tömegszaporulat folytán csökkenvén, — a munkaalkalom, az ellátási ár lesz egyedül döntővé a forgalom minden terén...

Ám tovább. A hatás nem marad az egyszerű drágulásnál. Rettentőt szenved a város higiéniája is a zsúfolás által. Rettentőt szenved az emberi psyche a nyomor által. Rettentőt szenved a közérő mindezek által. Összecszerélődnek a munkaértékek. Az anyagi produkció veszi át a vezetést azok helyett a munkaeredmé-

nyek helyett, amelyek a jólét magasabb szféráit szolgálják. A szellem munkája elveszti az azt megillető értékelést és a helyét elkaparintja az önző spekuláció, amely a város lakosságának túltengésére azonnal ráépíti a maga kapzsi zsarnokságát az egyéni jólét szempontjai fölé.

Azt mutatja ez a rövid elmefuttatás, hogy a telepedés kérdésének helyes rendezése rendkívülien fontos tényezője a helyes városfejlődésnek. Máiig ezt a kérdést városfejlesztő erőnek látták, pedig csak a zsúfolás fejlesztése, a jólét lerontója, ha nem találtnak módok, amelyek a kellő mértékre korlátozzák. A telepedés kérdését — a telepedését is nemcsak az illetőségét — tehát erősebben kell kézbe venni. Nyilván kell tartani a férőhelykérdést, nyilván kell tartani az alimentáció lehetőségét, nyilván kell tartani a munkaalkalom tömegét és jogot kell adni arra a városoknak, nemcsak, kötelességévé kell tenni a városoknak, hogy ezeknek a szempontoknak szem előtt tartásával intézzék — a szabad költözködés dacára — a maguk népesedését. Tenni kell ezt annál inkább, mert hiszen éppen a jól egyensúlyozódott városoknál forog fenn az a vokatívum, amely az odaözlönlésre csábítja az emberi önzést.

Tenni kell ezt természetesen az ellenkező szempontból is. Az elnéptelenülés szempontjából is. Ezt azonban tudja mindenki, nem kell tovább fejtegetnem. A túlnépesedésről azonban azért kellett beszélnem, mert máig a várospolitika az egyszerű és helyes népesedéstől nem választotta külön a túlnépesedést. Pedig centralizáció ez is csak, vagy túlcentralizáció.

Azzal tartozom még ennek a kérdésnek, hogy pár szót mondjak a gyakorlati megvalósítás lehetőségéről. A gyakorlati megvalósítás itt először egy jól szervezett nyilvántartási, mondjuk számbavételi intézmény. Érthetetlen szinte, hogy a bejelentési ügyet a községekben csak rendőri szempontból kezelte a kormányzás. Összeségi és községi közerőnek egyformán irányadó tényezője az emberatom, érthetetlen, hogy a kormányzás nem kívánt tiszta tudatával bírni az emberatomok, és ezzel a saját tehetőségerejének. Hiszen a kiinduló pontja ez minden helyes erő- és vagyonbeosztásnak, és helyes erő- és vagyonbeosztás az ugrópontja minden észszerű egzisztenciának. Vak ugrás az ismeretlenbe minden kormányzási cselekvés, amely nem erő- és vagyonbeosztáson, de csak statisztikán alapszik, számsorokon, nem a számsorok konzekvenciáin. Mégis

a kormányzások ma óriási statisztikákat dolgoztatnak ki és a rendőri jelentkezés óriási végzatúrájának vetik alá az embereket. Árról azonban nincsen tudomásom, hogy bárhol is összevetnék ezt a két anyagot, és oly módon dolgoznák fel, hogy községenként megállapíttassék belőle a közösségi erő- és szükségletállapot.

A község így állandóan à jour volna a népességi fluktuációval. Ennek az alapján módjában állna számolni úgy annak a perifériái alimentáló képességéhez, mint a rendelkezésre álló munkaalkalmak mennyiségéhez való arányával. A lehetőségei figyelembevételével döntene aztán abban, hogy az egyensúly megóvása végett a telepédít korlátozza-e, vagy a behozatalt fokozza-e, vagy szabad folyást enged-e a processzusnak.

Nos erről az utóbbi esetről — arról, ha szabad folyást lehet engedni a dolgoknak — nincs mit beszélni. Szólnom kell azonban a népesség beözönlésének a korlátozásáról és a munkaalkalmak gyarapításáról.

Az átmenő fluktuáció néhány napos, sőt hetes tartózkodás bizonyos ellátási fölösleg, önkéntes vendéglátás és a szállóipar útján elintézhető. Kaszárnnyák, tanintézetek, hivatalok népesedése útján való szaporulattal is könnyű számolni. Amivel nehezebb számolni, az az üzleti étellel járó szaporodás. A kereskedés és az ipar elsősorban a gyáripar népe az, amely ha tömegesen fluktuál, az ellátási arányokat felbillenti. Nagy gyártelepek ritkán dolgoznak a helybeli munkával, sokszor idegenből hozzák a szakavatott dolgozó kezét. Százezer fő mellett már tízezer fő teljesen eltolja a helyzetet és milliós városnál is már tízezer fő olyan többlet, amelynek számára lakást kell teremteni és élelmet. Ilyen településeknél, akár milyen kívánatosak legyenek is másképp, cum grano salis kell eljárni. Ha a város építkezése pang, az új lakosság — a munkáskezek — számára való építkezés feltételéhez kell kötni a gyártelep-engedélyeket. Ha ellenben az építkezés túlprodukción mutat, az újonnan jövők számára nem szabad engedni fölös építkezéseket. Mindkét alkalommal azonban természetesen gondoskodni kell arról is, hogy az építési spekuláció ne rántsön ilyen alkalommal a gyáriparon. El kell ebben menni szükség esetén nemcsak a telek, hanem el kell menni az anyagkiszajátításig, sőt el kell menni szükség esetén az építő munka hatósági országos toborzásáig. Mindent inkább, mint szabadjára hagyani az önzően túltengő spekulációt.

És ugyanígy gondoskodás tárgyává kell tenni az ellátás kérdését. A kereskedésben megvan a hajlam az alkalmak túltengő kihasználásához. A konjunktúrázáshoz. Ez nem az egészséges forgalom útja. Ez játék a forgalommal. A kereslet növekedtével az egészséges az, hogy a kínálat is növekedjék és semmiesetre se apadjon. A konjunktúra pedig az, hogy a kínálatot csökkenti a spekuláció a kereslet növekedésekor, azért, hogy az áru ára, nem pedig az egyéni jólét nőjön. Ez nem fér össze a kereskedelem kötelees realitásával, mert nem fér össze az egyéni jólét tisztelőben tartásával. A kereskedelemnek joga van annyi hasznot venni az árun, amennyit a ráfordított munkája ér, de nincs joga annyi hasznot venni, amennyit a fogyasztókból a kényszerhelyzet kisajtol. Ennek a piaci kényszernek, másralicitalásnak nem szabad teret engedni, főleg nem szabad teret engedni neki elsődrendű életszükségleteknél, amelyekre minden ember reá van utalva a természet parancsa által. A hiány ezekben, legyen bár materiális, vagy pénzügyi, legnagyobb agitátora az államfelforgatásnak, amellyel nem lehet ellenargumentálni.

Éppen ezért hiábavaló minden pénzböcség, amelyet az állam teremt, ha természetben nem tudja rendelkezésre bocsátani az elsődrendű életszükségleti árukat. A pénzböcség ilyenkor csak az állam pénzének az elértéktelenedésére vezet, mert ki becsüli meg az olyan csereeszközt, amelynek nincs semmi csereereje. Amelyet vékával kell ontani, mielőtt valaki megkaphatja érte a mindennapi kenyeret. Lehet akkor stabil bármilyen valuta, ha a kemény munkával megszerzett összeg nem képes fedezni többé, a nap mint nap ismétlődő tápszer, világító, fűtő, otthonfenntartó szükségletét az embernek.

Azt mondják, hogy magára kell hagyni a kereslet és kínálatot, az magában kibalanszírozza a forgalmat. Nem szabad mesterségesen belenyúlni, mert akkor kereslet és kínálat hamis pályákra fog a természetes vágányaiból kizökkenni. Úgy van, nem szabad. Úgy van, a kereslet és kínálat viszonyának érinthetetlennek kell lenni. A kereslet és kínálat önkéntes kialakulását minden eszközzel és mindenki ellen meg kell védeni. De meg kell védeni mindenki ellen. Meg kell védeni elsősorban azok ellen, akik a kínálatot mesterségesen csökkentik. A termelősziárokuktól, a közvetítói áruvisszatartástól és a fogyasztói árfelverő vesztegetésektől. Nem a kereslet és kínálat természetes alakulását kell tehát mesterséges

állami beavatkozással zavarni, hanem a kereslet és kínálat természetes kialakulásába való nem állami, hanem egyéni önzési beavatkozást kell eltiltani, preventive akadályozni és retorsive megbüntetni ...

Hiába mondják szaktudósok és gyakorlati férfiak azt is, hogy a kereskedelmet belterjes tevékenységre csak a haszon ösztönzi és hogy belterjes kereskedelem nélkül nem lehet a tömegeket semmiféle központi hatósági szervezetekkel ellátni. Ezeknek sincsen igazuk. Ezek is csak félszemmel nézték meg a dolgot. A belterjes kereskedelmi tevékenység nem az, odafizetni bármi árt a termelőnek, mert a költségemet tetemes haszonnal úgyis bevasalom a megszorult fogyasztón. És nem belterjes tevékenység az sem, a termelőtől is olcsón elcsikarni az árut, a fogyasztónál meg felcsigázni az árat, hogy nekem annál ösztönzőbb hasznom maradjon. Belterjes kereskedelmi tevékenység csak az, amely egy másodpercre sem veszíti el szeme elől a fogyasztót, mert tudja, hogy termelők, kereskedők, iparosok a nagy életforgalomban mindnyájan fogyasztók vagyunk. Mert tudja, hogy termelés, közvetítés, feldolgozás minden a fogyasztó összességért van és a munkája csak azért érték, mert szolgálja és csak addig érték, ameddig szolgálja az egyén jólétét.

Ennek az értéknek megfelelő hasznot kell megadni és ezt meg kell adni a közvetítőnek. Arra, hogy ezt megkaphassa, éppen úgy kell vigyázni a kormányzásnak, ahogyan vigyáznia kell arra, hogy ezt a hasznot azonban a közvetítő túl ne hághassa. Nem a magas ár, hanem a méltányos ár a titka a többtermelésnek. Az a termelő, aki tudja, hogy csak méltányos árt és nem bármi árt fog kapni az árujáért, nem lesz érdekelve abban, hogy a magasabb ár érdekében nem is baj, ha kevesebb áruja van, hanem abban lesz érdekelve, hogy ha gazdagodni akar, intenzív műveléssel több árut termeljen, annyi árut, hogy annak az egyszerű méltányos hasznából is jólétben élhessen.

És ugyanígy lesz a közvetítő is. Ha tudni fogja azt, hogy a fogyasztótól a méltányosnál magasabb árt semmiképp sem kaphat és hogy be kell érnie a méltányossal, akkor vigyázni fog arra, hogy a termelőtől drágán ne vásároljon, de a méltányos árt meg is fogja adni a termelőnek, mert hisz, ha jólétben akar élni, neki is a sok üzletkötés, annyi üzletkötés elvéhez kell fordulni, amelyeknek összeaszna a kellő életstandardot számára mégis kiadja. A dolog tehát

úgy áll, hogy az a bizonyos ösztönző haszon a könnyelmű és nem a belterjes tevékenységre ösztönöz és az igazán belterjes tevékenységre a jólét vágya ösztönöz akkor is, ha a haszon nem túltengő, hanem csak méltányos. Éppen a kellő fokú és erejű haszonfőkezés tehát az, amellyel az emberi önzés hajtóerejét az egyéni jólét állam-eszmei szolgálatába lehet belefogni.

Az erre vonatkozó reformberendezés átmeneti idejében természetesen számolni kell azzal, amit fentebb elburkolt termelői vagy kereskedői sztrájkoknak neveztem el. Számolni kell azzal, hogy a termelő, feldolgozó vagy közvetítő árharcba bocsátkozik a közszel. Nem termel, nem közvetít, nem dolgoz fel.

Nos, ezt éppen úgy kell felfogni az összességnek, mint pld. a védkötelezettség megtagadását. Sőt tán még úgyabban. Mindenesetre valami perduelliónak. Lázadásnak. Az egyéni jólét elvére fektetett állameszmében az összesség véd mindenkit a természet és egymás ellen. Az összesség ezért mindenkitől, mindenki akaratából alárendelkezést és szolgáltatást követel. Olyan alárendelkezést és olyan szolgáltatást, amelyet önmagára és másokra, a szuverén akaratkifejezésben önmaga rendel el a saját és a mások egyéni jóléte érdekében. A saját és a mások egyéni jóléte ellen támad tehát az, aki megtagadja akár az alárendelkezést, akár a szolgáltatást. A szolgáltatás azonban nemcsak adó és vér, a szolgáltatás elsősorban munka. Cselekvő közrehatás a természet és az ember-társ veszedelmeinek leküzdésében, az egyéni jólét megteremtésében. Aki ezt a közrehatást megtagadja, akkor mikor az összességnek szüksége van a közrehatására, azt az összesség az egyéni jólét érdekében kényszeríteni nem hogy jogosult, de tartozik is a szolgáltatásra éppen úgy, ahogyan kényszeríteni tartozik a vér- és adó-áldozatra. Nem börtönnel, nem főbelövással, hanem az egyéni jólét megtámadásának összes konzekvenciájával, ha kell az egyéni jólét összességi védelmének előnyeiből való kirekesztéssel. Ember lásd mit érsz magadban.

Legyen szabad egyébként itt is rámutatnom arra, milyen nélkülözhetetlen eleme a kormányzásnak az a politikai iskolázás és az a lelki kultusz, amely — mint előző fejezetekben tárgyaltam, — öntudatos állampolgári engedelmességre nevel... Ilyen nevelés után — merem állítani kevés szükség volna mindezekben a kérdésekben coercitív átmeneti állapotra...

Mint más keresletet és kínálatot, szemmel kell tartani a községnek a munkakeresletet és kínálatot is. Nem arról van szó itt sem, hogy az embert munkával a község lássa el. Nincs főleg arról szó, hogy a munkával való ellátás kedvéért a község egyébként fölösleges munkálatokba fogjon. Ezek rendkívüli dolgok rendkívüli helyzetekben és akkor is kétes értékűek. Arról van szó, hogy a kormányzásnak a munkaalkalmakról községenként összeállított országos áttekintése legyen, amelynek alapján a munkakínálat és kereslet, községenként gyakran összecsomósodott voltára, kiegyenlítést gyakorolhasson. Itt természetesen elsősorban azokról a primitívebb munkákról van szó, amelyeket a természettől különösebb tehetségekkel fel nem ruházott ember is elvégezhet. Azokról a munkákról, amelyekből a legtöbb van, de amelyekre a legtöbb az alkalmas egyén is, és amelyekben ezért a sok alkalmas egymásnak versenyt csinál. Bizonyos mértékig szükség van erre a versenyre, ezen a mértéken túl azonban ez a jelenség veszedelmes, mert egészségtelen. Veszedelmessé lesz különösen akkor, ha a verseny már olyan fokú, hogy a csereeszköz nélkülözhetlen mennyiségét sem adja ki a munkaár. Ez pedig igen könnyen történik a fejlett községekben, ahova sokakat csábít, nem mindig a munkaremény, hanem a kilátás a szórakoztatóbb, színesebb életre.

Ez a kilátás a városi *élet* egyik nagy veszedelme. Ha dúlni kezd, népvándorlást idéz elő a gócpontok felé és ott torlódást csinál a munkáskezekben. A munkakínálatot természetellenesen fokozza fel és a munkaértéket devalválja ezzel.

Tegyük hozzá, hogy a torlódást csak kivételesen okozza más tényező. Előfordulhat, hogy rendkívüli körülmények helyenként munkásfölösleget okoznak, ezt kiegyenlíteni azonban, ha a helyi erők nem elegendők hozzá, centrális erővel kell. Az őszinte munkakeresés azonban nem okozhat torlódást, mert az őszinte munkakereső — aki csak munkát keres és nem egyúttal városi színeket hozzá, — tovább megy a városból, ha munkát nem talál. A városhoz csak az fog ragaszkodni, akinek a munkájához a város is kell. Vagy a munkája természeténél fogva, vagy a városi élet kívánatos színeinél fogva. Az ilyen torlódás levezetésébe akkor közösségi erővel kell belenyúlni és közösségi erővel csak akkor lehet belenyúlni, ha a közösség a munkaviszonyok nyilvántartása révén tisztában van a munka és munka helyzettel.

Az ismert, a tiszta, felderített helyzet alapján községi erővel sokat lehet tenni. Meg lehet tenni mindenekelőtt azt, amit a magános nem tehet meg, tájékoztatást lehet adni mindenkinek arról, hol van és mikor munkakereslet és hol van kínálatfölösleg. Ez nemcsak sok hiábavaló munkakereső fluktuációt fog megelőzni, de bázisul szolgál arra is, hogy olyanokkal, akik mégis kínálatfölösleggel küzdő községbe mennek, az a község mint önkéntesen és önkényesen bajt kereső elemekkel bánhasson el. Olyanokkal pedig, akik a kereslettel bíró helyekre sem mennek el, a saját községük bánhasson el, mint munkakerülőkkal...

Mert nemcsak az idegen tódulástól származó veszedelmek elhárítója a hatósági munkarendtartás, hanem a saját tagjai szempontjából is köteles intézménye a községnek, mert nélkülözhetetlen intézménye az egyéni jólétnek. Az egyes egyénnek nem áll módjában áttekintést szerezni a munkaalkalmak fölött, nem áll ez módjában még saját községe területére nézve sem. A közérőnek kell tehát megteremtteni a közeget, ahol munkakereslet és kínálat egymásra találjon. És nem szabad ezt az elsőrendű jólét-érdeket más, mint hatósági kézre hagyni, mert semmi sem könnyebb, mint elsőrendű jólétérdeket akár üzletileg, akár politikailag kizsákmányolni. Eszköz ez, amelyet lehet az állam javára használni és fegyver, amelyet lehet az állam ellen is fordítani. Az egyéni jólét nagy eszköze, ha használják az állam javára, és az egyéni önzés nagy fegyvere, ha az állam ellen fordították ...

... A kultusz mellett ez az a másik nagy csatornája a közérő centralizálásának, amelyet én a tiszta állameszmében belügy alatt értek. Belügy, de nem az az úgynevezett „belügye a községnek”, amely voltaképpen valami állami désinteressement-t jelent, hanem belügye az országos összességnek. Nem a rendőrség, rendészet, kihágási bíraskodás, gyámügy, honpolgárság stb. Ezek csak kiszakgatott részek. Konzekvenciái az egésznek. A belügy, az országosan egységes belügy az összfoglalata mindannak, amit a fentebb tárgyalt érdekek, a községekbe csoportosult fogyasztók érdekei, a lokális elhelyezkedés a materiális ellátás és a munkalehetőség terén az egyéni jólét szémszögéből nézve, összességi védelem gyanánt igényelnek. A belügy tehát a mindenkit, termelőt, feldolgozót, közvetítőt és minden mást felölelő fogyasztó-összesség védelme a természetnek és az embernek ama veszedelmei ellen, amelyek az or-

szág területén belül állnak elő. A kultusz kormányzásra alkalmas emberré neveli, a belügy aztán a jóléte felé kormányozza, védi a kormányzásra alkalmassá vált egyének összességét. Nem egyszerű ügyág ez a kettő, hanem az állameszme centralizált közerejének, a szuverenitás monumentumának két tartó oszlopa, amelyet a külügy boltoz be akkor, amidőn védi a kormányzásra alkalmassá vált egyének állami összességét a természetnek és embernek ama veszedelmei elől, amelyek az országon kívülről állnak elő... A többi, ami mint közgazdasági, karhatalmi és igazságszolgáltatási tárca szeparálódott a történelmi államfejlődés folyamán, ezekből — tulajdonképpen a kormányzási munkamegosztás nagy elve alapján szeparálódott és nem szeparálódott helyesen ott, ahol az elmondott három fölé kerekedett, mint valami külön érdek... Erről azonban másutt, itt vissza kell térnem a községekhez. A városfejlesztéshez.

A faluközség és városközség között abban találtam a különbséget, hogy város az, ahol a falu az egyéni jólét alapfeltételeinek megvalósításáig fejlődött. Megteremtette lokális és centrális közerővel a testi, vagyoni, lelki és munkabiztonság nélkülözhetlen és kötelező intézményeit. Van a lakosság elhelyezkedését biztosító népességsűrűsödési és építkezési rendtartás, van az egyhelybenlakás természeti veszedelmeit elhárító asszanálási rendtartás, van a megélhetést biztosító ellátási rendtartás és munkarendtartás, és van természetesen karhatalmi és büntető rendtartás.

A község akkor, ha mindez megvan, áttérhet már az egyéni jólét nem nélkülözhetlen, nem kötelező, de az egyéni jólétet fokozó olyan intézményekre, amelyekhez az ereje megvan. Sőt át is kell térnie ezekre. A helyes kormányzásnak, a helyes városfejlesztésnek köteleznie kell a községeket erre. Az egyén a jólétért¹ adja a községnek a maga erőáldozatát, a község ezzel szemben köteles olyan fokra fejleszteni ezt a jólétet, amelyet, amíg más jólétet nem sért, ez az erőáldozat megbír.

Az egyéni jólétet fokozó intézményekre való áttérésnek a feltétele tehát kettő. A kellő községi erő fennforgása és a mások jólétének érintetlensége. Azt jelenti ez, hogy a község ilyen fejlesztésének nem szabad az összességtől, az összesség feladataitól való elvonás útján történni és a község saját erőiből kell történni. Nem szabad tehát befolyásolnia a községbeliek összességi közszolgá-

tatáskéességét és nem szabad olyannak lennie, amely nem szolgálja az egyéni jólétet. Az egyéni jólét magasabb fokát, a szűkebb értelmében vett kultúrát Ezek épentartásával kell aztán a község önerejéből történnie.

Ez a fejlődési szükségesség és lehetőség egy sajátos alakulást adja ki a községi pénzügyeknek. Míg a község városi vonalra fejlesztéséhez szükséges költségek ugyanazon szolgáltatások erején teremendők meg, mint az összesség minden más berendezéseinek a költségei, vagyis a mai gyakorlat szerint az adószolgáltatási alapon, addig a fokozott jóléti intézmények költségeinek az adószolgáltatási források érintése nélkül kell a község erejéből kitélni. Hisz nemde, az adószolgáltatási forrásoknak ez a külön igénybevétele ezeknek a forrásoknak a gyengítésére vezethetne.

Ezeket a külön intézményeket tehát úgy kell létesíteni a községnek, — itt már helyesen városnak — hogy költségeiket áthárítsa mindazokra, akik az intézményt igénybe veszik, annak előnyét vagy hasznát látják, legyenek bár tagjai a községi köteléknek, vagy álljanak bár kívül a községi köteléken. Az ilyen szolgáltatásban az önkényesség a sua sponta elve van meg. Az adó az összesség szuverén parancsán nyugszik, az itt szóban levő szolgáltatás az összesség engedelmén. Az összesség megengedi, mert szolgálja vele az egyéni jólétet, mást pedig nem terhel, csak azt, aki különhasznot lát belőle és ezért vállalja a külön terhet.

fi_a külön és hangsúlyozottan lerögzítettem az önkényes, eilenzolgáltatásszerű jellegét ez intézmények fenntartásának és ha az ezekre vonatkozó részletes fejtegetéseket munkám más részeire kell fenntartanom, azt az egyet mégis kiemelem már itt, hogy ezek az intézmények azok, amik a legnagyobb lendületet adják a városfejlesztésnek, a városfejlesztést a kormányzás egészen sajátosság stúdiúmává teszik és a városi életnek azt a monumentális közert adják, amely az állammá centralizálódás és ezzel az emberi kultúra leghatalmasabb bajnokaiá avatja a jól fejlett városokat.

Az államok és a közlekedési lehetőségek primitív korában a közert centralizálódását és a centralizált közert végrehajtó tevékenységének munkamegosztását a távolságok befolyásolták. A közert centripetális futása nem győzte egy hajtásra az utat a perifériáktól az államfő centrumáig és az államfői centrum végrehajtó karja is soká ért el csak a perifériáig. Azt hiszem jó sok viszontagság

után az ebből származó bonyodalmak leküzdésére a szélső perifériák és a centrum közé a centralizációnak és a centralizált közérő működésének egy közbeeső étaggája alakult és ez az. étagge akkor az államfő és a perifériák többé-kevésbé bizalmatlan, szinte ellenséges szembenézése mellett az inter duos litigantes elve szerint voltaképpen magához vonta a döntő hatalmat. A perifériák féltékenysége mindig kapható volt a centrum ellen, velük különben is közvetlenül a közbeeső étagge diszponált. A nehezen áthidalható távolságok mellett azt csinálta, amit akart a király nevében. A királlyal szemben meg a perifériák erejére támaszkodott. A helyzet aztán teljesen eltolódva az igazi állameszmétől, az lett, hogy a királynak — a centrumnak — jól rosszul azt kellett akarni, amit a közbeeső étagge akart, a perifériának meg túrni kellett, amit amaz mindakettő akart. A kormányzás túlsúlya így teljesen a közbeeső étagge kezeibe került.

Ahol ez a közbeeső étagge érzékkel bírt az állameszme iránt, és aránylag korán bírt érzékkel az állameszme iránt, ott a kormányzás úgy, ahogy, alkotmányosan fejlődött a közbeeső étagge-ok túlsúlya idején is. A centralizáció nem volt helyes, sem egészséges, de valami centralizáció mégis volt és a többi államok despotiko-oligarchikus vagy oligarchiko-despotikus elferdülésével szemben megállhatott. Sőt az alkotmány védőjének aureolás szerepéhez jutott, annak dacára, hogy az alkotmánytiszteletet voltaképpen csak másoktól követelte, ő maga gyakran, súlyosan és tartósan engedett meg magának az egyéni jólét ellen való gessziókat.

Ennek legkiválóbb példái a mi vármegyéink. Az Árpádház comeseinek a király és a „nép” közé helyezett közbeeső kormányzásából alakultak ki azokká a tekintetes vármegyékké, amelyek viceispánja kiskirály volt és azokká a karokká és rendekké, amelyek a pozsonyi táblán annyi borsot törtek a reakció túlcentralizáló törekvései ellen. Még az angol grófságok — hasonlóan közbeeső étaggejai a kormányzásnak — sem vittek soha olyan szerepet az alkotmány kiépítésében, mint a mi vármegyéink. Az angol alkotmányfejlődésben eleve parlamentáris alakú és eredetű elemek vittek a hangot centrális hatalom és perifériális hatalom mérkőzéseiben. Nálunk a parlamentáris elemek is abszorbeálódtak a vármegyében.

Ennek a szerepnek — akárhogyan megengedjük is, hogy tör-

ténelmi szerep volt, — hogy úgy mondjam, szükségszerű és hézagpótló, akármilyen büszkék legyünk is a vármegyéink dicsőséges múltjára és mai roncsaira, meg kell látnunk azt a következményét, hogy a közbeeső hatalom ilyen markáns kifejlődése elvette a levegőt a perifériális fejlődéstől. A perifériális fejlődés törzsszervei a községek, túlságosan a vármegye, a közbeeső étáp járszalagján maradtak és ezért nálunk csak ott fejlődött városi élet, ahol királyi privilégiumok vagy más rendkívüli hatások a községet kivonták a vármegye ama hatalma alól, amely, ha helyesen vesszük, szintén nem volt egyéb, mint egy összecsomósított túlcentralizáció. Voltak és lehettek ott természetesen más hatások is, de a vármegyei túlsúly kétségtelenül részes volt abban, hogy olyan túlnyomóan agrár állam maradtunk a városok feldolgozó, közvetítő és főleg fogyasztó gócai nélkül, amit az újkor félszázados kormányzása az ipar és kereskedés mesterséges támogatásával igyekezett, de nem tudott pótolni és nem is fog pótolni másképp, mert nem pótolható másképp, csak a helyes városfejlesztéssel. Amint az államhatalmat sem lehet az egyéni erők fokozatos és öntudatos centralizálása nélkül Jupiter fejéből pajzsosan és dárdásan kiugratni, úgy nem lehet semmiféle államginekológiai beavatkozással, az egyéni gazdasági tevékenységeknek városi empóriumokba való fokozatos felszívása nélkül egyetlen, bár jupiteri metropolisból, a forgalom Minerváját készen ki-pattantani ...

Ha pedig nekünk azért nincsen angolszász színvonalú, vagy germán-alapozottságú iparunk és kereskedelmünk, mert nincsenek elég számban és kellő fejlettségben perifériális góccokul alkalmas városaink, akkor ha városfejlesztésről és kormányzásról beszélve a közbeeső kormányzási etapok helyes szerepét keressük, látnunk kell, hogy azért nincsenek ezek a városaink, mert olyan nagymultú vármegyéink voltak és akkor első feladat megállapítani a helyes vonalát annak, meddig nem árt a közbeeső etap meghagyása az egyéni jólét feltételeinek...

Nos ma azok a távolságok, amelyek hajdan a kormányzási munkamegosztást és a közező centralizálását befolyásolták, szinte száz százalékgig megszűntek. A közbeeső kormányzati berendezések szerepének azt a részét tehát, amelyet a távolság tett szükségessé, helyesen ejtette el az újabb fejlődés. Amint azonban a távolság hatása szűnt a kultúrával, a kultúrával együtt hatalmas dimen-

ziókra nőtt a munkamegosztás szüksége a kormányzatban. Ma a centrum karja elég hosszú ahhoz, hogy a periferiára érjen, de nincs és nem lehet annyi karja a centrumnak, hogy minden, a kultúra által követelt intézkedésre annyi helyen és annyi ügyben egyenkint ráérjen. Ma tehát a közbeeső kormányzó hatóságok, nálunk a vármegyék, másutt a kerületek, a grófságok, a departement-ok ennek a munkamegosztásnak az exponensei és a hagyományokon túl is ez a munkamegosztás a létjogosultságuk.

Nagy létjogosultság. Döntő erejű egymagában is, A helyes munkamegosztás félgyőzelem mindenütt, félgyőzelem már a kormányzásban is, ha igazán csak kormányzási munkamegosztás és nem gyámhatóság felnőttek fölött. Ebben az esetben nem munkamegosztás, hanem kormányzási akadékoskodás. Megölő betű.

Mert itt kell reámutatnom arra a különbségre, amely község és község között van. A faluközség gyermek, a szervei azért fejlődnek, mert még gyöngék, növésben vannak, hogy az emberdimenziót elérjék. Az egyéniségük csiráit magukban hordják, de az életerők még csak arra koncentrálódnak, hogy a csirákból az egyén tartóvázat megépítsék. Ebben a korban szükség van egy leendő egyéniségüket szemmel tartó és óvó gyámkodásra.

A városközség azonban abban a formában, ahogyan én írtam le fentebb, egy-egy felnőtt egyéniség. A tartóváza és a belső karaktere is már kinőtt a csirákból és azért fejlődik tovább, mert már erős. A faluközségnek nem ellentéte, hanem emberré nőtt példánya, amely, ha a gyámkodó kormányzás helyesen nevelte emberré, koncentrált faktora közérőnek, öntudatos engedelmességnek és összességi önkormányzásnak. Az ilyen egyéniséget nem szabad már külön-érzésű közbeeső hatóság iskolázó gyámkodása alatt sorvasztani, hanem hagyni kell, hogy az egyéni jólétre érvényesítse a legjobb tehetségeit. A helyes munkamegosztás itt az, ha elkerüljük a fölösleges munkát és ha közvetlenül magát az ekként kormányzásra alkalmassá kikulturált egyént tesszük a kormányzás munkamegosztásának a szervévé. Tennünk kell ezt annyival is inkább, mert ha a mindenségben nincsen két egyforma falevél, nincsen két egyforma emberegyéniség, a város-egyéniesség addig amíg a földfelületnek és az atmoszférának és az emberi pszichének ezer eltérése van, nem is lehet egyforma egyéniség, a helyi sajátosságok befolyása

alatt alakul ki és így nem lehet a közbeeső hatóságok sabloncsináló, általánosító járőrszalagjára fogni.

Ez tehát nem kérdés. Minden városegyniségét, ha helyes centralizációt és helyes munkamegosztást akarunk az összesség! kereteken belül, de egyénileg kell kormányozni. Sablonkormányzással nem érünk itt semmit, csak fennakasztjuk az egyéni jólét ama munkáinak helyes menetét, amelyekről az előzőkben mondtam, hogy a városokat a kultúra leghivatottabb emporiumává emelik.

Az a kérdés azonban szinte önkényt felmerül, vajjon a közbeeső hatóság szerepe helyes-e akkor a várossá még nem fejlett községeknél. A felnőtt emberről és a gyerekekről való kép végre is csak metafora, vajjon nincs-e esetleg a faluközségben is olyan kész egyéniség már, amely megérett arra, hogy közbeeső gyámság nélkül kormányozzák.

Ez a kérdés jogosult, a válasz rá azonban tiszta. A községnél addig amíg nem város, olyan intézményekről van szó, amelyek kötelezők minden községnél. Csak a megvalósításuk mikéntjében lehet eltérés a község helyi sajátosságai — az egyénisége — szerint. Ha az összesség a hozzávaló generális szabályt megalkotta, helyes munkabeosztás, hogy éppen a generalitás és a pontos végrehajtás érdekében a községek felügyeletét megelőző és helyreállító igazgatását egy olyan szervnek adja át, amely őt magát mentesíti az aprólékos helyi eltérések folytonos szemmel tartásától is, de az aprólékos eltérések szempontjait közelebbi helyismereténél — az országosnál kisebb körre koncentrált figyelménél — fogva, belterjesebben is ítélni meg.

Ha ez megadja a szükségét annak, hogy a közbeeső hatóság a községek kormányzásában fenntartassék, megadja egyúttal a határvonalát is, hogy a kormányzás a közbeeső hatóságban a községtől fel a centrum felé meddig centralizáltassék. Az egyéni jólét amaz összesítő áttekintése érdekében, amelyről az előző fejezetben a felügyelet kérdésénél szoltam, a végső, mondjuk a főfelügyelet jogát a közbeeső hatóságok gessztói fölött is fenn kell tartani a centrumunk. Ez nemde kétségtelen. De fenn kell tartania a szabályalkotó igazgatást is azokban az ügyekben, amelyek az egyéni jólét minimális feltételeinek megalkotására vonatkoznak. Testi, vagyoni, lelki munkaszabadság. Fenn kell tartania az igazságszolgáltatást is

ezekben, éppen úgy, mint a felügyelettel összefüggő apellátórius, kasszatórius és reparációs hatalmat.

A közbeeső hatóság ügykörébe kell azonban adni mindazt, — hangsúlyozom, nem meghagyni, de adni, mert hisz a közbeeső hatóság csak munkamegosztási, nem az állameszméből folyó nélkülözhetlen hatóság, — tehát adni mindazt a centrális kormányzási munka megosztásaként, amiben a helyi sajátosságok döntenek el az egyéni jólét érdekeit. Hogy ezek melyek, azt már jeleztem a községi intézmények kategóriáinak és a kormányzati intézkedések fázisainak kifejtésénél.

Aki az elmondottakat figyelemmel gondolta végig, annak már itt arra a következtetésre kellett eljutnia, hogy a községek várossá fejlesztése, a közérőnek ezzel *összefüggő* erőteljes centralizálása és az egyéni jólétnek ezzel összefüggő fokozódása szempontjából nem szabad a közbeeső hatóságnál munkamegosztásként sem úgy centralizálni a *pouvoirt*, hogy az a várossá fejlődésnek akadálya legyen. Ha a város az a város, amelyet fentebb leírtam, leghatalmasabb bajnoka az egyéni jólétnek, akkor az állameszme, nemde, sok ilyen, mentől több ilyen bajnoknak a közrehatását kívánja és akkor az állameszme mindenféle szervének *úgy* kell alkotva lenni, hogy az ilyen bajnok felavatását teljes funkcióval elősegítse.

Már pedig ezen a ponton fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy ennek a veszedelme megvan. A közbeeső etap egészen más provenienciájú köteleke az embernek, mint a község vagy az állam. A községbe az ember szinte fizikailag az egymáshoz való közelség lehetőségeinek, az elszórtság veszélyei ellen való védelme kedvéért lépett. Közös szomszédi védelemre közös veszedelmek ellen, közös erőfeszítésre az egyéni jólét kedvéért. Az államkötelékbe is az egyéni jólét kedvéért lépett a csak nagyobb távolságból centralizálható szuverén tehetőség érdekében. Ez a két kötelek felöleli, de ki is meríti a védelem két lehetőségét: a közelségét és a távolságét. Harmadik ilyen tényező nincsen. A távolság magában foglalja a fél és negyed, meg a többi távolságot, a közelség meg kizárja a fél, negyed és egyéb közelséget... A közbeeső etap tehát már benne van a távolság kötelékében és nem lehet benne a közelség kötelékében. Azt jelenti ez másképen mondva, hogy a közbeeső etap nincs elég távol a szuverén tehetőséghez és nincs elég közel a vállvetett

egymástsegítéshez. Hogyha elég közel volna, község volna, hogyha szuverén lehetne, állam volna.

A közbeeső etapnak így nem is az egyéni jólét társulási kényszerében, hanem a nem egyforma, de analog dolgok csoportosítottan való intézésének könnyebb voltában van a provenienciája. Amaz egy szinte ösztönös szükség, emez egy szinte csak technikai könnyebbség eredménye.

Azért fontos ennek a megállapítása, mert ez a körülmény mutat rá arra a mentalitásra, amellyel maga a kötelék bír. Az állam és a község mentalitását már ismertettem: közös érdek, közös védelem vitte bele és viszi benne az embereket. A középhatóság kormányzatában azonban nem a közös érdek dominál, hanem inkább a község község ellen. A középhatóság nem tömörül egy egységes gazdasági egyénné, mint a község, a középhatóság egységes gazdasági egének saját külön érdekeinek nem belülről, csak felülről kiinduló csoportja marad, ahol megáll mindegyik a saját érdeké-nél. Arra kell tehát vigyázni a középhatóságnál, hogy a községet a községek ne majorizálják. Arra kell vigyázni, hogy a községek nem egyformák, csak analógiák, hogy tehát az analógiák egymásra ne kényszerítsék az egyformaság sablonját. És az egyformaság sablonjánál el ne öljék egymás fellendülésének a helyi sajátosság által megkövetelt egyéni feltételeit. Igen tetszetős formula az ember előtt az egy vármegyében egyformák vagyunk és legyünk, ha nekem így jó, jó lehet neked is.

Ha iskolapéldának vesszük a mi megyéinket, a községfejlődés és a politika történelme meg fogja erősíteni ezt a tételt. A vármegyék a politikai küzdelmek országosan egységes érdekei védelmében nagyot végeztek. Az alkotmány bástyái voltak. A községek fejlesztésében azonban keveset értek el. A községeink századokon át egyazon fokon maradtak. Voltaképen az analóg helyi sajátosságok szerint való kormányzás volt volna a feladatuk. A községi szempont. A kezük alatt mégis a községi szempont satnyult el. Városok csak ott fejlődtek, ahol éppen az alkotmányt támadó reakció per fas vagy nefas a vármegyei kötelékből kicsempészte a községeket.

Tudom, hogy ezek történelmi szükségszerűségek voltak. Ezek a történelmi szükségszerűségek azonban elmúltak és az 1882. évi törvényhozás már honorálta is az elmúltakat. Az állításom mellett

bizonyít, hogy a városfejlődés azóta nálunk is már tett egy lépést.

Azt jelentik az elmondottak, hogy úgy kell megalkotni a gyermekközségek gyámolítására hivatott etapot, hogy a községek analóg vezetésében is megillető szóhoz jusson a helyi községegyéniségi szempont. Hogy egy erőteljesen felfelé törekvő község — ha a módja megvan hozzá, — ne akadjon el a többiek maradiságán. A községek haladási és munkaprogramját — a költségvetést — tehát nem helyes kiszolgáltatni a középetaپ olyan döntésének, amelyben a társközségek ezer változatú más érdekei vagy maradisága majorizálhatják az előhaladásra megérett községet. A község a maga törvényesen szabályozott akaratnyilvánításával megállapította már az egzisztenciájának folytatásához és fejlesztéséhez szükségességeket. A centralizáció eliszapósítására vezet, ha ezt az akaratelhatározást azoknak a középetaپon csoportosított más községeknek bírálata alá bocsátjuk, amelyek maguk sem látják magasabb, mint községi — helyileg befolyásolt — nívóról az egyéni jólétet. A centralizáció elve azt kívánja, hogy ezt a bírálatot olyan szerv végezze, amely az egyéni jólétet a helyileg befolyásolt községi nívónál átfogóbb országos szempontból látja. Ha tehát erre a szerepre valamely törvényhozás a centralizáció közbeeső etapját delegálja, akkor olyan fórumra kell ezt azon a középetaپon bízni, amely nem a községekből rekrutálódott, hanem azokénál átfogóbb, helyileg is elfogulatlan nézőpontból ítéli meg az országosan átfogó egyéni jólét kívánalmait.

A községek költségvetéseit tehát nem szabad a községek választottjaiból álló testület jóváhagyására hagyni. Valóban a kormányzás óriási feladatai között kicsiny és alárendeltnek látszik ez a kérdés, mégis igen nagy fontosságú. Beláthatja ezt mindenki, ha arra gondol, amit az imént érintettem, hogy a költségvetés a községi egzisztencia folytatásának és fenntartásának a programja és ha arra gondol azután, hogy község- és városfejlesztés szempontjából egyenlő fontosságú kérdés az, ami a programban benn van és az, ami a programban nincs benne. Ami hiányzik a programújból, holott bent lehetne, vagy éppen bent kellene lennie.

A helyi szűkkeblűség a helyi fejlődés megölője, a helyi fejlődés halála azonban az ország fejlődésének is a halála, A helyi szűkkeblűség pedig nem ragály vagy járvány, hanem csökönyös

és maradi endemikus kór, amely meggyőződéssé érleli a község embereinek legtöbbszörében azt az ördögös formulát: az apáinknak századokon át jó volt így, hát nekünk is jó. Fokozza az újítás iránt való ilyen idioszinkráziának a veszedelmét aztán az, hogy az újkor embere ezt már csak a köznek az igényeire vonatkoztatja, a saját magánigényeire nem. Arra nem gondol, hogy a saját fokozódott igényei szorosán összenőttek a köz igényeivel. Ha nem fejlődik a köz, nincs csereforgalom, nincs munka, nincs érték, nincs egyéni jólét. Csak vegetálás van, vagy erőnkön felül való költekezés és fogcsikorgató, egymástól elkaparó küzdelem a csereeszközért.

A helyi szűkkeblőség így aztán sok mindent cenzúráz a községek költségvetéséből. Cenzúrázza mindazt, aminek a megteremtésére a tegnap és a ma rá nem kényszeríti feltétlenül. A jövő teljesen hiányzik a költségvetésekből. A költségvetéseknek mai „önkormányzati” tárgyalásánál pedig a községi kiküldöttekből álló szervek fortélyos előrelátással óvakodnak attól, hogy rájuk is alkalmazható precedenst alkossanak, mások a haladásból.

A közbeeső szervnek a feladata azonban éppen az, megküzdni a helyi rövidlátásból vagy szűkmarkúságból eredő szűkkeblőséggel. Azzal az áldozatiszonnal vagy közönnyel, amely ma a községek jövője iránt nyilvánul. Azzal a közönnyel, amely nem ismeri fel az egyéni jólét intézményeit, csak újítást lát bennük és nem javítást. Csak a támadt lyukat foltozza a hajléka szerkezetében, arra nem gondol, hogy a jövő nemzedék és a maga számára is tágitani kell az épületet, emelni kell a fedélszéken és talán ki kell váltani pár szarufát. Vagy vágatni kell az ősi lőrésablakokon, hogy a kultúra éltető napsütése — az éltető napsütése, nem a bomlasztó hősége — beáradhasson.

Amint már mondtam, azoknak a történelmi szükségszerűségeknek az ideje lejárt, amikor a közjogi politika képezhetette az állameszme egyetlen védőtaktikáját. Ma tudjuk, hogy a legjobb védőhatalom a közérő, — a fizikai, lelki és gazdasági közérő — ez a közérő pedig az egyéni jólétből tevődik össze. Ahol ez a közérő megvan, ott könnyű végrehajtani bármilyen közjogi politikát. Minden centralizációnak az az alapfeltétele, hogy mindenekelőtt legyen mit centralizálni. A nélkül perdita la spesa.

A községek költségvetését — fejlődési munkaprogramját — tehát olyan szervnek kell a közbenső étapon a hatáskörébe adni,

aki áttudja tekinteni az egyéni jólét általános feltételeit és áttudja tekinteni a helyi lehetőségeket. Aki közbeneső helyzeténél fogva elfogulatlan lehet centrum és periféria felé egyformán. És felelősséget visel ezért centrum és periféria felé egyformán. Nem azt a bizonyos fegyelmi és vagyoni felelősséget, amely soha sem érvényesül, talán nem is érvényesülhet, hanem azt a felelősséget, amely mint a centrális kormánynál kifejtettem, megelőzően intézményes. Tulajdonképpen a személy megválasztásában áll, olyan megválasztásában, hogy az a szerv ne érezze magát sem kizárólag a periféria, sem kizárólag a centrum szervéül. Érezze magát úgy, mint a dereka a centralizáció nagy lábtójának. Az alja nélkül nem lehet ráhaggni, a teteje nélkül sehová se lehet vele érni, de a dereka nélkül sem lehet vele sehová menni, éppen azért, mert ő köti össze az alját a célhoz támasztott tetővel.

Itt a fejtegetéseimmel a ma önkormányzatnak nevezett szervek választási rendszerének kérdéséhez értem, mielőtt azonban ráterném, egy szót még a ma úgynevezett törvényhatósági közgyűlésről: (Fent mondtam nemde, hogy a magyar vármegyét veszem iskolapéldának, éppen azért, mert mint középfokú szervnek sem county-knak, sem departement-oknak nem volt ilyen szerepük a történelemben.) Tehát a közgyűlésről. A közgyűlés ma virilisekből és választottakból áll. Itt vagy ott egyformán községi lakosokból. A virilis elem — a legtöbb adót fizető — de natura a községi pótdadóktól fél, a választott elem keveset törődik a pótdadókkal, — azoknak a gondját nyugodtan hagyja a virilisekre — a választott elem inkább fél az üzemi hozzájárulásoktól, azoktól, amelyek attól szedetnek vagy arra hárítatnak vissza, akinek az intézményből előnye és haszna van. Két egymással szemben álló felfogás az egyébként közös érdek megvalósításának, — *nervus rerum* — finánciális mikéntje körül, amelyek közt mentől jobban egyensúlyban vannak, a kívánatos intézmény annál biztosabban, a harmadik sorsára a sutba kerül.

Ha azonban sem ilyen összetételben, sem a fentebb mondotaknál fogva, más összetételben a középfokú szervek közgyűléseit nem tartom a községfejlesztés alkalmas fórumainak, ez nem azt jelenti, hogy el akarom törölni a törvényhatósági közgyűléseket. Magában a tradícióban nagy kormányzó erő van, ami hozzáért a lelkekhez, azzal a kormányzás, amelyet pszichológiai feladatnak

mondtam, jobban boldogulhat, mint azzal, amit majd csak ezentúl kell hozzápersvadálni a lelkekhez. Maradjanak a lelkünkhez nőtt, nagy és szép tradíciójú közgyűlések, de maradjanak annak, amik voltak, nagy tradíciójú politikai faktoroknak, nem annak, amik szintén voltak, kissé maradi hivatalnokoknak. Maradjanak a faktorai a szuverén akaratkialakulás ama folyamatának, amelyről előző fejezetekben írtam, ott szükség volt és szükség van rájuk, jó, ha ennek az akaratkoncentrálódásnak egy belső visszavonulási vonala is van olyankor, ha külső baj, vagy belső baj — különösen belső baj, egyenetlenség a belső centralizáció tényezői között — az alkotmány első, domináló fővonalát megbontotta. Hiszen csak nem régen, sőtét napokban nagy szükség lett volna rájuk ilyenkor...

Ebben az irányban kell kiépíteni a törvényhatósági közgyűléseket. Nem fiókparlamentekké, de hogy úgy mondjam, tartalékparlamentekké, vagy még helyesebben, parlamenttartalékká váljanak, amely csak akkor jut szerephez, de akkor automaticé jut szerephez, ha akár belső erőszak, akár külső katasztrófa szerteüllesztette a parlamentet. Ezt azonban intézményesen, szabatosan kell megcsinálni, nem a mai bizonytalan, önkényességre elég tág, kötelelességszerűsége ingadozó alakban. Rendes időkben precíze körülírt eljárás mellett vegyenek részt a mostani „közérdekű ügyek tárgyalása, felirati jog, kérvényezési jog” helyett — a szuverén akarat-, centralizációjának processzusában, a parlament szintén precíze körülírt veszedelmei esetén pedig vegyék elő — legyenek kötelesek elővenni, — de ismét és százszor csak precíze körülírt alakban a régi nagy és nemes tradíciókat. Úristen, Csonka-Magyarország talán nem lett volna megcsonkított ország, ha 1918—19-ben elővehették volna...

Hangsúlyozom, hogy itt a közbeneső etap közgyűléseiről, a vármegyei és városi törvényhatósági közgyűlésekről beszélek, nem pedig a faluközségi és városközségi képviselőtestületekről, dacára annak, hogy a városi szerkezetben ma törvényhatósági közgyűlés és községi képviselőtestület összeesnek. Ezt a kettőt erősen széjjel kell választani. A községi képviselőtestületet sem falu-, sem városközségben nem ruháznám fel a most vázolt hatáskörrel. A községi képviselőtestület falu- és városközségben egyaránt a helyi sajátosságok, helyi szükségességek, a helyi erők centralizálásának szerve.

Első, vagy alsó foka a centralizációnak. A törvényhatósági közgyűlés városi és vármegyei törvényhatóságban egyaránt az összeségi adminisztráció szerve, az egyéni jólét országosan áttekintő szerve, amely összekösse a lokálist a generálissal, a perifériálist a centrálissal. Ott, ahol a kultúra megbirkózott már a maradiság szűkkebltségével, vagy a szűkkebltség maradiságával, lehet mind a kettő egy és ugyanaz a testület, hogy úgy mondjam, a személyében találkozhat, a működésében azonban széjjel kell tartani azt a két hatáskört, amikor a közgyűlés, mint első foka a centralizációnak, községi képviselőtestületként, és amikor mint közbeneső fok, törvényhatóságként határoz.

Itt lépek most vissza a ma önkormányzatnak nevezett szervek választási rendszerének kérdéséhez. A választás tulajdanképpen a megszemélyesítése az alkotmány eszmei — elvi — berendezésének. Az eszmei — elvi — gondolatbeli berendezések a választás, útján kapnak testet. A választott emberek testében kapnak testet és ezzel nemde a választott emberek szellemi világában kapnak bizonyos további kialakulást. Minden berendezésnek a végső formája tehát a választottak egyéniségétől függ. És ezért szuverén közakarat és közérő centralizációdására ötven százalékos tényezőként hat az, hogy a választás olyan legyen, amelyből más választottak ne jöhessenek ki, mint azok, akik az egyéni jólétnek megfelelő végső formát tudnak megadni a bennük személyesülő alkotmányi berendezéseknek.

Ám azok, akik választanak, emberek. Hűvös, vagy hevesfejű, izzó, vagy közömbös lelkületű emberek. Néha túlzók, néha lanyhák, ki vannak téve a saját és egymás lelkülete hatásának. Ezekben nincsen biztosítva az, hogy olyan végső formát adnak a választási eredménynek, amely megfelel az egyéni jólétnek. A túlzók túlzóhoz fognak hajolni, a lanyhák nem bánják a túlzót se, de esetleg elfogadják a lanyhát. Pedig lanyhák és túlzók kártevéséről egyformán nincsen mit beszélni. Arról már a verebek se csiripelnek. Túlzók és lanyhák több bajt okoztak az egyéni jólétnek, mint a természet elemi erői együttvéve.

Az szükséges tehát, hogy a választási berendezés kiküszöbölje egyformán a rohanó és a maradó túlzást és a jó iránt való lanyhaságot éppen úgy, mint a rosszal szemben való lanyhaságot. Kiirtani a világból egyiket sem lehet, csak mérsékelni szabad, de kell is

mérsékelni mindakettőt. Ennek nemde megvan a maga, hogy úgy mondjam, fizikai módja. Ahogy mérsékeljük a hideggel a meleget és a forróval a fagyot. Szembe vezetjük egymásra, amíg kellő higgadságú atmoszférát kapunk. Szembe kell vezetni túlzókat és lanyhakat is, csak nem a közgyűlési teremben, ott már késő, elke-seredett pártviták nőnek ki belőle, nem jólétalkotó munka. A vá-lasztásban kell szembe vezetni őket. A választásban kell úgy hatniok egymásra, hogy a közgyűlés számára már komoly munkára alkal-mas higgadt légkörré mérséklődjenek. Hogy azokat válasszák ki a közgyűlésre és a közgyűlés vagy képviselőtestület útján majdan egyéb funkciókra, akik az alkotmányberendezések megszemélyesí-tésére magukban hozzák az elfogulatlan mérsékletet.

Sokszor hivatkozom rá, hogy a repülőgép százada nem ismerhet lehetetlenséget a kormányzásban. Mikor a könnyű levegő-ben kormányozni lehet mehez ércetestű motort, miért ne lehetne a közéletben fék alatt tartani néhány száz basibozukot. Csak egymás-hoz kell konstruálni a fizikai erőket.

Nos, elől a szuverén akarat centralizálódásának a tárgyalásá-ban már elmondottam, hogy minden választás alapelvének azt tar-tom, hogy kik „ne” legyenek benne a választásban. Ezt az elvet tartva itt is szemelőtt, konstatalom, hogy a szélsőségeknek itt sem szabad kikerülni az urnákból. Ám a fentiekben elmondottam azt is, hogy a perifériális kormányzásban két elem áll szemben egymás-sal. A sok adót fizetők és a kevés adót fizetők. Utaltam ennek a két elemnek az eltérő mentalitására. Ennek a mentalitásnak; különös a fontossága városokban, ahol nemde, a berendezkedési költségek igen jelentős része nem adószolgáltatásra, hanem üzemi hozzájárú-lásra van bázírozva. Ennek a két elemnek a szélsőségeitől kell tehát óvakodni, a fentiek szerint ezt a két hidegmeleg elemet kell egymással közömbösíteni. Közömbösíteni úgy, hogy mind a két elemnek a kedvező tulajdonságai érvényesüljenek, a veszedelmesek nélkül. Közömbösíteni tehát úgy., hogy a sok adótfizetőknek a túl-zásos tartózkodása a község fejlesztésétől, ellensúlyoztassék a községfejlesztést sürgető kevés adótfizetők rohanásával. És vice versa.

Ennek a módja az, hogy a sok adótfizetők válasszanak képví-selőket a kevés adótfizetők sorából és a kevés adótfizetők válassza-nak a sok adótfizetők közül. Pszichológiai bizonyosság, hogy így

mind a két íél gondosan ki fogja hagyni az ellenfél táborának a túlzóit és a mérsékeltet fogja elővenni. De pszichológiai bizonyosság az is, hogy a mai túlzók, akik nagyrészt azért voltak túlzók, hogy a pártjuk kezét annál biztosabban elnyerhessék, le fognak szokni a túlzásról. Nem lesz reá okuk. Sőt, okuk lesz a mérsékletre. És az okot kell, nemde, megszüntetni, ha nem akarjuk és az okot kell megteremteni, ha akarjuk az okozatot.

Az erre vonatkozó rendszer részletes kifejtése túllépi ennek a könyvnek a kereteit. Folytatólagos kötetek számára kell fenntartanom és itt más oldalát kell még felvetnem a választások kérdésének. Azt az oldalát, amelyet ma a közigazgatás államosításának neveznek.

Ez az elnevezés könyvem kifejtése szerint, nemde, semmit és túlsókat mond. Semmit azért, mert az önkormányzat tárgyalásánál megállapítottuk, hogy önkormányzat csak egy, az összességi önkormányzat van, más kormányzat tehát szuverén államban nincsen. Az egész ami van, az mind állami. Túl sokat pedig azért mond ez az elnevezés, mert abban, amit ezen a néven értenek, nem is a közigazgatás reformálását értik, hanem voltaképpen csak azt, hogy miként kell alkalmazni a perifériális szervek hivatalnokait. A megszemélyesítőit. Centrális kinevezéssel-e, avagy lokális választással.

Az az argumentáció, amely e körül a kérdés körül pro és kontra elhangzott — közhely. Az önkormányzati történelmi jogok, a perifériák alkotmányvédő függetlensége a centrumtól, a kormányzottak közvetlen ellenőrzési a hivatalos garázdálkodás fölött egyik oldalon, a kormányzás egysége, a hivatalnokoknak a közönségtől való függetlensége, az adminisztrációnak pártatlansága a másik oldalon.

A vita azonban máig sem dőlt el és szerencse, hogy így nem dőlt el. Mert ezek közül egyik sem a lényeg. A lényeg az, amitől mindez a többi függ, az, hogy az egyéni jólétet szolgáló centralizáció nem tíri az ilyen megszakítást. Sem lefelé, sem felfelé nem marad a kellő folytonosság, ha akármelyikhez nyúl a gyakorlati kormányzás. A tény az, hogy a perifériális szervek — nevezék bár államiaknak vagy önkormányzatiaknak; — egy és ugyanazon szuverenitásnak a szervei, nem lehet tehát az, hogy ezeknek a szerveknek a megszemélyesítői más, mint ugyanazon szuverenitás erején választassanak ki. A szuverenitás gyakorlásában ők a generális és

a lokális gessziónak egyformán exponensei, kell tehát, hogy a működésükben sem a lokális, sem a generális szempontoknak ne hódoljanak részrehajlóan. Kell az is, hogy a kiválasztásukban a lokális helyi ismeret és a generális jóléti szempontok egyformán érvényesüljenek. Hiszen azért állnak a középben, hogy perifériát és centrumot összekössenek.

Ez a szükségesség magával hozza a megoldást. A megoldás az, hogy úgy kell kiválasztani őket, hogy a kiválasztásukban a helyi rátermettség és az országos rátermettség is szóhoz jussanak. Ennek a módja az, hogy azoknál közülük, akik imperiumot gyakorolnak, egyesíteni kell a két rendszer előnyeit. Jelöljenek egy-két helyileg is legalkalmasabbat a perifériák és döntsön végleg a központ. Vagy megfordítva. Csak ez biztosíthatja a centralizáció érintetlen folytonosságát.

Nehezebb itt a kiválasztásban az egyéni képesség kérdése. Az elméleti és gyakorlati képesség szempontjairól már a kultuszügyeknél szoltam, az ott mondottakat azonban itt az egyéni képesség egy nagy kérdőjellel kell kiegészítenem, az anyagi függetlenség nagy kérdőjellel. Azok mellett az óriási ethikai követelmények mellett, amelyek az alkotmányberendezések megszemélyesítőivel szemben fennállnak, az anyagi függetlenség egyike a legelsőbbrendű garanciáknak. Nemcsak az egyéni jólét kérdése ez, nemcsak az ellenszolgáltatás kérdése, nemcsak az anyagi kísértések kérdése. Seholy úgy, mint a magyar közigazgatásban, nem mutatták meg, hogy kitűnő tisztviselőkar élhet meg áldozatos éhbéren. Egy másik, vagy tizedik szempont van itt, amely előreveti az árnyékát a jövőre. Az, hogy ahol az alkotmányberendezéseket megszemélyesítő hivatalnoki kar — a minisztertől le a bakterig — anyagilag nincs a kellő megélhetési fokon, ott a jövőben csak az ország minden más munkára alkalmatlan elemei fognak vállalkozni hivatalnoknak.

Ez nem sötétenlátás. Ez szükségszerűség. Mindenki, akinek magasabb szellemi képességeket adott a természet, az individualizmus mai századában kényelmes, vagy legalább jólétes életmódra kívánja váltani — tegyük hozzá, jogosan kívánja jólétre váltani — ezeket a tehetségeket. Olyan pályára megy tehát, — ha okosan tehetséges és nem rajongó, — ahol csakugyan meg tudja szerezni a jólétes életmódot. Ha tehát a hivatalnoki pálya nem ilyen, nem fog

menni a hivatalnoki pályára, vagy ha odamegy, ugródeszkának fogja nézni a hivatalnoki pályát, amelyről át tud táncolni a büroból a comptirokba... És akkor rni történik. Az, hogy az állam kénytelen lesz beérni a jelentkezőkkel, de az is, hogy a jelentkezők csak olyanok lesznek, akik nem boldogulnának, vagy nem boldogultak sem a komptoirban, sem a szellemi, sőt talán a testi munkák semmi más munkapadján.

Már pedig az államnak nem ilyenekre van szüksége. Az államnak ellenkezőleg nagy áttekintésű, tréningképes, felfogásképes egyénekre van szüksége, akik minden gessziójukban meg tudják érezni, — túl síp-, dobon és minden társadalmi lármán át, — hogy az egyéni jólét mit kíván. Az az egyéni jólét, amely néha láthatóan, de néha nagyon elburkoltan, ám azért mindig és minden teendőjükben és reájuk utaltan, ott van.

Elég erre rámutatni, nem fejtegetni kell ezt, hanem a megoldást hozni. A megoldást hozni nem úgy, hogy adjunk tehát óriási javadalmazást a hivatalnoknak, hanem úgy, hogy adjunk olyan megélhetést, annyi egyéni jólétet a hivatalnoknak is, amennyit a többi összességi tagnak adtunk. Annyit tehát, amennyit az összeség javára az ő munkaeredményei érnek. Az orvosnak, a mérnöknek, az ügyvédnek, a kereskedőnek és termelőnek fokozódhatik a megélhetési standardja, a szerint, amint értette vagy nem értette és gyakorolta a mesterségét. A hivatalnoknak a mai rendszerben fix a fizetése. A jövedelme — a munkája tápláló értéke — nem a munkájával, hanem voltaképpen csak a korral növekedhet. Minden pályák között csak a hivatalnok van rang- és anciennitáslétrához kötve, leláncolva bürokratikus pragmatikákhoz, amelyet a védelmére hoztak és ellene fordítottak. A számléltra a kormányzás és az egyéni jólét legnagyobb veszedelme.

Szakítani kell tehát a számléltra és a — kimondom a nagy szót — fixfizetés ősi rendszerével. Nem nagy salláriumokat adni „a” tisztviselőknak, hanem munkaellenértéket a „jó” tisztviselőknak. Nem azért fizetni, hogy ül a hivatalban, hanem azért, hogy mit és hogyan végez a hivatalban. És nem azért léptetni elő, hogy régen ül a hivatalban, hanem előléptetni, ha jól dolgozik és nem ül is régen a hivatalban.

Meg lehet ezt csinálni átmenetileg személyi és egyéb pótlékokkal, de gyökeresen a helyzeten csak a hivatalnoki munkának tarifa-

és skálarendszer szerint való honorálása segíthet, fia a szabad pályán orvosnak, mérnöknek, ügyvédnek lehet tarifája és skálája, amely nem áll semmiféle ellenőrzés alatt, ha a félhivatalos királyi közjegyzőknek lehet skálája és tarifája, amelyet az állam ír elő, miért ne lehetne tisztviselői munkának is tarifája és skálája, amelyet az állam előírhat is, ellenőrizhet is. Amelyet az állam összekapcsolhat egy létminimummal is, amelynek egy részét az állam átháríthatja azokra is, akik a kormányzást saját külön érdekeik szolgálatára, az általános állampolgárit meghaladó mértékben igénybeveszik és amelyet az állam csakis akkor fizet ki, ha a tisztviselő dolgozott. Jól és jót.

Az ilyen tarifát csak egyszer kell megcsinálni, azután fejleszteni és kialakítani, és ezzel meg lesz oldva a fehér rabszolgaság, a közigazgatás egyszerűsítése, javítása, gyorsítása és ezer más panasz, amely ma a tisztviselőt a kormány, a kormányt a tisztviselő, a tisztviselőt a közönség és a közönséget az adminisztráció, az egész társaságot pedig végeredményben az állameszme ellei? ingerli. Meg lesz ezzel oldva a folytonos létszámemelés és folytonos bélista is. A tisztviselő, aki tudja, hogy a fizetése az elintézett, a jól elintézett, gyorsan elintézett aktái szerint emelkedik, nem fog irtózni a rászignált aktáktól és a tanulástól sem fog irtózni, hogy olyan aktát kapjon, amely magasan fizet a kvalitatív skála szerint, És a közönség is meg fogja gondolni, hogy aktacsinálásra adjon alkalmat, ha tudja azt, hogy fizetni is kell az elkerülhető aktáktól.

Ez az egyetlen lehetőség arra, hogy a tisztviselő megkaphassa a munkája ellenértékét és ne hordja mindig, — mint eddig — az életfeltételeknek rosszul és későn utánnabicegő fixfizetésért, a danaidák hordájába a régen eláporodott vizet. És ez az egyetlen lehetőség arra is, hogy a tisztviselő-kar, — az alkotmányberendezések megszemélyesítője — az anyagi függetlenség képességét is megszerezze. A kérdésnek tehát nem ott van a megoldása, ahol a nobile officium korában keresték és ahol máig is jól, rosszul ott-hagyták, hogy hozza magával mindenki a hivatalhoz való vagyont. A megoldás ott van, hogy akit a lokális vagy centrális kiválasztás legalkalmasabbnak talál valamely alkotmányberendezés megszemélyesítésére, az az alkotmányberendezésben a megélhetési feltételeit a munkájának értéke szerint elnyerje.

A közérő centralizálásának az eddig elmondottak volt az egyik féltekéje. A másik féltekéje az, amit financiáknak nevezünk. A financiák nem abban az értelemben, amint azok kincstárt és állami budget jelentenek, hanem abban a lényegbeli értelemben, amint azok felölelnek minden termelést, minden kereskedelmet és minden pénzforgalmat. Az tehát, amit ma földművelési, kereskedelmi, ipari és közlekedésügyi, munkaügyi és pénzügyi tárcáknak ismerünk — együttvéve. Az anyagi eszközök megteremtése és felhasználása együttvéve. A természettel való küzdelem a kenyérért az anyagi részében véve. Az embernek a gyomráért való küzdelme az egészében véve ...

Ebben az általánosságban nézve világos, hogy ennek a komplexumnak a munka a legkimagaslóbb része. A munka általában. Nem az izommunka, nem az agymunka, hanem minden munka. Az agyé, amely a termelés módját kieszeli, az izomé, amely a termelést végrehajtja, izomé és agyé, amely a nyersanyag feldolgozását csinálja, az izomé és agyé, amely a feldolgozotat szállítja, cseréli, felhalmozza és szerteosztja. Aki csak egyszer végig gondolt azon a láncolaton, amely szükséges ahhoz, hogy a földtől elvitatott mag táplálékként a gyomorba jusson, elképedhet a földtől való zseninek és a megvalósító erőnek azon a tömegén, amely szükséges ahhoz, hogy a táplálékot a természettől a gyomorig vitassuk. A megfigyelő zseninek a tapasztalások egy hosszú sorából meg kellett állapítania, hogy mi az, ami a természetből emberi táplálkozásra alkalmas. Mi az, ami a természet emberi táplálkozásra alkalmas anyagának megterméséhez szükséges. Mi az, amivel a megtérüléséhez szükséges tényezőket megteremtheti. Mi az amivel a megtermettet a természetből elválaszthatja. Ez a négy kezdő mozzanat egyetlen búzaszemre nézve már évszázados szellemi munka és ez a szellemi munka éppen úgy nem ért volna semmit az izom nélkül, amely azt megvalósítja, ahogy a megvalósító izom semmit sem ért volna az agy nélkül, amely a megvalósítandót kigondolja. Fantom tehát a gondolat izom nélkül és mócsing az izom az agy nélkül.

Ez az eszmemenet mutatja — amit könyvem elején mondottaSm — minden munkanem egyforma nélkülözhetetlenségét és mutatja azt, hogy az ember az állameszme összeférhető hatása nélkül nem képes legyőzni a haladásához szükséges mértékig sem, a természet ridegségét. Lehetetlenség azt a hatványozódó munkatömeget egy

embernek, egy agynak, egy izomtömbnek elvégezni, amely egyetlen kultúrember életéhez szükséges és ezért fűződik minden kultúra a munkafelosztás gazdasági elvéhez.

És ami paradoxnak látszik, ezért fontos, vitálisán fontos, a jóléthez a munka koncentrációja is. Az, hogy az egyes munkája összességi közerővé koncentráltassék. Csak akkor, ha az állam szuverenitása irányítani tudta, hogy minden munkai az arra leg-hivatottabb, legalkalmasabb által teljesíttessék, csak akkor lesz az összesség minden ereje az egyéni jólét fokozására teljes potenciával érvényesítve.

Az államkormányzásnak a munka centralizálásában ezt kell tehát célként szem előtt tartani. Pszichológus mivoltához képest azt kell szem előtt tartani, hogy minden munka hozzájusson a javaknak őt megillető részéhez. A megfelelő munkabérhez. Mert ez hozza a munkahajlandóságot. És szuverén mivoltához képest azt kell szem előtt tartani, hogy munkaadó ne kaparintsa a munkabér egy részét a saját jogosulatlan önzéséhez és munkáló ne követelje a saját jogosulatlan önzéséhez a fogyasztó élettartásának egy részét. Mert ez hozza az anyagi egyenlőséget.

Nyugodtan állítom, hogy a munkaügyek mai kezelésében e kettő közül egyik sincs meg. A munkaügyek mai kezelése azt a benyomást teszi, mintha valaki a rendes táplálék helyett, cukrossüteményt ad, de csak a duzzogó gyermekének. Izommunkások sztrájkjai, néha lázongásai elérnek annyit, hogy izommunkások részére, de csak izommunkások részére dédelgető, úgynevezett jóléti intézményeket létesítenek a kormányzások, de a munkabér alakulás rendes táplálékának kérdéséhez még izommunkásoknál és még irányító kézzel sem nyúlnak a kormányzások és a szellem munkásaival egyáltalán nem törődnek a kormányzások.

Quo usque tandem, ez a cukrossütemény-politika. Mikor fog-nak ráeszmélni végre, hogy ez a mostani rendszer az agynak és izomnak mesterséges egymásra uszítása. Méltóztassék ezt elgondolni. Az agymunkással nem törődik a kormányzás. Az agymunkás önzése tehát szabadjára csapong. Maga állapítja meg a saját munkabérét, fölényes mivoltánál fogva tehát úgy állapítja meg és úgy hajtja is be, hogy az izommunkástól is elkanyarít egy darabot és a fogyasztón is ránt egyet, vállalkozói, tőkebefektetési és más efféle haszon címén. Ez kétoldalra is ferde állapot. Az egyéni jódét pa-

rancsa az, hogy senki se érinthesse a más jogos önzését, a fogyasztónak tehát — helyes — fizetni kell, de a fogyasztónak sem szabad többet fizetni, mint a bekerülési költséget és a vállalkozói munka értékét, az izommunkásnak pedig meg kell kapnia az egész, kurtítatlan munkabérét...

Úgy az izommunkás, mint a fogyasztó, tehát az agymunkás ellen fordul és ez az uszítás egyik ága.

A másik ága meg az, hogy a békétlenkedő izomtömegek lecsendesítésére a kormányzás ekkor a cukros-sütemény jóléti intézményekhez nyúl. Ha ezeket munkás hozzájárulásból csinálja meg, a sajátjukat ajándékozta újra az embereknek. Ha állami erőve' csinálta, a vállalkozó javára az összesség érdekeletlen rétegeit adóztatta meg. Az egyik rossz, a másik rosszabb. Az izommunkás nem kapott semmit, csak még egyszer kurtított munkabért. Ez az egyik a rossz eset. A munkás a munkabére megkurtított részét a kurtításban ártatlanoktól kapta meg... Ez* a másik a rosszabb eset, mert így az uszításba bele van vonva egy harmadik is, egy teljesen, nem-is-tudja-hogyan-jutott-hozzá, réteg.

Tegyem-e hozzá, hogy a cukros-sütemény így még a külön kiváltságolás látszatával is hat és mint minden kiváltságolás, irigységet, ellenszenvet és végeredményben torzsalkodást ébreszt. Tegyem-e hozzá azt is, hogy a torzsalkodás során a fölényes szellemű agyérdekeltség fortélyossága kerül felül, az izomérdelkelttség pedig a becsapásra, a saját argumentumával, ökölrel felel. És jönnek az amerikázások, sztrájkok, a szövetkezések és a kartellek és ringek, végeredményben a kölcsönös ki- és felüluzsorázások és betetőzésül a társadalmi felforgatások.

Mindez azért, meit a kormányzás a szabad áralakulás tabu köpenyegében elhúzódtott a munkaértékek egyensúlyban tartásának fázós feladatától. Hagyta inkább, hogy agy és izom, az összesség közerejének ez a két egyformán nélkülözhetetlen alkotó eleme a legabszolútabb harmónia helyett, egymással a kutya-macska marakodás örök állapotában legyen, semmint hogy jól megmérlegelő, de bátor és kemény kézzel a munkaértékek statuálásának ágbogasan nehéz, de minden társadalmi rendre alapvető feladatával egyszer végre szembeszálljanak ... Tulajdonképpen a régi fiskalitás egy maradványa ez. Azé a koré, amidőn a

fiskus még mint izlami rebelais-i csodalény, az állampolgárokkal szemben létezett. A kegyenkormányzások célja az volt, hogy a fiskus Gargantuája mentül hízóttabb legyen, hogy a zsirt honnan vette hozzá, mindegy. Onnan vette, ahol csomóban találta, favorizálta tehát az olyan gócockat, ahol zsircsomó keletkezett. Favorizálta — hagyta zsirosodni — a tőkéseket, kufárokat, egyéni haszonkergetőket, az egyéni önzésben túltengőket, hogy az étvágyát könnyen kielégíthesse aztán ezeken.

Nos ezek aztán kihasználták ezt a helyzetet. Lepárolták a zsirt, akiről lehetett és adtak belőle a fiskusnak, de ők szabták meg a feltételeket. Hogy feleslegük legyen, amit a fiskus kap, nyerniök kell a szabad áralakuláson. Az áralakulás tehát tabu. Ne nyúlj hozzám — mindenki másnak, csak nekik nem. Az áralakulás aztán olyan szabad volt, hogy az árakat ők maguk „szabadon alakították”.

Csodálatos módon ez a tabu máig fennáll. Csodálatos módon kormányzókörorök is szentül hisznek benne. Csodálatos módon hisznek benne most is, a háború után, pedig a háború, amely mint minden visszazuhanás az ősállapothoz, sok mindenben tabula rázat csinált, ezen a téren is megmutatta, hogy a kereskedelem, miheiyt felszabadult a háborús korlátozások alól, nem a böls mérséklet önzéstelen útjára indult — hanem annyi tanulság után — mértföldjáró csizmákkal száguld az özsákmányolás lejtős pályájának új felfordulásokba vezető akadálytalan rónáján...

Sajnos, avagy hála Istennek, én a kormányzásban nem hiszek babonát. A kormányzás éppen olyan pozitív tudomány, mint a betűszámtan — csak helyesen kell felállítani és levezetni a képleteit. Az áralakulás x-ét pontosan kiadja kereslet és kínálat alfa és bétája, csak nem szabad túrni, hogy a viszonyukba belezavarjon a konjunktúrázás ómegája. Arra kell vigyázni, hogy ha a kereslet erős, a kínálat is fokozódjon. Kínálat munkában és kínálat áruban. A többi magától jön. Az erős kínálatot nem kell félteni a gyenge kereslettől, egyszerűen azért nem, mert nem minden ember kínáló, de minden ember fogyasztó.

A városok és általában az emberek ellátásának a szezám igéje tehát a kínálatnak a kereslettel való éles egyensúlya). Ezzel tudja befolyásolni a kormányzás az áralakulást, amely ismét az ellátás rébuszának a másik nyitja. Ez azonban nem jelenti azt,

hogy a kormányzás boltokat és raktárakat nyisson, ez csak azt jelenti, hogy a kormányzás a kereskedelem terén is és a termelés terén is a megelőző szabályalkotás bölcs fegyveréhez nyúljon.

Bocsánatot kérek. Az összesség munkájában az összesség minden tagja valami szerepet vállal, amelynek a teljesítése fejében részesül az összesség védelmében. A termelő és kereskedő is szerepet vállal. Azt a szerepet, hogy én ezt és ezt az embercsoportját az összességnek ezzel és ezzel a fogyasztási cikkel ellátom. Kapja ezért az összességtől azt a forgalmi lehetőséget — piacot, üzletkört —, amelyet az összességnek az a város és községbe való csoportosultsága nyújt, amelyet az összesség védőközereje tesz lehetővé. Ő a saját jólétéhez használja a község forgalmát és a mások jólétének nyújtani vállalkozik ezzel szemben az azok jólétéhez szükséges ellátást. Ez tehát egy szerződészerű csereviszony. Egy tiszta *do ut des*, amely a termelő és kereskedőre nézve bizonyos monopolisztikus jelleget kap azáltal, hogy egy embercsoport vevőképessége csak korlátolt számú termelőt és kereskedőt bír el, egy-egy embercsoport körében tehát meghatározott számban alakul ki termelői és kereskedői üzlethely.

Ez a monopolisztikus jelleg az, amellyel az illető visszaélhet. Ennek a; monopolisztikus jellegnek az alapján neki van módjában diktálni a kínálatot. Ha csak egy kissé is megszorítja a felhozatalt, a rászorult fogyasztóval szemben már emelheti az árt. Sőt. A megszorult fogyasztók maguk fognak egymásra licitálni és ebbei; a legönzőbbek fognak legelői járni és önzetlenek fognak pórol járni.

Az ilyen eljárással kipréselt plusz haszon teljesen illegitim haszon. Nem termelési költség, nem szállítási költség, nem vállalkozói munkadíj, csak a mások jogos önzésétől elragadott jólét-kiszebbítés. Túltengő önzés. Megfékezni való önzés. Megfékezés nélkül nem hagyható önzés, mert egyetlen ilyen illegitim haszon az áthárítás révén hullámgyűrűzés módján végigfut az áruk nagy óceánjának egész tükörfelületén. Az izommunkás, aki mint fogyasztó a malomnak kénytelen volt túlfizetni a lisztjét, munkabérvételekben talán a vasiparra fogja hárítani ezt a túlfizetést, mikor a vasipar mint izommunkafogyasztó jelentkezik. A vasipar meg mikor mint vaskereskedő lép fel, alz izommunka bértúlkövetelését fogja ráhárítani

a marhakereskedőre, mikor az mint bárd- vagy kés- vagy fazék- fogyasztó vásárol nála ...

Az első illegitim haszon így végig fertőzi a testi szükségletek minden árucikkét, amíg drágító útjában eljut a fogyasztóknak egy olyan köréig, akik nem testi szükségletek, hanem lelki szükségletek termelői. Ezek a fogyasztók szükségelik a testi szükségletek minden árucikkét. A testet táplálni muszáj. Ám, ha ők így megfizetik a drágulás egész körgyűrűjét és ezt a hatványozott drágulást a lelki szükségletek áruira, könyvre, tanításra, művészetre áthárítják, az ördög sem fogja megvenni az árujukat, mert a lélek nem *test*, a lelket nem muszáj táplálni. A lelket el lehet hanyagolni, a lélek nem mondja fel a szolgálatot, csak nem kulturálódik, visszamarad vagy visszahanyatlik, durvul, lealacsonyodik ...

Nem tehetek róla, nekem irtóztató kép ez. Az ember jót és rosszat, mindent a lelkén át végez és ha a lelke lealacsonyodott, akkor mindent lealacsonyodottan végez.

Ez az egyik. A másik meg az, hogy a lelki dolgok producensei nem fognak így lelkieket produkálni. Áttérnek a testhez. Az erotikumhoz. Ki az ördög fog lelkiséget produkálni, ha csak a test fizet és magas árat fizet...

Nos hát mindenkinek közömbös lehet ez, csak a kormányzásnak nem. Elöl a kultuszügyeknél kimutattam, hogy a kormányzásra mi mindent jelent ez... Nem szabad ezt túrni, vagy — a ma példája eléggé mutatja — nem szabad legalább xovább túrni. A mai rendszerrel eljutottunk aj bolsevizmus nulla pontjáig, ideje, hogy elkezdjük fölfelé húzni... Az áralakulások tabuját lomtárba kell tenni és helyébe az áralakítást a szuverenitás kezébe kell venni. Kereslet és kínálat az ember testi és lelki ellátásánaik a bázisa, az ember ellátása meg a jólét bázisa. A testi és lelki biztosság bázisa, a munkabiztonság bázisa. A lélek vezetésének a foggantyúja. A kormányzásnak, amelynek a jólét az egyetlen célja és a lélek vezetése az egyetlen módja, szabad-e a jólét bázisát és a lélek foggantyúját elhanyagolnia...

Nem szabad. Sőt nem okos. Olyan ez, mintha egy hadvezér a főserégét nem veti a harcba. Vagy mint az állatidomító a tanítást csak korbácsra alapítja. Az éhes fenevad előbb-utóbb kitör, és van-e az embernél éhesebb fenevad...

Az a monopolisztikus helyzet különben, amelyre a kereskedőnél és termelőnél fentebb rámutattam, nemcsak a visszaélésre ad alkalmat termelőnek és kereskedőnek, hanem — mint többékevésbé minden fegyver — módot is ad arra kormányzásnak, hogy a kereskedőt vagy termelőt a fegyverhasználatban megelőzze. De szélszerint és igazán megelőzze. A kereskedőnek, nemde, konkurrenciára ez a helyzet, nos, a kormányzásnak száz módjában áll szabályozásra alkalmas alakban kezelni a konkurrenciára kérdést. Attól kezdve, hogy a kereskedői etablirozást feltételekhez kösse egészen odáig, hogy a kereskedői működést a vétkesre nézve beszüntesse, helyettes által végeztesse, másnak biztosítsa a monopolitást, beállítson vagy beszüntessen konkurrenciát, ezer eszközt statuálhat a szuverenitás éppen úgy, ahogy elveszi a diplomát az orvostól, az ügyvédtől, a mérnöktől és sok mástól, aki a jólétet veszélyeztette. Diplomás embernél sem a műhibát nézzük, hanem az okot, amelyért elkövette a műhibát. A tudatlanságot vagy a nyereségvágyát toroljuk meg, vagy a gondosság hiányát, de nem a véletlenséget, vagy az emberi segítség határainak korlátoltságát. Ezt kell néznünk kereskedő és termelőnél is. A tudás hiányát és a gondosság hiányát és főleg a nyereségvágyát. A jogosulatlan nyereségvágyát. A nyereségvágyból elkövetett tilos műtétért gályára küldik az orvost, a nyereségvágyból elkövetett tilos műveletre nem szabad privilégiumot hagyni kereskedőnek és termelőnek sem... Nem kell aggódni. Az orvosok a műhibák üldözése dacára sem hagyták cserbe az orvosi foglalkozást. A kereskedelmi műhibák megregulázása sem fogja letarolni és pusztává tenni a kereskedelmi pályát. És a termelői pályát sem. Csak el fogja tüntetni az Örök fogcsikorgató viszonyt fogyasztó és ellátó között. Természetes eloszlását fogja megteremteni a föld javainak, ki fogja bogozni a pénz összecsomósodását. Igazi értékmérővé fog válni a pénz és megszűnik az a hamis mérleg lenni, amelynek a fogyasztó terhére szóló serpenyőjét eddig szertetengett önzések értéktelen kavics-tömegével súlyosították...

Ennyi korszakalkotó hatás mellett csodálkozva kérdezné az ember: századokon át, hogy túrhette a mai állapotot a kormányzás. Ennek a fiskális vonatkozására azonban már rámutattam fentebb és itt csak ismételhetem, hogy a kereskedelem szabadságának hangzatos neve alatt itt is fortélyosan megbújt a kereskedelmi sza-

badosság. A háborítatlan cserefolyamat neve alatt háborítatlan dúlt az árdiktatúra, mert a kormányzás szem elől tévesztette, hogy az emberi lélek fűtőkohója a gyomor és ezért a gyomrot fűtő közgazdaság a legnagyobb politikai hatalom...

A kereskedés szabadosságának nagy védelmezői és a kormányzás szembehúnyói is — álltam már szemben velük, tudom — fel fogják hozni azt is, miféle technikával lehet a helyes árt meghatározni. Az ár, nemde, rendkívül sok körülményből alakul ki, ezek a körülmények nap mint nap változnak, éppen a nap mint nap szükséges árakra nézve, lehet-e olyan ármagasság vagy mélységmérőt konstruálni, amely ezt a vibrációt nap mint nap képes legyen reflektálni

A válasz erre egyszerű. Nem szükséges ilyen ármérőt konstruálni. Azokat a körülményeket, amelyek külső okokból nap mint nap változnak, nem megelőző szabályalkotással, hanem a produkció és közvetítés olcsóbb módjainak feltalálásával kell és fogja az emberi zseni — ha kell és ha bírja — kedvezőbbre fordítani. Addig pedig ezeknek a körülményeknek a költségét a fogyasztónak el kell viselni. Nem lehet ezt a kérdést erre a vágányra terelni. Itt nem az igazi áralakító tényezők rendszabályozásáról van szó. Itt a vállalkozói haszonnak, mint munkadíjnak rendszabályozásáról van szó. Arról, hogy ez a haszon ne legyen jogosulatlan és túltengő. Ehhez pedig nem kell általános ármérő. Ehhez elég egy százalékmaximum. A jogosan szedhető nyereség — vállalkozói haszon — százalékának törvényileg előírt maximuma.

Nem olyan mereven, de olyan formán, ahogyan az a pénzkamatnál volt — jobb időkben. Uzsora volt, megbélyegző és üldözött uzsora volt, aki több kamatot szedett a törvényes percentnél a kihelyezett pénzért. Valamikor levágták az uzsorás kezét érte. Azóta megváltoztatta a nevét kosztpénzre és most a hajszála se görbül senkinek érte. Igaz, hogy azóta nincsenek is jobb idők. Azóta csak, könnyelmű hitel van és könnyelmű adósság...

Pedig azóta az áruzsora, sőt az élelmiszerzsora speciálnevek is forgalomba jöttek. A tényét is látjuk, a nevét is ismerjük, csak a következményt nem vonjuk le belőle. Azt a következményt nem vonjuk le, hogy megelőzzük a tényét. Megelőzzük azáltal, hogy körültekintően meghatározzuk, eltiltjuk és az elkövetését megtoroljuk.

Azt fogjuk erre mondani, hogy az eltiltás könnyű a megtorlás is, ami nehéz, az a meghatározás és felfedezés. Az áruért pénzt — cserének annyi száz- és százezer esetében nagyon nehéz ott állni és megállapítani, hogy egy-egy eladó a törvényesnél több haszonszázalékot vesz az árujáért.

Fogadjuk el, hogy nehéz. De fogadjuk el akkor azt is, hogy mennél nehezebb, annál jobban felülhaladja az egyes ember erejét és hogy akkor mennél nehezebb, annál fokozottabban az állam ez a feladat. Az állam kormányzása. És akkor meg is kell oldani.

Feltett programomhoz híven itt sem fogok a megoldás részletes technikájával foglalkozni, hanem a részletes technikát itt is későbbi fejtegetésekre fogom hagyni. Itt a megoldás generális nagy elvét fogom végül egyszer meztelenül¹ kimondani. Azt a nagy elvet, amely alkalmas rá, hogy az ember egész kenyérharcának a levegőjét fojtogató miazmák párákódéből egyszerre átalakítja éltető légkörré ...

Ez a nagy elv a csereforgalmi nyíltszínűség. Annak a noli me tangere titkosságnak a megszüntetése, amely az ember gazdasági tevékenységét körülengi. A bűvöcskának az a rendszere, amely reám, nem tehetek róla, azt a szánalmas benyomást teszi, mint mikor abban lelfr kedvét az emberiség, hogy minden tagját kényszeríti a többiek tépázó kezének gaudiumi rengetegén keresztül férközni hozzá ahhoz, amit a többiek segítőkezeinek erejével kellene neki az államkötelékben elnyerni...

Hát jusson végre eszünkbe, hogy a jólétért alkot az ember államot. Hát jusson végre eszünkbe, hogy az állam csak addig állam, amíg az egyenlőség művében a gyöngét az erőssel kiegyenlíti. Jusson eszünkbe, hogy mindnyájan fogyasztók vagyunk. És hogy ebben vagy amabban, de valamiben mindnyájan, egy a másíknál gyöngébbek vagyunk ...

És ne hagyjuk akkor végre, hogy a csereforgalom az egymást tépázás titkos gaudiumi iga rengetege legyen. Ne hagyjuk, hogy hol a rengetegben lappangó agy tépázzon az izmokon, hol aztán a megvérezett izombestia verődjön csoportba és vágjon végig koncmaró karommal a prédájával elsiető agyon.

Azzal kezdődik a kultúra, hogy az ember kivágja a rengeteget. Kezdjük el végre a kultúrát a gazdasági rengetegben, hogy az Isten napja, agy és izom cselekvésére egyformán rásüssön...

Ám nem beszélek tovább képekben... Annak a titkosságnak, amely cinkos szívóssággal rajta fekszik az üzleti életen, kétféle formája van. Az egyik, amely az ember gondolatvilágában rejtőzik, számítóképesség nevet visel, mai fejlettségében azonban már régen kizsákmányolási készség, — ezt az önzés jogos korlátai közé szoríthatja vissza az, amit a kultusztárcánál és a politikai képzettségénél mondtam. Más nem. De ez visszaszoríthatja és vissza is szorítja... Erről tehát itt nem kell már újra beszélnem.

A másik azonban ... az üzleti titkosságnak a másik neme, ez az elsőnek tetejébe van, mint egy jó vastag téliködmén. Ez nem személyi és változó, ez megkövesült és intézményes. Dogma gyanánt ül az üzleti életen és magasra emelt homlokkial részeseül a kormányzások védelmében.

Állam pedig abban áll, hogy voltaképpen minden „üzleti titok” a gazdasági csereéletben. Az államkormányzások által is respektált, tehát patentírozott, kvalifikált és a közösség erejével garantírozott titok. A prédalesés államilag védett búvóhelye, az egymást tépázás közbabona által védett aziluma. Egyúttal természetesen a kenyérharc nagy és örök uszítója. Embert az ember ellen...

Mielőtt tovább mennék, le kell itt rögzítenem, hogy nem vagyok ellensége senkinek. Az állameszmének a barátja vagyok, mert tudom, hogy csak az állameszme hozhat békét a földnek és mert fanatikus híve vagyok a krisztusi békének a békéért, nem harcot, csak reformot, javulást, haladást akarok. Kultúrát és tovább kultúrát, fejlődést és nem rombolást. Semmit se tartok fölöslegesnek, ami kialakult, de a kialakultat sem tartom véglegesnek. A követ is épületté ragasztja a kőműves és a márványt műremekké faragja a szobrász. Akkor a megkövesült dogma sem végleges...

Csiszolom tehát az üzleti titok megkövesült dogmáját.

Az üzleti titok azoknál a nagy monumentális palotáknál kezdődik vagy nem végződik, de tetőfokot ér, amelyek — *difficile est satiram non scribere* — „nyilvános számadásra kötelezett vállalatok”. Jól meg kell ezt érteni, csak a számadásuk nyilvános, az egész üzletvitelük azonban titok. A titkok titka. A titkok titka az, hogyan jutnak azokhoz a rettenetes jövedelmekhez, amelyeket a nyilvános számadások feltüntetnek. Azáltal jutnak-e hozzájuk,

hogy könnyen hozzáférhetővé igyekeznek tenni a csereeszközt, avagy azáltal-e, hogy nem törődnek vele, ha drágul is a csereeszköz?

Mert ez és csak ez a lényeg. Pénz és hitel a gazdasági életben legalább is egyforma jelentőségű csereeszköz és a bankok, a kis és mammutbankoknak a nagy, de egyetlen létjogosultsága az, hogy mentől — aláhúzom —, mentől hozzáférhetőbbé tegyék ezt a két csereeszközt. Ha eninek megfelelnek — óriási fontosságú intézményeknek tartom őket. Ha azonban ellenkezőt tesznek, akkor reformálni kell őket. Reformálni úgy, hogy ellenkezőt ne tehesenek.

Mindent jelent tehát kiküszöbölni innen a titkot. Ha a genezisést vesszük — mint minden összetársulás —, hasonlít ez is az államhoz. Tőkeegyedek álltak ab origine össze, hogy elősegítsék könnyebb gazdasági feltételekkel az egyéni jólétet. A majgukét azáltal, hogy a másét elősegítik és ezért — és itt különböznek az államtól — némi ellenszolgáltatást vesznek. Amíg ez az ellenszolgáltatás csak befektetési költség és ellenszolgáltatás Valami szolgáltatásért, addig à la bonheur. A dolog rendben van. Amint azonban szolgáltatássá válik ellenszolgáltatás nélkül, kezdetét veszi egy önálló és falánk moloch-lét. Szemben a társalgó és a többi más tőkeegyedekkel, születik egy új tőkeegyed, amely — és ezt kell erősen figyelembe venni — maga nem produkál a természetből semmit, csak a mások produkciójából kaparít félre egy részt...

Ezt a processzust már üzleti titok fűdi. Pedig ez az üzleti processzus — amidőn egy részt magának félrerak — az árucseré óceánján már nagy hullámgyűrűt drágít. Az árucsereszolgáltatás és ellenszolgáltatásából kimarad és hiányzik a félrerakott rész, mert jól meg kell jegyezni, az intézmény mint csereforgalmi alany már megkapta a neki járó ellenszolgáltatást és itt csak arról van szó, amit mint moloch hódít. Nem vigasz az aztán, hogyha ez a rész nem maradna is a moloch kezén, hanem a részvényesek közt elosztatnék. Ez az elosztás nem juttatja vissza annak a kezébe, akitől elvonatott, hanem harmadik személynek juttatja, ami már a munkaérték szerint való eloslás generális elvének nem felel meg. Van azonban ennek ártóbb oldala is. Ez az új és hatalmas, mert ellenszolgáltatás nélkül táplálkozó moloch-tőkeegyed, vállalkozóvá lesz. Folytatja a csereeszköz — a pénz- és hitel — közvetítést, egy-

úttal azonban őstermelőgazdaságokat vásárol, iparüzemeket létesít és főleg kezébe markolja az árucserét.

Felületes szemlélőnek és a készakarva elnézőnek érdemszámba megy ez. Hogyne. Fokozódik vele a termelés és a kereskedés is.

Csakhogy. Csakhogy nem fokozódik, csak egyik vagy sok kézből egy más kézbe sodródik. Nem új többtermelés, csak elvándorolt termelés lesz. Ez az egyik. A másik meg az, hogy részrehajlóvá, önmaga felé hajlóvá teszi a pénz- és hitelközvetítést. A pénz- és hitelközvetítés kétvégű, mint minden fegyver. Attól függ, merre fordítják a boldogabb végét. Ha felém fordítják, óriási védelmieszköz, ha ellenem fordítják, hóhérpallos.

Nos, nagyon hiszékeny az, aki elhiszi, hogy a moloch-intézmény nem fogja a hitelt és a pénzt is maga felé kezelni és nem fogja a versenytárs — konkurrencia — nem pénzintézet, hanem termelő és kereskedő ellen kezelni. Nemcsak, hogy fogja, de a többi pénzintézettel kartellt is fog kötni és a kartell nagy markának önkényes szorongatásában fogja — helyesen fogják — az országos forgalmat az érdeke szerint táncoltatni...

Pénzforgalmat, hitelt, termelést és árucserét így egy kézben halgyni — ez az igazi túlcentralizálás. Az egész gazdasági erőnek és hatalomnak egyetlen ellenőrizhetetlen, üzleti titok által körülvett kézben való centralizálása. Olyan ké-zben való centralizálása, amelyet nem az összesség minden tagjának akarától vezérelt egyéni jólét szempontjai vezetnek, hanem csak egyes egyének, egy érdekkör jólétének a túltengésére vezető szempontjai érdekelnek. A politikai jogokban még az államnak is a szemére vetnek ilyent, a gazdasági jogokban túriuk, hogy nem állami szervek nyugodtan gyakorolják az ilyet. Pedig ez az igazi gazdasági cézárizmus. Ez aztán igazán diktálhatja a pénz-, a; hitel-, az áru és a munkaárakat. Ez igazán az érdeke szerint tolhatja] el a munka, áru, hitel és pénz értékét. Szuverén felsőbbsséggel és szuverén felelőtlenséggel.

Nem azt jelenti ez, hogy le a bankokkal. A bankoknak, mint pénz- és hitelorgánumoknak, nagy és fontos szerepe van az egyéni jólét mai fejlettségű dolgaiban. Amint a természetben nincs, az állammá kristályosodott társadalomban sincs semmi ok és rendeltetés nélkül, ha bankok fejlődtek a társadalom berendezésében, a

bankok létezésére az államnak és egyéni jólétnek szüksége van. De abban van rá szüksége, ami az eredeti rendeltetésük. Abban van rá szüksége, hogy az árucserében a csereeszköz nem a cseretárgy forgalmát szabályozza. Arra van szüksége, hogy az értékmérő mérőképességét őrizze meg tisztán, nem arra, hogy az értékek önkényes elosztása útján segítsen az értékmérés hibáján. Még kevésbé van pedig szükség arra, hogy az értékek eltolása útján nyereszkedjék az értékmérés hibáján.

Ha tehát, amit itt mondok, nem azt jelenti, hogy le a bankokkal, sőt azt jelenti, hogy igenis a bankokra szükség van, igenis jelenti azt is, hogy le a banktitkokkal. Le a banktitkokkal abban is, ami a saját nyereségeiket jelenti, de le a banktitkokkal abban is, ami a magánosok nyereségét illeti.

Azt a titkot értem itt, amely állami jóváhagyással, sőt a közhit jóváhagyásával arra borul rá ma, hogy kinek mije van a bankban. Az ingatlanáról mindenkinek óriás apparátusú telekkönyv beszél nyíltan, a fizetése sem titok sehol és senkinek, csak a bankok ércfalai hallgatnak arról, hogy papíroson ki és mit rejteget... A bankok ércfalának privilégiuma van arra, hogy hallgasson akkor, amikor hitelről, közteherviselésről, adózóképességről beszélünk és amikor hitelre, közteherviselésre és adózóképességre, teherbírára van bázírozva nemcsak az állami, de az egész gazdasági és nem gazdasági élet.

Egy rettenetes, egy katasztrofális privilégium ez. Mintha a közerőnek egy nyitott utat hagynánk, amerre szertefolyjon. Mintha a törekvésünk az volna, hogy legyen egy pompásan kövezett és olajozott útja annak, a merre itthon nőtt és a közerő integráns részét alkotni hivatott tőkék dezertáljanak és a mi összességi szuverenitásunk átütő képességét a mienkkel szemben álló szuverenitások hízlalására elcsempésszék. Apró kis vámcsempészeteket, középkori fiskárius ösztönből nagy apparátussal üldözünk, mikor a bankok kanálisán milliárdok — komoly és súlyos milliárádok — csempésszik ki magukat a közerőnk elvértelenedő testéből...

Mert azt csak nem akarja elhítenni senki, hogy az a tessék-lássék közszolgáltatás, amit az értékpapírok a nyilvános számadásra kötelezettség során valahol leadnak, csak meg is közelíti azt a teherviselési képességet és kötelezettséget, amely az

értékpapírokban, a tulajdonos javára, a bankok ércfalai mögé búvik. Nem. Ezt a szolgáltatást igazán csak a hipokrizis-adójának lehet nevezni. Szinte vétkesnek mondhatnám. Segít a privilégiumot leplezni...

Nem, tisztelt ellenvélemény, nem lehet ezt általános jövedelemadókkal sem utóíerni, sem megfogni. Ezt csak azzal lehet utolérni és megfogni, ha nem lesz bankitok többé, hogy a telekkönyvön és a tisztviselői fizetéslajstromon kívül is milyen szegény, vagy milyen gazdag valaki. Nem szégyen sem szegénynek, sem gazdagnak lenni, a szégyen az, akár a szegénység, akár a gazdagság látszatát, akár a kisebb hozzájárulás, akár a nagyobb hitel útján, gyümölcsöztetni... Ez lehet élelmesség, de nem önzetlenség, elz lehet könnyű pénzszerzés, de nem produktív munka. Ez sem maga termel, ez csak a máséból kaparít.

Nincs tehát mit titkolni azon, hogy kinek mennyi vagyona van. És nem szabad éppen az üzleti hitel szempontjából titkolni azt, hogy kinek nincsen vagyona, amint a közteherviselési egyenlőség, mondjuk, szabatosabban arányosság szempontjából nem szabad titkolni azt, hogy kinek van vagyona. Mihelyt a titkolás megszűnik, megszűnik a hozzávetőleges adókievetés és megszűnik a hitelbizalmatlanság is.

Ma egy nagy és drága apparátus dolgozik egész esztendőn át azon, hogy az állampolgárok vagyoni helyzete után nyomozzon. Rettenetes vallomási íveket töltenek ki az adóalanyokkal, amelyekre a felelet bujkálás a rovatok közt. Súlyos pénzbe kerülő közegek mennek el a házakhoz és megállapítanak merev, általánosító külső jeleket, amelyekből aztán az adóalany vagyoni viszonyaira következtetnek. Az adóalanynak a rovatok közt való bujkálásából és a merev külső jelekből megkonstruálnak aztán egy számot, amely így természetesen teljesen imaginárius. Lehet, hogy egészen kicsiny, de lehet, hogy túlhajtottan nagy. E fölött a szám fölött aztán megindul a tárgyalás. Három, esetleg négy fórumon huzakodik egyén és államhatalom egy szám fölött, amely a valóságra csak egészen véletlenül találhat. Az egyén álláspontja ebben a vitában természetesen az, hogy magától semmi eltitkolást be nem vall, ha nyomoznak, hát nyomozzanak és adóztassák, amit kinyomozhattak. A fiskus álláspontja meg az csak jól rásózni, úgyis sokat eltitkolnak. Mi jön aztán az egészből ki — a jó bujkálók pramiálázása.

Valóságos jutalmat kapnak azért, hogy tökélyre vitték a bujkálást. És a fiskus károsodása jön ki és a becsületes bevallók hátrányba jutása jön ki. A becsületes állampolgárok egyéni jólétének a kurtítása jön ki..

Hát ez nem célja, de nem is megengedett gessziója az állam-eszmének. És az adóztatásnak sem célja. Az adóztatásnak is csak az egyéni jólét az egyetlen célja. Ez a középkorok ama tévelygéseinek a maradványa, amelyekről már ismételten mondtam fentebb, hogy az államok ellenségévé tették az embert. Eljárás, amely az államnak rettenetes anyagi és még rettenetesebb erkölcsi károsodásokat okoz és végre jóérzésű embereket is a ha te állam ügy, én is ügy közérő-romboló álláspontjára visz el...

És mindez miért ? Mindez azért, hogy sem az egyéni jólét gondozására hivatott kormányzásnak, sem az adószedő kormányzásnak most a matrikulák és telekkönyvek századában sem jutott eddig eszébe, hogy az egyes polgárok vagyoni erejét egészében nsálvántartsa. Az ingatlanig, amelynek a nyilvántartása könnyű, eljutottak, a papirosig, amelynek a nyilvántartása még könnyebb, nem akarnak eljutni. Pedig ha az ingatlanhitelnek az ingatlanra vonatkozó üzleti életnek nem árt — sőt talán használ, mert reális alapra fekteti — a nyilvánosság, miért ártana a papiros hitel és üzletnek. Vagy ha ártana is, miért ártson csak az egyiknek és kímélgesse a másikat... ártson annak, amelyiket elfejteni nem lehet és ne ártson annak, amelyet olyan könnyedén eldugnak.

Nos, tisztelt ellenvélemény, annyi inkonvenienciát, amennyit ez maga után von, nem szabad ákiozni annak a chimarás szempontnak, hogy kedveltségét teremtsünk a papirosba való befektetésnek. Mondjuk tisztán, az üzleti vállalkozásokba való befektetésnek. Mert erről van itt szó, nemde. Arról, hogy a nagy tőkét igénylő vállalkozások létesülhessenek és mozoghassanak. Hogy az őstermelési nyersanyagokat az egyéni jólét céljaira alkalmasabbakká tökéletesíthessük.. Erről van szó és fontos dolog ez, amiről szó van. De szabad-e ezt, ha fontos is, úgy tennünk, hogy a feldolgozást kedvezőbb helyzetbe hozzuk, mint aminőben az őstermelés van, hogy a feldolgozást privilegizáljuk az őstermeléssel szemben, amelynek a költsége végre is az alaphangot adja úgy a nyersanyag, mint a feldolgozás és a munka árainak... Az egész árképződésnek. Az árképződésnek azért, mert ez a leg-

közvetlenebb küzdelem az alkuvást nemismerő könyörtelen természettel.

A bujkálás lehetősége tehát kitűnő verbuválási eszköznek, de egyik nagy uszítója is annak az elmérgesült, krónikus csetepaté*² nak is, amely agrárizmus és merkantilizmus néven olyan csökönyösen folyik. Agrár körök érzik, hogy itt valami egyensúlyhiba van és ha nem tudják az egyensúly hibát kiküszöbölni itt, viszont privilégiumokat igényelnek olyan tereken, ahol a merkantil érdekek hátrányára van. Végül pedig mindenki veszít a dolgon, mert a fogyasztó összesség veszít a dolgon, amelyben pedig agrár és merkantil egyformán benne van.

De más hátránya is van a banktitoknak a teherviselés szempontjából. Az adókiivetés előszeretettel irányítja a figyelmét a könnyen megfogható ingatlan vagyonokra» Kényelemszeretetből a könnyen megfogható óságuk miatt így aztán az ingatlan vagyon terhei a legtöbb államban túltengnek. Hiszen olyan könnyű a pénzügyminiszteri vigasz, az ingatlan hártja majd a többiekre...

Az adórendszereknek egy az egyéni jóléttel ellenkező kiépítésére és az állameszmével szemközt álló berendezésére vezetett ez. Az adórendszerekben az adók ma általában az adózó alanyok szerint vannak beállítva, nem a célok szerint, amelyekre szedetnek. Ez odavisz, hogy a költségvetéseknek módjában áll zsonglírozni a közjövedelmek és közkiadások közt, mert ugyebár természetes, hogy a földadót nem a föld kultuszára, hanem erre is, meg arra is, meg amarra is fordítja.,. és a cukorfogyasztási adót sem a fogyasztói élet megkönnyítésére, hanem talán a termelők pramiálására, vagy a hadseregre fordítja, — de nem teremt tiszta helyzetet az adózó alany és az egyéni jólét érdeke között. Sőt, homályt teremt közöttük. A földbirtok azt tartja, hogy ő finanszírozza az az egész országot és a kereskedelem is azt tartja. Sőt a nyilvános számadásra kötelezettek is azt tartják. Az elégedetlenkedés és a fensőbbeskedés általános, mert az államnak ilyen eljárása is általánosítás... Az adókiivetés szempontjából csoportokra osztja — mondjuk rossz szóval — érdekcsoportokra osztja az országot és rájuk sózza az adót. Általánosságban a nélkül, hogy figyelembe venné, mennyi köze van valamely ilyen csoportnak az adózás céljához...

Ez az eljárásai mód a mai individuális emberi lélek előtt

nem áll meg. Az individuális psyche tudni akarja, mit kap az adójáért. A pszichológus kormányzásnak tehát szakítani kell az adószedői kényelmeskedéssel és egyszer végre meg kell csinálnia a nagy reformot, amely megmutatja az adózó pszichének, arra fizetsz adót, ami a jóléted érdeke és annyit fizetsz rá, amennyire érdeke a jólétednek...

Ez a reform, amint a fentiekből kivehetni abból áll, hogy a'z adók ne az adóalanyok, de az adócélok szerint különíttessenek el. Ne föld, ház, kereset és jövedelem, meg isten tudja miféle egymásra halmozott egy bőr után másik bőrt lerángató adó legyen, hanem legyen általános kormányzási adó, iskolaadó, hadseregadó, közlekedési adó és megannyi, amelynek nevéből tudhassa mindenki, hogy az egyéni tehetőség a közérő milyen céljára centralizáltatik. fia aztán a politikai iskolázás révén tudni fogja mindenki, hogy a közoktatás nemcsak a tanítónak vagy a szülőinek érdeke, hanem az élet, vagyon, munkabiztonság alapfeltétele és így mentől inkább ragaszkodik a munkája, vagyona, élete, az egyenlősége és szabadságához mindenki, annál inkább mindenki érdeke, annál készségesebben fog iskolaadót fizetni, legyen bár földbirtok a vagyona vagy gyárüzem, az élete munka vagy megérdemelt nyugalom, a munkája szellemi vagy testi erő kifejtés. De készségesebben fogja fizetni a közterhet azért is, mert tudni és látni foghatja így, hogy az egyéni tehetőségéből nem centralizáltatik több, mint amit az illető adózás célja tényleg igényel. A költségvetés ilyen rendszerben is mutatni fogja, amint ma is mutatja az iskolafenntartásnak az összesség parlamentje által megállapított kiadásait, az adókivetés nem fog terjedhetni tovább, mint ezeknek a kiadásoknak az erejéig. Az adókivetés így az összességileg megállapított, elfogadott, jóváhagyott fix költségeknek a repartírozása lesz az egyének tehetőségére és nem az egyéni tehetőségek összegyűjtése talán hiányokra és talán fölöslegekre. Hiányokra, amelyek aztán más céloktól ragadtatnak el és fölöslegekre, melyek más célokra használatnak fel

És ha azt mondják erre, hogy szükség van költségvetési feleslegekre, à la bonheur vegyenek — de vegyenek nyíltan és őszintén — igénybe külön fölösleg-tételt, akár az egyes adózási célok keretén belül, vagy ami még tisztább, mint külön államkincstári-fölöslegadót. A politikailag képzett összesség ezt is meg fogja érteni.

Mindent meg fog érteni, csak a mai köd előttem, köd mögöttem költségvetési állapotot nem fogja megérteni, amint azt az iskolázatlan összesség sem érti meg. Érthetetlen, hogy eddig is fennállhatott ...

Nem feladatomban itt ezt az adózási rendszert részleteiben vázolni, a mikéntjének fővonalaira azonban ki kell terjeszkednem. Mielőtt azonban rátérnek erre, arra mutatok itt retrospektíve rá, hogy a kormányzás terén egyik reform a másikkal mennyire összefügg. Egészen egybefolyik. Pszichológikus kormányzás. Politikai képzettség a kormányzandóknál. Adórendszerreform, hogy a politikai kiképzés lehetővé tétessék. Politikai kiképzés, hogy az adóreform lehetővé tétessék. Helyes közérő centralizálás, hogy a végrehajtó kormányzás helyessége biztosítható legyen. És a végrehajtásnak központi és lokális megosztása, hogy az adórendszer reformja lehetővé tétessék . . .

Mert — és itt térek vissza az adóreform mikéntjéhez — az adózásnak ez a reformja a teendők központi és perifériális megosztásának a helyességéhez fűződik.

Az adócélok szerint felépített adórendszernek, nem a föld, ház stb. jövedelem, hanem az egyéni — igen az egyéni — tehetőség egésze az alapja.

Az, hogy a munkája értékéből ki mennyit adhat a köznek, a nélkül, hogy az egyéni jóléte jobban megcsinálódjon, mint a másé. Ehhez az egyéni tehetőség megállapításai szükséges és minden egyéni megállapításhoz nem a központi — távoleső, — hanem a helyi ismerettel rendelkező perifériális, sőt lokális szerv szükséges. Az, hogy a lokális hatóság nyilvántartsa az egyéni tehetőséget.

Itt kapcsolódik vissza ebbe a kérdésbe a banktitok. A lokális hatóság nyilvántarthatja a föld- és egyéb ingatlan birtokot, nyilvántarthat egyéb jövedelmeket, de hogyan tartsa nyilván a bankfalak ércfalai mögött meghúzódó értékeket... Lehetetlen gyakorlatilag keresztülvinni azt, hogy a bankok náluk történt bárminemű pénzérték elhelyezéséről az egyes községi hatóságot értesítsék és a községi hatóságok a bankok ilyen kimutatásait ellenőrizhessék, de igen is lehetséges gyakorlatilag is keresztülvinni azt, sőt nem is nehéz keresztülvinni, hogy ilyenmő vagyonehelyezéséről a bankok a centrális hatóságot értesítsék. A centrális hatóság aztán

az értesítést továbbadja a lokálisnak és a lokálisnál a vagyonszaporulatot egyéenként nyilvántartják.

Nincs ennek más akadálya, csak a banktitok, de következménye igen sok van. A közérő centralizálásához így meg van fogva nemcsak a látható ingatlan és fixfizetés, de meg van fogva az azokkal összegében legalább is fölérő bujkáló vagyon is. Azt hiszem, hatalmas gyarapodását jelentené ez az adóalapnak és lehetővé tenné azt, hogy minden adóhoz egyetlenegy adóalap legyen, az az egyetlenegy, amely egyedül igazságos, arányos és egyenlő teherviselés — az egyéni vagyoni tehetőség.

Az egyéni jólét gondolatára épített állameszme nem tűr meg más adózási alapot. Sem földet, sem házat, sem jövedelmet, sem keresetet, sem vagyont... Ezek mindegyike, ha bármi jószándékuan vitetik keresztül, princípiumánál fogva igazságtalanságot és egyenlőtlen teherviselést teremt. Egyenlőtlen teherviselést teremt azért, mert az adóztatásnál csak az éremnek egyik a kényelmes oldalát nézi, a fedezetet. Azt mondja te egyén, neked ennyi és ennyi földed, házad, jövedelmed, kereseted, vagyonod van, ergo ebből ennyi és ennyi százalékot köztehernek fizess. Azt azonban nem módja te egyén, neked ennyi és ennyi gyermeked, elaggott munkaképtelened, beteged stb. is van, ergo azok számára élettartásul ennyi és ennyi százalékot szabadon hagyok neked. Az egyéni szükségletet tehát nem nézi, az éremnek a másik, az egyéni jólét szempontjából legalább is éppoly fontos részét nem nézi...

Ám vessük fel nyíltan a kérdést. Egyenlő teherviselés az, az egyéni jólétből való egyenlő közérő centralizálás az, ha azt az embert, aki féltucat más embert tart el és nevel a közérőnek, éppúgy sújtom adóval, mint azt, aki egyet sem tart el és egyet sem nevel és teszem ezi azért, mert a kettőnek egyenlő darab földje, vagy egyenlő összeg jövedelme van. Nem az önzésnek a faj-, világ- és társadalom-fenntartás egoisztikus fumigálásának a jutalmazása, a propagálása és nem az altruisztikus faj-, világ- és társadalom-fenntartásnak a büntetése az, ha megengedem, államilag intézményesen biztosítom, hogy az egyenlő vagyonú, de nem egyenlő családú egyén, csak a vagyona, a fedezete szerint és ne a szükséglete, a családja eltartása szerint is vétessék igénybe a közterhekkel. Ha megengedem azt, hogy egyenlő darab föld,

egyenlő munka mellett az egyik fényesen éljen — mert egyedül él kényelemben — félrerakjon és tőkét gyűjtsön, a másik — mert családot tart fenn — fényesen koplaljon, adósságokat csináljon és ezzel idegen tőkék fejőstehene legyen...

Nem. Ez nem egyenlő köztehveriselés, ez nem egyéni jólétvédelem, ez nem állami gesszió. És nem lehet ezen segíteni sem aggregény, sem vénkisasszony, sem meddőségi adókkal... Csak egygyel lehet ezen segíteni — az egyéni, vagyoni lehetőség becsületes felderítésével. Az egyén anyagi javainak összege és az egyén anyagi szükségleteinek összege egymásból kivonva a vagyoni tehetőség mértéke. Az egyén javainak és szükségletének különbözete lehet tehát csak a közteher viselésnek olyan alapja, amely összefér az állameszmével...

Ma szentségtörés forma rettenetességeknek néznek ki ezek. Leszedni a leplet a magánvagyonukról, a banktitkokról, nem vetni ki ezerféle adót és nem a földet adóztatni meg, hanem a tehetőséget, és figyelembe venni azt, hogy valaki megélhet, avagy meg nem élhet, szóval érző lelket és fölényes eszet adni a belátástalan adóprésnek... Hisz ez odavezet, hogy szörnyet hal a hitel, a pénz a harisnyákba búvik, senki sem akar majd félrerakni és mindenki könnyedén fog gyermekeket a világra hozni... Pénzügyi falanszter, monstrum, amely mellet éhen hal az állambudget...

Megnyugtathatok mindenkit. A föld éppen úgy forogni fog tovább, mint ahogyan tovább forgott, amikor Copernikus, Galilei, Kepler kiderítették róla, hogy bíz az nem lapos, hanem földgömb és nem is áll egy helyben, hanem ezerféle behatás alatt fut és forog.

Ezerféle behatás alatt fut és forog az emberi társadalom is. Az állami lét is. Az emberi lét is. Csak az adórendszer volna örök... Csak az volna örök törvény, hogy a hitel megokoltabb, ha nem tudja senki, kinek a vagyona, mi és mennyi, hogy az emberek boldogabbak, ha a bankok gazdagodnak, hogy nem mindenkinek, hanem csak az önzők joga félrerakni és hogy az egyke rendszer az igazi család...

Nem örök az adórendszer, amint semmi sem örök a kormányzásban. Az adórendszer célja, hogy anyagi közerőt centralizáljon az egyéni jólét nagy munkájára, az adórendszer princípiuma tehát nem lehet más, mint az, ami az egyéni jólétet, munkálja...

Nem találomra néhány egyéni jólétet, hanem a jólétét minden egyes egyénnek. Nem szabad tehát az adórendszernek semmi olyat tartalmaznia, ami egyiket a másik kárára privilegizálja, mikor az egyikőtől a fölösleget sem viszi el, a másiktól a nélkülözhetlent is elexequálja.

Vice-versa van ez. Az állam nélkül nincs egyéni jólét, adó nélkül nincsen állam, de egyéni jólét nélkül nincsen adó. Ha az adórendszer hibái miatt egzisztenciák elsatnyulnak, elsatnyul az állambudget. Elsatnyul a közérő, elsatnyul a szuverenitás, elsatnyul a kultúra. Csomósódások keletkeznek a javak eloszlásában és ezek a csomósódások fennakasztják a gazdasági csere lebonyolódási pályáját. Hiába itt akkor kincstár és pénzügyminiszter.

Így az adórendszer, de így a hitel is. A hitel létjogosultságát és lehetőségét a gazdasági csere adja meg. Célja az, hogy terméket ne csak kézből kézbe, de bizalomra is cserélhessünk. A hitelnek tehát ez a bizalom a lényege. Nos, vájjon ezt a bizalmat az segíti elő, ha, mint ma sötét titok borúi az emberek vagyoni viszonyaira, avagy az, ha a vagyoni helyzetet nem tartjuk diszkrét lepleznivalónak, hanem éppen olyan nyíltan viseljük, mint az ábrázunkat. A testi profinnál miért volna szégyelnivalóbb a financiaális profil. Hiszen a financiaális profil nélkül a hitel voltaképen zsákban macska.

Úgy van, zsákban macska. Sőt a financiaális profil elfátyolozásának egyenes célja és eredete is az, hogy zsákban legyen a macska. A gazdasági zsonglórség, a hitel-szemfényvesztés. Azoknak érdeke, akiknek nincsen jogosultsága annyi hitelre, amennyi hitelre az operációihoz szüksége van. Annak az érdeke, aki egyik hitelt a másik hitellel támasztja alá, mert nincs annyi vagyoni ereje, amennyi vállalkozási kedve van.

Szó sincs róla. Fejlett kultúra mellett az ilyen hitelre is szükség van. De szükség van rá úgy, hogy a dolog nyíltan legyen. Ez a kockázatos hitel nyíltan kockázatos legyen és ezt a kockázatot kamatokban ne mindenki fizesse, aki hitelt igénybe vesz, hanem csak az, akit a kockázat terhel.

Mert ez a másik következménye a vagyon-diszkréciónak. Az a másik következménye, hogy drága lesz a hitel. A hitelező kell vagy nem kell, az egyszerű gyümölcsözési kamathoz kockázat-

percentet számít fel. Mindegy, hogy ezt aztán közvetlenül, vagy közvetetten, biztosíték alakjában követi-e el...

Csak nagyban jelezhetem itten a dolgokat. Éppen hogy a gondolatokat, a célok lehetőségének a gondolatait érintem. A reformok részletes megtervezésére nem terjeszkedhetem ki, mert a szélesebb alapokon való tárgyalás megbontaná annak a reformláncolatnak az előadását, amely szoros összefüggésben egymással, a kormányzás minden vonatkozásában szükséges.

Az adórendszernek az egyéni jólét alapjaira való transzponálása és ezzel összefüggésben a magánvagyonai lehetőségek őszintébb feltárása azonban olyan sine qua non-ja minden reformnak, hogy még számolnom kell azzal az ellenvetéssel, amelyet fentebb már jeleztem, és amely abban áll, hogy a pénz és vagyon ilyen reform esetében, a harisnyába búvik el a megadóztatás elől.

Ez kétségtelenül baj volna. Ez kétségtelenül annyit jelent, hogy ilyen körülmények között a pénz nem forog vállalkozásokban, hanem gyümölcösözetlenül halmozódik fel. Ez tehát erős ellenargumentum volna, ha így volna.

Szerencsére azonban, nincsen így. Szerencsére ennek a sokat hangoztatott mumusnak kevés teste van. Először is ma a kifejlett bank- és magánvagyon titkosság idején is vannak és mindaddig, amíg a hitelviszonyok szemfényvesztésre alkalmasok, maradni is fognak primitív és bizalmatlan mentalitású emberek, akik nem hisznek sem banknak, sem vállalkozásnak, sem értékpapírnak, hanem csak a harisnyáknak. Ezeknek a pénzt, a banktitok bármily tökélyre fejlesztessék, nem fogja kicsalni, sőt ezeknek a pénzt éppen az a homály teszi félénkké, amely a bankok gesszióját fedi. Ezeken tehát nincsen mit féltetni. Ezek a pénzüket csak másodsorban dugják az adó elől, elsősorban a kockáztatás elől dugják. Ezeknek a pénzt tehát legfeljebb kicsalhatná — ha kicsalhatná valami — a rejtekezőből, ha világhírűség derül arra, ami ma homályban van.

Maradna tehát csak az, mint veszély, hogy azok tartanák ezentúl otthon a pénzüket, akik eddig bankokban, vállalkozásokban, értékpapírokban tartották... Akiket tehát a kockázat nem tart vissza, hanem a nyereség vonz. Az a nyereség vonz, amelyet a vállalkozás hoz, de az a nyereség is vonz, amely az adó elkerüléséből származik...

Nos, ezeket az a nyereség, amelyet a vállalkozás hoz, továbbra

is fogja vonzani, sőt jobban fogja vonzani, ha a vállalkozást — bank, vállalat, értékpapír — kezelő alanyok magán vagyoni viszonyait módjuk lesz nyíltabban látni. Azokat tehát, akiket ez a jogos nyereség vonzott, a reform esetén sem fogja a forgalom elveszteni.

Elveszteni csak azokat fogja, akiket az a jogosulatlan nyereség vonzott, amely az adó alól való elvonásból származik. Ezeket azonban nem is szabad megtartani. Ahogyan minden modern jogszolgáltatás kiküszöbölte a hajdan fennállott büntetőjogi-azilumokat, meg kell szüntetni ezt az adózási azilumjogot is. Pénz, amely csak búvik, de nem vállalkozik a bankban, nem a forgalomnak szolgál, csak a banknak. A banknak pedig nem szabad szolgálnia azon az áron, hogy kihúzza magát a közszolgáltatás alól.

Nem kell tehát sokat félni a harisnyától és nem kell félni attól sem, hogy a vagyoni tehetőség szerint való adóztatásnál a félrerakás — mondjuk takarékoság — fog szenvedni. Hogy kevesebb kedv lesz megtakarítani, ha a megtakarított után adót fognak kivetni, illetve ha az adót a megtakarított után fogják kivetni, nem pedig a befolyt után...

Nos, ha ez így volna, csakugyan lehetne félni tőle. Ha az adót a megtakarított és nem a befolyt javak után vetnék ki, a megtakarítást csakugyan méltatlanság érné. Csakhogy ez se így van. Nem arról van ennél a reformnál szó, hogy a megtakarított adóztassék, hanem arról, hogy a befolyó javaknak ne a bruttója, hanem a nettója adóztassék. Az, ami a jogos szükségletén felülmarad az egyesnek ... Arról van szó, hogy ne egy néhány szerencsés takaríthasson sokat, hanem arról, hogy valami keveset az is takaríthasson, aki kevésbé szerencsés. Arról van szó, hogy mindenkit előbb élni és tovább élni hagyjunk és csak azután adóztassunk...

Idáig azt hiszem rendben is van a dolog. Itt azonban azt fogják felhozni, hogy a félrerakott összeg a következő kivetésnél, megint mint a fokozódó vagyoni tehetőség tényezője fog adó alá vétetni, holott a másik, aki a fölöslegét elköltötte, elmulatta, elkártyázta, fényűzésre fordította, nem fog ilyen tényezőért adózni. És akkor amaz mégis adót fizet azért, mert takarékoskodott.

Igen. Csak szabadítsuk ezt a gondolatot. A takarékoskodó nem azért rakott félre, hogy több adót fizethessen, hanem azért, hogy önmagának szerezzen jóléti tartalékot. Megszerezte, ezzel az egyéni jóléte és a vagyoni tehetősége is tényleg fokozódott, őt te-

hát sérelem nem éri, sőt jogos ellenszolgáltatás a jólétet garantáló közerőnek, hogy a közteherviselésben a tehetőség fokozódásából valamit lead a köznek, őt tehát sérelem nem érte...

Az ellenben, aki a fölösleget elköltötte, nem magának tartotta meg ezt a fölösleget, hanem továbbadta. Ő nem jóléteinelkedést és vagyoni tehetőséget szerzett érte, hanem más valami, talán bolond örömet. A vagyoni tehetőség fokozódása tehát nem forog fenn, őt sérelem érné, ha mégis adóztatnék ezen a címen. A forgalmat szolgálta nem a saját jólétét. Azt maga választotta, hogy a jóléte fokozásához előbbrevalónak találta a fényűzést, mint az élet-tartalékot. Elveszti tehát az élettartalék kényelmét, de ez aztán elég hátrány is. Külön még adóbüntetést sózni rá nem lehet... A köz-erő pedig szintén nem károsodott, mert az a forgalomba adott fölösleg adó útján mégis centralizáltatni fog közerővé majd annál, akinél a forgalom során, mint a vagyoni tehetőség fokozódásá- la, ki- kötött ... Sérelem tehát nem esett senkin ebből a szempontból sem, de nem esett sérelem abból a szempontból sem, ha valaki azt mon- daná, hogy mégis a vagyongyarapító tett a köznek szolgálatot és nem a fényűző.

Ez sem áll csak cum grano salis. A fényűzés bizonyos foka a kultúrához szükséges és a gazdasági csere vagyonsomósodásainak talán egyetlen mentsége. A fényűzés a vagyoni tehetőség krité- riumai közt a reform részleteiben szerephez juthat, és akkor nem kerüli ki az adózást. A takarékoság pedig mint közéleti érdem, szintén szerephez juthat a virilizmusnak megfelelően reformált valamely formájában... Erről azonban másutt és később...

Hátra van még azok közül, amiket fentebb mint várható ellenvetéseket említettem, a könnyelmű családalapítás. Mondjuk szókimondóbban, a sok gyermek. Nos itt, nemde, csak a családon belül születő gyermekekről van szó. Akik az adózó által mint eltartandó és nevelendő családtagok, a vagyoni tehetőség elbírá- lásánál bejelentetnek. Hát, azt hiszem, nehéz volna elhíttetni akár- melyik gondolkodó emberrel, hogy ma a soktagú családok ellen kell a társadalomnak védekezni. És hogy ezt a védekezést adó- egyenlőtlenségekkel kell vagy lehet eszközölni. A gyermekszám és gyermekáldás ma olyan különböző életkényelmi, erotikái és frivol szempontok által van elnyomva, hogy az államnak, amely- nek tömör közerőre és ehhez polgáirokra van szüksége, kapva

kapni kellene az adókönyvitésen mint ellenszeren, még akkor is, ha ez a könnyítés kedvezmény, és nem mint ahogy kimutattam, az igazán egyenlőségre törekvő közteherelosztás feltétlen követelménye volna ...

Sajnálom, hogy csak röviden érinthetem mindezeket, az a hosszú fonal azonban, amely a közerő centralizálásán végigfut, csak ilyen száguldó tempót enged a részleteknek. Itt vissza kell térnem ahhoz a két oszlophoz, amelyen a fentkifejtettek szerint az állam finansziális közerejének centralizálása nyugszik. Az áralakulás irányításához és a közszolgáltatási tehetőség egyénekenkénti megállapításához. Ezek nélkül az állam pénzügyi közereje, vele az egész közerő, a szuverenitás, a levegőben lebeg. Csak az áralakulás irányításával lehet az agy- és izommunkát az egyéni önzés túltengésétől mentesíteni, és csak az egyéni tehetőség ismeretében lehet az egyéni erőt, az egyéni jólét megtámadása nélkül, az egyéni jólét védelmére összpontosítani.

Azt mutatja ez is, amit már fentebb mondtam, hogy nincsen külön termelői, és nincsen külön kereskedői érdek, hanem csak fogyasztói érdek van. Földművelési tárca, kereskedelmi tárca, pénzügyi tárca tehát nem centralizáció, nem közerőteremtés, hanem szertetagozása az összefüggő egésznek. Rezultánshatalom kreálása helyett fázishatalmak egyenjogúsítása.

Csodálatos módon ez a megosztás általános a világon. A kormányzásban őstermelés, kereskedés és pénzügy századok óta mint külön-külön hatalmak, sőt mint egymásra féltékeny hatalmak állnak szemben egymással. Hogyha nem rosszabb az állapot, egy termelő szakember áll a földművelés élén, — az őstermelő minden ismeretével és minden elfogultságával, — és a kereskedő minden elfogultságával és minden ismeretével a kereskedelem élén egy kereskedelmi szakember áll, épp úgy, ahogy a pénzügy élén — a pénzügy minden ridegségével, szinte cinizmusával — egy pénzügyi szakteknitely áll.

Ez nem harmóniába simítása a szétágazó érdekeknek, ez a szétágazó érdekek nagyranövelése, közerővé tömörítés helyett érdekrétegek kitenyészése. Ha igaz, amit fentebb mondtam, hogy minden termelésnek és minden közvetítésnek a fogyasztás a végső célja, létoka és rendeltetése, akkor őstermelésnek, kereskedelemnek, pénzügyi igazgatásnak, nem érdekrétegekbe kell szertefutni,

hanem találkozni kell a fogyasztók összesítő egészében. És ha igaz az, amit fentebb már szintén mondtam, hogy minden termelő és feldolgozó, és kereskedő, és minden más, egyúttal fogyasztó, akkor mindezeknek lehet is találkozni a fogyasztás nagy összembari érdekében ...

Ám akkor a tárcáknak ez a világszerte dívó megosztása egyenes felnégyelése az egyéni jólétnek. Az ördögöt ér az egyéneknek, ha jól táplálkozik mint termelő, de elvérzik a fogyasztáson, mert erősekező szervezet vigyázott a termelői érdekére, de semmiféle szervezet nem fordított gondot a fogyasztói oldalának védelmére. Érthetetlen, öngyilkos rázabádítása ez az elkülönülő foglalkozási ágak önzésének az összességre. Érthetetlen, mert öngyilkos és öngyilkos, mert arra vezet végeredményben, hogy a fogyasztás a legjobb önzők kiváltságává lesz és a legjobb önzők bármilyen monstrefogyasztása sem elég ahhoz, hogy a kínálatnak azt a tömegét felvegye, amely szükséges a termelőtömeg munkájának jövedelmessé tételére. Hiába minden kínálat, hiába minden többtermelési igyekvés, ha a fogyasztás csak kiváltságosakra szorul és a nagy zöm nem vételképes . . .

Ezek után könnyű levonni itt a konzekvenciát. A gazdasági és pénzügyi közérő helyes centralizálása, azt kívánja, hogy földmívelés, kereskedelem, pénzügy egy egyetlen nagy összefoglaló és hatalmas áttekintésű kézben legyen centralizálva. Olyan kézben, amely a fogyasztóösszesség érdekét tisztán lássa, mert a 'fogyasztóösszesség érdekében minden termelő, feldolgozó és közvetítő érdek is benne van, — és olyan kézben, amely, mert a fogyasztóösszesség érdekét tisztán látja, a termelő, kereskedő és pénzügy minden érdekét együtt és külön-külön, az egészszel szemben és egymással szemben is tisztán lássa.

Azt fogják mondani, hogy erre a minisztertanács való, vagy a kabinetfő. A kabinetfő való a tárcaérdekek összefoglalására, és a minisztertanács való a tárcaszéthúzások összeforrasztására. Tévedés. A kabinetfő rendeltetése csakugyan összefoglaló. De még terjedtebb összefoglalása a kormányzásnak, mint amiről itt van szó. Az ő feladata a kormányzás egészének az összefoglalása. Olyan feladat, amelyre egy ember csak akkor elég, ha a kormányzás logikusan csoportosított ágait centralizáltan hozzák már elé. A minisztertanács pedig ... a minisztertanács, fentebb már mond-

tam, hogy egy felelősségbontó, itt hozzáteszem, hogy egy illuzórius intézmény. Két eset lehetséges, az egyes tárcák képviselői vagy egyforma kaliberű férfiak, vagy egy a másnál gyengébb kaliberű férfiak. Az első esetben ha külön szembeállított érdekeket képviselnek, nem fogják egymást meggyőzni, remizpartikat fognak játszani, az: eredmény talán harmónikus, de csak harmonikusan meddő kormányzás lesz. A másik esetben az erős megfogja a gyengét győzni. Talán akkor is, ha igaz a gyengébbnek volt. Így vagy úgy azonban nem az összérdek fog kinőni, hanem a külön érdekek fog bántó púpja nőni. Burokban és parlamenti vitákban szánalmas néha hallani és szánalmasan sokszor hallani szükséges volna, hasznos volna, de a pénzügyminiszter nem engedi, ezt meg a földművelési miniszter nem engedi, am azt meg a kereskedelmi miniszter miatt nem lehet tenni.

A kabinetfő és a minisztertanács tehát nem az az összefoglalás, amelyre itt gondolni kell. Az az összefoglalás, amelyre itt gondolni kell, éppen az, amely az összességnek, mint fogyasztónak, a kormányzását már centralizáltan hozza a kabinetfő és minisztertanács elé. A gazdasági ellátás tárcájának nevezném, és az elmondottak után csak egyet kell még róla mondani. Azt, hogy világért ne fogja úgy fel ezt a tárcát valaki, hogy én ezt a termelést, kereskedést és pénzügyet, hogy úgy mondjam, helyileg akarom valami központi gócba összehordani. Valami óriási minisztériumban, amely zöldhasú íróasztalok mellől fog aztán termelés, kereskedés és pénzügy fölött teoretikusan kontárkodni. Quod Deus avertat... Ellenkezőleg. Én a közérőt, nem a teendőket akarom centralizálni. Ennek a kedvéért az érdekeket akarom összehangolni, nem a perifériális helyi ismereteket Prokrustes ágyba sanyarítani. A perifériális helyi ismeretek kedvéért az úgynevezett autonómiáknak éppen ezen a téren sokkal nagyobb szerepet kívánnék adni. Mert ha kormányzás szempontjából rettentő különbségek vannak ember és emberben, még sokkali divergenesebb különbözőségeket vannak megélhetés szempontjából a természetben. A természettel pedig csak küzködni lehet, vitatkozni nem.

Elmondtuk, hogy a kormányzás pszichológiai feladat. Elmondtuk azt is, hogy a kormányzás végső fázisa az, midőn a kormányzott lelkek a kormányzat intézkedéseit befogadják. Ismerjük ezzel szemben a mai helyzetet. Látjuk, hogy a mai helyzetben agráriz-

mus és merkantilizmus a közélet minden terén egymással szemben állnak, és külön-külön szemben állnak azzal, amit fiskusnak nevezünk. Ez azt jelenti, hogy sem agrárizmus, sem merkantilizmus nem fogadják be lelkileg azt, amit a kormányzás a másikéért csinál, és nem fogadják be lelkileg azt sem, amit velük szemben a fiskus csinál.

A pszichológus kormányzás szempontjából ebbe a helyzetbe nem lehet belenyugodni, a pszichológus kormányzásnak tehát azt kell keresnie, mi hozhatja meg a lelki megnyugvást.

Az egyéni jólét nemde meghozhatja. Meghozhatja az, ha a fiskus és a másik tényező dacára, agrár és merkantil, mint fogyasztó egyformán képes lesz anyagilag boldogulni. Ha mind a kettő megkapja a munkájának olyan árát, hogy abból fedezheti a saját jogsult fogyasztását. Értve természetesen azt a fogyasztást, amely nemcsak a testi, de a lelki és szellemi szükségletekre is kiterjed, sőt kiterjed arra az életkényelemre is, amely a munkája pótolhatatlanságához képest mindenkit megillet. Visszaérkeztem tehát ahhoz, amivel ezt a fejezetét a centralizációnak kezdtem, a munkaárhoz. Ahhoz a munkaárhoz, amely önmagában minden más árát abszorbeál. Az összesített ellátási tárcának a főgondja ez az ár. Neki kell azt a sokkarú mérleget tartania kézben, amely minden foglalkozást a munkájának pótolhatatlansága szerint a fogyasztás áraiban pondéral.

Megadni mindenkinek annyit, amennyit a munkája megér és nem adni érnél senkinek többet. És nem veinni el senkitől többet, mint amennyit a jogos egyéni jóléte megbír, de elvenni mindenkítől annyit, amennyit a jogos egyéni jóléte megkövetel; ez¹. az a négy határ, amelyet az egyéni jólét mindent felölelő nagy érdeke a közérő gazdasági centralizációjától megkíván.

Ha erősen kiemelem itt, hogy ez a részletekben a nemzetgazdaság adminisztráció egész vonalán és a rosszul, de úgy nevezett állami pénzügyi adminisztráció egész vonalán is sorozatos és fokozatos reformokat követel meg és ha hozzá tettem azt is, hogy ezek a részletek, sajnos, túlmennek a közérő centralizálásának itt taglalt általános témáján, azok fejtegetését következő kötetekre kell hagynom és a centralizáció gazdasági vonatkozásainál még csak két állami pénzforrásra kell kiterjeszkednem.

A vámok ezek és a monopóliumok.

A monopóliumokat veszem elől, mert ezek jelentőségük túlnyomó részében belföldi jelentőségűek. Van és lehet kihatásuk a nemzetközi csereviszonyra is, de a belföldre való hatásuk az, amely túlnyomó és tegyük hozzá mindjárt olyan túlnyomóan ártalmas, hogy az egyéni jólétre való hatásával itt foglalkoznom kell.

Állami monopóliumnak csak egyetlen esetben van jogosultsága. Ez az egyetlen eset az, ha olyan életszükséglet biztosításáról van szó, amely az állam feltétlen megbízhatóságának garanciája nélkül el nem képzelhető. Ilyen például a posta. Az egyéni jólétnek a levéltitokhoz és a pontos kézbesítéshez fűződő érdeke nem hagyható magánkezek önkényére. Sőt, itt a nemzetközi csereviszony is megkívánja, hogy az emberi közlekedésnek ez a hatalmas eszköze ne hagyassék magánkezekre.

Ezzel azonban a helyes kormányzás által elfogadható monopóliumok kategóriája ki is van merítve. Más, mint az ilyen monopólium az egyéni jóléttel és így az állameszmével ne is fér össze. A többi monopólium nem egyéb, mint fogyasztási adó a fogyasztási adóknak minden igazságtalanságával, az egyenlő teherviselést szertezavaró mivoltával és az állam presztízsét romboló hatásával. Áll mindaz vele szemben, amit fentebb az egyéni teherviselési tehetőség szerint való adózásnál elmondtam.

Rátérek a vámokra ezek után.

A vámok hatása már egészen kettős. Befelé és a külföld felé egyaránt kedvezőtlen a hatásuk. Befelé a vámok megint csak az egyéni teherviselési tehetőség alapjától eltérő adózás. Tehát hibás, igaztalanul találó és árdrágító adózás. Támadás a fogyasztás érdekei ellen, tehát a termelés és kereskedelem szempontjából is legfeljebb szemfényvesztés. Amit megad a vámon, elveszi a fogyasztás révén, hogy fokozza az állami budget gyanús homályának útvesztő hatását.

A külföld fele pedig legyen védvám vagy pénzügyi vám bár, mindig barátságtalan aktus. Gerillája vagy komitácsija a gazdasági háborúnak. A fogyasztásnak és ezzel termelésnek és kereskedelemnek egyetlen axiómája az, onnan látni el az embert, ahol az ellátásnak legolcsóbb módja van. A kérdés nem az, hogy külföld-e vagy belföld. A kérdés az, ki adhat kedvezőbben. Az egyéni jólétnek tehát ellene van mindaz, ami onnan hoz, ahol a termelés hátrányait ki kell egyenlíteni a mások olcsóbb árának vámok hozzá-

ütése által való megdrágítása útján Produkción — jól mondja Buckle — nem lehet becéző kedvezményekkel teremteni. Csak életképtelenné lehet tenni. Üvegházi növényé, amely ha kilép az otthoni falak közül elhal és ha nem lép is ki, csenevész. Produkción csak versennyel lehet teremteni és versenyt csak ott lehet képzelni, ahol a versenyzés alapfeltétele megvan: a kilátás a sikerre. A handicap nem produkál erőt, a handicap csak fikción teremt. És a fikción csak a szellemvilágban lehet érték, a gazdasági életnek reális valóság kell. Érték az értékkel szemben.

Nem írok itt többet a vámokról. Mint pénzügyi vonatkozásról el van róluk mondva minden az adórendszer kérdésnél. Mint barátságatlan aktusról a külfölddel szemben, szó lesz róla a külügyi tárca kérdéseivel. A külügyi tárca azonban nem a köz,erő centralizálásának, hanem a centralizált köz,erő érvényesítésének a tárcája. A következő kötetben lesz helye.

A centralizálás általánosságaival ezekben végeztem.

Aki a kötetemet végigolvasta, bizonyára megállapította azt, hogy itt olyan reformokról van szó, amelyeket egy országon belül is messziről kell előkészíteni, amelyeknek nagy részét azonban nem elég egy országon belül megvalósítani, hanem a szellemközösségben élő és a gazdasági cserében résztvevő összes államokon végig kell vinni. A gondolat, amely itt végigvonul, a politikai furfangosság helyett az őszinteség gondolata és hogy lehet az őszinteséggel csupa furfangos lelkiismeretlenség között megállni. Az őszinteséget szívesen nyugtázzák az emberek, de ha nem gorombaságról van szó, nem szívesen viszonozzák. Ellenben szívesen visszaélnék vele. A lojalitás nem a nemzetközi politika kenyere, a nemzetpolitika kenyere az előnykiaknázás. A meztelen vitéz középkori isteníté^etharca volna ez a talpig vas lovag ellen.

Ilyenrek természetesen nem lehet az Államot kitenni. Az idegen vaslovaggal szemben az Állam bajnokának acélvértetben kell fellépni. Az az Állam tehát, amely levetné magáról a, mondjuk úgy, mai konvenciók nemzetközi mezét, félretenné a gazdasági „ha te úgy, én is úgy” bunkóját és mindazt eltávolítaná alkotmányából, ami ma gátolja az egyéni jólét belterjesebb kifejtését, az az Állam ma még rosszul járna. A többiek letaposnák.

Ok-e ez azonban arra, hogy sohase kezdjük meg az egyéni jólét belterjesebb kifejlesztését. Hogy hagyjuk tovább és tovább

durvulni a mai kenyérharcot, amely már nem arra megy újat, jobbat, többet vitatni el a természettől az ember számára, hanem csak arra megy, elvitatni az ember számára az embertől a meglevő koncot. Egyik a másiknak a kezéből facsarja el ma már a megélhetés lehetőségét, hogy magának szerezze meg a bőség kényelmét és ezt nem a gazdagok teszik, — nem a kapitalizmus — ezt az úgynevezett szegények teszik, akik míg ütik a régi búnbakjukat, — a kapitalizmust — maguk is kapitalisták akarnak lenni, nem azért, hogy teljesítsék a kapitalizmus kötelelességeit, hanem, hogy maguk is élvezhessék a kapitalizmus vétkeit.

Én nem tartom oknak. Én nekem úgy látszik, hogy legfőbb ideje nem a cicerói quo usque tandemet kiáltani, hanem itt az ideje cselekedni. Itt az ideje az egyéni jólét államát belföldön és külföldön egyformán előkészíteni, hogy félszázad múlva meg lehessen teremteni. Messziről előkészíteni azt, hogy egy új, politikailag is iskolázptt generáció hajtsa végre azt az államberendezési tervet, amelyet a közelmúlt nehéz történelmi iskoláján átment elődök tapasztalata számukra alapvonásokban építeni kezdett.

A szükségét régen látom ennek. Most azonban látni vélem a lehetőségét is. Sajátságos, de úgy van, a világháború rettenetes gyűlölködése teremtette meg nem a világbéke, de a népek egymást megértésének a lehetőségét. Ma még csak a lehetőségét, holnap talán egy és más előfeltételét, és holnapután — népek életében persze néha tíz év a holnapután — talán az egymást segítés őszinteségét, a Népek igazi Szövetségét.

Erre az időpontra az Államoknak jó eleve be kell rendezkedni. Alkotmányt és lelkeket úgy kell átgyúrni, hogy az idők teljességében képes legyen minden Állam a szövetséges államok koncertjébe egységesen behelyezkedni. Meg kell találni ehhez azt a vezető eszmét, amely irányítúként vezesse egy cél felé valamennyi államfélt. Olyan vezető eszmét kell találni, amelyben minden szuverenitás integritásának épségével találkozhatnak, amelyet lelkileg elfogadhat mindegyik, nem a kényszerítés, hanem az eszme erejénél fogva.

De ismét szembe kell helyezkednem a közfelfogás hipokrizisével midőn kimondom, hogy ez az eszme sem a világbéke, sem a leszerelés nem lehet. A világbéke nem következménye, a világbéke előfeltétele a leszerelésnek. Tojás a tyúk előtt, a leszerelés

a világbéke előtt. Ha megvan egyszer a világbéke, kész lesz leszerelni mindenki. De senki se fog őszintén leszerelni ameddig világbéke nélkül fenyegetve van a háta.

A mai népszövetséget tehát a leszerelés és világbékés céljával nem tarthatom végleges formának, de mégis nagyartatam azért, mert a mai primitív, azt mondhatnám naiv formájában is azt a törekvését látom benne az emberi pszichének, hogy a *si vis pacem para bellum* tetszetős, de éppen azért veszedelmes, szálló igéjétől eltér és botorkálva bár, de indul már a közös érdekek közös kultuszának a régivel szemközt fekvő ösvényén. A nagy világháború kataklizmájában érezte meg azt az emberi psziché, hogy amint a régi kultúrával megszánt az egyénnek az egyénnel szemben való ököljoga, a haladó kultúrával az állammá tömörült egyének állammá tömörült egyénnel szemben való ököljogának is meg kell szünnie.

Látja maga előtt a célt, de még csak bukácsol felé, mert a hozzávezető út logikájából átugrotta azt az eszmét, amelyen a lábát megvethetné. A világbéke távoli cél, a leszerelés még távolibb következmény, egyik sem lehet hát az az eszme, amely a haladást lehetővé tenné. Egyik sem lehet hát az az eszme, amelyben szuverenitásának veszélyeztetése nélkül együtt mehet minden állam.

Az egyéni jólét azonban lehet az az eszme. Sőt csak az egyéni jólét egyetlen célja minden államnak és az egyéni jólét feltételei azonosak minden államban. Az egyéni jólétnek a sértetlen szuverenitás az alapfeltétele, az egyéni jólétben tehát az erős állam is benne van. Senki sem kockáztatja az államiságát, ha az egyéni jólétet kultiválja, de senki sem kultiválja az erős államot, ha az egyéni jólétet negligálja. Amint eddig az erős állami törekvések indították háborúkra az államokat, az egyéni jólét elve ki fogja zárni a háborúkat. Gondolkodó ember könnyen beláthatja az Állam mint öncél az Államokat elválasztó eszme, a vetélkedés eszméje, a féltékenység eszméje, az egyéni jólét azonban a kien-gesztelődés elve, az államok céljának közös nevezőre egységesítése, az államok egymás ellen törésének kiküszöbölő igéje. Végkifejezésében száz százalékra a világbéke.

A népek igazi szövetsége csak ebben az eszmében jöhet létre, és ha egyszer a népek szövetkezésének gondolata már szárnyait

bontja, ma, a népek szövetségének mai primitív formája is más kísérletezés meddősege útján rá fog kényszerülni erre az eszmére.

Ezért mondtam fent, hogy a lehetőséget látom az egymást megértésre. És mielőtt ezt a kötetet útjára bocsátom, azért hoztam fel ezt, hogy a kötetben foglalt reformok megvalósításának főmér-földköveit megjelöljem.

Egy hatalmas közoktatási reformtörvény a kiindulási pont Ez a kormányzó összességnek a kormányzásra való ráiskolázása. Egy gyökeres választói reform a parlamentarizmus reformjával kapcsolatban a második etap talán. Egyértelmű a kormányzásra ráiskolázott kormányzóösszesség szuverén kormányzási akaratának kialakulásával. Harmadik az adminisztráció egészének reformja. Ez a szuverén összességi akaratnak szuverén közérővé centralizálása. Negyedik a külügyek reformja a népszövetséggel kapcsolatban. Ez a szuverénné centralizált közérőnek más szuverénokra alkalmazása.

Ezek a reformcsoportok számtalan részletreformot foglalnak magukban. Minde részletreformokkal foglalkozón. a következő kötetben. Addig is azonban menjen nyílegyenes útján ez a könyv, mint ahogy megy az a fecske, amely tavaszt nem csinál még, de ösztönétől hajtvá jelzi, hogy

Népek életében, mint az örök természetben, Halál nincs, de Feltámadás van ...

(Vége az I. kötetnek.)